

38
49
ევგენი გარათაშვილი, გურამ ჯოლია,
ნოდარ გრაქელიშვილი, ირინე მამალაძე,
დალი სეხნიაშვილი, დავით ჩახვაშვილი

ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირება

წიგნი I

ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირება

I

ISBN 978-9941-0-3146-5

9 789941 031465

-1072-

ევგენი ბარათაშვილი, გურამ ჯოლია,
ნოდარ გრძელიშვილი, ირინე მამალაძე,
დალი სხენიაშვილი, დავით ჩახვაშვილი

ეკონომიკის სახელმწიფო

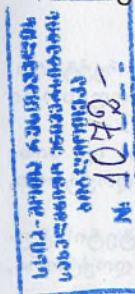
რეგულირება

(თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტები,
მექანიზმები და რესურსული ბაზა)

სახელმძღვანელო

ნიმუში

თბილისი 2011

გვსანიუსს
მეზუფევიზ
ქაჯასონ დია
ბეჯაფუელ
ვასოვი სუბი,
დ. ვ.
სენიაშვილი

UDC (უკ) 346.7+338.24 (045.8)
გ — 491

სახელმძღვანელოში გაშუქებულია ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორიცაა საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის დასაწყისში, ეკონომიკური პროცესების რეგულირების სახელმწიფო მექანიზმები, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების თეორიები, საბაზრო ეკონომიკის ფორმირება და ფუნქციონირება, საბაზრო ურთიერთობები და საკუთრება, სახელმწიფოს ანტიმონოპოლიური პოლიტიკა, სახელმწიფოს სტრუქტურული პოლიტიკა, სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგნოზირება და დაგეგმვა, ქვეყნის ეკონომიკის საბიუჯეტო რეგულირება, სავალუტო-საფინანსო და ფულად-საკრედიტო რეგულირება, საინვესტიციო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები და სხვ.

სახელმძღვანელო განკუთვნილია უმაღლესი სასწავლებლების პროფესორ-მასწავლებლების, მაგისტრანტებისა და დოქტორანტებისათვის. იგი დიდ დახმარებას გაუწევს მოცემული საკითხით დაინტერესებულ ყველა პირს.

რედაქტორები:

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკური პოლიტიკის კათედრის გამგე, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, სრული პროფესორი **რევაზ გველესიანი**;
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიზნესის ფაკულტეტის დეკანი, ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **მაია გონაშვილი**.

რეცენზენტები:

ქუთაისის აკ. წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, სრული პროფესორი **გიორგი ღავთაძე**;

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის დეკანი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, სრული პროფესორი **დავით ჯალაღონია**;

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ტურიზმის ფაკულტეტის დეკანი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, სრული პროფესორი **როსტომ ბერიძე**.

რეკომენდებულია სახელმძღვანელო: სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის, ქუთაისის აკ. წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის მართვის დეპარტამენტის, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკური პოლიტიკის და ბიზნესის ადმინისტრირების დეპარტამენტის მიერ.

ISBN 978-9941-0-3145-8 (ორივე წიგნის)

ISBN 978-9941-0-3146-5 (პირველი წიგნის)

EVGENI BARATASHVILI, GURAM JOLIA,
NODAR GRDZELISHVILI, IRINE MAMALADZE,
DALI SEKHNIASHVILI, DAVIT CHAKHVASHVILI

GOVERNMENTAL REGULATION OF ECONOMICS

(THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECTS,
MECHANISMS AND RESOURCE BASIS)

TEXTBOOK

BOOK I

Tbilisi 2011

UDC 346.7+338.24

E- 491

Textbook holds the issues of great significance like Georgian economics at the beginning of the XXI century, governmental mechanisms of economic regulations and it's theories, the formation and functioning of market economics, market relations and property, Business and it's basis of governmental regulation, antimonopoly company of, structural politics, management of economics stable development, planning and forecasting of social-economic development, budget regulation of state economics, currency-financial and fiscal-credit regulation, human resources and employment, major directions of investment politics and etc.

Textbook is destined for, masters, doctors and professor-teachers. It will also be a great help for the people interested in certain issues.

EDITORS:

Revaz Gvelesiani

Head of TSU economic politics department, Dr. of economics, full professor;

Maia Gonashvili

Dean of business faculty at Ilia state university, academic Dr. of economics, associated professor.

REVIEWERS:

Giorgi Ghavtadze

Rector of Kutaisi Ak.Tsereteli state university, academic Dr. of economics, full professor;

Davit Jalaghonia

Dean of economics and business faculty at Sokhumi state university, Dr. of economics, full professor;

Rostom Beridze

Dean of tourism faculty at Shota Rustaveli Batumi state university, academic Dr. of economics, full professor.

Recommended as textbook: by the Sokhumi state university business and economics faculty, economics and business management department of Ak. Tsereteli state university, Batumi Shota Rustaveli state university economic politics and business administration department.

ISBN 987-9941-0-3145-8 (both books)

ISBN 987-9941-0-3146-5 (the first book)

ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირება

წიგნი I

შინაარსი

შესავალი..... 20

თავი I

საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის დასაწყისში. განვითარების

პერსპექტივები..... 23

1.1 საქართველოს ეკონომიკის განვითარების თავისებურებები და

ტენდენციები..... 24

1.2. საქართველოს ეკონომიკის განვითარების პერსპექტივები..... 28

1.3. საქართველო თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკურ სივრცეში..... 32

თავი II.

სახელმწიფო რეგულირება, სტრატეგია და ეკონომიკის

ტრანსფორმაციის მამოძრავებელი ძალები..... 36

2.1. ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების მიზნები და ამოცანები... 36

2.2 ეკონომიკური სისტემის ისტორიული ეტაპები და ეკონომიკური

პოლიტიკის მიზნები..... 43

2.3 ეკონომიკის ტრანსფორმაციის პროცესი და საზოგადოება 48

თავი III.

ეკონომიკური პროცესების რეგულირების სახელმწიფო

მექანიზმები 34

3.1 საბაზრო ეკონომიკაში სახელმწიფოს ზოგადი ფუნქციები 34

3.2 რეგულირების სტრატეგიის ცვლილება..... 36

3.3 ეკონომიკაზე სახელმწიფოს გავლენის ფაქტორები 38

3.4 სახელმწიფოს ზეგავლენით ეფექტურობის გაზრდის გზები..... 41

თავი IV

ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების თეორიები 61

4.1 სახელმწიფო ნეოკლასიკურ თეორიაში ეკონომიკური

ლიბერალიზმი..... 62

4.2 კეინზიანური თეორია. კეინზიანური ეკონომიკური პოლიტიკა 65

4.3 ინდიკატორული დაგეგმვის კონცეფცია. სახელმწიფო დირიჟიზმი ...	68
--	----

თავი V

საბაზრო ეკონომიკის ფორმირება და ფუნქციონირება	72
5.1 ბაზრის აღმოცენების მიზეზები და ფორმირების ეტაპები	72
5.2 მოთხოვნა, როგორც ეკონომიკური კატეგორია	76
5.3 მიწოდების ცნება, ფუნქცია და მოცულობა	79
5.4 მოთხოვნა-მიწოდების საბაზრო მექანიზმი და კონკურენციით კონტროლი	82

თავი VI

საბაზრო ურთიერთობები და საკუთრება	85
6.1 საკუთრების ეკონომიკური და სამართლებრივი შინაარსი საკუთრებითი ურთიერთობების განვითარება საქართველოში	85
6.2 საკუთრებრივი ურთიერთობების სპეციფიკა გლობალურ ეკონომიკაში	89

თავი VII

სამენარმეო საქმიანობის სახელმწიფო რეგულირების საფუძვლები	94
7.1 მენარმეობა — ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი საშუალება	94
7.2 სამენარმეო საქმიანობის სახელმწიფო რეგულირების ფუნქციები და მექანიზმი	97
7.3 მენარმეობის სახელმწიფო მხარდაჭერის სისტემის ფორმირება	100

თავი VIII

სახელმწიფოს ანტიმონოპოლიური პოლიტიკა	103
8.1 კონკურენცია და ბაზარი	103
8.2 კონკურენციის კანონმდებლობა. შორიზონტალური და ვერტიკალური შეთანხმებები	109

თავი IX

კვლავწარმოება როგორც ეკონომიკური კატეგორია	118
--	-----

9.1 კვლავწარმოება და ეკონომიკური ზრდა	118
9.2 გაფართოებული კვლავწარმოების რესურსები და ფაქტორები	121

თავი X

ეკონომიკური ზრდა – სახელმწიფოს ძირითადი ამოცანა	126
10.1 სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესი	126
10.2 ეკონომიკური ზრდის ხარისხი	128
10.3 ეკონომიკური ზრდის ეფექტურობა	132

თავი XI

სახელმწიფოს სტრუქტურული პოლიტიკა	138
11.1 ეროვნული ეკონომიკის სტრუქტურირება	138
11.2 სტრუქტურული პოლიტიკის როლი და ადგილი	143
11.3 სტრუქტურული პოლიტიკის რეალიზაციის მეთოდები	148

თავი XII

ეკონომიკის მდგრადი განვითარების მართვა	155
12.1 მდგრადი განვითარების არსი	155
12.2 მდგრადი განვითარების კრიტერიუმები და ინდიკატორები	160
12.3 ეკონომიკური მდგრადობა გლობალიზაციის პირობებში	163
12.4 საერთაშორისო ეკონომიკური ორგანიზაციების როლი და გავლენა ეკონომიკის მყარ განვითარებაზე	165

თავი XIII

სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგნოზირება და დაგეგმვა	168
13.1 საბაზრო ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების მეთოდები	168
13.2 პროგნოზირების მეცნიერული საფუძვლები. პროგნოზები და ციკლები	172
13.3 სტრატეგიული და ინდიკატორული დაგეგმვა	176
13.4 სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგრამირება	179

თავი XIV

ქვეყნის ეკონომიკის საბიუჯეტო რეგულირება	185
14.1 საბიუჯეტო პოლიტიკის სტრატეგია და საბიუჯეტო	

რეგულირება.....	185
14.2 საბიუჯეტო სისტემის ფუნქციების აქტივიზაცია.....	187
14.3 საბიუჯეტო სისტემის ეფექტიანობა.....	191

თავი XV

სავალუტო-საფინანსო და ფულად-საკრედიტო რეგულირება.....	199
15.1 სახელმწიფო სავალუტო რეგულირება.....	199
15.2 ფულად-საკრედიტო რეგულირება.....	209

თავი XVI

საინვესტიციო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები.....	222
16.1 ინვესტიციების არსი.....	222
16.2 საინვესტიციო რესურსების საერთო დახასიათება.....	225
16.3 საინვესტიციო პოლიტიკის რეალიზაცია.....	228

თავი XVII

მოსახლეობის დანაზოგები, როგორც საინვესტიციო რესურსები.....	235
17.1 საბაზრო ეკონომიკა და მოსახლეობის დანაზოგები.....	235
17.2 მოსახლეობის დანაზოგების როლი საინვესტიციო აქტივობის გამოცოცხლებაში.....	238
17.3 დანაზოგების აკუმულაცია და მათი ეფექტიანი გამოყენება.....	240

თავი XVIII

მეურნე სუბიექტების საინვესტიციო აქტივობის სტიმულირება.....	247
18.1 ფირმების საინვესტიციო აქტივობის გამოცოცხლების გზები.....	247
18.2 ფასიანი ქაღალდების ემისია.....	249
18.3 ეკონომიკის რეალური სექტორის საბანკო დაკრედიტება.....	254
18.4 ლიზინგის განვითარება.....	256

ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირება

ნიმუში 2

შინაარსი

შესავალი

თავი XIX

ეკონომიკის საკადრო რესურსები და დასაქმება

- 19.1 კადრების ფორმირება და ფუნქციონირება საბაზრო პირობებში
- 19.2 შრომის ბაზარი, საკადრო პოტენციალისა და დასაქმების
რეგულირება
- 19.3 დასაქმების ეკონომიკური და სოციალური ფუნქციები
- 19.4 დასაქმებისა და შრომის ბაზრის სახელმწიფო რეგულირება

თავი XX

გადასახადები სახელმწიფოებრივი რეგულირების სისტემაში

- 20.1. გადასახადები და საგადასახადო პოლიტიკა
- 20.2 საგადასახადო სისტემის რეფორმირება
- 20.3 გადასახადის გადახდის ეფექტიანობის ამაღლება

თავი XXI

ფასწარმოქმნა

- 21.1 ფასების ფორმირება და დინამიკა საბაზრო ფასის არსი
- 21.2 ფასების ფორმირებისა და მოძრაობის კანონზომიერებანი
- 21.3 ფასების სახელმწიფოებრივი რეგულირება

თავი XXII

რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მართვა

- 22.1 ეკონომიკის ტერიტორიულ-საწარმოო ფაქტორები
- 22.2 რეგიონული პოლიტიკის ადგილი ეკონომიკურ სტრატეგიაში
- 22.3 ეროვნული მეურნეობის ტერიტორიული ორგანიზაციის საფუძვლები
- 22.4 ეკონომიკის რეგულირების რეგიონული და მუნიციპალური
მექანიზმები

თავი XXIII

სახელმწიფოს სამეცნიერო-ტექნიკური პოლიტიკა

- 23.1 ამოსავალი დებულებები და პრინციპები
- 23.2 მიზნები და ამოცანები. ძირითადი მიმართულებები და პრიორიტეტები.
- 23.3 შემუშავება, რეალიზაცია და რესურსებით უზრუნველყოფა

თავი XXIV

სახელმწიფოს სამრეწველო პოლიტიკა

- 24.1 მრეწველობის განვითარების სახელმწიფოებრივი რეგულირება
- 24.2 მარკეტინგის კონცეფცია სამრეწველო პოლიტიკაში
- 24.3 სასაქონლო და ტექნოლოგიური სპეციალიზაცია
- 24.4 საინვესტიციო-საინოვაციო პოლიტიკა
- 24.5 მრეწველობის სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერის ღონისძიებები

თავი XXV

სოციალური სფეროს სახელმწიფოებრივი რეგულირება

- 25.1 სოციალური სფერო: შინაარსი, პრობლემები და წინააღმდეგობები
- 25.2 სოციალური დაცვის ძირითადი პრიორიტეტები და მიმართულებები
- 25.3 სოციალური სფეროს მოდერნიზაცია (რეფორმირება)

თავი XXVI

შემოსავლებისა და ხელფასის პოლიტიკა

- 26.1 შემოსავლები და მათი რეგულირება
- 26.2 შრომის ანაზღაურების ძირითადი პრობლემები და მთავარი ფუნქციები
- 26.3 რა არის ხელფასი
- 26.4 შრომის ანაზღაურების რეგულირება მატერიალური წარმოების სფეროში

თავი XXVII

სოციალური პარტნიორობა როგორც საბაზრო ეკონომიკის ინსტიტუტი

- 27.1 სოციალური პარტნიორობის არსი
- 27.2 სოციალური პარტნიორობის მექანიზმი

თავი XXVIII

ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი სექტორის მართვა

- 28.1 სახელმწიფოებრივი სექტორი და მისი კომპონენტები
- 28.2 მართვის ორგანიზაცია
- 28.3 განვითარების დაგეგმვა
- 28.4 სახელმწიფოს ქონების მართვა

თავი XXIX

ბუნებათსარგებლობის სახელმწიფოებრივი რეგულირება

- 29.1 ეკოგანვითარების სახელმწიფოებრივი მენეჯმენტი სახელმწიფო გლობალურ მსოფლიოში
- 29.2 ინსტიტუციური წანამძღვრები და შეზღუდვები
- 29.3 მდგრადი განვითარების პოსტინდუსტრიული პრობლემები

თავი XXX

საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის სახელმწიფოებრივი რეგულირება

- 30.1 ძირითადი დებულებები და დახასიათება
- 30.2 საგარეო ვაჭრობის რეგულირება
- 30.3 ზემოქმედება კაპიტალის მოძრაობაზე
- 30.4 საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირება

თავი XXXI

ეროვნული უსაფრთხოების უზრუნველყოფა

- 31.1. ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოება
- 31.2 საქმიანობის ამოცანები და მიმართულებები
- 31.3 ეკონომიკური უსაფრთხოების სახელმწიფოებრივი რეგულირება

თავი XXXII

ბაზრის ინფრასტრუქტურა, მისი ჩამოყალიბება და ფუნქციონირება

- 32.1 საბაზრო ინფრასტრუქტურის დახასიათება
- 32.2 ეკონომიკის ინფრასტრუქტურული კომპლექსი
- 32.3 ინფრასტრუქტურის ძირითადი ელემენტები

GOVERNMENTAL REGULATION OF ECONOMICS

BOOK 1

CONTENTS

Preface	20
---------------	----

Chapter1

Georgian economy at the beginning of the XXI century.

Development prospects	23
-----------------------------	----

1.1 Characteristics and tendencies of Georgian economic development.....	24
1.2 Prospects of Georgian economics development ..	28
1.3 Georgia as a part of modern economic space	32

Chapter2

Governmental regulation, strategy and the moving powers of economic transformation

2.1 Goals and reasons of governmental economic regulation.....	36
2.2 Historical stages of economic system and goals of economic politics	43
2.3 Process of economic transformation and society	48

Chapter3

Governmental mechanisms of economic regulation

3.1 General functions of government in market economics	50
3.2 Change of regulation strategy	52
3.3 Factors of governmental influence on economics	54
3.4 Ways of efficiency growth under governmental influence	57

Chapter4

Theories of Governmental economic regulation

4.1 State in neoclassic theory. Economic liberalism.....	62
4.2 Keinzian theory. Keinzian economic politics	65
4.3 Concept of indicated planning. Governmental conducting.	68

Chapter 5

Formation and functioning of market economy

5.1 The origin of market and stages of formation.....	72
5.2 Demand as an economic category.	76
5.3 The function volume and a concept of supply	79
5.4 Market mechanism of demand-supply and the control of competition	82

Chapter6

Market relations and property

6.1 Economic and legislative concept of property and its development in Georgia.	85
6.2 The specifics of property relations in global economics ...	89

Chapter7

Basis of governmental industry regulation

7.1 Industry- one of the major economic developers.....	94
7.2 Functions and mechanism of governmental industry control.....	97
7.3 Formation of government's industry support system.....	100

Chapter8

Antimonopoly politics of government.....

8.1 market and competition	103
8.2 Competition legislation, horizontal and vertical comparisons	109

Chapter9	
Reproduction as an economic category	118
9.1 Reproduction and economic growth.....	118
9.2 Resources and factors of expanded reproduction.....	121
Chapter10	
Economic growth- government's major goal	126
10.1 Social-economic progress	126
10.2 Rate of economic growth.....	128
10.3 Efficiency of economic growth	132
Chapter11	
Structural politics of government.....	138
11.1 Structuring of national economics.....	138
11.2 Part and place of structural politics.....	143
11.3 Methods of structural politics realization.....	148
Chapter12	
Management of economics stable development.....	155
12.1 Essence of stable development.....	155
12.2 Criteria and indicators of stable development.....	160
12.3 Economic stability in terms of globalization	147
12.4 Part and influence of international economic organizations on the stable development of economics.....	165
Chapter13	
Forecast and planning of social-economic development	168
13.1 Governmental regulation methods of market economy	168
13.2 Scientific basis of forecast. Forecasts and cycles	172
13.3 Strategic and indicate planning	176
13.4 Programming of social-economic development.....	179

Chapter14	
Budget regulation of state economics	185
14.1 Strategy of account politics, and account regulation	185
14.2 Activation of account system functions.....	187
14.3 Efficiency of account system	191
Chapter15	
Currency-financial and fiscal-credit regulation	199
15.1 Currency state regulation	199
15.2 Fiscal-credit regulation	209
Chapter16	
Basic trends of investment policy	222
16.1 Essence of investment	222
16.2 General characteristics of investing resources.....	225
16.3 Realizations of investment policy	228
Chapter17	
Citizen savings as investment resources	235
17.1 Make economy and the saving of the population	235
17.2 The part of citizen savings in wakening of investment activity	238
17.3 Accumulation of savings and efficient use.....	240
Chapter18	
Stimulation of businessmen investment activity	247
18.1 Ways of firm investment activity wakening	247
18.2 Asset emission.....	249
18.3 bank crediting of economics real sector	254
18.4 Leasing development	256

GOVERNMENTAL REGULATION OF ECONOMICS

BOOK 2

CONTENTS

Preface

Chapter19

Human resources and employment

- 19.1 Formation and functioning of human resources in terms of market
- 19.2 labor market, regulation of human resource potential and employment
- 19.3 Economic and social functions of employment
- 19.4 Governmental regulation of employment and labor market

Chapter20

Taxes in the governmental regulation system

- 20.1 Taxes and tax politics
- 20.2 Reforming of tax system
- 20.3 Rise of tax payment efficiency

Chapter21

Pricing

- 21.1 Formation and dynamics of prices. Essence of market price
- 21.2 Conformity of price formation and dynamics
- 21.3 Governmental price regulation

Chapter22

Management of regions social-economic development

- 22.1 Territorial-industrial factors of economics
- 22.2 Part of regional politics in economic strategy
- 22.3 Basis of national industry territorial organization
- 22.4 Regional and municipal mechanisms of economic regulation

Chapter23

Scientific-technical policy of government

- 23.1 key statements and principles
- 23.2 Goals and problems. Major trends and priorities
- 23.3 Work out, realization and resource supply

Chapter24

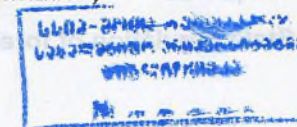
State Industrial politics

- 24.1 State regulation of industrial development
- 24.2 Concept of marketing in industrial politics
- 24.3 Ware and technology specialization
- 24.4 Investment-innovation politics
- 24.5 industry's state support arrangements

Chapter25

State regulation of social sphere

- 25.1 Social sphere: Essence, problems and resists
- 25.2 Basic trends and priorities of social protection
- 25.3 Modernization of social sphere (reformation)

Chapter26

Income and wages policy

- 26.1 Incomes and regulations
- 26.2 Major functions and problems of labor compensation
- 26.3 Earnings
- 26.4 Regulation of labor compensation in material industry sphere

Chapter27

Social partnership as an institute of market economy

- 27.1 Essence of social partnership
- 27.2 Mechanism of social partnership

Chapter28

Management of economics governmental sector

- 28.1 Governmental sector and its components
- 28.2 Management organization
- 28.3 Development planning
- 28.4 State property management

Chapter29

State regulation of nature management

- 29.1 State management of eco development
- 29.2 Institutional preconditions and restrictions
- 29.3 postindustrial problems of stable development

Chapter30

State regulation of foreign economic activity

- 30.1 Basic statements and characteristics
- 30.2 Regulation of international trade
- 30.3 Influence on capital dynamics
- 30.4 Legal regulation of international economic activity

Chapter31

Providing national security

- 31.1 Economic security of the country
- 31.2 Goals and trends of the activity
- 31.3 State regulation of economic security

Chapter 32

Market infrastructure, formation and functioning

- 32.1 Characteristics of market infrastructure
- 32.2 Infrastructural complex of economics
- 32.3 Basic elements of infrastructure

შესავალი

კვლავწარმოების სისტემაში სახელმწიფოს ადგილისა და როლის დადგენის საკითხი, თანამედროვე საზოგადოების განვითარების ერთ-ერთი უმთავრესი პრობლემაა. ეს სფერო განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ჩამოყალიბებული სოციალურ-ეკონომიკური მოდელის ტრანსფორმაციის პროცესში იძენს.

წინამდებარე სახელმძღვანელოში ანალიზის ობიექტია ქვეყნის ეკონომიკური სისტემა და სახელმწიფო, როგორც ეკონომიკის ძირითადი მარეგულირებელი. სახელმწიფოს გავლენის დონე ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე ცვალებადია და ქვეყნის ტრადიციებსა და ინსტიტუციონალურ მდგრადობაზეა დამოკიდებული.

სამეცნიერო წრეებში არსებობს ლიბერალური აქსიომა, **laissez-faire**-ს ე. წ. ეკონომიკური წესრიგი, რომელიც განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნების მრავალსაუკუნოვანი გამოცდილების გვირგვინად მიიჩნევა. იგი ეკონომიკურ პროცესებში სახელმწიფოს ჩარევას იძულებით ზომად მიიჩნევს და მისი როლი მინიმუმამდე დაჰყავს. ისტორიულად **laissez-faire**-ს პრინციპების გამოყენებამ თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკის ჩამოყალიბებაში დიდი როლი შეასრულა. თუმცა აზრი, რომ იდეალურია ის ეკონომიკა, რომელიც ადამ სმიტის „უხილავი ხელით“ რეგულირდება, არც პრაქტიკით და არც თეორიით არ დასტურდება. რა თქმა უნდა, ბუნებაში არ არსებობს „სრულყოფილი“ ბაზარი, ამიტომაც აუცილებელია მისი დახვეწა და რეგულირება.

სახელმწიფო ეკონომიკის ფუნქციონირებასა და განვითარებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს. დღესათვის, და უახლოეს მომავალშიც, პრაქტიკულად შეუძლებელია სახელმწიფოსაგან სრულიად დამოუკიდებელი ეკონომიკის წარმოდგენა.

ქვეყანაში სოციალურ-ეკონომიკური და მთლიანობაში საზოგადოებრივი ურთიერთობების ყველა სფეროში მიმდინარე პროცესების სახელმწიფოებრივ რეგულირებასთან დაკავშირებით გამოიყოფა ორი ძირითადი მიმართულება:

1. ეტატიზმი, რომელიც ქვეყანაში მიმდინარე საზოგადოებრივი ურთიერთობების პროცესებსა და სოციალურ-ეკონომი-

კურ განვითარებაში სახელმწიფოს აქტიურ ჩარევას ითვალისწინებს;

2. ანტიეტატიზმი, რომელიც ცნობილია ლიბერალური მიდგომით და ქვეყნის საზოგადოებრივ – პოლიტიკურ სივრცეში სახელმწიფოს ჩარევის მინიმალიზაციას ემხრობა.

სახელმწიფო რეგულირების მიმართულებები, ფორმები, მეთოდები და მექანიზმები ცვალებადია. სახელმწიფოს რჩება ისეთი კლასიკური ფუნქციები, როგორიცაა საკუთრების უფლების დაცვა, მეწარმეობის არჩევანის თავისუფლების უზრუნველყოფა, საქმიანი აქტიურობის სტიმულირება და მონოპოლიურ ტენდენციებთან ბრძოლა, სამეურნეო სფეროში კანონიერებისა და მართლმსაჯულების უზრუნველყოფა, ფულის ბრუნვის რეგულირება, ეროვნული ვალუტის მდგრადობის უზრუნველყოფა, შრომასა და კაპიტალს, მეწარმესა და დაქირავებულ მუშაკთა შორის ურთიერთობათა რეგულირება, საგარეო-ეკონომიკური საქმიანობის კონტროლი, საბაზო სისტემის ორგანიზაცია და რეგულირება, ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა და ა. შ. გარდამავალ პერიოდში არც ერთ ჩამოთვლილ ფუნქციას არ ეკარგება თავისი როლი. ცვლილებები ეხება სახელმწიფოს მიერ ამ ფუნქციათა განხორციელების მექანიზმებს, მეთოდებსა და ხერხებს.

ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირება და განვითარება შეუძლებელია მხოლოდ საბაზრო თვითრეგულირების ფარგლებში ხორციელდებოდეს. მსოფლიოს მონივნად ქვეყნების გამოცდილება ადასტურებს, რომ ეკონომიკური პროცესების განვითარებაში სახელმწიფოს, როგორც რეგულატორის როლის მინიმალიზაცია ხშირ შემთხვევაში ეკონომიკის წინააღმდეგობრივად და არათანაბრად განვითარებას განაპირობებს. რაც საბოლოო ჯამში შეიძლება გარკვეული პოლიტიკური დაპირისპირების საფუძველიც გახდეს.

აქედან გამომდინარე, წინამდებარე ნაშრომში ავტორები შეეცადნენ ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების მდიდარი უცხოური გამოცდილების განზოგადებასა და გაანალიზებას და მის ადაპტირებას საქართველოს რეალობასთან.

ცხადია, წინამდებარე ნაშრომს განხილული საკითხების ყოვე-

ლისმომცველ და ამომწურავ შესწავლაზე პრეტენზია არ გააჩნია, თუმცა ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების საკითხებისადმი ორიგინალური მიდგომისა და გადანყვევების მეთოდებით და სტილით გამოირჩევა.

ჩვენი ნაშრომი კიდევ ერთი მცდელობაა მოკრძალებული წვლილი შეიტანოს ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების საკითხების შესწავლის საქმეში. **სახელმძღვანელო შედგება ორი წიგნისაგან, რომლის პირველ წიგნს ამჟამად გთავაზობთ.**

სახელმძღვანელოში განხილული თემები ნათლად, ლოგიკური თანმიმდევრობით, კვლევის თანამედროვე მეთოდების გამოყენებითაა გადმოცემული, რაც ადვილად შესასწავლს და დასამახსოვრებელს ხდის მას. სახელმძღვანელო დიდ დახმარებას გაუწევს მაგისტრანტებსა და დოქტორანტებს ცოდნის გაღრმავებაში, რაც მომავალში ხელს შეუწყობს მათ პროფესიულ წინსვლას. სახელმძღვანელო დიდ დახმარებას გაუწევს აგრეთვე, უმაღლესი სასწავლებლების პროფესორ-მასწავლებლებს, და მოცემული საკითხით დაინტერესებულ ყველა პირს.

ავტორები დიდ მადლობას უხდებიან რედაქტორებს, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკური პოლიტიკის კათედრის გამგეს, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორს, სრულ პროფესორს **რევაზ გველესიანს** და ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიზნესის ფაკულტეტის დეკანს, ეკონომიკის დოქტორს, ასოცირებულ პროფესორს **მაია გონაშვილს**. რომელთაც დიდი შრომა გასწიეს სახელმძღვანელოს რედაქტირებისას. მადლობას ვუხდით აგრეთვე **შოთა ბაკურაძეს**, რომელმაც ინგლისურად თარგმნა სახელმძღვანელოს სარჩევი.

ავტორების იამოვნებით მიიღებენ ნაშრომის მიმართ გამოთქმულ ყველა საქმიან შენიშვნას თუ მოსაზრებას და გაითვალისწინებენ მათ შემდგომ მუშაობაში.

თავი I.

საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის დასაწყისში. განვითარების პერსპექტივები

ბოლო დროს საზოგადოებაშიც და მასმედიაშიც, ხშირად საუბრობენ იმის შესახებ, რომ მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი საქართველოს არ შეხება. საკუთარი პოზიციის გასამყარებლად არგუმენტების მოშველიებასაც ცდილობენ, მაგალითად: თურმე, ჩვენ არ ვართ საკმარისად ინტეგრირებული გლობალურ ეკონომიკაში, რომ რეცესიამ ჩვენზე ძლიერი ზეგავლენა იქონიოს; საქართველოს თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკა არ გააჩნია, ამიტომ კრიზისი მას არ შეეხება და ა. შ. ნათელია, რომ ასეთი შენიშვნები საქმის რეალურ ვითარებას ვერ გვიჩვენებს, მაგრამ საზოგადოებაში მრავალ სამართლიან კითხვას ბადებს. მაინც რა ტენდენციებია საქართველოს ეკონომიკაში დღეს და როგორია ეკონომისტების თვალით დანახული პერსპექტივები?

საქართველოს დამოუკიდებლობის 20 წლის თავზე ქვეყნის აღმასრულებელ ხელისუფლებას ალბათ კარგად უნდა ჰქონდეს გააზრებული ეკონომიკაში არსებული რთული ვითარება და შეძლებისდაგვარად ეძებდეს გამოსავალს. ამის წინაპირობად შეიძლება ჩაითვალოს ხელისუფლების აღმასრულებელი ბლოკის ძირეული რეფორმა, ახალ საგადასახადო კოდექსში აღმინისტირების გამკაცრება და სხვ. სავსებით გასაგებია, რომ პრობლემის გადაჭრის გზები მყარი ეკონომიკური განვითარების შესაბამისი გეგმების შემუშავებასა და განხორციელებაშია საქმენი. ამასთან, მხოლოდ მაკროეკონომიკური ღონისძიებები აშკარად არასაკმარისია, ვინაიდან, საზოგადოებას საკუთარი ქვეყნის ეკონომიკურ პრიორიტეტებზე ბუნდოვანი წარმოდგენა აქვს.

დღეს მეცნიერები სულ უფრო მეტად საუბრობენ, რომ არსებობს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესები. ისინი გამოდიან არა მარტო როგორც ქვეყნებს შორის ურთიერთობათა ობიექტის როლში, არამედ როგორც თითოეული ქვეყნის პოლიტიკური ხაზის, ხალხთა თანაცხოვრებისა და ქცევის განმაპირობებელი მოტივები. თუ ეს ასეა, მაშინ ერთხელ კიდევ უნდა კარგად გავიაზროთ სახელმწიფოს არსებობის მიზანი, მისი საწყისი და ბუნება, რომელიც მოწოდებულია იყოს საერთო ეროვნული ინტერესების დაცვის

გარანტი. ნებისმიერი ქვეყნის კორპორაცია უპირობოდ ასრულებს ერთ, ყველა დანარჩენისაგან გამორჩეულ მოთხოვნას: თავის საქმიანობას, უსათუოდ, ქვეყნის ეროვნულ ინტერესებს უსადაგებს. ლეგენდა იმის შესახებ, რომ „რაც მომგებიანია „ჯენერალ მოტორ-სისათვის“, მომგებიანია აშშ-სთვისაც“, კარგა ხანია მოძველდა და ანაქრონიზმად იქცა. მრავალი მეცნიერის აზრით, სწორედ ეროვნული ინტერესების უგულვებელყოფა გახდა XXI საუკუნის მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის მთავარი მიზეზი.

სახელმწიფოს ამოცანები დაკავშირებულია არა მარტო ბაზრის ფუნქციონირების პირობების შექმნასთან, არამედ განპირობებულია საზოგადოებრივი ინტერესების შესრულებისათვის მის უფლებათა აღიარებასთან, როგორც შიგა და საგარეო პოლიტიკის გატარებისას საზოგადოების ინტერესებისა და სოციალური სტაბილურობის დაცვასთან. თუ ჩვენ გავიზიარებთ ასეთი ლოგიკის სისწორეს და ავმალდებით უმაღლეს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესების პრიორიტეტების გაგებად, მაშინ შევძლებთ შევაჩეროთ ბარიკადების შენება და საზოგადოების დაპირისპირებულ ბანაკებად დაყოფა.

XX საუკუნის ბოლო ათწლეულის რეფორმების პერიოდში ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ძირითადი მაჩვენებლები მკვეთრად შემცირდა. საზოგადოების ყველა ფენა ხვდება, რომ ასეთ ვითარებაში აუცილებელია კრიზისის გამომწვევი მიზეზების კომპლექსურად შესწავლა და შეფასება, რათა სწორად განისაზღვროს პერსპექტივაში ეკონომიკური განვითარების ორიენტირები და დაჩქარდეს კრიზისიდან გამოსვლის პროცესი, ჩამოყალიბდეს ისეთი მდგრადი ეკონომიკური სისტემა, რომელსაც გლობალიზაციის პროცესებთან ადაპტირების მზარდი უნარი და, საერთოდ, მდგრადი განვითარების რესურსული პოტენციალი ექნება.

1.1 საქართველოს ეკონომიკის განვითარების თავისებურებები და ტენდენციები

გასული საუკუნის 80-ანი წლების ბოლოს საქართველოში ეკონომიკური განვითარების ორიენტაციის საკითხი მწვავედ იდგა. აღსანიშნავია, რომ XX საუკუნეში საქართველომ ხუთი ეკონომიკური დოქტრინა გამოსცა. მიეყვით თანამიმდევრულად: რუსეთის

იმპერიაში მყოფ საქართველოში შეიძლება ითქვას, რომ ტიპური კოლონოური ეკონომიკური პოლიტიკა ვითარდებოდა. 1918 წლიდან მსოფლიოში პირველად ჩვენთან დამკვიდრდა სოციალურ-დემოკრატიული პრინციპები. ბოლშევიკური რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ, ქვეყანას საბჭოთა ეკონომიკური იდეოლოგიის ახალი ფენომენი – ე. წ. „ნეპი“ მოეწვინა, ხოლო 30-ანი წლებიდან ეროვნული ეკონომიკა თვისებრივად ახალ პრინციპებზე, ანუ ცენტრალიზებული დაგეგმვისა და მართვის სისტემაზე გადავიდა. აღსანიშნავია, რომ პოსტსაბჭოთა პერიოდში „შოკური თერაპიის“ ეკონომიკური დოქტრინა, წინა თეორიების მსგავსად, საქართველოსთვის დამოუკიდებელი არჩევანი არ იყო.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ყოველი მომდევნო ეკონომიკური დოქტრინა როგორც კონცეპტუალურად, ისე ორგანიზაციულად, წინანდელის სრული და აგრესიული ანტიპოდი (საწინააღმდეგო) გახლდათ, რამაც, ბუნებრივია, ეროვნული ეკონომიკის ტრანსფორმაციის წინააღმდეგობრივი ხასიათი და ეკონომიკურ კანონზომიერებათა უგულვებელყოფა განაპირობა.

ისტორიული განვითარების ასეთ ფონზე, 1990 წლისათვის ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების სამი მიდგომა ჩამოყალიბდა:

პირველი — ოფიციალური, რომელიც „პერესტროიკის“ ფილოსოფიას დაეყრდნო და საბჭოთა კავშირის საზღვრებში სოციალისტური ეკონომიკის საბაზრო პრინციპებზე გადაყვანას გულისხმობდა;

მეორე — არაოფიციალური, რომელიც თვისებრივად განსხვავებულ პოლიტიკურ ფილოსოფიას ეფუძნებოდა და საქართველოს სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობასა და ეროვნული ეკონომიკის საბაზრო პრინციპებზე გარდაქმნას გულისხმობდა (თუმცა, ორივე მოდელი, ერთი და იმავე პრინციპებით ხელმძღვანელობდა, კერძოდ, სახელმწიფო საკუთრების მასობრივი პრივატიზაცია, კოლმეურნეობების, საბჭოთა მეურნეობებისა და სხვა ეკონომიკური სუბიექტების დაუყონებლივი დაშლა, სახელმწიფო მართვის სტრუქტურების ლიკვიდაცია და სხვ.);

არსებობდა **მესამე** ე. წ. რეგიონული ხედვაც, რომელიც საჯაროდ გაცხადდა, როგორც საქართველოს მთავრობის ოფიციალური ეკონომიკური პლატფორმა. იგი ეყრდნობოდა ეროვნული ეკონომიკის თანდათანობით გარდაქმნას მრავალწყობიან (და არა საკუთრების მხოლოდ ერთ ფორმაზე) ეკონომიკურ სისტემად,

აღიარებდა ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების წარმართველ როლს, გარდაქმნებში იძენდა კანონმდებლის (ახალი ეკონომიკური სისტემის სამართლებრივი ბაზის შექმნა), მესაკუთრისა (მრავალწესობიანობაზე ორიენტაციის) და მენეჯერის (ფართო გაგებით ორგანიზატორის) ექსკლუზიურ ფუნქციებს და რთული პროცესების რეგულირების კოორდინატორის როლს ასრულებდა.

ამრიგად, საქართველოს ისტორიული განვითარების ეპიცენტრში ეკონომიკის ტრანსფორმაციის 3 ორიენტირი (კონცეფციურ-მეთოდოლოგიური მიდგომა) დაფიქსირდა. შემდგომ როგორ განვითარდა ეს პროცესი?

XX საუკუნის 80-ან წლებში „პრესტროიკა“ მოუმზადებლად, პოლიტიკური ქაოსის ტალღებზე დაიწყო. იგი გარდაქმნების მასშტაბებითა და თვისებრივი მახასიათებლებით ურთულესი პროცესი აღმოჩნდა, რომელსაც ისტორიული ანალოგი არ ჰქონდა. „პრესტროიკა“ ჩაფიქრებული იყო, როგორც სახელმწიფოს განვითარების შესაძლო ვარიანტებს შორის ერთ-ერთი მოდელი, მისი მკაფიოდ გამოხატული იდეოლოგია, დასავლეთური ცხოვრების წესის დამკვიდრებას ითვალისწინებდა. საბჭოთა ხელმძღვანელობის ღარიბი თეორიული ბაზა და გლობალური აზროვნების არასაკმარისი მასშტაბები, მათი ილუზიები ეკონომიკის საბაზრო თვითრეგულირების ყოვლისშემძლეობის შესახებ, დავა საერთოდ სახელმწიფოსა და ეკონომიკას შორის, ურთიერთდამოკიდებულების დიალექტიკის უგულვებელყოფა და საბჭოთა ეკონომიკური სისტემის ჩავარდნები, გარედან შემოთავაზებული მოდელების დასანერგად ნოყიერი ნიადაგი აღმოჩნდა.

ერთიან პოლიტიკურ, სოციალურ-ეკონომიკურ სივრცეში ასეთმა პროცესებმა ხელი შეუწყო ორი ისტორიული მოვლენის განვითარებას: საბჭოთა კავშირის მოკავშირე რესპუბლიკებში ერთდროულად დაიწყო მოძრაობა პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად. ბუნებრივია, საქართველოში შემოაღნიშნული მოვლენები ფართოდ განვითარდა. საზოგადოებრივი ურთიერთობების (მათ შორის, ეკონომიკური) გარდაქმნების დასახელებულ 3 ვარიანტს შორის საქართველომ მეორე ვარიანტი აირჩია და 1990 წლის 28 ოქტომბერს საბჭოთა სივრცეში თავისი ფორმითა და შინაარსით დემოკრატიულად (მისი თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისად) ჩატარებულ არჩევნებზე გამარჯვებულ ძალებს ნდობა გამოუცხადა.

პოლიტიკური თავისუფლების მოპოვებით გამოწვეული ალტ-

კინება იმდენად ძლიერი აღმოჩნდა, რომ პოლიტიკური ბრძოლის დევიზებს ისტერიული ლოზუნგებიც თან ახლდა, რომლებიც ეკონომიკის როლის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას უგულვებელყოფდა ან სამეურნეო მოწყობის ორგანიზაციას აუბრალოებდა. ეს ლოზუნგები დღევანდელი გადასახედიდან გულუბრყვილოდ ჩანს, მაგრამ მაშინ დიდი პროცესის ერთ-ერთი შემადგენელი, თანაც აქტიური ნაწილი იყო და შეიძლება ითქვას, არსებითად განსაზღვრავდა ეკონომიკის განვითარების ვექტორს, ფაქტობრივად, გამოსატავდა საზოგადოების დიდი ნაწილის ეიფორიით გამოწვეულ სულისკვეთებას.

სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, რომ ხელისუფლებამ, თავისი ხანმოკლე მოღვაწეობის ანალიზის საფუძველზე მისივე ადრინდელი მიდგომა დროის ადეკვატური და უფრო გამოკვეთილი პოზიციით შეცვალა. კერძოდ, მთავრობამ წამოაყენა სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში კონვერგენციის (როგორც კონცეფცია-მეთოდოლოგიის) გამოყენების მიზანშეწონილობის საკითხი. ამის შესაბამისად, კორექტივები განიცადა ოფიციალურმა პოლიტიკამ, მაგრამ ძალიან მალე ცხადი გახდა, რომ ცხოვრების ასპარეზზე გამოსული სხვა პოლიტიკური ძალები საკუთარი „ლოგიკით“ მოქმედებდნენ.

დღივ მიზნებს ერის ერთიანი ნება სჭირდებოდა, ისევე როგორც ქვეყნის მატერიალური და სულიერი პოტენციალის მაქსიმალურად ამოქმედებას ერთიანი სტრატეგია. სამწუხაროდ, გადამწყვეტ ეტაპზე და დროში სპონტანურად დასმული სტრატეგიული ამოცანების გადასაწყვეტად ერი, პოლიტიკური ძალები, ხელისუფლება და მის შიგნით ჩამოყალიბებული ოპოზიცია მზად არ აღმოჩნდა. საზოგადოების ნება (რომელიც დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში გაცხადდა) შეირყა, მამოძრავებელი მუხტი ცალკეული პოლიტიკური და მაფიოზურ-კლანური წარმონაქმნების ამბიციებში გაიფანტა და ქვეყნის თავისუფლების დაცვის სულისკვეთება პიროვნული ინტერესებით შეიცვალა.

ასეთ ფონზე, 1992 წელს სამხედრო გადატრიალება მოხდა და კონვერგენციის თეორია და მისი ავტორი — ეროვნული ხელისუფლება უარყოფილი და დამხობილი იქნა.

სამხედრო გადატრიალების შემდეგ მოსული „დროებითი მთავრობა“ შეეცადა „თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკაზე“ ეროვნული მეურნეობის გადასვლის პროცესი დაეჩქარებინა და, რაც ნიშან-

დობლივია, ამ ამოცანის გადაწყვეტა სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური ტრადიციული ფუნქციების შეზღუდვით დაიწყო. სამინისტროები ექსტრემალურ პირობებში ე. წ. ფუნქციურ სტრუქტურებად გარდაიქმნა. სახელმწიფოს „ნიშა“ სოციალურ-ეკონომიკურ პროცესებში არასახელმწიფო სტრუქტურებმა დაიკავა, ტრანსფორმაციის რთული პროცესი თვითდინებით წარიმართა. სახელმწიფო-ეროვნული ინტერესები კლანურმა ინტერესებმა ჩაანაცვლა და ეროვნული სიმდიდრის დატაცების ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა. ასეთმა გარემომ ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის დაკარგვის კარგი პირობები მოამზადა.

ქაოსის ფონზე პრინციპული მნიშვნელობა ჰქონდა 1992 წელს ხელისუფლების რამდენიმე ნაბიჯს, რომელიც ადასტურებდა იმას, რომ იგი დროის ადეკვატური მიდგომების ძიებაში იყო. მაგ., მიღებული იქნა მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის პროგრამა, დაიწყო სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ინდიკატური გეგმის შედგენა, შემდგომში, ლარის შემოღებასთან და მის გამტკიცებასთან ერთად, მოხერხდა ინფლაციური პროცესების დარეგულირება, ოფიციალურად გამოცხადდა ეკონომიკის სოციალური ორიენტაცია, გააქტიურდა სამეურნეო პროცესებისადმი სახელმწიფო სტრუქტურების ყურადღება, განხორციელდა (თუმცა მოუმზადებლად და დიდი დარღვევებით) სახელმწიფო ქონების პრივატიზაცია, დიდი ძალისხმევით მომზადდა საერთაშორისო პროექტების განხორციელების პროექტები: ტრასეკა, ენერგეტიკული დერეფნის მშენებლობა და მათთან დაკავშირებული ინფრასტრუქტურის ფორმირება, მსოფლიო ინტეგრაციულ პროცესებში აქტიურად ჩართვა და სხვა, რაც იმას ადასტურებდა, რომ ხელისუფლება თანდათანობით აცნობიერებდა სახელმწიფოს ახალ ეკონომიკურ ფუნქციებს.

1.2 საქართველოს ეკონომიკის განვითარების პერსპექტივები

ამრიგად, ქვეყანაში გამოიკვეთა ეკონომიკური განვითარების პროცესის ზიგზაგისებური ხასიათი, ცალკეულ ეტაპებზე ეკონომიკის გამოცოცხლებისა და ჩავარდნის ტენდენციები, სახელმწიფოს მხრივ გარდაქმნების თვითდინებაზე მიშვებისა და ცალკეულ მომენტებში კოორდინატორის ფუნქციების განხორ-

ციელების ნება, საბაზრო თვითრეგულირება ან სახელმწიფო-ბრივი რეგულირება, ღია ეკონომიკა ან სამამულო წარმოების დაცვა, ჩრდილოვან ეკონომიკასთან დეკლარაციული განცხადებებით ბრძოლა და ა. შ. ყოველივე ამან შექმნა ისეთი უნიკალური სიტუაცია, როცა ეკონომიკა სისტემურ კრიზისში იმყოფება და, იმავდროულად, ობიექტურად ყალიბდება ხელსაყრელ ფაქტორთა ერთობლიობა, რომლის ამოქმედებით მოკლე პერიოდში შესაძლებელია განვითარების თვისებრივად ახალ ტრექტორიაზე გასვლა.

ჯადოსნური წრე შეიკრა. ეკონომიკა თითქმის არ ფუნქციონირებს, შესაბამისად, ღრმავდება სოციალური დაძაბულობა და იღებს საშიშ ხასიათს, ეკონომიკური ზრდის ტემპები ჩვეულებრივ პირობებთან მაღალია, მაგრამ მისი ათვისების საწყისია დაბალი. ინტელექტუალური პოტენციალი დეგრადირებას განიცდის, ყოველივე ამის სინთეზია დღევანდელ ეტაპზე მთავარი პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური წინააღმდეგობა, რომელიც გამოიხატება იმაში, რომ ეროვნული სიმდიდრის დაჩქარებული ძარცვის ფონზე სპონტანურად ჩამოყალიბდა ორი დაპირისპირებული ფენა — ერთი მხრივ, „ძალიან მდიდრები“ და მეორე მხრივ, „ძალიან ღარიბები“. ამ ორ ძალას შორის სოციალური დაპირისპირება პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური დაპირისპირების ქრონიკულ ფაზაში გადაიზარდა. ნიშანდობლივია, რომ ამ წინააღმდეგობის, რომელიც თვისებრივად ახალ გარემოში ჩამოყალიბდა და გამოირჩევა დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებით, გამომწვევი მიზეზი უფრო ღრმა აქვს, ვიდრე ეს საზოგადოებაში აქვთ წარმოდგენილი. არსებული წინააღმდეგობის თუნდაც შერბილება შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაშია შესაძლებელი, თუ ქვეყანაში ჩამოყალიბდება ეფექტური საბაზრო ეკონომიკური სისტემა, რაც სახელმწიფოს მარეგულირებელი როლის გარეშე წარმოუდგენელია.

ამრიგად, საქართველოში სახეზეა საბაზრო ეკონომიკა — კონგლომერატი, როგორც ისტორიულ-ეკონომიკური ტიპი, რომელიც აღმოცენდა და ფუნქციონირებს საბჭოთა სოციალიზმის, განვითარებული და განვითარებადი ქვეყნების, „ველური კაპიტალიზმის“ ეკონომიკური სისტემებისათვის მეტ-ნაკლებად თითქმის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებით. ეკონომიკურ სისტემაში ნებისმიერი საშუალებით გამოიკვეთა ფულის შოვნის დაუოკებელი სწრაფვა (რაც მოტივაციის არასწორად გაგებაა) და რესურსების მკაცრი ექსპლუატაცია, რასაც საზოგადოების ზნეობრივი

საფუძვლების მოშლაც დაემატა.

სამწუხაროდ, იმ პერიოდში სახელმწიფო თავის როლს ვერ აცნობიერებდა. პოლიტიკური პარტიების მიდგომები ქრესტო-მათიულ ჩარჩოს ვერ სცილდებოდა, კერძო ბიზნესი ახალი ტიპის ოლიგარქიის ფორმირების საფუძველი გახდა, თავის წილ პას-უხისმგებლობას ეკონომიკის კრიზისიდან გამოყვანისათვის არ იღებდა. მეცნიერება საზოგადოებრივი ასპარეზიდან თანდათანო-ბით ჩამოცილდა, მისი „ნიშა“ მასმედიაში აითვისა (სოციოლოგიების აზრით ამაშია საზოგადოებრივი პროგრესის შეფერხების ერთ-ერთი მიზეზი), საერთაშორისო ეკონომიკურ-ფინანსური სტრუქ-ტურები კოორდინაციას არ უკეთებდნენ მათ მიერ ქვეყნისათვის შემოთავაზებულ რეკომენდაციებს და პასუხს არ აგებდნენ ქვეყა-ნაში არსებულ კრიზისზე.

ფაქტობრივად, საქმე გვაქვს უნიკალურ სიტუაციასთან, როცა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ძალები გლობალიზაციის ნეგატიური ტალღის ზემოქმედებით ფორმირებადი მსოფლმხედ-ველობით იღწვიან არა ეროვნული სიმდიდრის შესაქმნელად, არ-ამედ გადანაწილების მექანიზმების დასაუფლებლად. ამაშია ქვეყ-ნის სისტემური კრიზისის გაღრმავების ამოსავალი, ქართული მსოფლმხედველობითი საწყისით და მთავარი ფაქტორით.

რაც შეეხება გარე ფაქტორებს, აქ მთავარია გლობალიზაციის ნეოლიბერალური მოდელის (რომელიც ანგარიშს არ უწევს სუვე-რენული ქვეყნების ინტერესებს) დამთრგუნველი ზემოქმედება. აღსანიშნავია, რომ დღეს ბევრ ქვეყანაში მთავრობებს საკუთარი ეკონომიკური პოლიტიკისთვის საჭირო სოციალური ენერგია და მართვის მექანიზმებიც აღარ აქვს.

დღეისთვის მეცნიერ-ეკონომისტები ფიქრობენ, რომ ქვეყნის სისტემური კრიზისიდან გამოყვანა და შესაბამისად, გლობალიზა-ციის პროცესში საქართველოს აქტიური სუბიექტის როლით განვი-თარება შესაძლებელია მხოლოდ ორივე ფაქტორის (შიდა და გარე) ერთობლივი და მიზანმიმართული გამოყენებით. ამ მიზნით, უპი-რატესად საჭიროა შიდა „მთვლემარე“ ფაქტორების კომპლექსურად ამოქმედება.

ქვეყნის წინაშე დგას თვისებრივად ახალი სტრატეგიული ამოცანა — დროის ადეკვატური კონცეფციურ-მეთოდოლოგიურ ბაზაზე განისაზღვროს საბაზრო ეკონომიკა-კონგლომერატის პოსტინდუსტრიული საზოგადოების შესაბამის ეკონომიკურ სის-

ტემად გარდაქმნის სტრატეგია.

ჩამოყალიბებული არასტანდარტული ვითარებიდან გამოსვლა არასტანდარტულ მიდგომებს და მათ საფუძველზე პროცესებზე ზემოქმედების მექანიზმების შექმნა-გამოყენებას მოითხოვს. ორი არჩევანი გვაქვს. ჯერ ჩიხიდან გამოვიდეთ და დავსახოთ კრიზისის დაძლევის ღონისძიებები (რათა მომავალში მაინც ავიცდინოთ არ-ასწორი გზით განვითარება) ან ჩიხის კედლის გარღვევაზე ავილოთ ორიენტაცია. ორივე მოდგომას აქვს არგუმენტირებული საფუძვე-ლი, ასევე ეჭვებიც. ეკონომისტების ნაწილი თვლის, რომ ჩიხი-დან გამოსვლა უფრო ადვილია, მაგრამ ისტორიული განვითარე-ბის დღევანდელ ეტაპზე, როცა საზოგადოებაში დაპირისპირება ღრმავდება, ეკონომიკის განვითარების ახალი მიმართულების გან-საზღვრას გარკვეული დროც დასჭირდება, თანაც დიდია იმის ალ-ბათობა, რომ სტრატეგიულ განვითარებაში ისევ პაუზა დაფუშვავთ, რადგან მოსალოდნელია არასწორად გაგებული ორიენტირები ვერ გახდეს გარდაქმნების მასტიმულირებელი ძალა. ამიტომ ამ გზას ეკონომისტების მეორე ფრთა პროგრესულად არ თვლის. ისინი მიიჩნევენ, რომ ქვეყანას სჭირდება ისეთი ახალი ეკონომიკური პოლიტიკა, რომელიც დაეფუძნება ქვეყანაში მომხდარი საბაზო სოციალურ-ეკონომიკური ცვლილებების პოზიტიურ შედეგებს (განსაკუთრებით ბოლო პერიოდის) და ორიენტირებული იქნება პოსტინდუსტრიული საზოგადოების შესატყვის ეკონომიკურ, „ქარ-თულ მოდელზე“.

ახალი სახელმწიფო პოლიტიკის ფუძემდებლურ პრინციპებად უნდა მივიჩნიოთ შემდეგი პოსტულატები:

- უნდა ვაღიაროთ სახელმწიფოს მარეგულირებელი რო-ლის პროგრესული ხასიათი. აუცილებელია სახელმწიფოს მრავალმხრივი ძალისხმევა, გეგმიური (პროგრამული) მიდგომა;
- საზოგადოება არა ბაზრისათვის, არამედ ბაზარი სა-ზოგადოებისთვის. საბაზრო ეკონომიკის განმსაზღვრე-ლია კონკურენცია, ხოლო სახელმწიფოს ექსკლუზიური ფუნქცია — კეთილსინდისიერი კონკურენტული გარემოს ჩამოყალიბება;
- მსოფლიო ინტეგრაციულ პროცესებში საქართველომ უნდა შეიძინოს აქტიური სუბიექტის ფუნქცია (რაც გაზ-

რდის მის როლს საერთაშორისო მოგების განაწილებაში) და ა. შ.

ერთი რამ ცხადია, ქვეყანას სჭირდება ეფექტური და პასუხისმგებელი სახელმწიფო ხელისუფლების ხარისხობრივი ცირკულაცია, რომელიც საზოგადოებრივი ურთიერთობების სისტემური ტრანსფორმაციის ლიდერის ფუნქციებს შეასრულებს. ამას იგი შეძლებს მაშინ, როცა იმოქმედებს ცნობილი პარადიგმით: დროის ადეკვატური სტრატეგიული ხედვა, გლობალური აზროვნება, ადგილობრივი პირობების შესაბამისად მოცემულ სოციალურ დროში ლოკალური მოქმედება.

1.3 საქართველო თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკურ სივრცეში

მსოფლიო ბანკისა და საერთაშორისო სავალუტო ფონდის წარმომადგენლების (რომელთა მუშაობა საქართველოში განსხვავებულად ფასდება) აღნიშნავენ, რომ საქართველოს ჯერ კიდევ შენარჩუნებული აქვს ისტორიული შანსი ინტელექტუალური პოტენციალის გონივრულად გამოყენებით და დროის მოთხოვნების შესაბამისად, გლობალიზაციის პოზიტიური ტენდენციების გათვალისწინებით, შეიმუშაოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კომპლექსური პროგრამა. ამაში საერთაშორისო ორგანიზაციების ექსპერტები მსოფლიოში არსებულ ტენდენციებს გულისხმობენ. კერძოდ, გერმანელი ეკონომისტი ოლაფ ჰერზემანი გერმანიის საფინანსო-ეკონომიკურ პოლიტიკაზე მეცნიერ-ეკონომისტების გავლენის შესუსტებას აღნიშნავს. ამ სფეროში, მაგალითად ფედერალურ სამინისტროთა თანამშრომლებს შორის, იგრძნობა პროფესიონალ-იურისტთა აშკარა უპირატესობა.

საფინანსო-ეკონომიკური პოლიტიკის სუსტი მეცნიერული საფუძველი იზრდება იმ პერიოდში, როცა იგრძნობა ეკონომიკურ რეფორმათა გატარების მწვავე აუცილებლობა, ე.ი. გერმანელ მეცნიერთა აზრით, მაშინ, როდესაც ეკონომიკური კურსის შემუშავებისას საჭიროა პროფესიონალიზმის მეტად მაღალი დონე.

ქვეყნის განვითარების პერსპექტივებზე საუბრისას უნდა შევეჩერდეთ თანამედროვე ეკონომიკური აზრის განვითარების ტენდენციებზეც. XX საუკუნის ბოლოს ეკონომიკურ თეორიაში გარდამტეხ

პუნქტად შეიძლება მიჩნეულ იქნას 1997 წლის იანვარში შემდეგი ნიგნების გამოჩენა – ჩრდ. კაროლნის უნივერსიტეტის პროფესორის, ამერიკის შეერთებულ შტატებში ცნობილი ბიზნეს-კონსულტანტის რობერტ კატნერის „ყველაფერი გასაყიდად: ბაზრის ღირსებები და შეზღუდვები“ და პრინსტონის უნივერსიტეტის პროფესორის, უილიამ გრეიდერის „სააზრო სისტემის ფასეულობების დეველუაცია“. ორივე ავტორის მიზანი მდგომარეობს იმაში, რომ მსჯელობა ეკონომიკური პოლიტიკის შესახებ დაბრუნებულ იქნეს საზოგადოებრივი დისკუსიის სფეროში, არ იყოს გათვლილი მხოლოდ ეკონომისტ-პროფესიონალთა ვიწრო წრისათვის.

კატნერს, ეყრდნობა რა „რეალური სამყაროს“ ეკონომიკას, მოჰყავს არგუმენტები ეკონომიკური თეორიის და დაგროვებული თანამედროვე გამოცდილების შესწავლის სასარგებლოდ. ის ამტკიცებს, რომ ეკონომიკას არ შეუძლია ფუნქციონირება საზოგადოებრივი აზრის გარეშე, რომელიც მას მხარს უჭერს.

საქართველოს ეკონომიკის განვითარებისთვის შესაძლოა მეტად საინტერესო იყოს, რომ ორივე ავტორი ხაზს უსვამს ეკონომიკურ განვითარებაში სახელმწიფოს ცენტრალურ როლს. ამერიკის ისტორიიდან გამომდინარე კატნერს სააშკარაოზე გამოყავს იმ იდეის სიცრუე, რომ აშშ ისტორიულად იყო ლაისსეზ-ფაირე ქვეყანა. ადრეულ სტადიაზე ამერიკის რესპუბლიკა სიფრთხილით აღიქვამდა საფინანსო და სავაჭრო გარეშე ზეგავლენას. მთელი ისტორიის მანძილზე, პირველი მსოფლიო ომის დაწყებამდეც კი, აშშ-ში მოქმედებდა მაღალი საბაჟო ტარიფები. ქვეყანა ატარებდა მნიშვნელოვან და ინტერვენციულ სამრეწველო პოლიტიკას. ამ საკითხში იგი მთლიანად ეთანხმება მეცხრამეტე საუკუნის ცნობილ გერმანელ ეკონომისტს ფრიდრიხ ლისტს, რომელიც მრავალი წელი ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა შეერთებულ შტატებში და პრეზიდენტ ენდრიუ ჯექსონის ადმინისტრაციისთვის საკმაოდ წარმატებული ეკონომიკური პროგრამაც კი დაწერა.

მეორე მხრივ, დღეს შეინიშნება მკვეთრი სხვაობა აშშ-ის ადრინდელ პოლიტიკასა და იმ რჩევებს შორის, რომლებსაც ეს ქვეყანა აძლევს განვითარებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებს. ბოლო წლებში ამერიკის მთავრობა და კერძო ინვესტორები იყენებენ მნიშვნელოვან გლობალურ დიპლომატიურ ინსტრუმენტებს, რათა გააძლიერონ განვითარებადი ეკონომიკები კერძო უცხოური ინვესტიციების მიზ-

იდვით, ეროვნული სახელმწიფო ინვესტიციების, რეგულირების, სუბსიდიებისა და საკუთრებაზე უარის საპირისპიროდ.

საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციები არსებითად ასევე იყენებენ თავიანთ მნიშვნელოვან ზეგავლენას, რათა დაარწმუნონ განვითარებადი ქვეყნები საბაზრო მექანიზმებზე მინდობის აუცილებლობაში ეკონომიკური სტაბილიზაციის პოლიტიკის გატარებისას და ეკონომიკური განვითარების დროს არ მიმართონ სახელმწიფოს კრედიტებსა ან სამრეწველო პოლიტიკის გატარებას. ამერიკელი ეკონომისტები და დიპლომატები ძირითადად აიგივებენ ლაისსეზ-ფაირე-ს პოლიტიკას თავიანთ შეფასებებთან წარმატებულად მოფუნქციონირე გვიანინდუსტრიული ქვეყნებისა, როგორცაა იაპონია, სამხრეთი კორეა, რომელთა პოლიტიკა სინამდვილეში საპირისპირო ხასიათს ატარებდა.

საინტერესოა, ასევე პროფესორი გრეიდერის დასკვნა სახელმწიფოს როლის იაპონური მიდგომის შესახებ: „იაპონიის სახელმწიფო კეთილდღეობა თვით სანარმოებში იყო „ჩამონტაჟებული“: სოციალური ვალდებულებები წარმოების სხვადასხვა სექტორის ათასობით კომპანიაზე იყო გადანაწილებული და მათი განხორციელება არაპირდაპირ ექსპორტზე ორიენტირებული ეკონომიკის სტრუქტურიდან ფინანსდებოდა“. ამით, აიხსნება XX საუკუნის მეორე ნახევარში, იაპონიაში უმუშევრობის დაბალი დონე და მცირე სოციალური ხარჯები. სამუშაო ადგილების მფლობელები კი ამ სისტემაში, საკუთარი სოციალური გარანტიების (ფორმალური და არაფორმალური) განხორციელებას ახერხებდნენ. საინტერესოა რომ ორივე თეორეტიკოსს მკაფიოდ მხარს უჭერს ცნობილი ეკონომისტი და პრეზიდენტ ჯორჯ ბუშის ადმინისტრაციის წევრი **დოროთი როზენბერგი**. თავის ნაშრომებში რომლებიც ძირითადად აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებისა და რუსეთის ეკონომიკურ რეფორმებს ეხება, იგი ხშირად კატენერისა და გრეიდერის პოზიციიდან გამოდის და აკრიტიკებს მთავრობების ბრმა მიმბაძველობასა და არამეცნიერულ მიდგომას. თუმცა აქვე უნდა ითქვას რომ ხსენებულია ავტორებმა საკუთარი ნაშრომებით „ეკონომიკური ველოსიპედი“ არ გამოიგონეს. მათ ძირითადად ცნობილი ეკონომისტების მოსაზრებებს და პოზიციებს კონტური შემოავლეს და მომგებიან შუქ-ჩრდილში მოათავსეს, რაც საბოლოო ჯამში გადაწყვეტი აღმოჩნდა საზოგადოების არსებული პრობლემით დაინტერესებისთვის.

ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარე, საქართველოს სო-

ციალურ-ეკონომიკური რეფორმების პროცესში უნდა ვიცოდეთ, რომ ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების მეთოდოლოგიისა და კრიტერიუმების არსში გასარკვევად აუცილებელია სისტემური მიდგომა. დემოკრატიული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებასთან, საბაზრო ეკონომიკაზე და სამოქალაქო საზოგადოებაზე გადასვლა ტრანზიტული ეკონომიკის ქვეყნებში განვითარების მთავარ პრიორიტეტადაა მიჩნეული. აქედან გამომდინარე, ეკონომიკური რეფორმა უნდა იყოს სახელმწიფოს ეროვნული სტრატეგიის ორგანული შემადგენელი ნაწილი, მან უნდა განსაზღვროს ქვეყნის გრძელვადიანი განვითარების მიზნები და მათი მიღწევის საშუალებები, ანუ როგორი სახელმწიფოს ჩამოყალიბება გვსურს ეროვნული, პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული, ინსტიტუციური თავალსაზრისით და რა უნდა გაკეთდეს ამისათვის.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ მიმდინარეობს ეკონომიკურ პროცესებში სახელმწიფოს როლის არა შემცირება, არამედ გაზრდა. ეს პროცესები, რა თქმა უნდა, შიდა კონფლიქტებით ხასიათდება. როგორი მეთოდოლოგიაც არ უნდა გამოიყენოთ, დაუშვებელია ეკონომიკური გარდაქმნების საბოლოო მიზანი იყოს საბაზრო მეურნეობაზე გადასვლა. მისი უმთავრესი მიზანია უფრო მაღალი რანგის ტრანსფორმაცია – გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში სოციალურ-ეკონომიკური ჩამორჩენილობის დაძლევა და მათი გადასვლა მაღალგანვითარებული ქვეყნების ჯგუფში.

საბოლოო ჯამში, არც ერთ ექსპერტს, მათი კვალიფიკაციის მიუხედავად, არ შეუძლია იწინასწარმეტყველოს მომავალი. საუკეთესო ექსპერტი ისაა, ვინც საკუთარ შეცდომებს აღიარებს, ენდობა ისტორიულ გამოცდილებას, საკუთარ თეორიებს შეუთავსებს რეალობას და არ ამტკიცებს, რომ რეალობაა დამნაშავე. ჩვენ, რბილად რომ ვთქვათ, ეჭვის თვალით უნდა ვუყურებდეთ ყველას, ვინც გვთავაზობს რწმენის ახალ სისტემებს და ვინც პასიურ მოლოდინშია, რომ „უხილავმა ხელმა“ გააკეთოს საქმე, რომელიც მისი გასაკეთებელია.

თავი II.

სახელმწიფო რეგულირება, სტრატეგია და ეკონომიკის ტრანსფორმაციის გამოძრავებელი ძალები

კვლავწარმოების სისტემაში სახელმწიფოს ადგილისა და როლის დადგენის საკითხი, თანამედროვე საზოგადოების განვითარების ერთ-ერთი უმთავრესი პრობლემაა. ეს სფერო განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ჩამოყალიბებული სოციალურ-ეკონომიკური მოდელის ტრანსფორმაციის პროცესში იძენს.

სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების სახელმწიფო რეგულირების მექანიზმი საბაზრო წონასწორობის დაბალანსებისაკენ უნდა იყოს მიმართული. იმ შემთხვევაში თუ ეს უკანასკნელი არ შეესაბამება საზოგადოებრივ კეთილდღეობას, რეგულირების პროცესმა თვით უნდა უზრუნველყოს საქონლისა და მომსახურების წარმოება.

2.1 ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების მიზანები და ამოცანები

წინამდებარე სახელმძღვანელოში ანალიზის ობიექტია ქვეყნის ეკონომიკური სისტემა. ეკონომიკის მარეგულირებელი კი სახელმწიფოა. ქვეყნის ეკონომიკა ცალკეული მეურნეობებისგან შედგება, მათ შორის საწარმოები, კომპანიები და სხვადასხვა სამეურნეო სისტემები. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, თითოეული მათგანი ეკონომიკურ პოლიტიკას საკუთარი ეკონომიკური ინტერესებიდან გამომდინარე ახორციელებს. ამასთან, ისინი სახელმწიფოებრივ დონეზე ფორმირებული ეკონომიკური პოლიტიკისა და ინსტიტუტების ჩარჩოებში იმყოფებიან. სახელმწიფოს გავლენის დონე ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე ცვალებადია და ქვეყნის ტრადიციებსა და ინსტიტუციონალურ მდგრადობაზეა დამოკიდებული.

ინსტიტუციონალიზმის კლასიკოსების ცნობილი ამერიკელი ეკონომისტების და სოციოლოგების **თორსტაინ ვებლენის, ჯონ როჯერს კომონზის და კლარენს ეირსის** შეფასებებით, ინსტიტუტები საზოგადოებაში მოქმედი ერთგვარი „თამაშის წესებია“, ანუ ადამიანის მიერ შექმნილი შემზღუდველი ჩარჩოები,

რომელთა საფუძველზეც ყალიბდება ხალხთა შორის ურთიერთობა. განასხვავებენ ფორმალურ (კანონები, დადგენილი წესები და სხვ.) და არაფორმალურ ინსტიტუტებს (დაუწერელი კანონები, ადათები, ტრადიციები და პრინციპები). სწორედ ინსტიტუტების სრულყოფა ან ტრანსფორმაცია არის ნებისმიერი ეკონომიკური რეფორმები ძირითადი დანიშნულება.

სამეცნიერო წრეებში არსებობს ლიბერალური აქსიომა, ლა-ისსეზ-ფაირე-ს ე. წ. ეკონომიკური ნესრიგი, რომელიც განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნების მრავალსაუკუნოვანი გამოცდილების გვირგვინად მიიჩნევა. იგი ეკონომიკურ პროცესებში სახელმწიფოს ჩარევას იძულებით ზომად მიიჩნევს და მისი როლი მინიმუმამდე დაჰყავს. მრავალ ნაშრომში მაგალითისთვის, მოყვანილია ისეთი ქვეყანა, სადაც მთავრობა საერთოდ არ არსებობს, ანუ საბაზრო ეკონომიკა აბსოლუტურად თავისუფალია. დავუშვათ ასეთ გარემოში არსებობს ბაზრებისა და საქონლის მრავალფეროვნება, მოქმედებს სრულყოფილი კონკურენცია, მიღწეულია მოთხოვნა-მიწოდების წონასწორობა. ამგვარ გარემოში ვერავინ ვერ შეძლებს საგრძნობლად გაიუმჯობესოს საკუთარი მატერიალური მდგომარეობა, რომ არ გაუუარესოს იგი სხვას, ანუ მოქმედებს თვითრეგულირების პრინციპი. ხსენებული დოქტრინის მომხრეები თვლიან, რომ ინდივიდებმა უკეთ უწყიან როგორც საკუთარი, ისე საზოგადოებრივი კეთილდღეობის მიღწევის გზები. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფოს ჩარევა არ არის აუცილებელი.

ისტორიულად ლაისსეზ-ფაირე-ს პრინციპების გამოყენებამ თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკის ჩამოყალიბებაში დიდი როლი შეასრულა. თუმცა აზრი, რომ იდეალურია ის ეკონომიკა, რომელიც **ადამ სმიტის** „უხილავი ხელით“ რეგულირდება, არც პრაქტიკით და არც თეორიით არ დასტურდება. რა თქმა უნდა, ბუნებაში არ არსებობს „სრულყოფილი“ ბაზარი, ამიტომაც აუცილებელია მისი დახვეწა და რეგულირება. საუკუნეთა გასაყარზე მსოფლიო საზოგადოება ისეთი მოვლენების მონმე გახდა, რომ ეკონომიკური პროცესების სახელმწიფოებრივი რეგულირება მდგრადი ეკონომიკის და, უპირველეს ყოვლისა, საბაზრო ურთიერთობების სტაბილურობის აუცილებელ წინაპირობად იქცა.

სახელმწიფოს მიერ ეროვნული ეკონომიკის რეგულირების მიზეზებია:

1. **განსაზღვრული ტერიტორიული სივრცე.** ეკონომიკური ურთიერთობების ნებისმიერი სუბიექტის ინტერესები საბოლოო ჯამში მათი მოთხოვნების დაკმაყოფილებაშია. მოთხოვნა კი სოციალურ გარემოზეა მიჯაჭვული, რომელსაც მკაფიო ტერიტორიული ორგანიზაცია აქვს. ქვეყნის ტერიტორია სახელმწიფოს მიერ გარანტირებული და უზრუნველყოფილია. საიმიედო აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელისუფლების, ერთიანი ეკონომიკური, საინფორმაციო და სამართლებრივი სივრცის გარეშე ვერ იარსებებს წარმატებული ეკონომიკა, ხოლო ბაზარს, როგორც წესი, არ შეუძლია დამოუკიდებლად უზრუნველყოს ხსენებული პრინციპები;
2. **ერის განვითარებისა და სტრატეგიული ინტერესების განხორციელებისათვის მორალურ-ეთიკური და ფსიქოლოგიური სივრცის ფორმირება და მხარდაჭერა.** სახელმწიფოს მიერ ამ მიმართულებების განსაზღვრაზე ზეგავლენას უნდა ახდენდეს საზოგადოების მენტალიტეტი, მისი ფუნდამენტური სულიერ-სოციალური პარამეტრები. სახელმწიფო უნდა უზრუნველყოფდეს ბიზნესის მიერ ამ ფასეულობების პატივისცემას, რადგან მათი იგნორირება და დათრგუნვა, საბოლოო ჯამში, ცალკეულ სოციალურ პროტესტებსა და მოსახლეობის უმრავლესობის მიერ შემოთავაზებული ეკონომიკური ფორმაციის უკუგდებას გამოიწვევს;
3. **ქვეყანაში ეკონომიკურ ინტერესთა ბალანსის არსებობა.** დაუშვებელია სახელმწიფო დაემორჩილოს ცალკეული სოციალური ჯგუფის ვიწრო ეკონომიკურ-პოლიტიკურ ინტერესებს. როგორც წესი, მსგავსი მდგომარეობა სოციალურად ფეთქებად ატმოსფეროს ქმნის. შედეგად სახელმწიფო თავის მმართველ „ელიტასთან“ ერთად წაილეკება, მანამდე კი თვით „ელიტაში“ დაწყებული კლანური დაპირისპირება სახელმწიფოს ქმედუუნაროდ აქცევს;
4. **ეკონომიკური მიზნების ინსტიტუციონალური განსაზღვრა.** ამასთან, იმ ნეგატიური გამოვლინებების სახელმწიფოებრივი კორექტირება, რომელიც გამოწვეულია გაფართოებული კვლავწარმოების

კანონებით, კვლავწარმოების ფაზებს შორის არსებული ციკლური და მოთხოვნა-მიწოდებას შორის დისპროპორციებით. მსოფლიოში განხორციელებული ყველა ეკონომიკური რეფორმა მიმართული უნდა იყოს კვლავწარმოებაში დაგროვებული დისპროპორციის დასაძლევად და მისთვის აუცილებელი ქმედითი მექანიზმების შესაქმნელად;

5. **ინფრასტრუქტურის დინამიური განვითარება,** რაც ერთნაირად სასარგებლოა როგორც ბიზნესისთვის, ისე შიდა მეურნეობისთვის;
6. **ინსტიტუციონალური გარემოს როგორც სტაბილური, ისე ლეგიტიმური და დინამიური განვითარება.**

საზოგადოების განვითარების ცალკეულ ეტაპზე მისი მიზნები ყოველთვის ერთნაირი ვერ იქნება, რადგან იგი მრავალ გარემოებაზეა დამოკიდებული, კერძოდ კი, უნდა ვიცოდეთ, როგორია: ეკონომიკის განვითარების საერთო დონე; მისი არსებული და სასურველი სტრუქტურა; შრომის საერთაშორისო დანაწილების ზეგავლენა; ქვეყანაში ჩამოყალიბებული სოციალურ-ფსიქოლოგიური მდგომარეობა და სხვ.

ამასთან, მიმდინარე და სტრატეგიული მიზეზები უნდა განესაზღვროთ დროისა და სივრცის მიხედვით. ბუნებრივია, უნდა მოვახდინოთ ეკონომიკური მიზნების კონკრეტიზაცია, და ერთმანეთში არ უნდა ავურიოთ ეკონომიკური მიზნები და საშუალებები. სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკის რეგულირების უმთავრესი მიზანია სოციალურ-ეკონომიკური სტაბილურობა და არსებული წყობილების გამყარება. ამასთან, ეს პრობლემები ურთიერთგანპირობებულია და ცალ-ცალკე სხვა მიზნებისგან დამოუკიდებლად ვერ მიიღწევა.

სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკის რეგულირების მასშტაბებზე, ინსტრუმენტებსა და ეფექტურობაზე გადაწყვეტ ზეგავლენას ახდენს ის ამოცანები, რომლებიც კონკრეტული ქვეყნის წინაშე დგას. ასევე ქვეყნის განვითარების დონე, რომელიც შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას ეკონომიკური პროცესების სახელმწიფო რეგულირების დროს.

მეტად მნიშვნელოვანია ის გამოცდილება და მეცნიერული კვლევები, რომლებიც მიმართულია საბაზრო მეურნეობის პირობებში სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის პრობლემე-

ბის გადასაჭრელად. ბოლო 3-4 ათწლეულის მანძილზე შეიცვალა რეგულირებადი ეკონომიკის სფეროს მეცნიერული კვლევების ხასიათი და მიმართულება. თუ XX-ის 50-ან წლებში განიხილებოდა საკითხი „რეგულირებადი იყო თუ არა ეკონომიკა“, მოგვიანებით კი, „როგორი უნდა იყოს რეგულირების დონე“, დღეს საკითხი ასე დგას: „რა მიზნით, მიმართულებით და საშუალებებით უნდა განვახორციელოთ რეგულირება?“

XX საუკუნის 60-ან წლებში დასავლეთის განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში სახელმწიფოს შემოსავლები უფრო მაღალი ტემპებით იზდებოდა, ვიდრე ერთობლივი ეროვნული პროდუქტი, ფიზიკური და იურიდიული პირების შემოსავლები. დღეს კი სანინალმდეგო ტენდენცია შეიჩნევა, რადგან გადასახადების ზრდა სამეწარმეო საქმიანობის მოტივაციაზე და ინვესტიციების სტიმულირებაზე ნეგატიურად მოქმედებს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ იურიდიული თუ ფიზიკური პირების გადასახადების ზრდასთან ერთად, დაქირავებული პირების საგადასახადო წნეხიც შეუძლებელია უსასრულოდ გრძელდებოდეს. სამეურნეო გამოცოცხლების პირობებში, სახელმწიფო შემოსავლები შესაძლებელია გადასახადების ზრდის გარეშეც გაიზარდოს. არსებობს სახელმწიფოს შემოსავლების ზრდის რამდენიმე პირობითი ზღვარი: ა) სამეწარმეო საქმიანობისათვის საკმარისი მოტივაციის ზღვარი; ბ) დაქირავებული პირების დაბეგვრის სოციალური ზღვარი; გ) ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის ზრდის ზღვარი.

ასევე განსაზღვრულია სახელმწიფო საკუთრების შესაძლებლობები. სახელმწიფო სექტორმა არ შეიძლება ახალ-ახალი პოზიციები დაიკავოს მეურნეობის საკვანძო დარგებში და ამით შეზღუდოს კერძო მესაკუთრეთა ინტერესები. თვითდაფინანსება ხორციელდება, როგორც სახელმწიფოს მიერ სანქცირებული მოგების გამოყენების ერთ-ერთი ფაქტორი. ამასთან, მოგების ათვისების საშუალებები და მოცულობა დამოკიდებულია სანარმოო ციკლის იმ ფაზაზე, რომელშიც ამა თუ იმ ქვეყნის ეკონომიკა იმყოფება. სახელმწიფოს თვითდაფინანსების რეგულირების პოლიტიკა დამოკიდებულია (ეკონომიკური ვარდნის დროს) ინვესტიციების სტიმულირების ხელოვნური გაზრდის საშუალებაზე.

თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ სახელმწიფოს ქმედებების განმსაზღვრელია საბიუჯეტო შემოსავლების მოცულობა. გადაუნაწილებელი მოგების ზრდის წახალისების შესაძლებლობებიც

(დივიდენდების ხარჯზე) ასევე არაა განსაზღვრული. ამ ზღვართან აქციონერთა ინტერესები დგას. მაშასადამე, სახელმწიფო რეგულირების საშუალებების საფინანსო უზრუნველყოფის საჭიროება ზუსტად მაშინ იზრდება, როცა საფინანსო საშუალებების მობილუზაციის შესაძლებლობები მინიმუმამდეა დაყვანილი ან შეზღუდულია სახელმწიფო დაფინანსება.

სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკური პროცესების რეგულირების უკვე ხსენებული შესაძლებლობა პირველ რიგში განპირობებულია სახელმწიფოსა და კერძო კაპიტალის მესაკუთრეთა ინტერესების შეუთავსებლობით. კერძო კაპიტალი სახელმწიფო პროგრამაში მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიიღებს მონაწილეობას, თუ სახელმწიფო მას გარანტიას მისცემს, რომ კერძო კაპიტალის მესაკუთრის მოგება იმაზე მეტი ექნება, ვიდრე პროგრამის იგნორირების შემთხვევაში.

სახელმწიფო რეგულირების ძირითადი პარამეტრებია:

1. ეკონომიკური ციკლი;
2. მეურნეობის დარგობრივი და რეგიონალური სტრუქტურა;
3. კაპიტალის დაგროვების პირობები;
4. დასაქმება;
5. ფულის მიმოქცევა;
6. საგადასამხდელო ბალანსი;
7. ფასები;
8. კონკურენცია;
9. სოციალური ურთიერთობები და უზრუნველყოფა;
10. კადრების მომზადება-გადამზადება;
11. ეკოლოგია;
12. საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობები.

სახელმწიფოს ანტიციკლური პოლიტიკის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ კრიზისებისა და დეპრესიების დროს ძალისხმევა მიმართული უნდა იყოს მოთხოვნის, მომსახურების, კაპიტალდაბანდებისა და დასაქმების სტიმულირებისკენ. ამისთვის კერძო კაპიტალს სთავაზობენ დამატებით ფინანსურ შეღავათებს, ასევე, იზრდება სახელმწიფო ხარჯები და ინვესტიციები. ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდის ხანგრძლივი პერიოდის დროს შესაძლებელია წარმოიქმნას არასასურველი ტენდენციებიც – სასაქონლო მარაგების კლება, იმპორტის ზრდა და საგადასამხდელო ბალანსის გაუარესება, სამუშაო ძალაზე არაუზრუნველყოფილი მოთხოვნის ზრდა და, აქედან გამომდინარე, ხელფასებისა და ფასების დაუსა-

ბუთებელი მატება. ასეთ მდგომარეობაში რეგულირების ამოცანაა მოთხოვნის, კაპიტალდაბანდებისა და წარმოების ზრდის დამუხრუჭება, რათა შენეღდეს წარმოებისა და კაპიტალის გადაჭარბებული დაგროვება.

სახელმწიფო რეგულირება, ასევე მნიშვნელოვანია დარგობრივ და რეგიონული სტრუქტურების სფეროში, რომლის დროსაც საფინანსო სტიმულებისა და სახელმწიფო კაპიტალდაბანდების მეშვეობით, ცალკეულ დარგებს ან რეგიონებს ექმნებათ პრივილიგიური პირობები. ერთ შემთხვევაში დახმარება ესაჭიროება ისეთ დარგებს და მეურნეობის კონკრეტულ წარმომადგენლებს, რომლებიც ხანგრძლივ კრიზისულ მდგომარეობაში იმყოფებიან; მეორე მხრივ, მიმდინარეობს მეურნეობის ახალი დარგებისა და წარმოების განვითარება, რომლებიც დარგის შიგნით პროგრესული სტრუქტურული ძვრების საწინდარია.

ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ერთ-ერთი პარამეტრია კაპიტალის დაგროვება. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მოგების მიღება და კაპიტალიზაცია ერთ-ერთი ძირითადი მიზანია. სხვადასხვა დროს ყველა ინვესტორისათვის, ცალკეული ჯგუფებისათვის, თუნდაც რეგიონისათვის დამატებითი სტიმულისა და საშუალების შექმნით მარეგულირებელი ორგანოები დადებითად ზემოქმედებენ ეკონომიკურ ციკლზე და ეკონომიკის სტრუქტურაზე. დასაქმების რეგულირება – საბაზრო ეკონომიკის თვალსაზრისით ესაა სამუშაო ძალის მიწოდებასა და მოთხოვნას შორის ოპტიმალური თანაფარდობის მიღწევა. აღნიშნული თანაფარდობა უნდა აკმაყოფილებდეს ეკონომიკის მოთხოვნას. თუმცა, თანაფარდობას მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის არ უნდა მივყავდეთ შრომის ანაზღაურების დაუსაბუთებელ გაზრდამდე, რაც ნეგატიურ გავლენას ახდენს ეროვნულ კონკურენტუნარიანობაზე. ასევე არასასურველია უმუშევრობის მკვეთრი ზრდა, რაც სამომხმარებლო მოთხოვნისა და საგადასახადო შემოსავლების კლებასა და საშიშ სოციალურ შედეგებს იწვევს.

2.2 ეკონომიკური სისტემის ისტორიული ეტაპები და ეკონომიკური პოლიტიკის მიზნები

თანამედროვე პერიოდის გარდამავალი ეკონომიკა და ბაზრისკენ მოძრაობა განუყოფელია. თავის მხრივ, ბაზარი საკაცობრიო ცივილიზაციის ერთ-ერთი უდიდესი წარმონაქმნია. მან დროს გაუძლო და თავისი დიდი სასიცოცხლო ძალა დაამტკიცა. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ უახლესი ისტორია ბაზრის გარეშე არ იცნობს არც ერთ მაღალგანვითარებულ და ეფექტურად ფუნქციონირებად ეკონომიკას. რა თქმა უნდა, მხედველობაში გვაქვს თანამედროვე ბაზარი, როგორც ჩამოყალიბებული სოციალურ-ეკონომიკური მოდელი და არა როგორც მისი ყოვლისმომცველი სტრუქტურა. თვით ბაზარი კი განიხილება, როგორც სოციალურად ორიენტირებული, ეფექტურად რეგულირებადი და შესაბამის სოციალურ-ეკონომიკურ მოდელში ორგანულად გამჯდარი სუბიექტი. ისიც ფაქტია, რომ მრავალი მოდელის ბაზარი არსებობს (ანგლო-საქსური, კონტინენტური, სკანდინავიური, აზიური და გარდამავალი ეკონომიკის). ამასთან, სახელმწიფოს როლი მსგავსი (ან სხვა ტიპის) ბაზრის ჩამოყალიბებასა და რეგულირებაში არაერთგვაროვანია.

განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკურმა სისტემამ შემდეგი ისტორიული ეტაპები გაიარა, კერძოდ:

1. თავისუფალი კონკურენციის ეპოქა, რომელიც როდინდან დაიწყო და რამდენად „სუფთა“ ფორმით არსებობდა, ამის დადგენა საკმაოდ რთულია. შეიძლება აღინიშნოს, რომ კაპიტალიზმის ჩამოყალიბება, რომელიც თავისუფალ კონკურენციაზე დაფუძნებით შეიქმნა, ხანგრძლივი პროცესი იყო და თითქმის ორი საუკუნე გაგრძელდა.

თავისუფალ კონკურენციას ეკონომიკაში ყოველთვის თან სდევდა სხვადასხვა შეზღუდვები. ამასთან დაკავშირებით გამოჩენილი ამერიკელი მეცნიერ-ეკონომისტი, ნობელის პრემიის ლაურეატი პოლ სამუელსონი თავისუფალ კონკურენციას პროგრესულ მოვლენად მიიჩნევს, რომელიც, სამწუხაროდ, არასდროს არ იყო სრულყოფილად გამოყენებული. მას ყოველთვის რაღაც ზღუდავდა: ფეოდალიზმის გადმონაშთები, სხვადასხვა დიქტატურები, ომები ან საზოგადოებრივი ზეგავლენა;

1. მასობრივი წარმოების ეპოქაში ეკონომიკურ ურთიერთობებში უმთავრესი ადგილი წარმოებას ეკავა. პროდუქცია

დიდად არ განსხვავდებოდა ერთმანეთისგან, ხოლო სიახლე დიდხანს ინარჩუნებდა სამომხმარებლო და კონკურენტულ თვისებებს. კონკურენტული ბრძოლის ძირითადი იარაღი წარმოების ხარჯების შემცირება იყო. ამ ეპოქის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია ცნობილი ამერიკელი მეწარმე და შრომის მეცნიერული ორგანიზების კლასიკოსი **ჰენრი ფორდი**. მისი უდიდესი მიღწევა კონვეიერის საშუალებით წარმოებული იაფი, სახალხო ავტომობილი გახდა. აშშ-ში მასობრივი წარმოების პერიოდი XIX საუკუნის 30-ან წლებში დაიწყო. წინსვლის მნიშვნელოვანი იმპულსი ინფრასტრუქტურის, კერძოდ 80-ან წლებში რკინიგზის ეროვნული სისტემის განვითარება იყო. ამ პერიოდს დაემთხვა ფირმის (კორპორაციის) ორგანიზაციის ტიპური ფორმის ჩამოყალიბება;

2. **გასაღების ეპოქა** მასობრივი წარმოების პერიოდს, დაახლოებით, XX საუკუნის 30-ან წლებში ჩაენაცვლა. მას ახასიათებდა პროდუქციის სწრაფი დიფერენციაცია და მომხმარებლისთვის ბრძოლის აქტივიზაცია. მიჩნეულია, რომ კომპანია „ჯენერალ მოტორსი“ პირველი გადაერთო წარმოების ფაზიდან გასაღების ფაზაზე, რაც პირველ რიგში ბაზრის შესწავლას გულისხმობდა. სტაბილური მომხმარებლებით განებივრებული კომპანიები, ახალი მომხმარებლების ძიებაზე გადავიდნენ და ბაზარზე საკუთარი ადგილის ძიება-დამკვიდრება დაიწყეს. აქედან იღებს სათავეს ბიზნესის ახალი კონცეფცია და ფუნქცია, რომელსაც მარკეტინგი ეწოდება;
 3. **პოსტინდუსტრიული ეპოქა** მოიცავს განვითარებული ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური პროცესებს XX საუკუნის 50-ანი წლებიდან. ამ პერიოდში ნებისმიერი ცვლილების მთავარი ფაქტორია მეცნიერულ-ტექნოლოგიური რევოლუცია. მან წარმოებაში გამოყენებული ტექნოლოგიების ძირეული ცვლილება გამოიწვია. საქართველოს ეკონომიკის ტრანსფორმაციის მიზანიც პოსტინდუსტრიული ეპოქის პარამეტრები უნდა იყოს. თუმცა, ამგვარი კონკრეტიზაცია არაა საკმარისია. საზოგადოებისთვის იგი მაინც ბუნდოვან ორიენტირად რჩება.
- ნებისმიერი ეპოქის უფრო დეტალური ანალიზი გვიჩვენებს,

რომ ეკონომიკური სისტემის ტრანსფორმაციის მიზნები მხოლოდ ეკონომიკური ინსტიტუტების რეფორმით ვერ შეიზღუდება. გარკვეულ პირობებში ერთი და იგივე ინსტიტუტები და მართვის ფორმები შესაძლებელია საკმაოდ ეფექტური იყოს, ხოლო სხვა პირობების შემთხვევაში, არაეფექტური და საზიანოც კი. ამიტომ ეკონომიკური რეფორმების დროს დაუშვებელია სხვა ქვეყნებში ჩამოყალიბებული მოდელების პირდაპირი კოპირება. ეკონომიკური ტრანსფორმაციის მიზნები საზოგადოების მოთხოვნებს უნდა ემთხვეოდეს, რაც ჩვეულებრივი ტრანსფორმირებული ეკონომიკის კრიტერიუმებისა და ქვეყნის სოციალ-ეკონომიკური განვითარების კრიტერიუმების თანხვედრაში გამოიხატება.

განვითარებული ეკონომიკის ქვეყნებში ეკონომიკური პოლიტიკის მიზნებია:

- ეკონომიკური ზრდა;
- სრული დასაქმება;
- ეკონომიკური ეფექტურობა;
- ფასების სტაბილური დონე;
- ეკონომიკური თავისუფლება;
- შემოსავლების სამართლიანი გადანაწილება;
- ეკონომიკური უზრუნველყოფა;
- აქტიური სავაჭრო ბალანსი

დღეისათვის, მდგრადი ეკონომიკური განვითარება **გაფართოებული კვლავწარმოების** გარეშე შეუძლებელია. კვლავწარმოება წარმოების, განაწილების, გაცვლისა და მოხმარების ისეთ მუდმივი პროცესია, როცა კვლავწარმოების ყოველი ახალი ციკლი წარმოებით იწყება, რომელიც საკუთარი განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე იმყოფება. ყოველივე ეს მომხმარებელს უფრო მეტად აკმაყოფილებს. განვითარებულ ქვეყნებში XX საუკუნის 50-ანი წლებიდან გაფართოებულმა კვლავწარმოებამ ეკონომიკური განვითარების ინოვაციური ფორმა ჩამოაყალიბდა. თვით კვლავწარმოების ამ ტიპს **ინოვაციური კვლავწარმოება** ეწოდა.

ამგვარად, ყოველი ახალი ციკლი წარმოებაში მეცნიერულ-ტექნოლოგიური ნოვაციების დანერგვას გულისხმობს, რაც მისი ეფექტურობას ზრდის. ფაქტობრივად, ეკონომიკური ინოვაციური განვითარების დროს კვლავწარმოების პროცესი წარმოებით ფაზის ნაცვლად კვლავწარმოების სამეცნიერო ბაზის მომზადებით იწყება (იხილეთ სქემა № 1).

სქემა №1. თანამედროვე გაფართოებული კვლავნარმოების პროცესის ფაზები

კვლავნარმოების სამეცნიერო მომზადება გულისხმობს მასშტაბური მეცნიერული კვლევების, ფართო მარკეტინგის, კონკუტენტუნარიანი და ტექნოლოგიური გამოკვლევების კომპლექს. ყოველივე კი მენარმეებს საშუალებას აძლევს წარმოება მუდმივ ინოვაციურ მდგომარეობაში ჰქონდეთ და მაქსიმალურად ადეკვატურად პასუხობდნენ ბაზრის მოთხოვნებს. თანამედროვე ლიდერი-საწარმოები სამეცნიერო ფაზაში რესურსების უზარმაზარ მოცულობას აბანდებენ, ეს ინვესტიციები მასშტაბებით ჩვეულებრივ კაპიტალდაბანდებებსაც კი აჭარბებენ. მთლიანობაში კი უნდა აღინიშნოს, რომ განვითარებულ ქვეყნებში მეცნიერების განვითარებაზე წლიური ექვ-ს 3-4%-ი იხარჯება.

სახელმწიფოს აქტიური მარეგულირებელი როლის გარეშე შეუძლებელია არსებობდეს ეფექტური, თანამედროვე სამეცნიერო-ტექნიკურ მიღწევებზე დაფუძნებული, სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკა. მსგავსი მაგალითები მსოფლიოს არ გააჩნია.

ამასთან, ყველასათვის კარგადაა ცნობილი გარდამავალ პერიოდში სახელმწიფოს საბაზრო ურთიერთობების რეგულირების სფეროდან წასვლის შედეგები. არასწორია სახელმწიფოს როლი ერთი რომელიმე ფაქტორით განისაზღვროს, დაუვკავშიროთ იგი სახელმწიფოს საკუთრების ხვედრით წილს ეკონომიკაში, ან ექვ-ში, რომელიც სახელმწიფო ბიუჯეტის მეშვეობით ნაწილდება, კონტრაქტების მიხედვით შესყიდვათა მოცულობასთან, ან სახელმწი-

ფოს შეკვეთის ფორმასთან. რა თქმა უნდა, ყველა ეს მაჩვენებელი უაღრესად მნიშვნელოვანია, მაგრამ სახელმწიფო რეგულირების მექანიზმი უფრო რთულია და მრავალფეროვანი. უფრო მეტიც, სახელმწიფოს მარეგულირებელი როლი შეიძლება მეტად მნიშვნელოვანი იყოს შედარებით მცირე მაჩვენებლების დროსაც, მაგალითისათვის შეგვიძლია ავიღოთ თუნდაც, სახელმწიფო საკუთრების წილი ან ბიუჯეტის გავლით გადანაწილებული ექვ-ს სიდიდე.

სახელმწიფო რეგულირების მიმართულებები, ფორმები, მეთოდები და მექანიზმი ცვალებადია. სახელმწიფოს რჩება ისეთი კლასიკური ფუნქციები, როგორიცაა საკუთრების უფლების დაცვა, მენარმეობის არჩევანის თავისუფლების უზრუნველყოფა, საქმიანი აქტიურობის სტიმულირება და მონოპოლიურ ტენდენციებთან ბრძოლა, სამეურნეო სფეროში კანონიერებისა და მართლმსაჯულების უზრუნველყოფა, ფულის ბრუნვის რეგულირება, ეროვნული ვალუტის მდგრადობის უზრუნველყოფა, შრომასა და კაპიტალს, მენარმესა და დაქირავებულ მუშაკთა შორის ურთიერთობათა რეგულირება, საგარეო-ეკონომიკური საქმიანობის კონტროლი, საბაზო სისტემის ორგანიზაცია და რეგულირება, ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა და ა. შ. გარდამავალ პერიოდში არც ერთ ჩამოთვლილ ფუნქციას არ ეკარგება თავისი როლი. ცვლილებები ეხება სახელმწიფოს მიერ ამ ფუნქციათა განხორციელების მექანიზმებს, მეთოდებსა და ხერხებს.

ცალკე უნდა გამოვყოთ სახელმწიფოს ფუნქციები და ამოცანები ტრანზიტულ ეკონომიკაში. სახელმწიფოს ფუნქციათა განვითარება, გამდიდრება და დაზუსტება არაა ავტონომიური მოვლენა, იგი საზოგადოების განვითარებასთან, საზოგადოებრივი წარმოების სტრუქტურისა და მის ტექნიკურ ბაზაში ცვლილებებთან, საზოგადოებრივი ცხოვრების ამა თუ იმ სფეროს აქტუალიზაციასთან ერთად მიმდინარეობს. აღნიშნული პროცესი შემდეგი მიმართულებებით განიხილება: ეკონომიკის რეგულირებაში პირდაპირიდან ირიბი მეთოდებისაკენ თანდათანობითი გადასვლა; სახელმწიფოს სოციალური ფუნქციების, მისი სოციალური პროცესების რეგულირების როლის მკვეთრი გაძლიერება; რთული სოციალური პრობლემების გადაწყვეტა, როგორიცაა შრომისა და კაპიტალის ურთიერთკავშირის კომპლექსი, სოციალური პარტნიორობა, მოსახლეობის შემოსავალში დაუსაბუთებელი დიფერენციაციის შემცირება.

2.3 ეკონომიკის ტრანსფორმაციის პროცესი და საზოგადოება

დღეს სულ უფრო მეტად აღინიშნება, რომ არსებობს მაღალი ეროვნული და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესები. ამიტომ კიდევ ერთხელ უნდა გავიაზროთ სახელმწიფოს არსებობის მიზანი, საწყისი და თავად მისი ბუნება, რომელიც მოწოდებულია საერთო ეროვნული ინტერესების გარანტი და დამცველი იყოს.

ამგვარად, სახელმწიფოს ამოცანები დაკავშირებულია არა მარტო ბაზრის ფუნქციონირების პირობების შექმნასთან, არამედ სწორედ ისინი განაპირობებენ საზოგადოებრივი ინტერესების შესრულებისათვის მის უფლებათა აღიარებას, როგორც შიდა, ასევე საგარეო პოლიტიკის გატარებისას ეროვნულ ინტერესებისა და სოციალური სტაბილურობის დაცვას.

მეტად მნიშვნელოვანია ხელისუფლებასა და ხალხს შორის სოციალური კონტაქტის აღდგენა. ნებისმიერ დემოკრატიულ საზოგადოებაში და, მათ შორის ჩვენს ქვეყანაშიც, კონსტიტუციაზე დაყრდნობით, ძალაუფლებისა და კანონის უმაღლესი სუვერენი ხალხია. ის ხელისუფლებასთან დებს არა ყოველთვის იურიდიულად გაფორმებულ სოციალურ კონტრაქტს, გადასცემს რა მას თავის ბუნებრივ უფლებებს გარკვეული პირობების, გარანტიების, დაპირებებისა და გამოცხადებული მიზნების გათვალისწინებით. ხოლო, ეს უკანასკნელი, როგორც ყოველი კრედიტი, არ შეიძლება იყოს უვადო და მოითხოვს მისგან წარმოშობილი ვალდებულებების შესრულებას.

მომდევნო ეტაპია ახალი სახელმწიფოებრივი ურთიერთობების ჩამოყალიბება. ეს პროცესი ხანგრძლივია და რთული. მაგრამ მხოლოდ ამ გზით შევიძენთ ნამდვილ ეროვნულ სახელმწიფოებრიობას და ეკონომიკური რეგულირების ეფექტური პოლიტიკის გატარების შესაძლებლობას. აუცილებელია ყველა სოციალურ-ეკონომიკური პროცესის მტკიცე საკანონმდებლო რეგულირება, ურთიერთშემავსებელი, და არა ერთმანეთის საწინააღმდეგო კანონების მთელი სისტემის ფორმირება.

სახელმწიფო რეგულირების ცენტრალური საკითხია ქვეყანაში სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნების სტრატეგიათა შემუშავება, საბოლოო მიზნების, პრიორიტეტებისა და ეტაპების ზუსტი განსაზღვრა. საჭიროა გადავლახოთ პრიმიტიული წარმოდგენა სო-

ციალურ დანახარჯებზე, თითქოსდა იგი იძულებით დაქვითვის ის საშუალებებია, რომლებიც შესაძლებელია მივმართოთ წარმოების განვითარებისა და მისი ეფექტურობის ამაღლებისთვის. ეს არის სოციალური სფეროს დაფინანსების ნეგატიური პრინციპის რეციდივი.

სოციალურ სფეროში შენატანებისადმი თანამედროვე მიდგომა იქიდან გამომდინარეობს, რომ ადამიანში და მის კაპიტალში ინვესტიციები მეტად ეფექტურია, რომ ადამიანისეული პოტენციალის ხარისხია ეკონომიკური პროგრესისა და ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონის უმთავრესი ფაქტორი. თუ დავაჯგუფებთ ქვეყნებს ეკონომიკური განვითარების დონის მიხედვით, მაშინ ისინი განლაგდებიან ადამიანისეული პოტენციალის ხარისხთან პირდაპირ დამოკიდებულებაში. თანაც, სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის ტემპები, შრომის, წარმოების კულტურისა და ორგანიზაციის დონე მისგან წარმოებულია. სტრატეგიულ ასპექტში ადამიანში ინვესტირებას ყველაზე მაღალი უკუგება აქვს. მაგრამ მოკლევადიან პერსპექტივაში ისინი შესაძლოა არაეფექტურად ჩანდეს. მსგავსი ცრუ წარმოდგენები მაშინ წარმოიქმნება, როცა ტაქტიკა სტრატეგიაზე მაღლა დგას და ჩვეული აზროვნების ჰორიზონტი შეზღუდულია.

თავი III.

ეკონომიკური პროცესების რეგულირების სახელმწიფო მეთოდები

როგორც აღინიშნა, სახელმწიფო ეკონომიკის ფუნქციონირებასა და განვითარებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს. დღესათვის, და უახლოეს მომავალშიც, პრაქტიკულად შეუძლებელია სახელმწიფოსაგან სრულიად დამოუკიდებელი ეკონომიკის წარმოდგენა. მსგავსი მაკროეკონომიკური სისტემა ჯერჯერობით არსად არ არსებობს. წინა თავში განვიხილეთ სახელმწიფოს ეკონომიკურ პროცესებში ჩარევის აუცილებლობის მიზეზები. ახლა უფრო დეტალურად გავაანალიზოთ თანამედროვე ეკონომიკაში სახელმწიფოს ფუნქციები და მათი რეალიზების მექანიზმები. ამასთან, აუცილებელია გავითვალისწინოთ უახლოეს წარსულში მსოფლიო ეკონომიკაში მომხდარი ცვლილებები, რომლებიც ძირითადად გლობალიზაციისა და სახელმწიფოთა უმრავლესობაში ინსტიტუციონალური სისტემების დინამიური ტრანსფორმაციის გავლენით მოხდა.

3.1 საბაზრო ეკონომიკაში სახელმწიფოს ზოგადი ფუნქციები

მრავალსაუკუნოვან გამოცდილებაზე დაყრდნობით, შესაძლებელია ეკონომიკის რეგულირებაში სახელმწიფოს საკმაო ფართო ფუნქციების ჩამოყალიბება, მათ შორის ძირითადია:

1. ეკონომიკური პროცესების სამართლებრივი უზრუნველყოფა. უპირველეს ყოვლისა, საკუთრების უფლების დაცვა;
2. ფულის მიმოქცევის ორგანიზება. ფულადი მასის, ბრუნვის სიჩქარის, სავალუტო კურსისა და საკრედიტო ურთიერთობის რეგულირება;
3. ფისკალური პოლიტიკა და საბიუჯეტო სექტორის რეგულირება;
4. საზოგადოებაში შემოსავლების გადანაწილება (პირველ რიგში მისი სტაბილურობისა და მდგრადობისთვის).

აქ მთავარი ფაქტორია მენარმეებისა და დაქირავებული მოქალაქეების შემოსავლებს შორის დაბალანსებული თანაფარდობის უზრუნველყოფა. ამ კატეგორიების შემოსავლებს შორის დიდი სხვაობის შემთხვევაში საზოგადოებაში მწვავე წინააღმდეგობები წარმოიქმნება, რაც არც ისე იშვიათად სახელმწიფოს არსებობას უქმნის საფრთხეს. სხვადასხვა ქვეყნის გამოცდილება ადასტურებს, რომ მოსახლეობის 5%-ს აქვს უნარი იყოს მენარმე, დანარჩენი, ძირითადად, დაქირავებულ შრომას ირჩევს;

1. სახელმწიფოს ერთ-ერთი მთავარი ფუნქციაა ე. წ. საზოგადოების კოლექტიური მოთხოვნისათვის განკუთვნილი საქონლისა და მომსახურების წარმოების ხელშეწყობა (თავდაცვის სფერო, გზები, კომუნიკაციები და სხვა ინფასტრუქტურა), აგრეთვე მეცნიერების, განათლებისა და კულტურის სფეროს განვითარება;
2. ტრანსაქციური ხარჯების მინიმიზაცია. აქ ეკონომიკური სისტემის ექსპლუატაციის ხარჯები იგულისხმება (ინფორმაციის შეგროვება-გადამუშავება, კონტროლის, სამართლებრივი დაცვის სფერო და ა. შ.);
3. ანტიმონოპოლიური რეგულირება და კონკურენციის ხელშეწყობა. მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერა;
4. ექსტერნალიტეტის ზეგავლენის ოპტიმიზაცია. ეკონომიკაზე მოქმედი გარე ეფექტების უარყოფითი ზეგავლენის მინიმიზაცია. ეკოლოგიაზე ზრუნვა, ქველმოქმედების სტიმულირება და ა. შ.;
5. დასაქმების ოპტიმალური დონის უზრუნველყოფა. უმუშევრობის მინიმიზაცია;
6. მსოფლიო ეკონომიკაში ქვეყნის ეროვნული ინტერესების რეალიზაცია.

ეს ფუნქციები შესაძლებელია გაფართოვდეს, როგორც მათი დანაწევრებითა და კონკრეტიზაციით, ასევე ახალი ამოცანების დამატებით. თავისთავად, სახელმწიფოს ფუნქციები ეროვნულ თავისებურებებზე, ტრადიციებსა და განვითარების ეტაპებზე დამოკიდებული.

ცალკე უნდა გამოვყოთ სახელმწიფოს ფუნქციები და ამოცანები ტრანზიტულ ეკონომიკაში. სახელმწიფოს ფუნქციათა განვითარება, გამდიდრება და დაზუსტება არაა ავტონომიური მოვლენა. იგი

საზოგადოების განვითარებასთან, საზოგადოებრივი წარმოების სტრუქტურისა და მისი ტექნიკური ბაზის ცვლილებებთან, საზოგადოებრივი ცხოვრების ამა თუ იმ სფეროს აქტუალუზაციასთან ერთად მიმდინარეობს.

აღნიშნული პროცესი შემდეგი მიმართულებებით განიხილება:

- ეკონომიკის რეგულირებაში პირდაპირიდან ირიბი მეთოდებისაკენ თანდათანობითი გადასვლა;
- სახელმწიფოს სოციალური ფუნქციების, მისი სოციალური პროცესების რეგულირების როლის მკვეთრი გაძლიერება;
- ისეთი რთული სოციალური პრობლემების გადაწყვეტა, როგორიცაა შრომისა და კაპიტალის ურთიერთკავშირი, სოციალური პარტნიორობა, მოსახლეობის შემოსავლებში დაუსაბუთებელი დიფერენციაციის შემცირება და სხვ.

3.2 რეგულირების სტრატეგიის ცვლილება

ინფორმაციული და ტექნოლოგიური ძვრების, ასევე გლობალიზაციის ზეგავლენით ნებისმიერი ქვეყნის სახელმწიფო ინსტიტუტები რეგულირებისა და მმართველობითი ფუნქციების განხორციელებაში სულ უფრო იზღუდება. ეკონომიკური პროცესების მართვისას მთავრობებს უჭირთ იგნორირება გაუწიონ სხვადასხვა საერთაშორისო ინსტიტუტებს, საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს, ტრანსნაციონალურ კაპიტალს და სხვ.

აქედან გამომდინარე, ბოლო პერიოდში ეკონომიკაში სახელმწიფოს ფუნქციების ახლებურად გააზრება აუცილებელია. სახელმწიფომ საკუთარი სტრატეგიის შემუშავებაში და სოციალ-ეკონომიკური პრობლემების გადაჭრაში მნიშვნელოვანია ადგილი უნდა დაუთმოს „სამოქალაქო საზოგადოების“ ინსტიტუტების ჩამოყალიბების პროცესის ანალიზს. მათ შორის, არის სხვადასხვა შეთანხმებები, კონფერენციები, ასოციაციები — მაგ., მრეწველთა და მენარმეთა გაერთიანებები, სავაჭრო-სამრეწველო პალატები, ბიზნესმენტა ასოციაციები, რომლებიც არ წარმოადგენენ სახელმწიფო აპარატის ელემენტებს, თუმცა, ვერც საბაზრო სტრუქტურებად მივიჩნევთ. უფრო ზუსტად თუ ვიტყვით, ესენია პროფესიული გაერთიანებები.

ასევე აღსანიშნავია სოციალური პარტნიორობის მრავალრიცხოვანი ინსტიტუტები; მომხმარებელთა საზოგადოებები; ეკოლოგიური მოძრაობები, რომლებიც ეკონომიკური და სოციალური პროცესების რეალური მონაწილეები და რეგულირების სუბიექტებია. როდესაც საუბარია სახელმწიფოს ფუნქციათა მოდიფიკაციაზე, იგულისხმება სახელმწიფო რეგულირების ფუნქციის გადაცემა არა ბაზრის, არამედ „სამოქალაქო საზოგადოების“ ინსტიტუტებისათვის.

როგორც აღინიშნა, ობიექტური მიზეზების გავლენით იზრდება სახელმწიფოთაშორისი ინსტიტუტებისა და სხვადასხვა ტიპის საფინანსო თუ სხვა სტრუქტურების მნიშვნელობა და მარეგულირებელი ფუნქცია, კერძოდ, ტრანსეროვნული კორპორაციებისა, რომლებიც ბევრ შემთხვევაში განაპირობებენ სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობების რეგულირების აუცილებლობას. ამასთანავე, დღესდღეობით არსებული მონაცემებით, მსოფლიო ვაჭრობის თითქმის 70% ტრანსეროვნული კორპორაციებზე მოდის, აქედან 40% მათ შიგა ბრუნვას წარმოადგენს, ანუ ეს ოპერაციები არასაბაზრო ფასებით ხორციელდება. აღნიშნული ფენომენი საფუძვლიან კვლევას საჭიროებს.

ამასთან, არსებობენ გარემოებები და ფაქტორები, რომლებიც განსაზღვრავენ სახელმწიფოს როლს არა უბრალოდ როგორც ბაზრის არასრულყოფილებათა კომპენსატორსა, არამედ როგორც ფუნქციათა მქონე სუბიექტისა, რომელსაც არა თუ ვერ, არამედ არ უნდა ჩაენაცვლოს სხვა წარმონაქმნი, რადგან ეს ფუნქციები მხოლოდ მის პრეროგატივას მიეკუთვნება. ეს ფაქტი განპირობებულია იმით, რომ საზოგადოება წარმოადგენს საკმაოდ რთულ სტრუქტურას და არა ინდივიდებისა თუ სამეურნეო ერთეულების ელემენტების გაერთიანებას. მსოფლიოში სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკის რეგულირების თანამედროვე სტრატეგიების განხილვისას სულ უფრო მეტი ადგილი ეთმობა ინდივიდებისა და სამეურნეო ერთეულების სოციალიზაციას, ისინი უერთდებიან ერთგვარ საზოგადოებებს, კლასებს, ფენებს და სხვა ჯგუფებს, რომლებსაც აქვთ თავიანთი ინტერესები, მიმართულებები, გეგმები და მათი განხორციელების როგორც სურვილი, ისე მატერიალური რესურსებიც. ამ ინტერესების ბალანსის უზრუნველყოფა ძალზე რთულია და მხოლოდ სახელმწიფოსა და კაცობრიობის წინაშე XXI საუკუნის ერთ-ერთ მთავარ გამოწვევად შეიძლება ჩაითვალოს.

3.3 ეკონომიკაზე სახელმწიფოს გავლენის ფაქტორები

მთავრობა იყენებს ეკონომიკურ პროცესებზე პირდაპირი და ირიბი ზემოქმედების სხვადასხვა ფორმებს, რათა გააძალოს შესაბამისი დემოკრატიული პროცედურების მიერ მოწონებული სახელმწიფო პოლიტიკა. პროფესორი რაიზბერგი მიუთითებს სახელმწიფოს მხრიდან საბაზრო პირობებში ეკონომიკის რეგულირების ასეთი ფორმების გამოყენების მიმართულობაზე, კერძოდ:

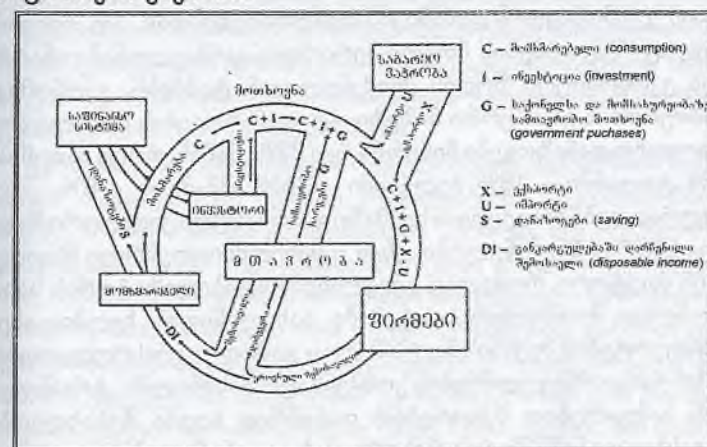
- რიგი დარგების სახელმწიფოს მიერ უშუალო რეგულირება;
- გადასახადების რეგულირება;
- ფულადი-საკრედიტო რეგულირება – ფულის ბრუნვაზე ზემოქმედება;
- ბიუჯეტის რეგულირება – სახელმწიფო ბიუჯეტის თანხის გადანაწილება მათი გამოყენების სხვადასხვა მიმართულებით;
- რეგულირება სახელმწიფო პროგრამების და შეკვეთების ფორმირების გზით;
- რეგულირება ფასების მეშვეობით;
- შრომის პირობების, შრომის ფასის რეგულირება;
- სოციალური რეგულირება (სახელმწიფო სოციალური დაზღვევის ჩათვლით);
- გარემოს დაცვისა და აღდგენის სახელმწიფო რეგულირება;
- რეგულირება შეზღუდვების ადა მოთხოვნების გზით (სახელმწიფო ლიცენზირება და სხვ.).

ეკონომიკაზე სახელმწიფოს ზემოქმედების ფორმები არ არის უნივერსალური ყველგან და ყველა დროში. ისინი განისაზღვრებიან ქვეყნის კონკრეტული მოთხოვნებით, რომელთა შესწავლის საფუძველზე ფორმირდება ეკონომიკური პოლიტიკა და იქმნება მისი რეალიზების მექანიზმი. სახელმწიფო მოხელემ უნდა კარგად გაანალიზოს იმ ფაქტორებისა და მექანიზმების მოქმედება, რომლებიც განაპირობებს სახელმწიფოს ამა თუ იმ სახის ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეპტუალურ არჩევას ქვეყნის ცხოველქმედების კონკრეტულ ეტაპზე. მას უნდა ჰქონდეს მკვეთრი წარმოდგენა ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების კონკრეტულად გამოყენებული საშუალებების შესახებ, მათ რაციონალურ შეხამე-

ბაზე. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ იგი თავისუფლად უნდა ერკვეოდეს ფულად-საფინანსო პოლიტიკაში, საინვესტიციო გადაწყვეტილებების საფუძვლიანობაში და სხვ.

მე-2 სტემაზე მოცემულია მაკროეკონომიკური სისტემის საკანდო ფაქტორების კავშირი და ურთიერთქმედება, რომლებზედაც შესაძლებელია ზემოქმედება სახელმწიფო რეგულირების შესაბამისი საშუალებებით.

სქემა №2. ერთობლივი მოთხოვნის რეგულირების ფაქტორ-
თა ურთიერთკავშირი

სქემაზე ნაჩვენებია „შემოსავლების და გასავლების ცირკულაციური დინება“, როგორც ერთობლივი მოთხოვნის შემადგენელი ნაწილი, რომელიც უდრის $C+I+G+(X-U)$. ამასთან, სასტარტო წერტილად გვევლინება ეროვნული შემოსავლის წარმოება, რომელიც შემდგომში გადანაწილდება გადასახადებზე, ასევე, D, S, C -ის სიდიდეებზე, სადაც C არის მოხმარება (CONSUMPTIO); I – ინვესტიცია (INVESTMENT); – მთავრობის მოთხოვნა საქონელსა და მომსახურებაზე (GOVERNMENT PURCHASES); X – ექსპორტი; – იმპორტი; S – დანაზოგი (SAVING); I – განკარგულებაში დარჩენილი შემოსავალი, ანდა, არსებული შემოსავალი (DISPOSIBLE INCOME).

პირველივე რაც შესამჩნევია, ესაა მწარმოებლის საკვანძო როლი. ზუსტად სანარმოები და კომპანიები წარმოადგენენ ეროვნული შემოსავლის ფორმირების წყაროს, რომელიც ქმნის ერთობლივი მოთხოვნის საწყის მასას გადანაწილების „საკვანძო მილის“

შიგნით. შემდგომში ჩანს, რომ მომხმარებელი მიმდინარე მოთხოვნის ძირითადი მონაწილეა. ზუსტად ის აწვდის მწარმოებელს (გამყიდველების მეშვეობით) ერთობლივი მოთხოვნის ძირითად ნაწილს, მიმართავს რა მიღებული შემოსავლიდან უდიდეს ნაწილს (I) მიმდინარე მოხმარებაზე (C). თუმცა, იმავდროულად, მომხმარებელია შესაძლო საინვესტიციო ნაკადების პირველწყაროც. ზუსტად აქ, როგორც ეს ჩანს სქემიდან, იწყებს მოქმედებას დანაზოგი.

მნიშვნელოვანია შეფასდეს შემოსავლის გადანაწილება მოხმარებასა და დაზოგვაზე მაკროკორპორაციების უზრუნველყოფის და ქვეყნის ეკონომიკური დინამიკის თვალთახედვიდან. მაგ. ჩინეთში, რომელიც რეფორმების მთელი პერიოდის განმავლობაში ინარჩუნებდა ეკონომიური ზრდის მნიშვნელოვან ტემპებს, ეკონომიკის დინამიურობის ერთ-ერთი მიზეზი იყო დანაზოგების მაღალი ნორმა. საოჯახო დანაზოგები ჩინეთში იყო 23%, მაშინ, როცა იაპონიაში — 21%, ტაივანში — 18%, ბელგიაში — 16%, აშშ-ში კი — 8%.

ყურადღება მისაქცევია სქემაზე გამოსახული კიდევ ორი მსხვილი ფაქტორის მნიშვნელობა. ესაა — სახელმწიფოებრივი მსყიდველობის ფაქტორი, რომელიც გვევლინება სტაბილიზატორის სახით ერთობლივი მოთხოვნის სისტემაში. სახელმწიფოს ხელშია ასევე ტრანსფერტების მექანიზმი, რომელიც გამოდის არასრულყოფილი საბაზრო თვითრეგულირების კომპენსატორის როლში. ტრანსფერტების საშუალებით შედარებით თანაბრად ხდება მოსახლეობის სხვადასხვა ფენებს შორის რესურსების გადანაწილება.

ციკულაციური დინების სქემა არ იძლევა მაკრორეგულირების ფაქტორების ურთიერთქმედების ამომწურავ მოდელს. მის გარეთ რჩება, მაგ. საწარმოებში დაგროვების მექანიზმები და მათი ტრანსფორმაცია ეფექტურ ინვესტიციებში. დამატებით დამუშავებას საჭიროებს ასევე ეკონომიკური განვითარების მეცნიერულ-ტექნოლოგიური ნაწილიც. ცალკეულ განხილვას მოითხოვს ფინანსური და ფულად-საკრედიტო რეგულირების ფაქტორები. მიუხედავად თავისი გამარტივებული სახისა, სქემა მიუთითებს არასწორი პოლიტიკის შედეგად წარმოქმნილ მრავალ წინააღმდეგობაზე და კრიზისებზე, ასევე გამოსახავს საბაზრო ეკონომიკის რეგულირების მექანიზმების მთავარ ფაქტორებს.

3.4 სახელმწიფოს ზეგავლენით ეფექტურობის გაზრდის გზები

სახელმწიფოს მარეგულირებელი როლისადმი ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მოთხოვნა პოლიტიკის მოქნილობა და სტრატეგიის სიმყარეა. ის სახელმწიფოს აპარატის მუშაობის დონეზეა დამოკიდებული. რეგულირების ბერკეტების დროული და სწორი გამოყენება ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორია მთავრობის მუშაობის ეფექტურობის შესაფასებლად. აქედან გამომდინარე, რეგულირების ერთგვარი მყარი ჩარჩოები არ არსებობს. თუმცა, მარეგულირებელი როლის შესრულების დროს ეკონომიკაზე გადაჭარბებული წნეხი ან პირიქით უკონტროლო ქაოსი ერთნაირად უარყოფითად მოქმედებს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე.

ეკონომიკაზე სახელმწიფო რეგულირების მექანიზმის შემუშავებისას თანამედროვე ეტაპზე აუცილებელია გავითვალისწინოთ შემდეგი პრინციპები და ტენდენციები. კერძოდ, თუ რეგულირების სტრატეგიაში მთავარი და განმსაზღვრელია სახელმწიფოს ეფექტურობა, მაშინ, ეფექტურობის ძირითადი მაჩვენებელი საზოგადოების მდგომარეობაა, მარტივად რომ ვთქვათ, რამდენად ჯანმრთელი და ბედნიერია ადამიანი. ამასთან, თანამედროვე რეალიები გვკარნახობენ, რომ ეფექტურმა მთავრობამ ეკონომიკაში ჩარევის რაოდენობრივი ასპექტები ხარისხობრივით უნდა ჩაანაცვლოს. წინ წამოიწია რეგულირების შედეგობრივმა მხარემ, ანუ რამდენად არის მოსახლეობის მოთხოვნები გათვალისწინებული იმ ცვლილებებში, რომლებიც უკვე განხორციელებულია.

თანამედროვე ინსტიტუციური თეორია სახელმწიფოს ორ ძირითად მოდელს განიხილავს: კონტრაქტული და ექსპლუატატორული.

კონტრაქტული სახელმწიფო იყენებს ე.წ. ძალადობაზე მონოპოლიას, მხოლოდ მოქალაქეების მიერ მისდამი დელიგირებული ურთიერთობების ფარგლებში და მათი ინტერესებისათვის, ხოლო მოქალაქეები გადასახადების გადახდას განიხილავენ არა როგორც სანქციას, არამედ, როგორც თავიანთ ვალდებულებას.

ექსპლუატატორული სახელმწიფო ე.წ. რეკეტის მსგავსია (ცხრილი1).

ტრანზიტული ეკონომიკის ქვეყნების შესწავლა საშუალებას გვაძლევს განვსაზღვროთ კონტრაქტული და ექსპლუატატორული სახელმწიფოს მახასიათებლები. მოცემული ცხრილიდან ჩანს, თუ რა-

ოდენ დიდია სხვაობა ამ ორ ძირითად ტიპს შორის. მიზნობრივ სფეროში კონტრაქტული სახელმწიფოსათვის მთავარია მოქალაქეების კეთილდღეობა, ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი შიდა პროდუქტის მაქსიმიზაცია, მაშინ, როდესაც ექსპლუატატორული სახელმწიფოსათვის მთავარია სახელმწიფო აპარატის მაკონტროლებელი ჯგუფის კეთილდღეობა და მათი შემოსავლების მაქსიმიზაცია.

ცხრილი №1. კონტრაქტული და ექსპლუატატორული სახელმწიფოს ძირითადი მახასიათებლები

მახასიათებლები	კონტრაქტული	ექსპლუატატორული
1	2	3
მიზანი	საზოგადოების წევრების ერთობლივი შემო-სავლების (მშპ) მაქსიმიზაცია, ტრანსაქციული დანახარჯების შემცირება	სახელმწიფო აპარატის მაკონტროლებელი ჯგუფის შემოსავლების მაქსიმიზაცია
ფუნქციები	ინდივიდებს შორის გარიგებების გარანტი, საკუთრების უფლებების სპეციფიკაცია და დაცვა	აქტიური ჩარევა სოციალურ-ეკონომიკურ ურთი-ერთობებში
ინსტრუმენტი	შეზღუდულია სოციალური ხელშეკრულების და კონსტიტუციური ჩარჩოები	დამოკიდებულია მხოლოდ სახელმწიფოს მაკონტროლებელი ჯგუფის ნებაზე

1	2	3
პრობლემის გადაწყვეტის მექანიზმი	პრინციპალი — მოქალაქეა: დემოკრატიული კონტროლის მექანიზმები, კონსტიტუციური ჩარჩოების და ალტერნატივების არსებობა. პრინციპალი — სახელმწიფოა: კანონისადმი ნებაყოფლობითი მორჩილება, მათ შორის, საგადასახადო კანონმდებლობისადმი	პრინციპალი სახელმწიფოა, ამიტომ დამახასიათებელია იძულებისა და ძალდატანების გამოყენება
საბიუჯეტო შეზღუდვა	მკაცრი, რომელიც განპირობებულია ბიუჯეტის დამტკიცების დემოკრატიული პროცედურით	რბილი
შემოსავლების ძირითადი სტადიები	საგადასახადო შემოსავლები, უნიარეს ყოვლისა, საბაზრო გადასახადებისაგან	კონფისკაციური გადასახადები და არასაგადასახადო შემოსავლები

კონტრაქტული სახელმწიფოს პრიორიტეტია სახელმწიფოს მიერ კერძო საკუთრების დაცვა, ხოლო ექსპლუატატორული სახელმწიფოსათვის ეკონომიკურ და სოციალურ პროცესებში სახელმწიფოს ჩარევა ჩვეულებრივი მოვლენაა. თუმცა, ეს ჩარევა

ბიუროკრატის ჯგუფური ინტერესების სარეალიზაციოდ ხდება. სად გადის ზღვარი სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკური და სოციალური პროცესების რეგულირებისას და რა შემთხვევაში შეიძლება რეგულირების ესა თუ ის ფორმა ჩაითვალოს კონტრაქტულად ან ექსპლუატატორულად?

ამ კითხვაზე პასუხს საქართველოს და სხვა ტრანზიტული ეკონომიკის ქვეყნების მოქალაქეებისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, რადგან ეკონომიკური რეფორმების შედეგი ბევრად დამოკიდებულია იმაზე, თუ რეგულირების რა კრიტერიუმებით და მეთოდოლოგიით ხელმძღვანელობდნენ რეფორმატორები.

ასეთ პირობებში ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ეფექტურად განხორციელებისათვის, ქვეყნის მომავლისათვის გადამწყვეტ მნიშვნელობას ტრანსფორმაციის პოლიტიკური სტრატეგიის მისაღწევად კონკრეტული ღონისძიებები იძენს. ამისთვის მთავარია, პირველი, პოლიტიკური სტრატეგიის ძირითადი მიზნიდან გამომდინარე, ქვეყნის განვითარების ფუნდამენტური მიმართულების სწორად განსაზღვრა, და მეორე, ყველაზე უფრო ძირეული სტრატეგიული გარდაქმნების მაქსიმალურად მოკლე დროში შესრულება.

სტრატეგიული მიზნებისა და განვითარების ფუნდამენტური მიმართულების თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების მეთოდოლოგიის სწორი შერჩევა. ამ პრობლემის გადამწყვეტა ტრანზიტული ეკონომიკის ქვეყნებისათვის მთავარი სირთულეა. არ უნდა გამოგვრჩეს, რომ ძლიერი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების აუცილებელი პირობაა დამოუკიდებელი კერძო მესაკუთრეთა და მენარმეთა ფენის არსებობა. განსხვავებული ეკონომიკური ინტერესების მიუხედავად, მათ პოლიტიკური სტაბილურობის შესანარჩუნებლად საერთო ინტერესი აერთიანებთ.

ზემოაღნიშნული საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ შემდეგი: სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი ტრანსფორმირდება სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კვალობაზე, მისი ზომა, მეთოდოლოგია და ხარისხი განპირობებულია ობიექტური ტენდენციებით, რომელთა ნაწილი იწვევს მის ამაღლებას, ნაწილი კი, შემცირებას.

ამასთან, სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის ეფექტურობის ამაღლება არ გულისხმობს მისი მენარმეობრივი საქმიანობის გაფართოებას. ეს შეიძლება მხოლოდ გამოწვევების შემთხვევებში მოხდეს, ომების ან სხვა ექსტრემალურ სიტუაციაში.

თავი IV

ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების თეორია

სახელმწიფოს მიერ სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების რეგულირების პრობლემებზე მსჯელობა ჯერ კიდევ პრეისტორიულ საზოგადოებებში შეინიშნებოდა. ამის დასტურად „ბიბლიაში“, კერძოდ, „ძველ აღთქმაში“ მოთხრობილი ამბავიც გამოდგება. „დაბადების წიგნში“ გადმოცემულია იაკობის ძის იოსების ამბავი, 41-ე თავში თვალნათლივ დანახულია ძველი ეგვიპტის შვიდი კრიზისული წლის და მის დასაძლევად, იოსების რჩევით, სახელმწიფოს მიერ გატარებული შვიდწლიანი ანტიკრიზისული ქმედებები – „... ასე ქნას ფარაონმა: ზედამხედველები განანესოს ქვეყანაში, რათა მეხუთედი ახდევინონ ეგვიპტის ქვეყანას შვიდი მოსავლიანი წლის მანძილზე. ... იყოს ეს საზრდოდ, მარაგად ქვეყნისათვის შვიდი მოუსავლიანი წლის მანძილზე, ეგვიპტის ქვეყანაში რომ დადგება, რათა ქვეყანა შიმშილით არ ამოწყდეს. მოეწონა ნათქვამი ფარაონს და ყველა მის მორჩილს.“ მოუსავლიანი წლების დადგომისთანავე ეგვიპტის გამგებელმა იოსებმა მეურნეობის სწორი რეგულირებისა და მარაგების შექმნის წყალობით ქვეყანა შიმშილისგან იხსნა, „შიმშილი იყო მთელი დედამიწის ზურგზე. გააღო იოსებმა ყველა ბელელი და დააპურა ეგვიპტელები...“ ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების ეს მაგალითი ანტიკრიზისული გადამწყვეტილებების ერთ-ერთი უძველესი ნერილობითი წყაროა.

აღსანიშნავია, ასევე არსებული მოსაზრებები, რომლებიც რომის ხმელთა-შუაზღვისპირა ცივილიზაციაში რეგულირებად ეკონომიკას ეხება და სახელდობრ მოცემულია ანტიკური ეპოქის მეცნიერების დეციმუს იუნიუს იუვენალისის, ემილიუს პაპინიანეს, მარკუს ტულიუს ციცერონის და სექტუს პომპონიუსის ნაშრომებში. ცნობილი რომაელი სახელმწიფო მოღვაწეები აღნიშნავდნენ, რომ ოქროს ქვეყნიდან გადინება სავალალო შედეგს გამოიღებს. ეს მოსაზრება ფაქტობრივად იმეორებს XV-XVII საუკუნის მერკანტილიზმის მთავარ დოქტრინას. ვფიქრობთ, სადავო არ გახლავთ ის გარემოება, რომ მერკანტილისტები სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკურ პროცესებში ჩარევის აქტიური მომხრეები იყვნენ. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ ქვეყნის სიმდიდრის მთავარი მაჩვენებელი

ლია ოქროს რაოდენობა და მხარს უჭერდნენ ექსპორტის ნახალისებას და იმპორტის შეზღუდვას, ეწინააღმდეგებოდნენ კაპიტალის საზღვარგარეთ გატანას.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში ეკონომიკურ პროცესებში სახელმწიფოს ადგილის თაობაზე მრავალი მოსაზრება არსებობს. ამასთან, მეცნიერთა აზრი მსოფლიო მეურნეობის განვითარების კვალობაზე მნიშვნელოვნად იცვლებოდა. სახელმწიფოს მარეგულირებელი როლის საკითხი XX საუკუნისთვის სამი ძირითადი ეკონომიკური სკოლის ნეოკლასიკოსების, კეინზიანელებისა და ინსტიტუციონალისტების მთავარ სადაო საკითხი იყო. მათი თეორიები სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ქვეყანაში გამოიყენებოდა. ეს პროცესები საკმაოდ რთული და წინააღმდეგობრივი იყო, რომლებსაც როგორც წარმატებები, ისე სერიოზული წარუმატებლობებიც თან ახლდა.

4.1 სახელმწიფო ნეოკლასიკურ თეორიაში. ეკონომიკური ლიბერალიზმი

ეკონომიკური ლიბერალიზმის ქვაკუთხედი, კლასიკური ეკონომიკის მამამთავრის, შოტლანდიელი ბრძენად წოდებული ადამ სმიტის ნაშრომებშია ჩამოყალიბებული. იგი ამტკიცებდა, რომ „საბაზრო ძალების თავისუფალი ქმედება წარმოშობს ჰარმონიულ წყობილებას. კლასიკური მიდგომით, სახელმწიფო უნდა იყოს ერთგვარი „ლამის დარაჯი“, უზრუნველყოფდეს ადამიანისა და მისი საკუთრების უსაფრთხოებას, ქმნიდეს კანონმდებლობას და მის საფუძველზე განიხილავდეს საზოგადოებაში წარმოშობილ დავებს.

სახელმწიფოს ფუნქცია იმაშია, რომ აკეთოს ის, რასაც ცალკეული მეწარმე ან ინდივიდი ვერ ან არაეფექტურად ასრულებს. სმითი საბაზრო ეკონომიკის სისტემის აღწერისას ამტკიცებდა, რომ მეწარმის სწრაფვა მიაღწიოს თავისი კერძო ინტერესების განხორციელებას, ეკონომიკური განვითარების ძირითადი მამოძრავებელი ძალაა (რაც საბოლოო ჯამში პოზიტიურად მოქმედებს როგორც ინდივიდის, ისე მთელი საზოგადოების კეთილდღეობაზე). ასეთი პოლიტიკონომიური კონსტრუქციის ფილოსოფიური საფუძველი XVIII საუკუნის ინგლისელი ფილოსოფოსის ჯონ ლოკის, მეცნიერ-ეკონომისტის ბერნარდ-დე მანდვილისა და სხვა თეორეტიკოსე-

ბის მოძღვრებებში უნდა ვეძებოთ. მათი მტკიცებით, სამეურნეო სფეროს ნებისმიერი სუბიექტისთვის გარანტირებული უნდა იყოს ძირითადი ეკონომიკური თავისუფლებები: მოღვაწეობის სფეროს არჩევა, კონკურენცია და თავისუფალი ვაჭრობა.

ადამ სმიტის სულიერ მემკვიდრედ და ეკონომიკური პროგრამების წამყვან ფიგურად ჩიკაგოს უნივერსიტეტის პროფესორს და ნობელის პრემიის ლაურიატს მილტონ ფრიდმანს მოიხსენიებენ. რამდენადაც გასაკვირი არ უნდა იყოს, ეკონომიკური აზრის ნეოკლასიკურ მიმართულებას საფუძვლად ნეოკონსერვატიული თეორია უდევს. თვითონ ფრიდმენი, ისტორიულ მოსაზრებებზე დაყრდნობით, ახალ თეორიას რადიკალურ ლიბერალიზმს უწოდებდა. ხოლო, რადგან შეერთებულ შტატებში სიტყვა ლიბერალით ახალი კურსის მიმდევრები (მაგ. აშშ-ს პრეზიდენტ ფრანკლინ დელანო რუზველტის კურსი) იწოდებოდნენ, ლიტერატურაში ისინი ნეოლიბერალისტების სახელით დამკვიდრდნენ. მისი იდეები, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ცვლილებების მომხრე იყო, მაინც კონსერვატიულად ხასიათდებოდა. აშშ-ს რესპუბლიკელი პრეზიდენტები — რიჩარდ ნიქსონი, ჯერალდ ფორდი და რონალდ რეიგანი, ფრიდმენის რჩევებს ითვალისწინებდნენ. 1966-84 წლებში „ნიუს-ვიკის“ რეგულარული „სვეტები“ და ტელევიზიის რამდენიმე არხი, ფრიდმენის იდეებს მთელ მსოფლიოში უწევდა პროპაგანდას. მილიონობით ადამიანს ფრიდმანი ბიბლიური წინასწარმეტყველის რანგში აჭყავდა. იგი იყო „რეიგანომიკისა“ და „დემონტაჟის“ პროგრამების მთავარი ავტორი.

ფრიდმენის აზრით, ეკონომიკური სუბიექტების თავისუფლება განაპირობებს საზოგადოებაში მაქსიმალურ სარგებლიანობას, ხოლო წარმოების დაცემის მიზეზები, უპირველეს ყოვლისა, ფულად სფეროში არსებული პრობლემებით აიხსნება. ფრიდმენის პროგრამა ეკონომიკაში სახელმწიფოს ძალაუფლების შესუსტებას ითვალისწინებს. მისი აზრით, დადგენილმა წესებმა დამოუკიდებელი გადაწყვეტილებების მიღებას უნდა გაუხსნას კარი. იგი მხარს უჭერს: წარმოების რეგულირებისა და ბირჟაზე კონტროლის გაუქმებას, მინიმალური ხელფასების, საზოგადოებრივი სკოლების, ეროვნული პარკების, სამხედრო სავალდებულო სამსახურის არსებობას, საშემოსავლო გადასახადების პროგრესულობას, ფიქსირებულ სავალუტო კურსს, იმპორტზე ბაჟის ზრდას, ფედერალური სარეზერვო სისტემის გაფართოებას, სარგებლის რეგულირებას, საექიმო საქმის

ლიცენზირებას, სოციალურ უსაფრთხოებასა და ა. შ. და ა. შ.

ფრიდმენი ასევე მოითხოვდა ძლიერი ანტიმონოპოლიური პოლიტიკის გატარებას, განათლებისადმი სახელმწიფო მხარდაჭერას, ხელფასების ინდექსაციას, ფასებისა და საგადასახადო განაკვეთების დადგენასა და ფულის მასაზე სახელმწიფო კონტროლის გაძლიერებას. ამასთან, მის მოთხოვნებს შორის იყო მარიხუანასა და ჰეროინის ლეგალიზაციაც.

ფრიდმენის მონეტარული პოლიტიკის მიხედვით, მიმოქცევაში არსებული ფულის მასის საშუალოდ 3-5%-ით ზრდა დასაშვებია. ასეთი პოზიცია იმ წამყვანი კეინზიანელების აზრს ემთხვევა, რომლებიც სტაბილიზაციის ეფექტიან საშუალებად მონეტარულ პოლიტიკას მიიჩნევენ. მისი რწმენით, „უმართავი“ მონეტარული პოლიტიკა უფრო მეტს გააკეთებს ეკონომიკის დესტაბილიზაციისთვის, ვიდრე „მართავი“ მონეტარული პოლიტიკა მისი სტაბილიზაციისთვის. ამ პრობლემებს მიეძღვნა მისი და ამერიკელი ეკონომისტის ანა შვარცის ერთობლივი ნაშრომი — „შეერთებული შტატების მონეტარული ისტორია, 1867-1960 წწ“, რომელსაც თან ერთვის მონეტარული სტატისტიკის შესახებ ვრცელი მონაცემები შეერთებულ შტატებსა და გაერთიანებულ სამეფოში. ფრიდმენის მტკიცებით, „დიდი დეპრესია“ არა ექსპანსიური მონეტარული პოლიტიკის არაეფექტიანობით, არამედ ფულის მასის შემცირების ეფექტიანობითაა განპირობებული.

50-ან წლებში ფრიდმენის კვლევები, ძირითადად, ფულის პრობლემებს შეეხო. მისი შემოქმედების სფერო მონეტარული მაკროეკონომიკით შემოიფარგლა. იგი ფულის რაოდენობრივი თეორიის მომხრეთა შორის „ჩემპიონი“ გახდა. მოკლე დროში ასეთი თეორია, არსებითად კეინზის იმავე კონცეფციისაგან უფრო ტერმინოლოგიით განსხვავდებოდა, ვიდრე არსით. თუმცა, სინამდვილეში, რაოდენობრივი თეორია ფასების დონის დინამიკის გრძელვადიანი თეორია გახლდათ. ფრიდმენი თითქოს ფულზე მოთხოვნის კეინზური თეორიის ახლებურ გააზრებას იძლევა. ორივე მიმართულებით მისი თეორიული ანალიზი „ნეოკლასიკური სინთეზის“ მიერ, უკვე მიღწეული შედეგებისაგან, დიდად არ განსხვავდება. არაერთგზისი მცდელობის მიუხედავად, ფრიდმენმა თავისი სპეციფიკური დასკვნების განმაზოგადებელი თეორიული მოდელი ვერ შექმნა.

მონეტარისტები იკვლევდნენ ფულადი მასის ზრდის კავშირს ეკონომიკური აქტივობის ციკლურ ცვლილებებთან. მათ აჩვენეს,

რომ თითქმის 100 წლის განმავლობაში ნარმოების მოცულობის კლება ფულადი მასის კლებას ემთხვეოდა. საშუალოდ, ფულადი მასის ზრდის პიკი 16 თვით უსწრებდა ეკონომიკის ზრდის პიკს. ამასთან, ამ პერიოდის ხანგძლივობა მერყეობდა რამდენიმე თვიდან 2 წლამდე. ამის საფუძველზე მონეტარისტებმა დაასკვნეს, რომ ფულადი მასის ზრდა ზემოქმედებს ეკონომიკური აქტივობის ციკლურ მერყეობაზე, მაგრამ ეს ზემოქმედება გარკვეული პერიოდის შემდეგ ხორციელდება.

ფრიდმენის ღვაწლი ეკონომიკურ მეცნიერებაში განსხვავებულად ფასდება. მას ხშირად არც მეცნიერ-ნოვატორად და არც დიდი თეორიული მოდელის შემქმნელად თვლიან. მისი მთავარი დამსახურება იმაშია, რომ მოკლევადიან სტაბილიზაციაშიც მონეტარული პოლიტიკა ნაკლებ როლს ასრულებს, ხოლო გრძელვადიანი ინფლაციის დაძლევაში მას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. შედეგად, სახელმწიფოს მონეტარულ პოლიტიკაზე მსჯელობამ, ფრაგმენტული ღონისძიებებიდან სტრატეგიული პოლიტიკისკენ გადაინაცვლა.

4.2 კეინზიანური თეორია. კეინზიანური ეკონომიკური პოლიტიკა

XX საუკუნის 30-იან წლებში, ცივილიზებულ ქვეყნებში მიმდინარე მძლავრი ეკონომიკური რყევის შემდეგ, გამოჩენილმა ინგლისელმა მეცნიერმა და ეკონომისტმა ასოციაციის პრეზიდენტმა ჯონ მეინარდ კეინზმა საზოგადოებას საკუთარი თეორია წარუდგინა, სადაც მან მთლიანად უარყო სახელმწიფოს შესახებ კლასიკოსების შეხედულებები. მისი მოსაზრებების სათავეებთან გერმანელი იდეალისტი ფილოსოფოსები იდგნენ, პირველ რიგში კი, **იოჰან ფიხტე, ფრიდრიხ შელინგი და კარლ იუსტი**, ასევე გერმანელი ეკონომისტი **ფრიდრიხ ლისტი** და შვეიცარელი ეკონომიტი, ლირებულების შრომითი თეორიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი **ჟან შარლ სისმონდი**. კეინზის თეორიას თავისუფლად შეიძლება ეწოდოს „კრიზისული“, რადგან იგი ეკონომიკას დეპრესიულ მდგომარეობაში განიხილავს. მისი თეორიის მიხედვით, სახელმწიფო აქტიურად უნდა ერეოდეს ეკონომიკურ პროცესებში, ამის მიზეზი თავისუფალი ბაზარია, რომელსაც ეკონომიკის კრიზისიდან გამოსაყვანად რეალური მექანიზმები არ გააჩნია, სახელმწიფო ბაზარზე მოთხოვნის

ზრდისათვის უნდა მოქმედებდეს, რადგან საბაზრო ეკონომიკის კრიზისის მთავარი მიზეზია საქონელთა ჭარბი წარმოება.

კეინზიანური მოდელის უმთავრესი ნაწილებია:

1. სახელმწიფო ბიუჯეტის საშუალებით გადანაწილებული ეროვნული შემოსავლის დიდი წილი;
2. სახელმწიფო წარმოების ფართო ზონის შექმნა;
3. ეკონომიკური კონიუნქტურის სტაბილიზაციისთვის საბიუჯეტო-საფინანსო და საფინანსო რეგულატორების ფართო გამოყენება;
4. ციკლური რყევების ნეიტრალიზაცია;
5. ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპებისა და დასაქმების მაღალი დონის სტიმულირება.

დიდი ეკონომიკური კრიზისის პერიოდში კეინზმა შექმნა ახალი ეკონომიკური დოქტრინა, რომელსაც ფუნდამენტური დასაბუთება მისცა თავისსავე წიგნში „დასაქმების, პროცენტის და ფულის ზოგადი თეორია“. ნეოკლასიკოსებისაგან განსხვავებით, კეინზი იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ეკონომიკის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია არა რესურსების მიწოდება, არამედ მოთხოვნა. ხოლო, ეკონომიკურ პროცესებს როგორც სახელმწიფო, ისე ბაზარი უნდა არეგულირებდეს. ამიტომ, ამ თეორიას კეინზის „შერეული ეკონომიკის თეორიასაც“ უწოდებენ.

საწყისი პრობლემის სახით, კეინზმა შეარჩია დასაქმება, რადგანაც იგი უმნიშვნელოვანეს ხასიათს ეკონომიკური კრიზისების დროს იღებს. მან გაანალიზა კაპიტალისტური ეკონომიკის ფუნქციონირება 30-ანი წლების „დიდი დეპრესიის“ ფონზე, როცა უმუშევრობამ შეერთებულ შტატებში 25%-ს მიაღწია. მისი აზრით, ამ პირობებში წარმოების გაფართოება შეუძლებოდა სანარმოო ხარჯების ან ფასების ზრდის გარეშე. პირიქით, ფასების და ხელფასების შემცირება წარმოების მოცულობას არ შეამცირებდა. კეინზმა დაამტკიცა, რომ კაპიტალისტურ სისტემაში არ არის სრული დასაქმების ავტომატური მექანიზმი, რაც პრაქტიკულად 30-ანი წლების დეპრესიამ გამოიწვია. მისი რეკომენდაცია მთავრობისადმი იყო: აქტიურად ჩარეულიყო პროცესებში, გაეზარდათ ხარჯები წარმოების გასაფართოებლად და ამით შეექმნათ დამატებითი სამუშაო ადგილები უმუშევრებისათვის.

დასაქმების დონე, კეინზის აზრით, განისაზღვრება არა ხელფასის ცვლილებებით, როგორც ამას ნეოკლასიკოსები ამტკიცებდნენ,

არამედ ეფექტური მოთხოვნის დინამიკით, რომელიც შედგება მოხმარებისა და ინვესტიციების მოსალოდნელი ხარჯებისაგან. ეფექტური მოთხოვნა სრულად დამოკიდებულია მენარმეების ქცევისა და მოგების მაქსიმალიზაციაზე. შესაბამისად, იგი განისაზღვრება მოგების მოსალოდნელი ნორმით.

კეინზის აზრით, ეფექტური მოთხოვნა შედგება ორი კომპონენტისაგან: მოხმარება და ინვესტიციები. პირადი მოხმარების ზრდას კეინზი შემოსავლის ზრდის მყარ ფუნქციად მიიჩნევს. ამასთან, იგი ასკვნის, რომ მოხმარება არ იზრდება იმავე პროპორციით, რომლითაც შემოსავალი. ამიტომ მოხმარების წილი შემოსავალში მცირდება. მოხმარების ასეთ დინამიკას კეინზმა საზოგადოების „ძირითადი ფსიქოლოგიური კანონი“ უწოდა, რადგანაც ფსიქოლოგიურად ადამიანის მისწრაფება მოხმარებისაკენ უფრო ნაკლებია, ვიდრე მისი დაინტერესება შემოსავლის გაზრდით.

კეინზის მიხედვით, ინვესტიციებს ორი ფაქტორი განსაზღვრავს: კაპიტალდაბანდებებიდან მოსალოდნელი შემოსავალი და საპროცენტო განაკვეთი. მოსალოდნელი შემოსავალი, უპირველეს ყოვლისა, დამოკიდებულია მომავალ მოგებაზე, რომლის ქვედა ზღვარი დღევანდელი საპროცენტო განაკვეთია.

საპროცენტო განაკვეთი, კეინზის მიხედვით, ავტონომიური ფაქტორია, რომელიც ფულზე მოთხოვნისა და მიწოდების საფუძველზე ყალიბდება. კეინზი თავის თეორიაში ასახავს რაოდენობრივ კავშირს ინვესტიციებს, მოხმარებასა და ერთობლივ შემოსავალს შორის. იგი ამ კავშირს ადგენს მულტიპლიკატორის მეშვეობით, რომლის მიხედვითაც ინვესტიციის ყოველი დამატებითი ერთეული პირველად შემოსავალთან ერთად ქმნის დამატებით შემოსავალსაც (ყოველივე ეს დამოკიდებულია მოსახლეობის მიერ დანახარჯებისადმი ზღვრულ მიდრეკილებაზე).

კეინზი მოთხოვნის რეგულირებისათვის განიხილავდა ორ ძირითად ინსტრუმენტს: ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას და საბიუჯეტო პოლიტიკას. მისი აზრით, სახელმწიფოს ჩარევით შესაძლებელია ფულის ბაზარზე საპროცენტო განაკვეთის რეგულირება გრძელვადიანი პერსპექტივით. თუმცა ეს მეთოდი ნაკლებეფექტურია კრიზისების პერიოდში. კრიზისთან ბრძოლაში იგი მთავარ როლს ანიჭებდა რწმენის აღგენას, რისთვისაც საპროცენტო განაკვეთის შემცირება არაა საკმარისი. რეგულირების მთავარ ინსტრუმენტად კეინზი სახელმწიფო საბიუჯეტო პოლიტიკას მიიჩნევდა.

მიუხედავად იმისა, რომ კეინზმა თავისი ეკონომიკური შეხედულებები 1936 წელს ჩამოაყალიბა, ეკონომისტებმა მისი თეორია, მოგვიანებით, 1960-ან წლებში აღიარეს. თანამედროვე კეინზიანელები თვლიან, რომ მონეტარული პოლიტიკა არსებით ზემოქმედებას ახდენს ეკონომიკურ აქტივობაზე. ერთი მხრივ, ადრეული კეინზიანელები (1950-60-ანი წლების დასაწყისში), როგორც წესი, ინარჩუნებდნენ შეხედულებას, რომ მონეტარული პოლიტიკა ვერ ზემოქმედებს საქმიან აქტივობაზე.

4.3 ინდიკატორული დაგეგმვის კონცეფცია. სახელმწიფო ღირიჟივი

მე-2 მსოფლიო ომის შემდეგ, დასავლეთის ბევრმა ქვეყანამ ეკონომიკის სახელმწიფო დაგეგმვას მიმართა. მთავრობები თვლიდნენ, რომ ეს საუკეთესო საშუალება იყო ომის შემდგომი გარდაქმნებისა და ეკონომიკის განვითარების სტიმულირებისთვის. აქ განსაკუთრებით აღსანიშნავია ინსტიტუციონალისტების ღვაწლი, მათ შორის ფრანგი ეკონომისტი **ფრანსუა პეროუ**, ასევე ნობელის პრემიის ლაურიატები ცნობილი ჰოლანდიელი ეკონომისტი **იან ტინბერგენი** და შვედი მეცნიერი **გუნარ კარლ მიურდალი**.

ამ კონცეფციის ძირითადი პრინციპია ე. წ. „შეთანხმებული მეურნეობის“ იდეა, ანუ სუბიექტი დაინტერესებულია განახორციელოს გეგმაში ჩადებული ყველა ამოცანა. ამასთან, შენარჩუნებულია არჩევანის თავისუფლება, კონკურენცია და ინტერესთა კონფლიქტების შესაძლებლობა.

გეგმას ინდიკატორი უწოდეს, რაც რეკონმენდებულს, მიმანიშნებელს ნიშნავს. სახელმწიფო სექტორის გარდა, იგი არც ერთი მონაწილისთვის არ არის სავალდებულო და შეუსრულებლობის შემთხვევაში სანქციებს არ ითვალისწინებს.

ინდიკატორი გეგმის კონცეფცია შემდეგ კომპონენტებს მოიცავს, კერძოდ:

1. უმთავრესი პროცესების პროგნოზირება;
2. ზოგადი და კონკრეტული პროგრამების შედგენა. აქ მთავარი მიზნებია ეროვნული პროდუქტის ზრდა, დასაქმების სტიმულირება, საგადასახადო ბალანსის სტრუქტურის გაუმჯობესება, სხვადასხვა დისპროპორციის დაძლევა (რეგიონული, დარგობრივი) და ა. შ.;

3. გეგმის განხორციელების საშუალებების განსაზღვრა. სახელმწიფო დაფინანსება, პრეფერენციული (შეღავათიანი) სისტემები (კრედიტი, სუბსიდიები, საგადასახადო შეღავათები, ცვლილებები სატარიფო პოლიტიკაში და ა. შ.);
4. ეკონომიკური, პოლიტიკური და ადმინისტრაციული ზომების გატარება, რომელთა საშუალებითაც სახელმწიფო განახორციელებს მიღებულ გეგმას;
5. გეგმის პერმანენტული კორექტივება და მისი განხორციელების მექანიზმების მოდიფიკაცია.

მე-2 მსოფლიო ომის შემდეგ ინდიკატორი დაგეგმვის კონცეფცია იაპონიასა და ევროპის თორმეტ ქვეყანაში განხორციელდა. ჰოლანდიაში 1948 წლიდან ასევე ხუთწლეულების გეგმა გამოიყენეს, შემდეგ 1950-70 წლების გრძელვადიანი გეგმა ჩამოაყალიბეს. ნორვეგიაში 1949 წლიდან ოთხწლიანი გეგმა არსებობდა, შვედეთსა და იაპონიაში 1948 წლიდან — ხუთწლიანი გეგმა. ამას გარდა, ინდიკატორული დაგეგმვა და ეკონომიკის პროგრამირება საბერძნეთში, პორტუგალიაში, იტალიაში, ირლანდიაში, ბელგიაში, დიდ ბრიტანეთში, ისლანდიაში და ესპანეთში გამოიყენებოდა.

XX საუკუნის შუა წლებში, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის, სახელმწიფოსა და საზოგადოებაში პოზიტიური ძვრების რწმენამ ინსტიტუციონალისტების მიერ შემუშავებული კონცეფციები ფართო ფენებში უზომოდ პოპულარული გახადა. განსაკუთრებით საფრანგეთში, სადაც ინსტიტუციონალისტების იდეები განავითარეს და ახალი კონცეფცია ჩამოაყალიბეს, რომელსაც „**სახელმწიფო ღირიჟივი**“ უწოდეს.

1947 წელს ხუთწლიანი გეგმის მიღების შემდეგ, ფრანგმა ეკონომისტებმა დაასკვნეს, რომ ეკონომიკის ალორძინება, მოდერნიზაცია, რეკონსტრუქცია, წარმოების ახალი დარგების შექმნა, ეკონომიკური ზრდის ტემპების დაჩქარება და სხვა ქვეყნებთან ჩამორჩენის გადალახვა, შეუძლებელია მხოლოდ დაგეგმვითა და პროგრამით მოხდეს. აუცილებელი გახდა ეკონომიკის ახალი სტრუქტურების ჩამოყალიბებასა და მართვაში სახელმწიფოს მონაწილეობა, ანუ სახელმწიფო „ეკონომიკური ორკესტრის“ დირიჟორის ფუნქციების შეთავსება. ასეთი ხედვის მიმდევრები სოციოლოგიურ სკოლაში გაერთიანდნენ. სოციოლოგიური სკოლის მთავარი წარმომადგენელი ფ. პეროუ აღნიშნავდა, რომ თანამედროვე ბაზარი არ შეესაბამება ლიბერალური ეკონომიკის მიმდევრების წარმოდგენებს. თავისუ-

ფალი კონკურენციის მექანიზმი აღარ ასრულებს წონასწორობის რეგულატორის როლს, რადგან ბაზარი სტრუქტურულად გარდაქმნილია მონოპოლიებისა და სხვა ინსტიტუტების მიერ. ეკონომიკური აგენტების ქმედება თამაშის იმ წესებით განპირობებულია, რომელსაც გაცვლის მექანიზმი კი არ კარნახობს, არამედ პარტნიორთა ეკონომიკური წონა. ასეთი თამაშის დროს, თუ სახელმწიფო არ დაიკავებს დირიჟორის ადგილს, ეს ადგილი ინდივიდუალურ მოგებაზე ორიენტირებული სუბიექტების ხელში აღმოჩნდება, ამას კი საზოგადოებისთვის სასარგებლო შედეგები არ მოჰყვება.

ფრანგი ეკონომისტების იდეების განსახორციელებლად, საკმაოდ ხელშემწყობი პირობები არსებობდა. ომის შემდგომ პერიოდში სხვადასხვა დარგების (ქვანახშირის, რკინიგზის, ელექტროენერგეტიკისა და სხვ.) მნიშვნელოვანი ნაწილის, ხუთი მსხვილი კომერციული ბანკის ნაციონალიზაციის შემდეგ, ქვეყანაში მნიშვნელოვანი მოცულობის სახელმწიფო სექტორი შეიქმნა, რომელიც ეკონომიკური გარდაქმნის ბაზად იქცა.

ეკონომიკური რეფორმების მთავარი მიზანი საფრანგეთის ეკონომიკის სტრუქტურული ცვლილება, კაპიტალის კონცენტრაციის ზრდა და მსოფლიო ბაზარზე ეროვნული მრეწველობის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება იყო. პეროუსა და მისი მომხრეების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი თეორიული აღმოჩენა სახელმწიფოს შერჩევითი პოლიტიკის პრინციპი გახდა. პეროუს აზრით, უნდა ჩამოყალიბებულიყო ე. წ. „სახელმწიფოს ზემოქმედების პრივილიგიური წერტილები“. აქ შედის მძიმე მრეწველობა, მანქანათმშენებლობა, ქიმიური მრეწველობა, საავტომობილო მრეწველობა, ნავთობმრეწველობა ანუ პრაქტიკულად ეკონომიკის სტრატეგიული სფეროები. სწორედ ისინი უნყობენ ხელს მთელი სახელმწიფოს ეკონომიკის მოდიფიკაციასა და წინსვლას.

ფრანგი ეკონომისტების აზრით, ასეთი ქმედებებით მთავრობა შეძლებს ეკონომიკური ზრდის ჰარმონიზაციას. თუმცა, საამისოდ აუცილებელია მთავრობის ეკონომიკური ორიენტირებისადმი მოსახლეობის სრული მხარდაჭერა, რომ შეძლებისდაგვარად შერბილდეს სოციალური დაძაბულობა.

60-70-ან წლებში საფრანგეთის მთავრობა დირიჟიზმის თეორიულ პოზიციებს თანდათან ჩამოსცილდა. ამაში გადამწყვეტი როლი ქვეყნის ევროკავშირში გაერთიანებამ შეასრულა, რასაც ტრადიციულ პროტექციონიზმზე უარის თქმა, ბაზრის კონიუქტუ-

რის გავლენის მომატება, კაპიტალისა და სამუშაო ძალის მოძრაობის ზრდა მოჰყვა. ყველაზე მთავარი კი მსხვილი კაპიტალის პოზიციების გამყარება იყო. კონიუქტურულმა პოლიტიკამ დიდი უპირატესობა მოიპოვა გრძელვადიან პოლიტიკასთან შედარებით, რაც გეგმის გამოყენებას საგრძნობლად ართულებდა.

მიუხედავად ყველაფრისა, ამ დროისათვის ყველა სტრატეგიული ამოცანა, რომელიც ეკონომიკის გარდაქმნასა და ფრანგული ეკონომიკის მსოფლიო ბაზარზე კონკურენტუნარიანობის ზრდას გულისხმობდა, უკვე მიღწეული იყო. ახალი დრო და სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური გარემო სახელმწიფოსაგან ახალ პოლიტიკას ითხოვდა. სხვა ქვეყნების მსგავსად, XX საუკუნის ბოლოს, საფრანგეთის მთავრობამ ნეოკლასიკურ კონცეფციას მიმართა, თუმცა, ინდიკატორული დაგეგმვის ზოგიერთი მექანიზმი მაინც შეინარჩუნა.

თავი V

საბაზრო ეკონომიკის ფორმირება და ფუნქციონირება

5.1 ბაზრის აღმოცენების მიზეზები და ფორმირების ეტაპები

საბაზრო ურთიერთობათა განვითარების საფუძველში დევს საქონლის წარმოება გაცვლისა და გაყიდვისთვის. მწარმოებელსა და მომხმარებელს შორის არსებობს ეკონომიკური ურთიერთობათა სისტემა, რის შედეგადაც ფორმირდება მოთხოვნა-მიწოდება და მერყეობს საქონლის ფასი. სწორედ ამას ეწოდება „ბაზარი“. იგი ხასიათდება, როგორც ეკონომიკური ურთიერთობების ერთობლიობით ყიდვა-გაყიდვის პროცესში, ასევე მის ფუნქციონალური როლით სამეურნეო სისტემაში – გამყიდველისა და მყიდველს შორის კონტაქტის, კავშირის უზრუნველყოფით.

საქონლის გადაადგილებასთან დაკავშირებული ურთიერთობები ჯერ კიდევ პრეისტორიულ პერიოდში წარმოიშვა და განვითარების რთული გზა გაიარა. კაპიტალიზმამდე ამ ურთიერთობებს მეურნეობის ფორმის ფარგლებში დამოკიდებული მნიშვნელობა ჰქონდა. საბაზრო ურთიერთობათა სისტემამ განმასხვავებელი თავისებურება — ყოვლისმომცველობა და ერთობლიობა ჩამოაყალიბება. საბაზრო ურთიერთობები გახდა წამყვანი, რამაც განაპირობა ისეთი სპეციფიური მოვლენის ფორმირება, როგორიცაა საბაზრო მეურნეობის სისტემა.

საბაზრო მეურნეობა წარმოადგენს საზოგადოების ეკონომიკური ცხოვრების ორგანიზაციის ისტორიულად განსაზღვრულ ფორმას. მისი საფუძველია, ამ სისტემის სუბიექტებს შორის ყიდვა-გაყიდვითი ურთიერთობები.

მეცნიერ-ეკონომისტთა აზრით, საბაზრო ურთიერთობის ჩამოყალიბება ობიექტურად განპირობებული პროცესია. ის დაკავშირებულია ადამიანის რაციონალურ სანყისთან, როდესაც ეკონომიკური რესურსების უკმარისობის პირობებში, იგი ეძებს გამოსავალს. გარკვეულ ვითარებაში რესურსების შეზღუდვა ეხება ყველა სფეროს: შრომას, მიწას, ნედლეულს, კაპიტალურ-ტექნიკურ საშუალებებს.

წარმოების სპეციალიზაციის ზრდისა და საზოგადოებრივი შრომის დანაწილების სრულყოფასთან ერთად, წარმოიქმნა მწარმოებელსა და მომხმარებელს შორის ეკონომიკურ ურთიერთობათა ახალი ტიპი — გაცვლა, რომელმაც სულ უფრო მდგრადი და მუდმივი ხასიათი შეიძინა. პროდუქტის გაცვლისათვის გამიზნულმა წარმოებამ იგი საქონლად აქცია.

ცალკე საუბრის თემაა, კერძო საკუთრება, რომელიც საქონელმწარმოებლების საფინანსო-სამეურნეო დამოუკიდებლობისა და სამეწარმეო საქმიანობის განხორციელების ერთ-ერთი საფუძველია. წარმოების პირობებსა და შედეგებზე არსებული კერძო საკუთრება, მეწარმეს საშუალებას აძლევს თავად გადანყვიტოს თუ რომელი და რა რაოდენობის საქონელი აწარმოოს, როგორი ხერხით და ვისთვის აწარმოოს. სამეწარმეო პრობლემების გადანყვიტის თავისუფლება საქონელმწარმოებლის სამეურნეო საქმიანობის დამოუკიდებლობის ძირითადი ნაწილია.

ამგვარად, საბაზრო ურთიერთობების წარმოქმნის გადამწყვეტი პირობაა შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება და საქონელმწარმოებლის ეკონომიკური დამოუკიდებლობა.

თუმცა, თავდაპირველად გაცვლა შემთხვევით ხასიათს ატარებდა, რადგან საზოგადოებებს შორის არ არსებობდა შრომის სერიოზული დანაწილება. ეს იმაზე მეტყველებს, რომ ეკონომიკური განკერძოება თავისთავად არ არის სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების მიზეზი. იგი ასეთი მხოლოდ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების შედეგად ხდება.

კერძო საკუთრების წარმოქმნასთან ერთად, ეკონომიკურმა განკერძოებამ მკაფიო ფორმები მიიღო. საბაზრო საზოგადოება უდიდეს განვითარებამ მიაღწია კაპიტალიზმის ეპოქაში, რადგან შრომის დანაწილებას აქ გააჩნია გიგანტური მასშტაბები, ხოლო მწარმოებლები ერთმანეთისაგან გამოყოფილნი არიან კერძო მე-საკუთრებრივი ურთიერთობების მტკიცე ზღვართან. ამიტომაც კავშირის ერთადერთ შესაძლო ფორმად ბაზარი იქცა.

საბაზრო ურთიერთობების მუდმივი განახლება შესაძლებელია მხოლოდ ეკვივალენტური გაცვლის საფუძველზე. გაცვლა ობიექტურად გულისხმობს საბაზრო ურთიერთობის ყოველი სუბიექტის ინტერესის რეალიზებასა და ურთიერთგამორჩენას. კერძოდ, მეწარმის ინტერესი მდგომარეობს არა მარტო საქონლის წარმოებისა და დანახარჯების ანაზღაურებაში, არამედ, მოგების მიღებაში, რომელიც გაფართოებულ კვლავწარმოებას უზრუნველყოფს.

საკუთარ ინტერესზე ზრუნვისას მენარმე მის რეალიზებას მხოლოდ საქონლის გაყიდვის შედეგად შეძლებს. ეს ნიშნავს, რომ კონკრეტულ ბაზარზე უნდა არსებობდეს არა უბრალოდ მოთხოვნა, არამედ, გადახდისუნარიანი მოთხოვნა. ამით საქონლის მწარმოებელი პირადი ან კორპორატიული მიზნებისაგან დამოუკიდებლად ემსახურება საზოგადოებას. ასევე ემსახურება იგი საზოგადოებრივ პროგრესს, უზრუნველყოფს რა ტექნიკური და ტექნოლოგიური სიახლეების დანერგვით თავისი დანახარჯების შემცირებას.

ამგვარად, ინდივიდუალური მიზნების რეალიზების პროცესში „უხილავი ხელი“ (სმიტის გამოთქმით) მენარმეებს საზოგადოების ინტერესების შესაბამის გადაწყვეტილებების მიღებას აიძულებს.

აღსანიშნავია, რომ, XIX საუკუნის ბოლოს დაიწყო ბიზნესის სოციალური კონცეფციის შემუშავება, რომელიც საბოლოოდ დასრულდა XX საუკუნის 30-ან წლებში. მისი არსი ღრმად შემუშავებულია ცნობილი მეცნიერების ფ. ბერლისა და გ. მინზის მონოგრაფიაში „თანამედროვე კორპორაცია და კერძო საკუთრება“, ასევე, ამერიკელი ეკონომისტის გ. ბაუენის „ბიზნესის სოციალურ პასუხისმგებლობა“-ში. ამ კონცეფციის არსი გამომდინარეობს შემდეგი ლოგიკური ჯაჭვიდან: თანამედროვე კორპორაციები ფუნქციონირებენ გარკვეულ სოციალურ და პოლიტიკურ-კულტურულ გარემოში. შესაბამისად მათ არ შეუძლიათ თავი აარიდონ საზოგადოების ინტერესებს. ვინაიდან ეს სტაბილურობა წარმოადგენს მათი ეფექტური მოქმედების პირობას. ის ხელს უწყობს მათ საკუთარი საქმიანი ინტერესების რეალიზებას. შესაბამისად, მწარმოებელთა ვალაია თავიანთი ინტერესების კოორდინირება საზოგადოებრივ ინტერესებთან.

საბაზრო ეკონომიკის წარმოქმნასა და ჩამოყალიბებას რთული ისტორია აქვს. სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების განვითარება ხელს უწყობდა სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესის წინსვლას, რომლის საფუძველი იყო: საზოგადოებრივი შრომის დანაწილება, მენარმეების ეკონომიკური თავისუფლება, ინდივიდუალური ინტერესების რეალიზების შესაძლებლობა. თუმცა, თავად ეს პროცესი მეტად მძიმე იყო მოსახლეობის მრავალი ფენისათვის. ცნობილია კაპიტალის პირველადი დაგროვების სიძნელეები, რომელსაც ხშირად თან სდევდა უკანონო ქმედებები ან პირდაპირი ძალადობა. არც სახელმწიფოს მარეგულირებელი ღონისძიებები იყო უმეტესიწილად.

საბაზრო ეკონომიკის განვითარების რიგი ეტაპები გამოიყოფა:

- საბაზრო ეკონომიკის დამკვიდრება;
- საკუთრივ საბაზრო ეკონომიკა;
- რეგულირებადი საბაზრო ეკონომიკა;
- მომავლის საბაზრო ეკონომიკა.

საბაზრო ეკონომიკის დამკვიდრება უპირობოდ მარტივი სასაქონლო წარმოების განვითარებას უკავშირდება, რომელიც დაფუძნებულია მენარმე-მესაკუთრის შრომაზე. საქონლის წარმოება და გაცვლა არ მოიცავდა მთელ ეკონომიკურ სისტემას. სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობები არ ატარებდა ზოგად ხასიათს.

საკუთრივ საბაზრო ეკონომიკის განმასხვავებელი თვისებაა ის, რომ საქონლის წარმოებამ და გაცვლამ საზოგადოებრივი ხასიათი მიიღო. მისი მატერიალური საფუძველი გახდა მანქანური წარმოება, რომელმაც საგრძნობლად გაზარდა გამოშვებული საქონლის რაოდენობა, რომლის უმეტესი ნაწილი გასაყიდად იყო განკუთვნილი და გაცვლის პროცესში მონაწილეობდა. მესაკუთრის შრომა შეიცვალა დაქირავებული შრომით, საბაზრო ურთიერთობათა სფეროში ჩაერთო ე. წ. სამუშაო ძალა, რომელიც თავად გახდა საქონელი.

საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირების ადრეულ სტადიაზე საქონელწარმოება ხასიათდებოდა სრულყოფილი ან წმინდა კონკურენციით. საბაზრო ურთიერთობების სპეციფიკამ კი (სამეურნეო სუბიექტების ეკონომიკური ინტერესების რეალიზება, წარმოების მასშტაბის გაზრდასთან ერთად, კონკურენტული ბრძოლის გამძაფრება) სრულყოფილი კონკურენცია არასრულყოფილად გადააქცია.

არასრული კონკურენციის ტიპების განვითარებამ, მეურნეობის საბაზრო სისტემაში ურთიერთობათა გართულებამ და წინააღმდეგობათა ზრდამ ეკონომიკურ პროცესებზე სახელმწიფო გავლენა გააძლიერა. წარმოიშვა რეგულირებადი საბაზრო ეკონომიკა. ის ხასიათდება ეკონომიკის ორი სექტორით (კერძო და სახელმწიფო) და სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების რეგულირების ორი მექანიზმით (ბაზრის თვითრეგულაცია და სახელმწიფოებრივი რეგულირება).

ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების მასშტაბებიდან და მიზნებიდან გამომდინარე, გამოყოფენ შემდეგ ეკონომიკურ მოდელებს:

- შერეული ეკონომიკა (აშშ);
- სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკა (ევროკავშირი);
- კორპორატიული ეკონომიკა (იაპონია).

სამეცნიერო წრეებში გავრცელებულია აზრი, რომ მომავლის საბაზრო ეკონომიკა დახასიათდება ეროვნული ეკონომიკის რეგულირების გუნდურ-ადმინისტრაციული, გეგმურ-დირექტიული მეტოდებით, თვითრეგულირების საბაზრო მექანიზმის დათრგუნვით. დროის მოვლენები ნაწილობრივ ადასტურებენ ამ მოსაზრებათა სისწორეს.

ამრიგად, უნდა ითქვას, რომ საბაზრო ეკონომიკის სისტემის სრულყოფის საფუძველშია სასაქონლო წარმოების განვითარება, რომელიც წარმოიქმნა საბაზრო მეურნეობაზე ადრე და შენარჩუნდება მომავლის საბაზრო ეკონომიკის არსებობის პირობებშიც.

5.2 მოთხოვნა, როგორც ეკონომიკური კატეგორია

ასწავლეთ ბავშვს წარმოთქვას სიტყვები „მოთხოვნა და მიწოდება“ და თქვენს წინაშე ეკონომისტია! ამ ხუმრობაში დიდია სიმართლის წილი, იმიტომ, რომ არსებითად ამ უმარტივეს ეკონომიკურ ბერკეტებს — მოთხოვნასა და მიწოდებას, შეუძლია ღრმა წარმოდგენა შეგვიქმნას არა მხოლოდ ცალკეულ ეკონომიკურ პრობლემაზე, არამედ მთლიანად ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირებაზეც.

მოთხოვნა არის ეკონომიკური კატეგორია, რომელიც ამყარებს ფუნქციონალურ კავშირს საქონლის ან მომსახურების ერთეულის შესაძლო ფასსა და მათ მოცულობებს შორის. ის გვიჩვენებს პროდუქციის იმ რაოდენობას, რომელსაც მომხმარებლები შეიძენენ სხვადასხვა ფასის შემთხვევაში. მოთხოვნა მაშინ წარმოიშობა, როცა საბაზრო ეკონომიკის სუბიექტი (ფიზიკური პირი, კერძო ან სახელმწიფო ფირმა) რომელიმე საქონლის ან მომსახურების შეძენას განიზრახავს. ეკონომიკა შეისწავლის მხოლოდ რეალურ მოთხოვნებს. ეს კი ნიშნავს, რომ თუ ვინმე ამბობს „მე მინდა ვიყიდო ტელევიზორი“, მაშინ მას მისი შესაძენი ფულიც უნდა ჰქონდეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მისი სურვილი სურვილად დარჩება და რეალური მოთხოვნა არ იქნება.

ამრიგად, მოთხოვნის, როგორც ეკონომიკური კატეგორიის, ძირითადი კანონი იმაში მდგომარეობს, რომ ბაზარზე საქონლის ან მომსახურების ერთეულის ფასის შემცირება იწვევს მოთხოვნის მოცულობის ზრდას, ხოლო გაზრდა — მოთხოვნის მოცულობის შემცირებას, თუ სხვა შესაძლო ფაქტორები მუდმივია.

მოთხოვნის მთავარი თვისება შემდეგში მდგომარეობს: ყველა სხვა პარამეტრის უცვლელობის დროს, ფასის შემცირება მოთხოვნის სიდიდის შესაბამის გაზრდას იწვევს, და პირიქით, სხვა თანაბარ პირობებში, ფასის გადიდება მოთხოვნის სიდიდის შესაბამის შემცირებას განაპირობებს. მოკლედ, არსებობს უკუპროპორციული კავშირი ფასსა და მოთხოვნას შორის. ეკონომისტებმა ასეთ კავშირს **მოთხოვნის კანონი** უწოდეს. რა უდევს საფუძველად ამ კანონს? მოცემულ კითხვაზე პასუხის გასაცემად, არგუმენტების რამდენიმე დონე შეიძლება გამოვყოთ.

1. სალი აზრი და რეალურობის ელემენტარული შესწავლა გვიჩვენებს, რომ მომხმარებლებისათვის ფასი ყიდვის ხელშემშლელი ზღუდეა. რაც უფრო მაღალია ეს ზღუდე, მით უფრო ნაკლებ პროდუქტს იყიდებიან ისინი, ხოლო რაც უფრო დაბალია ფასობრივი ზღუდე, მით უფრო მეტ რაოდენობას შეიძენენ. ის ფაქტი, რომ ფირმები ე. წ. „შ“-ს აწყობენ, მოთხოვნის კანონზე დაყრდნობით, თვალსაჩინოდ ადასტურებს იმ ჭეშმარიტებას, რომ საწარმოები თავიანთ სასაქონლო მარაგებს ამცირებენ არა ფასების ამაღლებით, არამედ მათი შემცირებით.
2. დროის ნებისმიერ პერიოდში მყიდველი პროდუქტის თითოეული მომდევნო ერთეულისაგან უფრო ნაკლებ კმაყოფილებას ან სარგებელს იღებს. აქედან შეიძლება დავასკვნათ, რომ მოქმედებს მოხმარებას ე. წ. **კლებადი ზღვრული სარგებლიანობის პრინციპი**, ე.ი. პრინციპი, რომლის თანახმად მოცემული პროდუქტის მომდევნო ერთეულებს სულ უფრო ნაკლები და ნაკლები კმაყოფილება მოაქვს. ამიტომ, მომხმარებლები ყიდულობენ პროდუქტის დამატებით ერთეულებს მხოლოდ იმ პირობით, რომ მისი ფასი შემცირდება.
3. ანალიზის უფრო მაღალ დონეზე მოთხოვნის კანონის ახსნა შეიძლება შემოსავლისა და მისი შენაცვლების ეფექტით. შემოსავლის ეფექტი იმაზე მიუთითებს, რომ უფრო და-

ბალი ფასის დროს ადამიანმა შეიძლება თავის თავს უფრო მეტი პროდუქტის ყიდვის უფლება მისცეს ისე, რომ უარი არ თქვას რაიმე ალტერნატიული საქონლის შეძენაზე. სხვა სიტყვებით, პროდუქტის ფასის შემცირება მომხმარებლის ფულადი შემოსავლის მსყიდველობითუნარიანობას ზრდის და ამიტომ მას შეუძლია მოცემული პროდუქტის უფრო მეტი რაოდენობით შეძენა, ვიდრე წინათ. უფრო მაღალი ფასი სანაღმდეგო შედეგს იწვევს. შენაცვლების ეფექტი იმაში გამოიხატება, რომ უფრო დაბალი ფასის დროს ადამიანს იაფი საქონლის შეძენის სტიმული უჩნდება, ნაცვლად ანალოგიური საქონლისა, რომელიც ახლა შედარებით უფრო ძვირია. მომხმარებლებს ძვირი პროდუქტების უფრო იაფით შეცვლის მისწრაფება აქვთ. შემოსავლისა და შენაცვლების ეფექტი შეერწყმიან ერთმანეთს და მომხმარებლებს დაბალ ფასებში უფრო მეტი რაოდენობის პროდუქტების ყიდვის სურვილი უჩნდებათ.

ცნობილია, რომ რაც უფრო მაღალია საქონლის ფასი, მით ნაკლებს იძენენ მას და პირიქით, დაბალი ფასით მეტს ყიდულობენ. ამრიგად, საქონლის ფასსა და მის რაოდენობას შორის, რომლის შეძენის სურვილი და შესაძლებლობა გააჩნიათ მყიდველებს, არსებობს განსაზღვრული ურთიერთკავშირი, რაც მათემატიკურად უკუპროპორციული დამოკიდებულებით გამოიხატება.

თავდაპირველად, განვიხილოთ მოთხოვნის თვისებრივი მხარე. ცხადია, რომ მოთხოვნა ყველაზე მჭიდროდ დაკავშირებულია ადამიანთა მოთხოვნილებებთან. მაგრამ სინამდვილეში ყველა მოთხოვნილებას როდი ითვალისწინებს ბაზარი. ამისათვის იგი უნდა გახდეს გადახდისუნარიანი მოთხოვნა.

ამრიგად, მოთხოვნა საქონელზე, ბაზარზე წარმოდგენილი მოთხოვნილებაა, რომელიც განისაზღვრება ამ თუ იმ საქონელთა რაოდენობით, რომლის შეძენაც მომხმარებლებს შეუძლიათ არსებული ფასებისა და ფულადი შემოსავლების პირობებში. მოთხოვნის ფუნქცია, ეს ის ფუნქციაა, რომელიც მოთხოვნას განსაზღვრავს მასზე ზემოქმედი სხვადასხვა ფაქტორებისაგან დამოკიდებულებით.

მოთხოვნაზე ზეგავლენას ახდენს შემდეგი ფაქტორები:

- მომხმარებლის შემოსავლის სიდიდე და მისი ცვლილების დინამიკა;
- გემოვნებისა და სურვილების შეცვლა;

- ბაზრის ტევადობა;
- ფასებისა გაზრდისა და დეფიციტის მოლოდინი;
- საქონელზე სუბსტიტუტების არსებობა და სხვ.

მოთხოვნის ფუნქცია განმსაზღვრელია საბაზრო მექანიზმში, კინაიდან სწორედ იგი აიძულებს წარმოებას გამოუშვას მოსახლეობისათვის აუცილებელი საქონელი, გააუმჯობესოს მისი ხარისხი და ასორტიმენტი. თავის მხრივ, მოთხოვნა დამოკიდებულია ადამიანთა მოთხოვნილებაზე. მოთხოვნილებათა შეცვლით, იცვლება მოთხოვნაც, რომელიც არსებითად მათ მოთხოვნილებათა ფულად გამოხატულებას წარმოადგენს. მაგრამ ყოველგვარ მოთხოვნილებას როლი შეიძლება ჰქონდეს ფულადი გამოხატულება და დაკმაყოფილდეს ბაზრის მეშვეობით.

მიუხედავად ამისა, როგორც განვითარებული ქვეყნების გამოცდილება გვიჩვენებს, ადამიანთა უმნიშვნელოვანესი მოთხოვნები საკვებზე, ტანსაცმელზე, ფეხსაცმელზე, საცხოვრებელ ბინაზე, საყოფაცხოვრებო მომსახურებაზე და ა.შ. ყველაზე უკეთ ბაზრის მეშვეობით კმაყოფილდება. სწორედ ბაზარზე ეჯახება ერთმანეთს გამყიდველთა და მყიდველთა ინტერესები. გამყიდველები ცდილობენ თავიანთი საქონლის უფრო ძვირად გაყიდვას, ხოლო მყიდველები — იაფად შეძენას. მაგრამ აქ არსებობს განსაზღვრული ზღვარი, ე.წ. მაქსიმალური ფასი, რომლის გადახდაზე მყიდველები მზად არიან საქონლის შესაძენად. მას მოთხოვნის ფასი ეწოდება და საბაზრო ფასმა არ შეიძლება გადააჭარბოს მას.

5.3 მიწოდების ცნება, ფუნქცია და მოცულობა

მიწოდება არის ეკონომიკური კატეგორია, რომელიც გვიჩვენებს სხვადასხვა შესაძლო ფასებში რა მოცულობის საქონლის, ან მომსახურების წარმოებისა და ბაზარზე გატანის სურვილი და შესაძლებლობა გააჩნია მწარმოებელს დროის გარკვეულ შუალედში. ფასის გარდა, მიწოდებაზე მოქმედებს სხვა ფაქტორებიც, კერძოდ:

1. ფასი ეკონომიკურ რესურსებზე;
2. სანარმოო ტექნოლოგია;
3. მენარმეთა რაოდენობა ბაზარზე;
4. გადასახადები და სუფსიდიები;

5. ფასები სხვა საქონელზე;

6. მოლოდინი.

მაგალითისთვის განვიხილოთ, საწარმო გადამამუშავებელ მრეწველობაში. რაღაც ეტაპზე მრეწველები ჩვეულებრივ ერთეული წარმოების ხარჯების გადიდებას აწყდებიან და ამისათვის გაზრდილი ხარჯების დასაფარავად აუცილებელია ფასის მომატება წარმოებულ პროდუქტიაზე. მაგრამ, რატომ იზრდება ხარჯები? ისინი იზრდება იმიტომ, რომ გარკვეული საწარმოო რესურსების, განსაკუთრებით საწარმოო მოედნებისა და მანქანების პარკის მოკლე დროში გადიდება შეუძლებელია. ამიტომ, იმის კვალობაზე თუ ფირმა როგორ ზრდის უფრო მობილური რესურსების, მაგალითად, სამუშაო ძალის, ნედლეულისა და მაკომპლექტებული ნაკეთობების, სტაციონალური ნაგებობისა და მოწყობილობების რაოდენობას, რაღაც მომენტში გადატვირთული აღმოჩნდება, რის შედეგადაც წარმოების ეფექტიანობა ეცემა, ხოლო პროდუქტის თითოეული მომდევნო ერთეულის წარმოების ხარჯები იზრდება. ამ პროდუქტის ერთეულის, რომელიც დიდ დანახარჯებს საჭიროებს, წარმოებისათვის მწარმოებლებმა უფრო მაღალი ფასი უნდა დაუწესონ. ამრიგად, ფასსა და მიწოდების სიდიდეს შორის პირდაპირი კავშირი არსებობს.

მიწოდების აღმოცენებისათვის საქონლის წარმოებისა და ბაზარზე მისი გატანის მხოლოდ სურვილი და შესაძლებლობა როდია საკმარისი. მიწოდება აღმოცენდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც მოცემული ეკონომიკური სუბიექტი მზად იქნება ბაზარზე გატანილი მოცემული საქონლის გაყიდვის გარიგების განსახორციელებლად. მაშასადამე, მიწოდების სიდიდე განისაზღვრება საქონლის მაქსიმალური რაოდენობით, რომელიც გასაყიდად არის გამზადებული დროის მოცემულ პერიოდსა და პირობებში.

ამრიგად, საქონლის მიწოდება არის მისი ის რაოდენობა, რომლის წარმოება მწარმოებლებს შეუძლიათ და მოცემული ფასით სურთ ბაზარზე მისი რეალიზაცია.

მწარმოებელთა მდგომარეობა ბაზარზე უცვლელი და ერთნაირი როდია. მაგრამ ყველა ცდილობს თავიანთი შემოსავლის მაქსიმიზაციას, ე.ი. ყველაზე მაღალი ფასით გაყიდვას. მაშასადამე, მიწოდება ადგენს დამოკიდებულებას საბაზრო ფასსა და საქონლის იმ რაოდენობას შორის, რომლის დამზადება და გაყიდვა სურთ

მწარმოებლებს. მიწოდების კანონი ადგენს, რომ რაც უფრო მაღალია საქონლის ფასი, მით მეტი რაოდენობის გაყიდვა სურთ მის მწარმოებლებს.

მიწოდების მოცულობა განისაზღვრება საქონელთა საერთო რაოდენობით, რომლებიც ბაზარზე იყიდება. უფრო მაღალი ფასების დროს იზრდება გაყიდვათა შემოსავლიანობა, რაც გამყიდველებს აიძულებს გაზარდონ მიწოდების მოცულობა. თავისუფალ ბაზარზე ფასის გადიდება ან შემცირება ცალკეული გამყიდველის მიერ, ზეგავლენას არ ახდენს დაწესებული საბაზრო ფასის დონეზე. თუმცა, შორეულ ბაზარზე, სადაც მონაწილეობენ მონოპოლისტი გამყიდველები, წონასწორობა შეიძლება დაირღვეს თავდაპირველად ფასის შემცირების მიმართულებით ბაზრის დასაპყრობად, ხოლო შემდეგ — მისი აწევით, კონკურენტების გასაკოტრებლად.

მიწოდების კანონის დასადგენად ჩვენ განზრახ ვახდენთ ფასის გარდა ყველა ფაქტორის აბსტრაქტიზებას.

მიწოდების დამოუკიდებლობას მასზე ზემოქმედი ფაქტორებისაგან მიწოდების ფუნქცია ეწოდება. მიწოდების ფუნქცია ზოგადი სახით იმაში მდგომარეობს, რომ წარმოება დააკავშიროს მოხმარებასთან, საქონელთა გაყიდვა-ყიდვასთან. არსებულ მოთხოვნასთან რეაგირებით წარმოება იწყებს საქონელთა გამოშვების გადიდებას, ხარისხის გაუმჯობესებას, მათი დამზადების ხარჯების შემცირებას და ამით ბაზარზე მიწოდების საერთო მოცულობის გადიდებას.

მინიმალურ ფასს, რომლითაც გამყიდველი ჯერ კიდევ თანახმაა გაყიდოს თავისი საქონელი, მიწოდების ფასი უწოდებენ. ამ ფასის ქვევით მას არ შეუძლია დათმობა, ვინაიდან, მაშინ წარმოება არარენტაბელური იქნება.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მიწოდების კანონის ახსნის დროს, ყველაზე მჭიდრო კავშირი არსებობს წარმოების ხარჯებსა და მიწოდებას შორის. პროდუქტის დამატებითი ერთეულისათვის ფირმამ მაღალი ფასი უნდა დააწესოს, რამდენადაც ამ დამატებითი ერთეულის წარმოება დიდ ხარჯებს საჭიროებს. აქედან გამომდინარე, რესურსების ფასების შემცირება წარმოების ხარჯებს ამცირებს და მიწოდებას ზრდის.

ტექნოლოგიის სრულყოფა ნიშნავს, რომ ახალი ცოდნის გამოყენება საშუალებას იძლევა უფრო ეფექტურად ვაწარმოოთ ერთეული პროდუქცია, ე.ი. რესურსების ნაკლები დანახარჯებით.

რესურსებზე მოცემული ფასების დროს სანარმოო დანახარჯები შემცირდება და მიწოდებაც გაიზრდება.

სანარმოები გადასახადების უმრავლესობას, როგორც წარმოების ხარჯებს ისე განიხილავენ. ამიტომ გადასახადების გადიდება, ვთქვათ, ვაჭრობაზე ან საკუთრებაზე სანარმოო ხარჯებს აღიღებს და მიწოდებას ამცირებს. და პირიქით, დოტაციები „უკუღმა გადასახადად“ ითვლება, როდესაც სახელმწიფო რომელიმე საქონის სუბსიდირებას ახდენს, იგი ფაქტობრივად ამცირებს ხარჯებს და აღიღებს მის მიწოდებას.

მომავალში პროდუქტის ფასის შეცვლის მოლოდინს ასევე შეუძლია ზეგავლენა მოახდინოს მწარმოებლის სურვილზე, მიაწოდოს პროდუქტი ბაზარზე ამჟამად. თითოეული ფირმის წარმოების კონკრეტული მოცულობის დროს, რაც უფრო მეტია მიმწოდებელთა რაოდენობა, მით მეტია საბაზრო მიწოდება, და პირიქით, რაც უფრო ნაკლებია დარგში ფირმების რაოდენობა, მით უფრო ნაკლები იქნება საბაზრო მიწოდება.

5.4 მოთხოვნა-მიწოდების საბაზრო მექანიზმი და კონკურენციით კონტროლი

მოთხოვნისა და მიწოდების საბაზრო მექანიზმი ამცნობს სანარმოებს მომხმარებელთა სურვილებს, ხოლო მათი მეშვეობით, რესურსების მიმწოდებლებსაც. მაგრამ სწორედ კონკურენცია აიძულებს სანარმოებსა და რესურსების მიმწოდებლებს ჯეროვნად დააკმაყოფილონ ეს სურვილები. კონკურენციას უფრო ფართოდ ქვემოთ განვიხილავთ, მაგრამ მოთხოვნა-მიწოდების ანალიზის დროს გვერდს ვერ ავუვლით ამ უმნიშვნელოვანეს მოვლენას.

სწორედ კონკურენცია აიძულებს ფირმებს გადავიდნენ წარმოების უფრო ეფექტურ ტექნოლოგიაზე. კონკურენტულ ბაზარზე ზოგიერთი ფირმის სურვილი გამოიყენოს წარმოების ყველაზე ეკონომიკური ტექნოლოგია, საბოლოო ანგარიშით, ნიშნავს მათ ჩამოცილებას სხვა კონკურენტული ფირმების მიერ, რომლებიც იყენებენ წარმოების უფრო ეფექტურ მეთოდებს.

კონკურენტული საბაზრო სისტემის ფუნქციონირებისა და მაკორექტირებელი ოპერაციის მეტად ყურადსაღები ასპექტია ის, რომ იგი ქმნის უჩვეულო და მნიშვნელოვან იგივეობას კერძო და სა-

ზოგადოებრივი ინტერესების სახით. ფირმები და რესურსების მიმწოდებლები, რომლებიც აღწევენ საკუთარი სარგებლობის გადიდებას და მოქმედებენ მწვავე კონკურენტული საბაზრო სისტემის პირობებში, იმავდროულად, თითქოსდა „უჩინარი ხელით“ წარიმართებიან — ხელს უწყობენ სახელმწიფოებრივი, ანუ საზოგადოებრივი ინტერესების უზრუნველყოფას.

ამრიგად, ნებაყოფლობითი გაცვლის მეშვეობით იქმნება რესურსების იმგვარი გამოყენების ტენდენცია, რომლისგანაც ყველა მონაწილე მოგებას იღებს.

ყველა კონკურენტი ბაზარზე სრულყოფილი კონკურენტი იქნება, თუ:

1. თითოეული მათგანი შედარებით მცირეა მთლიანად ბაზართან შედარებით;
2. პროდუქცია ერთგვაროვანია;
3. მყიდველები კარგად არიან ინფორმირებულნი გამყიდველთა ფასების შესახებ;
4. გამყიდველები ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად მოქმედებენ;
5. ფირმებს თავისუფლად შეუძლიათ დარგიდან გამოსვლა და დარგში შესვლა.

ამ პირობათაგან პირველი იმის გარანტიას იძლევა, რომ არც ერთ ფირმას არ შეუძლია შესამჩნევი ზეგავლენის მოხდენა მიწოდების მოცულობაზე.

მეორე პირობა, რომლის თანახმადაც პროდუქტი ერთგვაროვანი უნდა იყოს, იმის გარანტიას იძლევა, რომ მომხმარებლები ისევე ბედნიერი იქნებიან საქონლის შეძენით ერთი გამყიდველისაგან, როგორც მეორისაგან. პროდუქტები მრავალ ბაზარზე ერთგვაროვანია.

მესამე პირობით, რომლის თანახმად მყიდველებმა იციან გამყიდველთა ყველა ფასი, ნებისმიერი გამყიდველი, რომელიც ფასს გააღიღებს, დაკარგავს თავის კლიენტებს.

მეოთხე პირობა მოითხოვს, რომ დარგში ყველა ფირმა დამოკიდებულად მოქმედებდეს. სრულყოფილი კონკურენციის გამყიდველები არ ერთდებიან ფასის შესათანხმებლად, რასაც ისინი ერთად დანიშნავენ, ანუ მიწოდების ერთობლივი მოცულობის შესახებ.

მეხუთე პირობით, ფირმებს დარგში შესვლა და მისგან გამოსვლა თავისუფლად შეუძლია. ფირმების ასეთი მოძრაობა იმის გარანტიას იძლევა, რომ დარგში არსებულ ფირმებს არ შეუძლიათ ფასის

მომატება გამოშვების მოცულობაზე შეთანხმების მეშვეობით, რამდენადაც ფასის ნებისმიერი მატება, ხელს შეუწყობს ახალ ფერმათა შესვლას, რომლებიც მიწოდების მოცულობას გაადიდებენ.

კონკურენცია კაპიტალისტური ეკონომიკის მთავარი მარეგულირებელი მექანიზმია. ეს ის ძალაა, რომელიც მწარმოებლებს და რესურსების მიმწოდებლებს მყიდველის დიქტატასა და მომხმარებლის სუვერენიტეტის უმორჩილებს. კონკურენციის პირობებში სწორედ მრავალ გამყიდველთან და მყიდველთან გადანყვებილები მიწოდებისა და მოთხოვნის შესახებ განსაზღვრავენ საბაზრო ფასებს. ეს ნიშნავს, რომ ინდივიდუალურ მწარმოებლებსა და რესურსების მიმწოდებლებს შეუძლიათ მხოლოდ მყიდველთა სურვილებს შეეგუონ, რომელსაც საბაზრო სისტემა რეგისტრაციაში ატარებს და გამყიდველებამდე დაიყვანს.

მონოპოლიის ზრდა მკვეთრად ცვლის ამ სიტუაციას. რა არის მონოპოლია? ფართო გაგებით, ეს ისეთი სიტუაციაა, როდესაც გამყიდველთა რიცხვი იმდენად მცირე ხდება, რომ ყოველ გამყიდველს შეუძლია ზეგავლენა მოახდინოს მიწოდების საერთო მოცულობაზე და ამიტომ გასაყიდი საქონლის ფასზეც.

როგორია ასეთი სიტუაციის მნიშვნელობა? იგი უბრალოდ ისაა, რომ როცა მონოპოლია ცვლის კონკურენციას, გამყიდველებს შეუძლიათ გავლენა იქონიონ ბაზარზე ან მანიპულაცია მოახდინონ მასზე ფასებით თავიანთ სასარგებლოდ და საზოგადოების საზიანოდ. მიწოდების საერთო მოცულობის რეგულირების შესაძლებლობით მონოპოლისტებს შეუძლიათ ხელოვნურად შეზღუდონ პროდუქციის მოცულობა და ამით მათზე მაღალი ფასები დაანესონ, ხოლო ხშირ შემთხვევაში, მყარი ეკონომიკური მოგებაც მიიღონ. ეს ფასები და მოგება, რომლებიც კონკურენტულს აჭარბებენ, მომხმარებელთა ინტერესებს ეწინააღმდეგება. მონოპოლისტებს არ წარმართავს საზოგადოების ნება, როგორც მაგალითად კონკურენტ გამყიდველებს. მწარმოებლის სუვერენიტეტი იმდენად ცვლის მომხმარებლის სუვერენიტეტს, რომ მონოპოლია ცვლის კონკურენციას. ამის შედეგად, რესურსები ნაწილდება იმგვარად, რომ ის უპასუხებს მონოპოლისტს გამყიდველთა ინტერესებს, რომლებიც მაღალ მოგებას იღებენ და არა მთლიანად საზოგადოების მოთხოვნათა დაკმაყოფილების მიზნებს.

თავი VI

საბაზრო ურთიერთობები და საკუთრება

6.1 საკუთრების ეკონომიკური და სამართლებრივი

შინაარსი

საკუთრებითი ურთიერთობების განვითარება

საქართველოში

საკუთრება წარმოადგენს სუბიექტურ-ობიექტურ (ადამიანი-ნივთი-სიკეთე), ასევე სუბიექტურ-სუბიექტურ (ადამიანი-ადამიანი) დამოკიდებულებას ნივთების მიკერძოების, ეკონომიკური პროცესების, რაიმე სხვა ცხოვრებისეული სიკეთის მითვისების პროცესში. მითვისება – ესაა ამა თუ იმ ეკონომიკური რესურსის, ცხოვრებისეული სიკეთის გარდაქმნის პროცესი საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოცემული სუბიექტის საკუთარ ცხოველქმედებაზე. განკერძოება – ესაა იგივე ეკონომიკური რესურსის სუბიექტის ცხოველქმედებაში გარდაქმნის შეუძლებლობა.

როგორც წესი, განასხვავებენ საკუთრებისადმი დამოკიდებულების ეკონომიკურ და იურიდიულ ფორმას. უკანასკნელი გამოიხატება საკუთრების კანონში. პირველად ისტორიაში ის შემუშავდა რომში – იმპერატორ იუსტინიანეს კოდექსში (VI ს.), როგორც მესაკუთრის უფლება ფლობდეს და იყენებდეს რაიმე მატერიალურ დოვლათს. XIX ს-ის დასაწყისში, რომის კანონების მოცემული ნორმა, გახდა საფუძველი ნაპოლეონის კოდექსისა (საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსი, 1804 წ.). იგი თანამედროვე სამოქალაქო კანონმდებლობის მეთოდოლოგიური საფუძველია.

ბუნებრივია, რომ დროთა განმავლობაში, სამოქალაქო ურთიერთობათა იურიდიულმა ნორმებმა გარკვეული ტრანსფორმაცია განიცადა. დაიწყეს მათი დაწვრილმანება, რამაც საბაზო მისცა გამოყოფით კანონების „კონა“. მაგ. ცნობილი სამართალმცოდნე ა. ონორე ამ უკანასკნელში გამოყოფს:

1. საკუთრების უფლებას;
2. გამოყენების უფლებას;
3. მართვის უფლებას, ანუ თუ რა სახით არის შესაძლებელი საკუთრების ობიექტის გამოყენება;
4. შემოსავლის უფლებას, ანუ მესაკუთრის მიერ ნივთის თა-

ვად ან სხვებისთვის მისი გამოყენების უფლების მიცემის შედეგად მიღებული დოვლათის უფლება;

5. ნივთის კაპიტალური ფასეულობის უფლებას, ანუ სრული უფლება განსაზღვროს მისი შემდგომი ბედი (განკერძოება, მოხმარება, განადგურება და ა. შ.);
6. უსაფრთხოების უფლებას, ანუ იმუნიტეტს ექსპროპრიაციიდან;
7. მემკვიდრეობის უფლებას;
8. უვადო ფლობას;
9. საზიანო გამოყენების აკრძალვას;
10. პასუხისმგებლობას ჩამორთმევის პირობით, ანუ ვალის ამოღების მიზნით საკუთრების ჩამორთმევას;
11. ნარჩენ ხასიათს, ანუ ვადის ამოწურვის შემდეგ უფლებათა დაბრუნების ვალდებულებას.

ასეთია ზოგადად საკუთრების ფენომენის საკანონმდებლო ინტერპრეტაცია.

თუმცა, საკუთრების უფლება არ არის მისი ეკონომიკური შინაარსის ამსახველი. ის უთუოდ გამოხატავს რეალურ ეკონომიკურ პროცესებსა და ურთიერთობებს. თუმცა ამასთანავე, არსებობს და ვითარდება საკუთარი კანონებით. აქედანაა სწორედ განსხვავება საკუთრების იურიდიულ და ეკონომიკურ შინაარს შორის.

საკუთრების უფლების სუბიექტები არიან მხოლოდ ფიზიკური და იურიდიული პირები, ანუ ვისაც კანონით აქვთ უნარი მიიღონ თავის თავზე იურიდიული მოვალეობები. ეკონომიკური ფორმის სუბიექტებად გამოდიან ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალური სუბიექტები.

საკუთრების უფლება პირველ რიგში არის სუბიექტურ-ობიექტური დამოკიდებულება, ანუ უფლების სუბიექტის დამოკიდებულება მოცემულ დოვლათთან (ნივთი, ინფორმაცია, კაპიტალი და ა.შ.), რომელიც, როგორც წესი, პოტენციურად ან ფაქტობრივად წარმოადგენს საბაზრო ურთიერთობათა ობიექტს, აფიქსირებს საკუთრების ობიექტზე ბატონობის შესაძლებლობის ამა თუ იმ ხარისხს და გამოიწვევს სხვა იურიდიული და ფიზიკური პირების ანალოგიურ უფლებებს.

საკუთრების ეკონომიკური შინაარსი იმლება სუბიექტურ ურთიერთობებში, საზოგადოების ეკონომიკური რესურსების წარმოების, გაცვლის, მოხმარებისა და გადანაწილების პროცესში, ასევე მათი მითვისება-განკერძოებისას, რაშიც მონაწილეობს უკ-

ლებლივ ყველა საზოგადოებრივი სუბიექტი (ეკონომიკური, პოლიტიკური, საკანონმდებლო და სოციალური).

საკუთრება მრავალზომიერი მოვლენაა, რომელიც მოიცავს არა მარტო ეკონომიკურ და საკანონმდებლო, არამედ, რიგ შემადგენელ ნაწილებს, როგორცაა ისტორიული, პოლიტიკური, სოციალური, სასულიერო, ფსიქოლოგიური და სხვ.

საკუთრების ფორმის ისტორიული შინაარსი გამოხატავს დროში განცალკევებული ადამიანთა თაობებს შორის ურთიერთობებს, რომლებიც მოქმედებენ ერთ სივრცეში მოცემული სამეურნეო საზოგადოების ფარგლებში (მსოფლიო მეურნეობა, ეროვნული შიდა ინტეგრირებული სამეურნეო კომპლექსი, ქვეყნის ეროვნული მეურნეობა). მოცემულ სიტუაციაში, მითვისება-განკერძოების ობიექტია ეკონომიკის ხარისხობრივი მდგომარეობა, არსებული და პოტენციური ეკონომიკური რესურსები.

საკუთრება წარმოადგენს სერიოზულ დაპირისპირებათა წყაროს ქართულ ეკონომიკურ რეფორმათა გზაზე. ამის მიზეზია, XX საუკუნის პოლიტიკოსთა მცდარი წარმოდგენა საკუთრებაზე როგორც ურთიერთობაზე, რომლის ცვლილებაც განაპირობებს ყველა სხვა ეკონომიკური ურთიერთობების შეცვლას. ასევე, საკუთრების ეკონომიკურ და საკანონმდებლო ურთიერთობებს შორის პრინციპული სხვაობის უარყოფა.

დასავლეთში, ეკონომიკური რეფორმები მიმდინარეობს ინსტიტუციონალურ პირობებში. თანამედროვე დასავლეთის ეკონომიკური მეცნიერება, XVII-XIX საუკუნეებისაგან განსხვავებით, საერთოდ არ ცდილობს საკუთრების შესახებ რაიმე ახალი წარმოდგენის შექმნას. დასავლეთელი თეორეტიკოსები გამოდიან პოსტულატიდან, რომლის მიხედვით კერძო საკუთრება მუდმივ კატეგორიაა. ამიტომ ისინი მოითხოვენ ეკონომიკური სისტემის მხოლოდ ორგანიზაციულ-მმართველობითი ურთიერთობების რეფორმას.

ქართველი რეფორმატორების უმრავლესობა და მათი კოლეგები ტრანზიტული ეკონომიკის ქვეყნებიდან, მიიჩნევენ, რომ საკუთრება „ძირითადი სამენარმეო ურთიერთობაა“, რომელიც „განსაზღვრავს ყველა დანარჩენ ურთიერთობებს“, მათ შორის ეკონომიკის ორგანიზაციასა და მართვას. ამასთან, ისინი უყურადღებოდ ტოვებენ იმ ფაქტს, რომ საკუთრება და საკუთრების უფლება სხვადასხვა ცნებებია. ამიტომაც პოსტსაბჭოთა სივრცის რეფორმატორთა შორის არსებობს აზრი, რომ საკმარისია კანონით გამოვაცხადოთ საკუთრების ის ფორმა, რომელიც ყველაზე ეფექტურად ითვლება, ხოლო დანარჩენი თვითონ აენწყობა.

XIX საუკუნის ბოლოს ევროპაში მემარცხენე პოლიტიკოსებს შორის ცხარე კამათები იმართებოდა. ამ პროცესში ქართველი სოციალ-დემოკრატებიც მონაწილეობდნენ. ნ. ჟორდანიას, ნ. რამიშვილი, კ. ჩხეიძე და სხვები თვლიდნენ, რომ რადგან საწარმოო ძალები ევროპაში ჩამორჩებოდა, მომავალი რევოლუცია უეჭველად ბურჟუაზიული უნდა ყოფილიყო, ხოლო ძალაუფლება და საკუთრება ბურჟუაზიის ხელში დარჩენილიყო.

ამ აზრს არ იზიარებდა ე.წ. „მესამე დასი“ და სხვა ულტრა-მემარცხენეები, ისინი მიიჩნევდნენ, რომ თუ დამყარდება სახელმწიფო საკუთრება ძირითად საწარმოო საშუალებებზე, 10-15 წელიწადში შესაძლებელია ისეთი საწარმოო ძალის შექმნა, რომელიც საკმარისი იქნება ე.წ. „სოციალისტური საკუთრების“ ჩამოყალიბებისთვის-ო.

სამწუხაროდ, ეს პრობლემა თავიდანვე ეკონომიკური რელსებიდან სამართლებრივზე გადაიყვანეს, ისე რომ კერძო საკუთრების მომხრეებმა ვერც კი შეამჩნიეს როგორ აღმოჩნდნენ სამართლებრივ წინააღმდეგობებში. საკუთრების სასურველი ფორმის გამოცხადება და მისი რელიზაცია არ აღმოჩნდა თანამიმდევრული მოვლენა.

რეალურად საკუთრების უფლება ისევე განსხვავდება საკუთრების ეკონომიკური მხარისაგან, როგორც საცხოვრებელი ფართის ფლობის უფლება, რეალურ საშუალებას გვქონდეს ბინა. რაიმე მატერიალური სიკეთის საკუთრებად გადაქცევის გზა კანონზე კი არ გადის, არამედ ყოველდღიურ აქტიურ მოღვაწეობაზე, რომელიც ადამიანისაგან გარკვეულ ცოდნას, ნიჭსა და ძალას მოითხოვს. ეფექტური ეკონომიკური პოლიტიკის განსახორციელებლად აუცილებელია გავითვალისწინოთ, რომ საკუთრების ეკონომიკური ურთიერთობები დამოკიდებულია არა საკუთრებით უფლებებზე, არამედ, პირიქით, ეკონომიკური ურთიერთობები განსაზღვრავენ და განაპირობებენ საკუთრების სამართლებრივ მხარეს.

სახელმწიფო საკუთრების დემონტაჟის ავტორთა ძირითადი არგუმენტია, რომ სახელმწიფო საკუთრება არავის არ ეკუთვნის, ამიტომაც მისი განსახელმწიფოებრიობისას იქმნება სრულფასოვანი კერძო საკუთრება, მასთან ერთად კი, ნამდვილ კერძო მესაკუთრეთა ბაზარიც.

თუ ღრმად დავაკვირდებით აქციონერული საკუთრების არსს, მაშინ ილუზია, რომ ის წარმოადგენს კერძო კაპიტალისტური საკუთრების ნაირსახეობას, თავისთავადად გაქრება. აქციონერთა უმრავლესობა ფლობს აქციათა უმნიშვნელო ნაწილს, ამიტომაც ისინი ისეთივე „კერძო მესაკუთრეები“ არიან, როგორც საბჭოთა

კავშირის მოქალაქეები იყვნენ მთელი მსოფლიოს ერთი მეექვსედის „მესაკუთრეები“.

6.2 საკუთრებრივი ურთიერთობების სპეციფიკა გლობალურ ეკონომიკაში

დასავლეთში დღესდღეობით უკვე ყველა ხედება, რომ წვრილი აქციონერები არ ღებულობენ მონაწილეობას სააქციო საზოგადოების მართვაში და თავს საწარმოს კერძო მესაკუთრეებად და, მით უფრო, პატრონებად არ გრძნობენ. სააქციო საწარმოთა ნამდვილ მესაკუთრეებად და პატრონებად ითვლებიან მათი მაღალი მმართველობა (ე.წ. თოპ ენეჯმენტ) და მსხვილი აქციონერები, რომლებიც, როგორც წესი, იკავებენ ამა თუ იმ ფუნქციონალურ ან საპატიო თანამდებობებს, რის გამოც, მკვლევრებს არ ძალუძთ მკვეთრად გამოიყონ მსხვილი აქციონერები მმართველებისაგან.

იმისათვის რომ ჩაითვალოს მსხვილ აქციონერად, კორპორაციის მმართველი არ საჭიროებს აქციათა ძალიან დიდი პაკეტის ფლობას. ამერიკელი სპეციალისტები თვლიან, რომ უმეტეს შემთხვევაში საკუთრების კონტროლისათვის სრულიად საკმარისია მსხვილი კორპორაციის მხოლოდ 5% წილის ფლობა. მაგ., „H.J. Heinz Company“-ს მთავარი მმართველი გახდა თავისი კომპანიის აქციათა სიდიდით მესამე მფლობელი, გააჩნდა რა მათი საერთო რაოდენობის 1,6%-ი, ღირებულებით 152 მლნ დოლარი. პროგრესულად მცირდება მესაკუთრეების ფუნქციათა შემსრულებელი მსხვილი კაპიტალის წარმომადგენელთა რიცხვი.

მეცნიერულ-ტექნიკურმა პროგრესმა, რომელიც მოითხოვს კაპიტალდაბანდების ზრდას, ასევე მემკვიდრეობის დანაწევრებამ, აქციათა მსხვილი პაკეტების დივერსიფიკაციის აუცილებლობამ, შემდეგი პროცესები განაპირობა: მსხვილი კაპიტალის მფლობელების საკონტროლო პაკეტებმა მოიცვეს კომპანიის აქციათა 50%-ზე ნაკლები, და მათი წილი კვლავ ეცემა. მაგ., 1920-ანი წლების ბოლოსათვის როკფელერს ეკუთვნოდა კომპანია „სტანდარტ ოილ“-ის აქციათა 20%, 1990-ანი წლებისათვის კი მისი მემკვიდრეების წილმა „Exxon Mobil Corporation“-ში 1,7%-ს მიაღწია. 1929 წელს დიუპონები ფლობდნენ „General Motors Corporation“-ის აქციების 33%-ს, ხოლო 1980-ან წლების ბოლოს მხოლოდ 7%-ს. ფორდების წილი „Ford Motor Company“-ის აქციებში 1990-იანი წლების ბოლოსთვის 11%-დე

შემცირდა. შედეგად სუსტი აღმოჩნდა მათი იურიდიული ძალაუფლება კომპანიათა რესურსებზე.

აქციონერული საკუთრება თავისი არსით წარმოადგენს გარდამავალ ფორმას კერძოსა და საზოგადოებრივ, ასოცირებულ საკუთრებას შორის. ამასთან, წინადადებული ნაბიჯია კოოპერატივები, შექმნილი თავად მშრომელთა მიერ. ასეთ ფირმებში, ქრება კაპიტალისა და დაქირავებული შრომის ურთიერთობა, ე.ი. დადებითად წყდება სანარმოის შიგნით კაპიტალისტური წარმოების ძირითადი წინააღმდეგობრიობა.

სახელმწიფო სანარმოები არ იქნებოდა საჭირო, ყველა საზოგადოებრივი მოთხოვნის დაკმაყოფილება კერძო სექტორს რომ შეეძლოს. მაგრამ კერძო კაპიტალი აწარმოებს მხოლოდ საკმარისი მოგების მომტან საქონელსა და მომსახურებას. მისი ინტერესი არ ვრცელდება მოსახლეობის უმრავლესი ნაწილისათვის განკუთვნილ სოციალური დანიშნულების ობიექტებისა და მომსახურების წარმოებაზე (საავადმყოფოები, სკოლები, საცხოვრებელი სახლები), სამეწარმეო ინფრასტრუქტურებზე (გზები, არხები, ელექტროენერგიის სისტემები), მეცნიერებასა და კულტურაზე. ამიტომ თანამედროვე სახელმწიფოები ნებისთინ იძულებით, საკუთარ თავზე იღებენ მათი შექმნისა და ექსპლუატაციის ფუნქციებს. საქვეყნოდ აღიარებული საკუთრების უპირატესობას და დასავლეთის ქვეყნებში სახელმწიფო საკუთრების განდევნის გეგმებს, მსოფლიო დონის მეცნიერ-ეკონომისტი, ამერიკელი სახელმწიფო მოღვაწე **ჯონ კენეთ გალბრეითი** უპირისპირდება.

გელბრეითის აზრით არსებობს დარგები, რომელთაც არ შეუძლიათ ფუნქციონირება საბაზრო სისტემაში. ეკონომიკურ განვითარებასთან ერთად, ჩნდება განსხვავება საგანმანათლებლო და სამედიცინო მომსახურებას შორის, სატრანსპორტო საშუალებებსა და თვით სხვა მომსახურებას შორის. ეს თავიდანვე თვალმისაცემია, შემდეგ კი მიუღებელი. ამიტომ საჭიროა ამ დარგების განვითარებისათვის სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერა და, აუცილებლობის შემთხვევაში, მათი სახელმწიფო საკუთრებაში მოქცევა.

აშშ-ს გარდა, ევროკავშირისა და გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში ქალაქის მიწა ფართო მასშტაბით გადადის სახელმწიფო საკუთრებაში. მთელი ქალაქის საცხოვრებელი შენობების დიდი ნაწილი შენდება სახელმწიფოს მფარველობით და რჩება სახელმწიფოს საკუთრებაში. საავადმყოფოები და ჰოსპიტალები სახელმწი-

ფო სანარმოებად გარდაიქმნება. „დიდი ხანია სახელმწიფო კორპორაციების ხელში გადავიდა რკინიგზა და ქალაქის ტრანსპორტი.

XX საუკუნის მოვლენებმა დაადასტურეს კლასიკოსების აზრი კაპიტალისტური ურთიერთობებისა და კაპიტალიზმის როგორც გაბატონებული საზოგადოებრივი ფორმის ტრანსფორმაციის გარდაუვალობის შესახებ. საუკუნის დასაწყისისთვის კერძოსანარმოო კაპიტალიზმს საზოგადოებაში ჯერ კიდევ მნიშვნელოვანი მდგომარეობა ეკავა, მაგრამ უკვე საუკუნის ბოლოსათვის, ყველა განვითარებულ ქვეყანაში ის მეორადი გახდა. კაპიტალისტთა ძალაუფლებამ პიკს მიაღწია არაუგვიანეს პირველი მსოფლიო ომისა, ხოლო მე-2 მსოფლიო ომისათვის მსხვილი კაპიტალისტები შეცვალეს პროფესიონალმა მენეჯერებმა.

ჟონ მეინარდ კეინზის მიერ სამეცნიერო პროგნოზის სახით დანერგილი სცენარი იმის შესახებ, რომ აქციონერული, ხოლო შემდეგ სახელმწიფო საკუთრება, რომელიც თავდაპირველად კაპიტალისტების, შემდეგ კი მთელი საზოგადოების ინტერესებში გამოიყენება, გამოდევნის კაპიტალისტურ კერძო საკუთრებას, უკვე დიდი ხანია ყველა განვითარებულ ქვეყანაში განხორციელდა.

მაგრამ, კეინზის დროს არ მოიპოვებოდა საკმარისი ფაქტობრივი მასალა, რათა შემჩნეული ყოფილიყო კერძო საკუთრების სახელმწიფო საკუთრებად გადაქცევის კიდევ ერთი ვარიანტი – კერძო სამეწარმეო რესურსების გამოყენების შედეგების სოციალიზაცია, თავად სამეწარმეო რესურსების სახელმწიფოდ გადაქცევის გარეშე. ეს ვარიანტი დაახასიათა პ. დრაკერმა როგორც უფრო მეტი სახელმწიფო ძალაუფლების მოპოვება არა სახელმწიფო საკუთრების, არამედ რეგულირების გზით.

წარმოების საშუალებებზე საკუთრება სახელმწიფოსათვის არ არის არსებითი. სახელმწიფოს რომ შეეძლოს წარმოებისათვის განკუთვნილი რესურსების და მათი მფლობელების ანაზღაურების ძირითადი განაკვეთის საერთო მოცულობის განსაზღვრა, ამით ყველაფერი მიღწეული იქნებოდა. ამასთან, სოციალური პოლიტიკისთვის აუცილებელი ზომები შეიძლება თანდათანობით გატარდეს, საზოგადოებაში არსებულ ტრადიციათა მსხვრევის გარეშე.

განსაზოგადოების ასეთი პროცესის ეფექტურობა იმით აიხსნება, რომ სახელმწიფო რეგულირება და კონტროლი – წარმოების არაკაპიტალისტური, ახალი ხერხის ელემენტებია, რომელიც გამოდის როგორც მისი ადეკვატური საკუთრების სახელმწიფო ფორმის არსებობის საფუძველი. საკუთრების სახელმწიფო ფორმა ამ

შემთხვევაში საზოგადოების მიერ აღიქმება არა როგორც სასურველი, მაგრამ გარდაუვალი ფაქტი, რომელსაც უნდა შეურიგდეთ.

მაგ., აშშ-ში, 1913 წელს ევპ-ში სახელმწიფო ხარჯების ხვედრითი წილი შეადგენდა 7,9%-ს. 1930 წლისათვის იგი გაიზარდა 11,7%-დე, 1940 – 21,3%, ხოლო 1985 წელს – 33%-დე. მსგავსი სურათი აღინიშნებოდა დიდ ბრიტანეთში, სადაც 1913 წელს სახელმწიფო დანახარჯები შეადგენდნენ ევპ-ის 12,7%-ს, 1935 წელს – 25,7%, ხოლო 1980 წელს – 44%-ს. აღნიშნულ ტენდენციას ადასტურებს სხვა ქვეყნების მონაცემებიც.

სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი იზრდება კერძო კაპიტალის არა ინიციატივით, არამედ თანხმობით და განპირობებულია დანახარჯების გაზრდით მზარდი სახელმწიფო აპარატის შენახვითა და პირდაპირი ეკონომიკური საქმიანობის განხორციელებით: მეცნიერების, განათლებისა და ჯანდაცვის განვითარებით; ეკონომიკურ პროგრამათა შემუშავება-რეალიზაციით; კერძო კომპანიების დაკრედიტებით; უმუშევრობის შესამცირებლად და ახალი სამუშაო ადგილების შესაქმნელად და ა. შ. განსაკუთრებით სწრაფად იზრდება სოციალური ამოცანების (განათლება, ჯანდაცვა, ეკოლოგია და სხვ.) გადაჭრაზე მიმართული დანახარჯები.

ითვლება, რომ ბიუროკრატიაში დამახასიათებელია მხოლოდ სახელმწიფო აპარატისათვის. მაგრამ ის არანაკლებ ნიშანდობლივია საწარმოთა მმართველი აპარატისათვის, რომელიც შედგება არა ამ საწარმოს მესაკუთრეებისაგან, არამედ დაქირავებული თანამშრომლებისაგან. დღეისთვის ბიუროკრატიაში გახდა კაპიტალისტური ეკონომიკური სისტემის მთავარი მოქმედი ძალა. ამიტომაც ამჟამად სოციალიზმის იდეა არ არის პოპულარული არც აშშ-ში და სხვა ანგლო-საქსურ ქვეყნებში. როგორც ჯ. გელბრეითმა აღნიშნა, სოციალიზმი – არ შეიძლება მოეწონოს ტექნოსტრუქტურას (ე.ი. საწარმოთა მმართველ აპარატს); ეს უკანასკნელი, მიაღწია რა მესაკუთრეებისაგან თავისუფლებას, სრულებით არ მიისწრაფვის სახელმწიფოს მორჩილებისაკენ.

პოლიტიკური ეკონომიისა და ინსტიტუციონალური ეკონომიკის კლასიკოსების მიერ აღწერილი კაპიტალისტური საზოგადოების გარდაქმნის ყველა პროცესი, სქემატურად შეიძლება ჩამოვაყალიბოდ შემდეგნაირად.

გარკვეულ სტადიაზე, ზუსტად კი XIX საუკუნის ბოლოსათვის, უპირატესად თავისუფალი კონკურენციის კაპიტალიზმი განვითარდა მონოპოლისტური კაპიტალიზმის დონემდე. მონოპოლიათა

შემდგომმა განვითარებამ მიგვიყვანა მათ სახელმწიფოსთან შერწყმამდე, როგორც მონოპოლიათა გრანდიოზულ გეგმებში პირდაპირი მონაწილეობისა და დაკრედიტებისათვის, ასევე სახელმწიფო ჰოუჯეტის ხარჯზე საერთაშორისო სარბიელზე მონოპოლიათა ინტერესების დასაცავად. ამ პროცესებმა განაპირობეს მონოპოლისტური კაპიტალიზმის გადაქცევა სახელმწიფო-მონოპოლისტურ კაპიტალიზმად, ხოლო მათი პირველყოფადი განცალკევებული საკუთრება — საერთო სახელმწიფო-მონოპოლისტურ საკუთრებად.

თუმცა, კაპიტალის მეტამორფოზები ამით არ დასრულებულა. დაახლოებით XX საუკუნის მეორე მეოთხედიდან გაჩნდა კაპიტალის კერძო მესაკუთრეთა მნიშვნელოვანი ეკონომიკური გადანაწილებების მიღებისაგან განყენების ტენდენციები, რასაც მოსდევდა ყოფილი მეპატრონეთა მმართველი ადგილებიდან გათავისუფლება სხვადასხვა ხერხით, მათ შორის, საპატიო და, ამასთან, უმნიშვნელო წარმომადგენლობითი თანამდებობების შემოთავაზების გზით.

სახელმწიფო აპარატის მოხელეებთან საქმიანი კავშირების სისტემაშიც კაპიტალის მეპატრონეები გაქვევებულ იქნენ სამეურნეო მოხელეების — საწარმოთა მმართველების მიერ, რომელთაც ჯ. გელბრეითი ტექნოსტრუქტურას უწოდებს. ამგვარად სახელმწიფო-მონოპოლისტური კაპიტალიზმი თავის ბოლო სტადიაში გადავიდა, რომელზეც, როგორც სახელმწიფოში, ისე საწარმოებში, საზოგადოებრივ საკუთრებას განაგებენ და გადანაწილებებს იღებენ პროფესიონალი მმართველები (მენეჯერებად). ამით სახელმწიფო-მონოპოლისტურმა კაპიტალიზმმა ე.წ. ბიუროკრატული კაპიტალიზმის ფორმას მიაღწია, დაზუსტებით კი ისეთ საზოგადოებრივ წყობას, რომელთანაც ბიუროკრატული სახელმწიფო მოქმედებს საწარმო-საფინანსო რესურსების ფაქტობრივ განმკარგველთა ინტერესებით, ე.ი. სახელმწიფო და სამეურნეო მოხელეთა ინტერესებით.

ბოლო ასწლეულის მოვლენებმა აჩვენა, რომ მსოფლიოში ერთდროულად ორი ტენდენცია შეინიშნება: საზოგადოებაზე ბიუროკრატული კონტროლის გამკაცრება და ბიუროკრატის მიერ მიღებულ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ გადანაწილებებზე დემოკრატიული ძალების გავლენის გაზრდა.

თავი VII

სამეწარმეო საქმიანობის სახელმწიფო რეგულირების საფუძვლები

7.1 მეწარმეობა — ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი საშუალება

ეკონომიკური განვითარების დამოსახლეობის ცხოვრების ნორმალური დონის მიღწევის ერთ-ერთ მთავარ სტრატეგიულ ფაქტორს წარმოადგენს ქვეყნის ეკონომიკურ სივრცეში თანამედროვე ცივილიზებული წარმოებლობის ფორმირება. საბაზრო პროცესის მამოძრავებელ ძალას, რომელიც ასრულებს მის ძირითად კონსტრუქციულ ფუნქციებს, წარმოადგენს მეწარმე და წარმოება. მეწარმე იქვემდებარებს წარმოების პროცესს სამეწარმეო მოგების მიღებაზე, როგორც ეკონომიკის განვითარების და დაგროვების მთავარი წყაროზე. ამისათვის ის აწარმოებს ისეთ პროდუქტს, რომელიც ყველა პარამეტრით აუცილებელია მომხმარებლისათვის. დანახარჯის თითოეული ერთეული გამიზნულია საქონლის წარმატებულ გაყიდვაზე. თითოეული მისი თვისება, დანერგული მწარმოებლით, შეესატყვისება აზრს, რომ ის გაზრდის საქონლის გაყიდვადობას. ამგვარად, მეწარმე წარმოადგენს ბაზრის მამოძრავებელ და წარმოების ეფექტურობის ამაღლების ძალას. ის ქმნის როგორც საქონლის რაოდენობასა და ხარისხს, ასევე, სამომხმარებლო მოთხოვნას.

ბაზრის სუბიექტთა (მყიდველი და გამყიდველი) უდიდეს ნაწილს არ აქვს ზუსტი ცოდნა თუ სად და როგორ შეიძლება სარფიანად ყიდვა და გაყიდვა. ასეთ პირობებში მეწარმე ხდება საბაზრო პროცესის ბერკეტი და იღებს მდგრად სამეწარმეო შემოსავალს. იმავდროულად, ის აძლევს მათ ძირითად მასას მისთვის ხელსაყრელ მიმართულებას. არსებითად ის ასევე ახორციელებს სხვადასხვა ბაზრისა და მათი სეგმენტის ურთიერთკავშირს. საბაზრო ურთიერთობათა სტატიკურ სუბიექტთა ქცევის ვექტორი კორექტირდება მეწარმის ნაყოფიერი საქმიანობის შესწავლის შედეგად. ის აიძულებს მათ შეიტანონ ცვლილებები თავიანთ საყიდლებში და გაყიდვებში.

სხვადასხვა დროში აღებული საბაზრო ურთიერთობათა ურთიერთდაკავშირებული ქსელის სისტემატური ცვლილებების რიგი

ქმნის კონკრეტულ საბაზრო პროცესს. მეწარმე არის კონკურენტული პროცესის ე. ი. საბაზრო შესაძლებლობების აქტიური შეფიქრის მამოძრავებელი ძალა. ამაში მდგომარეობს კონკურენციის სამეწარმეო ხასიათი.

კონკურენცია არის შეჯიბრის პროცესი. ის წარმოებს არა პასიურ მხარეებს შორის, არამედ, იმ მონაწილეებთან, რომლებსაც შეუძლიათ თავისდა სასარგებლოდ შეცვალონ შიდა და გარეშე გარემოებები. კონკურენციის შეჯიბრის ხასიათი მდგომარეობს არა მხოლოდ იმაში, რომ საბაზრო პროცესის სუბიექტი იღებს გადაწყვეტილებებს თავისი კონკურენტების შესაძლო რეაქციებზე ორიენტირებით. მეტად მნიშვნელოვანია იმის გაგება, რომ გადაწყვეტილების მიღებისას მათ შეუძლიათ ბაზარს შესთავაზონ კონკურენტებზე უკეთესი საქონელი. მეწარმე წარმოადგენს ინოვაციური და სარისკო პროცესის მთავარ მამოძრავებელ ძალას. ის სხვებთან შედარებით ადრე ხედავს, თუ რომელ ინოვაციაში წარმართოს რესურსები, თუ რომელი სარისკო საქმიანობა მოუტანს მას მეტ შესაძლებლობას მიიღოს სამეწარმეო მოგება.

ქვეყანას გააჩნია წარმოების ძირითადი ფაქტორები — მდიდარი ბუნებრივი რესურსები, ინტელექტუალური და ინოვაციური პოტენციალი. მაგრამ ეს არაა საკმარისი ეროვნულსა და მსოფლიო ბაზარზე კონკურენციის გასაწევად. მაგ. იმისათვის რომ ეროვნული დანახარჯი იყოს მსოფლიოსაზე ნაკლები, აუცილებელია ბუნებრივი რესურსების ეკონომიური მოხმარება. ამისათვის საჭიროა წარმოების მთელი ციკლის ორგანიზება ახალ, მოწინავე ტექნოლოგიებსა და მათ შესაბამის ტრექნოლოგიურ საფუძველზე. მსოფლიო დონის კონკურენტუნარიანობისათვის საჭიროა მივმართოთ არსებული ინტელექტუალური პოტენციალი ინოვაციების შექმნასა და ეფექტურ გამოყენებაზე. მეტად მნიშვნელოვანია საბაზრო პროცესის ათვისება. ყველაფერი ეს ხდის მეწარმეს განსაკუთრებულ სამეწარმეო ძალად. პრობლემა მდგომარეობს იმაში, თუ როგორ რეალიზდება ის სამეწარმეო საქმიანობაში.

დღესდღეისობით მნიშვნელოვანია, რომ მეწარმეობამ გაუწიოს რეალიზება თავის სტრატეგიულ რესურსს, გახდეს ქვეყნის ეკონომიკური კრიზისიდან გამოსვლის და მისი ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი საშუალება. ამისათვის კი საჭიროა მეწარმეობის არსის სწორი გაგება. სწორედ ასეთ მყარ სამეცნიერო საფუძველზე უნდა იქნას ჩამოყალიბებული თანამედროვე ცივილიზებული მეწარმეობა.

ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე შესაძლებელია განისაზღვროს მენარმეობის ეკონომიკური არსი. მენარმეობა წარმოადგენს მენარმის სტრატეგიული ხედვის შერწყმას მის უნართან გარდაქმნას მომხმარებლის მოთხოვნის ცვლილების სუსტი სიგნალებიც კი. მენარმეობის ეკონომიკური შინაარსი ძირითადად განისაზღვრება თავად მენარმის პირადი თვისებების არსით. როგორც ითქვა, ისინი მუდამდებია წარმოების რესურსების, ფაქტორების ახლებურად კომბინირების შესაძლებლობაში.

მენარმეობა უწყვეტად დაკავშირებულია მენეჯმენტთან. ცნობილია, რომ მენეჯმენტის მთავარი ამოცანაა რთული სიტუაციის მართვა. ამიტომაც წარმეობას შეუძლია ძირითადი მიზნის რეალიზების უზრუნველყოფა მხოლოდ ერთ შემთხვევაში. საჭიროა, რომ მენეჯმენტის ძირითადი ფუნქციები იყოს მიმართული განვითარების სტრატეგიისკენ, გარემოსადმი ადაპტაციისაკენ.

სამენარმეო საქმიანობის დაგეგმარებისას, აუცილებელია წარმოების ფაქტორების ახალი კომბინაციების, პროპორციულობის გათვალისწინება. ასე შესაძლებელია უკვე გამოყენებული ტექნოლოგიების რაციონალიზაცია სამენარმეო დაგეგმარებისა და პერსონალის მართვის ხარჯზე. ამისათვის ხდება სამენარმეო სტრუქტურების განვითარების შესაძლებლობების სტიმულირება ფუნქციური ორგანიზაციიდან ავტონომიური სამეურნეო ცენტრების საფუძველზე არსებული ორგანიზაციის გზით.

ინოვაციის სტრატეგიული მენეჯმენტი უპირველეს ყოვლისა საჭიროებს სამენარმეო სტრუქტურების და მათი გარემოს ფუნქციონირების მუდმივ ანალიზს. გარემოს ანალიზი წარმოებს ორი მიზნით. 1. დგინდება ინოვაციური ქმედებებისგან მიღებული სარგებლის ალბათობა. ალისათვის აუცილებელია საკუთარი რესურსებისა და პერსპექტიული მიმართულებების საფუძვლიანი ანალიზი. ამასთან ანალიზი უნდა შეეხოს სამენარმეო საქმიანობის როგორც მაკრო ისე მიკრო მაშტაბს. პირველ ნაწილში შედის, სამენარმეო საქმიანობის ეკონომიკური, სამართლებრივი, პოლიტიკური, სოციალური, ტექნოლოგიური, რეგიონალური და სხვა სფეროები. მეორე ნაწილში კი, მომწოდებლები, მყიდველები, პოტენციალური პარტნიორები, პროდუქციის განახლების შესაძლებლობები, კონკურენციის ინტენსივობა, სამენარმეო კოოპერაციისა და ინტეგრაციის შესაძლებლობები. 2. სხვადასხვა სახის რისკები უარყოფითი ზეგავლენის გაუვნებელყოფა ან შემცირება.

ინოვაციური მენეჯმენტისა და სამენარმეო რისკების სტრატეგიის შემუშავებისთვის აუცილებელია მუდმივად ალტერნატიული გზების ძიების სტიმულირება. არჩეული სტრატეგია კი განხორციელდება სხვადასხვა პროგრამებსა და პროექტებში, ასევე შესაბამის გეგმებში (სტრატეგიულ, გრძელვადიან, საშუალო, მოკე და სიტუაციურ გეგმებში). მენეჯმენტის სტრატეგიის შესაბამისად ჩამოყალიბებულია ფირმის სტრუქტურაც, ამასთან ერთად მისი გათვალისწინებით ხორციელდება პერსონალის შერჩევა, მომზადება, გადამზადება და მოტივაციური სტიმულირების მექანიზმის შერჩევა. დასასრულს უნდა ითქვას რომ აუცილებელია არსებობდეს სამენარმეო საქმიანობის მთელი პროცესის მომცველი კონტროლის მექანიზმი, რომლის გარეშე თანამედროვე ინოვაციური მენეჯმენტი წარმოუდგენელია.

7.2 სამენარმეო საქმიანობის სახელმწიფო რეგულირების ფუნქციები და მექანიზმი

მენარმეობის სახელმწიფოებრივი რეგულირება წარმოადგენს ეკონომიკური, სოციალური, ორგანიზაციული, საკანონმდებლო და პოლიტიკური უზრუნველყოფის სისტემას, რომელიც ქმნის თანამედროვე მენარმეობის ფორმირების და მდგრადი განვითარების პირობებს. სახელმწიფო მენარმეობის ფორმირების პერიოდში ასრულებს შემდეგ ფუნქციებს.

პირველი ფუნქცია – სახელმწიფოს მიერ თანამედროვე მენარმეობის სუბიექტების ფორმირება, რომლების რეალიზებენ თავიანთ შესაძლებლობებს ინოვაციურ ეკონომიკაში. სახელმწიფოს ამისთვის გააჩნია სხვადასხვა შესაძლებლობები და საშუალებები. ის უზრუნველყოფს მენარმეობის ეკონომიკურ თავისუფლებას, ქვეყნის ეკონომიკურ სივრცეში ქმნის თანასწორ „თამაშის წესს“, ფორმირებს მენარმეობის სტიმულირების ეკონომიკურ მექანიზმს, ასევე რეგულირების საგადასახადო, საკრედიტო, სადაზღვეო, საამორტიზაციო და სხვა სისტემებს. სახელმწიფო ვალდებულია შექმნას მენარმეობის განათლების, მომზადების და გადამზადების ეფექტური სისტემა და ა.შ.

მეორე ფუნქცია – კონკურენტული გარემოს შექმნა, რომელიც ხელს უწყობს ნამდვილი ეკონომიკური შეჯიბრის განვითარებას,

სადაც კონკურენტული უპირატესობები უზრუნველყოფილია ტექნოლოგიის და ტექნიკის უწყვეტი განახლების, ინოვაციური მენეჯმენტისა და მარკეტინგის დანერგვის, მენარმის ინოვაციური და სარისკო შესაძლებლობების სრული რეალიზაციის, რაციონალური პრივატიზაციისა და განსახელმწიფოებრიობის, ანტიმონოპოლიური პოლიტიკის კარგად შემუშავებული ეფექტური მექანიზმის ხარჯზე.

მესამე ფუნქცია – პირობების შექმნა ინოვაციურ საფუძველზე უმაღლესი ხარისხის საქონლისა და მომსახურების მდგრადი ზრდისათვის. ეს პირობები იქმნება სამენარმეო სტრუქტურების სტიმულირების და მხარდაჭერის მეშვეობით. ინოვაციური საქონლის და მომსახურების შეთავაზების ფორმირება საჭიროებს სახელმწიფოს შესატყვის ინოვაციურ პოლიტიკას, მთელი ინოვაციური ციკლის ფარგლებში სამენარმეო სტრატეგიისა და სტრუქტურის ორიენტირებას. საუბარია ფუნდამენტური მეცნიერების ორიენტაციის კვლავწარმოების სფეროს მაკრო- მიკრო- და მეზოეკონომიკურ დონეებზე.

პროდუქციის ინოვაციური კონკურენტუნარიანობის ფორმირება შესაძლებელია სტიმულირებოდეს სახელმწიფოს მიერ საგადასახადო, საფინანსო-საკრედიტო, სადაზღვეო, საამორტიზაციო პოლიტიკის და ინოვაციური ეკონომიკური პოლიტიკის სხვა შემადგენელი ნაწილების მიერ. სახელმწიფო თავისი ეკონომიკური პოლიტიკით შესაძლებელია ხელს უწყობდეს თითოეულ რეგიონსა და სამენარმეო სტრუქტურაში სპეციალიზაციის პროცესის რაციონალიზაციას, ასევე მათი ორიენტაციის მიმართებას კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოებაზე ადგილობრივი, რეგიონსლური, ეროვნული და საერთაშორისო ბაზრისათვის.

მეოთხე ფუნქცია – ინოვაციურ პროდუქციაზე მოთხოვნის ფორმირება და სტიმულირება. უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა სამეცნიერო პროდუქციაზე სახელმწიფო შეკვეთების სისტემის შემუშავება. მიზანშეწონილია სახელმწიფო შეკვეთების მიმართება საზოგადოებისათვის აუცილებელი სამეცნიერო პროდუქციის წარმოებისაკენ. ეს პროდუქცია არის თავდაცვის, სახელმწიფო სანარმოების სამეცნიერო აღჭურვილობით უზრუნველყოფის ინტერესებში, ფასების დაკლების, მათი სოციალურად მისაღებ დონემდე დაყვანის მიზნით კონკურენტუნარიანი პროდუქციის გაყიდვის ინტერვენციის განხორციელება, ასევე, სამეცნიერო პროდუქციის

რეზერვის შექმნა ყოველი გაუთვალისწინებელი შემთხვევისათვის და ა.შ.

სახელმწიფო შეკვეთა არა მხოლოდ ცენტრალური ხელისუფლების მოთხოვნაა. აუცილებელია სამეცნიერო პროდუქციის რეგიონალური შეკვეთის სისტემა, რომელიც კონკურენტუნარიანია ასევე ეროვნულ და საერთაშორისო დონეზე. სახელმწიფოს შეუძლია კონკურენტუნარიან პროდუქციაზე მდგრადი მოთხოვნის შენარჩუნება, საგადასახადო და საკრედიტო სისტემების მეშვეობით მისი სტიმულირებისას, მოსახლეობის სოციალური დაცვის უზრუნველყოფისას, სამეცნიერო, კონკურენტუნარიანი პროდუქციის იმპორტის განვითარებისას, ეფექტური ორგანიზაციული და საბაზრო ინფრასტრუქტურის შექმნისას.

მეხუთე ფუნქცია – მენარმეობის ორგანიზაციული და საბაზრო ინფრასტრუქტურის ფორმირება.

დღესდღეისობით გარკვეულწილად წყდება მცირე ბიზნესის ინფრასტრუქტურის შექმნის მიზნით სახელმწიფო მხარდაჭერის პრობლემა. მცირე მენარმეობის ინფრასტრუქტურა უნდა ინტეგრირდეს ზოგადად სამენარმეო ინფრასტრუქტურული უზრუნველყოფის სისტემაში, სამენარმეო საქმიანობის მაშტაბის სიდიდისა და მიუხედავად (მცირე, საშუალო და მსხვილი მენარმეობა).

მეექვსე ფუნქცია – მოცემული პროცესის სოციალური ორიენტაციის უზრუნველყოფა. ამ ფუნქციის შესრულება საჭიროებს სამენარმეო სტრუქტურების ყურადღებას არა მხოლოდ ეკონომიკური, არამედ, სოციალური ეფექტის მიღწევის მიმართ. ეს უკანასკნელი მიიღწევა იმით, რომ კვლავწარმოების სამენარმეო ტიპი წარმოადგენს საზოგადოების ყველა წევრის კეთილდღეობის საფუძველს. მენარმეობის შინაარსისა და როლის სწორი გაგება ითხოვს სახელმწიფო რეგულირებისაგან ინოვაციური ტიპის წარმოების სტიმულირებას, კონკურენტის განვითარებას. ეს ზრდის ეროვნული ეკონომიკის განვითარების დონესა და დინამიურ მდგრადობას.

სახელმწიფო სამსახური შეძლებს ეფექტურად შეასრულოს სახელმწიფო რეგულირების ჩამოთვლილი ფუნქციები, თუ ის დამყარდება გარკვეულ პრინციპებზე. ასე მაგალითად, საჭიროა საზოგადოების ცხოველქმედების მატერიალურ უზრუნველყოფასა და ქვეყნის ეკონომიკაში მენარმეობის როლის ეკონომიკური არსის სამეცნიერო გაგება. მნიშვნელოვანია თანამედროვე ცივილიზი-

ბული მენარმეობის რაციონალური პროტექციონიზმის უზრუნველყოფა, ეკონომიკური და სოციალური მიზნების ორგანული შერწყმა და პროგრამულ-მიზნობრივი რეგულირება. განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა სამენარმეო საქმიანობის მრავალი ფორმის სახელმწიფო მხარდაჭერა, მისი მოტივაციური მიმართულების, გარანტიულობის, დრეკადი დიფერენციული მიდგომის პირობისა. აუცილებელია სახელმწიფო, ფედერალურ, რეგიონალურ და ადგილობრივ სამსახურებს შორის უფლებამოსილებების განაწილება და კოოპერაცია.

7.3 მენარმეობის სახელმწიფო მხარდაჭერის სისტემის ფორმირება

მენარმეობის სახელმწიფო რეგულირების სტრუქტურათა შექმნა მიმდინარეობს რამდენიმე მიმართულებით. განვიხილოთ ძირითადი სახეები.

დავინყოთ მენარმეობის ფუნქციონირების და განვითარების საკანონმდებლო უზრუნველყოფის სისტემის ფორმირებით. აქ აუცილებელია რიგი ფედერალური კანონის და ნორმატიული აქტის ოპერატიული შემუშავება. ამჟამად იგრძნობა ისეთი კანონის არსებობის აუცილებლობა რომელშიც მოცემული მოცემული იქნება მენარმეობის არსი, მისი ორგანიზაციულ-საკანონმდებლო ფორმები, მითითებული იქნება მცირე, საშუალო, მსხვილი მენარმეობის კრიტერიუმები. ის უნდა ასახავდეს მენარმეობის სახელმწიფოებრივი რეგულირებისა და მხარდაჭერის საფუძვლებს, დაამყაროს მოცემული კანონის რეალიზების მექანიზმი, შეიმუშავოს მენარმეობის მდგრადი განვითარების საკანონმდებლო უზრუნველყოფის სისტემის პრინციპიალური მიდგომა და ა.შ. მოცემული კანონი უნდა გამაგრდეს მასთან დაკავშირებული კანონების მთელი სისტემით: „კერძო მენარმეობაზე“, „სახელმწიფო მენარმეობაზე“, „ერთობლივი მენარმეობა“, „კორპორატიული მენარმეობა“ და სხვა.

მენარმეობის განვითარების საკანონმდებლო უზრუნველყოფის სისტემის ფორმირებისას მნიშვნელოვანია საკანონმდებლო აქტების მაღალი ხარისხის არსებობა. ისინი არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს ერთმანეთს, შეძლებისდაგვარად იყვნენ პირდაპირი მოქმედების აქტები. საჭიროა მათი რეალიზების მექანიზმის გათვალ-

ისწინება, მენარმეების უფლებათა გარანტია, პასუხისმგებლობის ეკონომიკური და სხვა სახის მხარე მათი დარღვევისას და სხვა. არანაკლებ მნიშვნელოვანია თანამედროვე მენარმეობის ფინანსური უზრუნველყოფის და მხარდაჭერის სახელმწიფო რეგულირების სისტემის შექმნა. ეს ითხოვს საგადასახადო, საკრედიტო, სადაზღვეო, საფინანსო და სხვა პოლიტიკის ხარისხობრივ სრულყოფას. შესაძლებელია ასეთი სრულყოფის ხუთი საკვანძო მიმართულების დასახელება.

1. მომწიფდა ძირითადი საგადასახადო ვექტორის კარდინალური ცვლილება ლგოტების სისტემის მეშვეობით თანამედროვე ეფექტური მენარმეობის სტიმულირების მიმართულებით.
2. საჭიროა კრედიტირების არსებული პრაქტიკის ხარისხობრივი გარდაქმნა. საჭიროა საშუალოვადიანი კრედიტირებისათვის სახელმწიფო საკრედიტო რესურსების შექმნა და გამრავლება, ასევე, მისი სტიმულირების უზრუნველყოფა კომერციული ბანკებით. მეტად საჭიროა სამენარმეო სტრუქტურების მხარდაჭერის საფონდო სისტემა ფედერალურ და რეგიონალურ დონეზე, კონსოლიდირებული წყაროებიდან. აუცილებელია სახელმწიფოს მონაწილეობა ვენჩურული კაპიტალის, ვენჩურული ფირმების, ინოვაციური ფონდების და სხვათა ფორმირებაში.
3. საჭიროა სამენარმეო საქმიანობის სადაზღვეო სფეროში სახელმწიფო რეგულირების ვექტორის ცვლილება. ამისათვის საჭიროა ინოვაციური პროცესის დაზღვევის სახელმწიფო და საბაზრო ფორმების რაციონალური შეთანხმების უზრუნველყოფა. მნიშვნელოვანია სხვადასხვა გზებით ხელი შეეწყოს საწარმოების ორივემხრივი დაზღვევის საზოგადოების შექმნას, რომელთა დამფუძნებლები იქნებიან სახელმწიფო და სამენარმეო სტრუქტურები, ინოვაციური და ინვესტიციური ფონდები, სადაზღვეო საზოგადოებები, ვენჩურული ფირმები და სხვა.
4. ბევრია გასაკეთებელი მენარმეობის ორგანიზაციული ინფრასტრუქტურული უზრუნველყოფის ფორმირებისათვის. აქ მნიშვნელოვანია მენარმეობის ინფრასტრუქტურული უზრუნველწოდვის პროგრამის და ფედერალური კანონის შემუშავება და მიღება. საჭიროა ასევე, მცირე მენარმეო-

ბის მხარდაჭერის ფედერალური ფონდის გარდაქმნა მენარმეობის ფედერალურ ფონდად. ამასთან უნდა კონსოლიდირდეს მისი ფორმირების ყველა წყარო: სახელმწიფო საბიუჯეტო დაფინანსება, სამენარმეო სტრუქტურების მოგებიდან გადარიცხვა, საერთაშორისო ორგანიზაციების მონაწილეობა მცირე მენარმეობის განვითარებაში და სხვა. დგება დაქსაქსული ინფრასტრუქტურული უზრუნველყოფის ობიექტების ერთ სისტემაში გაერთიანების საკითხი.

5. მენარმეობის ფორმირების და განვითარების პროცესის სახელმწიფო რეგულირების ორგანიზება განაპირობებს მენარმეობის სამეცნიერო უზრუნველყოფის გრძელვადიანი სტრატეგიის ეფექტური კონცეფციის შექმნას (10-15 წლით), და სწორედ ამ ბაზაზე უნდა დამყარდეს ინოვაციური პოლიტიკა.

მენარმეობის სამეცნიერო უზრუნველყოფის სტრატეგიის კონცეფცია უნდა იყოს ზუსტად ჩამოყალიბებული. უპირველეს ყოვლისა სახელმწიფო რეგულირების დონეებზე. მხედველობაშია მაკროდონე (ფედერაცია), მეზოდონე (რეგიონები), მიკროდონე (ფირმები). მეორე – ინოვაციური პროცესის სამეცნიერო უზრუნველყოფის ფაზებზე: ფუნდამენტური მეცნიერება, გამოკვლევები, ცდები, ინოვაციების პირველადი ათვისება და გადანაწილება.

კონცეფციაში უნდა გამოიყოს რიგი სისტემების ფორმირების პროცესების სახელმწიფო რეგულირების მიმართულებები. მათ შორისაა: მენარმეობის საკადრო უზრუნველყოფა, სამენარმეო საქმიანობის საგარეოეკონომიკური მხარდაჭერა, მენარმეობის რეგულირების სახელმწიფო სტრუქტურების ეკონომიკური კონტროლი და სხვა.

თავი VIII

სახელმწიფოს ანტიმონოპოლიური პოლიტიკა

8.1 კონკურენცია და ბაზარი

ჩვენ უკვე ავლინებით, რომ XIX საუკუნის ბოლოს მეცნიერ-ეკონომისტებმა მხარი დაუჭირეს თეორიას, რომლის თანახმად კონკურენციის პირობებში თითოეული მენარმე, საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე, „უხილავი ხელის“ დახმარებით საუკეთესო გადაწყვეტილების მიღებისკენ მიისწრაფვის და ამ პროცესში რაიმე ფორმით არასაბაზრო ძალის ჩარევა არაეფექტურია. საუკუნის წინ, ისეთი ქვეყნებიც კი, რომლებიც დღეისათვის განვითარებულად ითვლებიან, ეკონომიკაში წამყვან როლს მცირე საწარმოებს ანიჭებდნენ. მოგვიანებით, ქვეყნის ეკონომიკაში მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავეს დამოუკიდებელმა მსხვილმა კორპორაციებმა, რომლებიც მსხვილი კაპიტალის ბრუნვით მნიშვნელოვან ძალას წარმოადგენენ თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკაში. თუმცა, დროთა განმავლობაში ეკონომისტებმა დაასკვნეს, რომ მსხვილი საწარმოების მომრავლება აკნინებს კონკურენციას და ხელს უშლის არსებული რესურსების ოპტიმალურ ათვისებას. დღეისათვის ეკონომიკური სიმძლავრის კონცენტრაციასთან დაკავშირებული პრობლემების გადანაცვების ყველაზე ეფექტური საშუალებად სახელმწიფო კონტროლი ითვლება.

საზოგადოდ, კონკურენციის პოლიტიკა ეფუძნება იმ ფუნდამენტურ ეკონომიკურ თეზისს, რომლის მიხედვითაც საბაზროძალაუფლების მოპოვებამ და მისმა გამოყენებამ შესაძლოა საფრთხე შეუქმნას საზოგადოების ეკონომიკური კეთილდღეობის დონეს. კონკურენციული პოლიტიკის მექანიზმები საფუძველს უქმნიან საბაზრო ურთიერთობებს და ხელსუწყობენ ისეთი კონკურენტუნარიანი ფირმების განვითარებას, რომლებსაც შეუძლიათ როგორც საქონლისა და მომსახურების მიწოდება შიდა ბაზრისთვის, ასევე მონაწილეობის მიღება საერთაშორისო ვაჭრობასა და კონკურენციაში.

კონკურენციის პოლიტიკის მიზნები ზოგადად შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოყალიბდეს:

მომხმარებელთა კეთილდღეობა წარმოადგენს კონკურენციული პოლიტიკის ტექნიკურ ფუნქციას, რომელიც უშუალოდ

აკავშირებს ერთმანეთთან კონკურენციის ხელშეწყობისა და ეკონომიკური ეფექტიანობის ზრდას.

მომხმარებელთა დაცვა გულისხმობს ინდივიდის დაცვას დიდი ბიზნესისაგან, როგორც წესი, მორალური ან პოლიტიკური მოტივებითაა განპირობებული.

მატერიალური ფასეულობების გადანაწილება წარმოადგენს პოლიტიკურ მიზანს, რომლის თანახმადაც მონოპოლიები არადემოკრატიულ ინსტიტუტებად მიიჩნევა და ითვალისწინებს შეზღუდული რაოდენობის ფირმების მიერ მატერიალური ფასეულობების დიდი რაოდენობით მოპოვებისათვის ხელის შეშლას.

მცირე და საშუალო ზომის საწარმოების დაცვა ითვალისწინებს არა მხოლოდ ახლად შექმნილი საწარმოების დაცვას, არამედ ასევე პოზიტიურ მომენტად განიხილავს ბაზარზე დიდი რაოდენობით მცირე ზომის საწარმოების არსებობას.

რეგიონალური და სოციალური ასპექტები ითვალისწინებს კონკურენციული პოლიტიკის გამოყენებას ისეთი არაკონკურენციული პოლიტიკური მიზნების განსახორციელებლად, როგორიცაა ჩამორჩენილი რეგიონების განვითარება და უმუშევრობის შემცირება.

კონკურენცია მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის თანამედროვე ეკონომიკურ დოქტრინაში და პოლიტიკურ კონცეფციებში განიხილება, როგორც წარმატებულად განვითარების საფუძველი. ამჟამად, კონკურენციის დაცვა და ანტიკონკურენციული ქმედებების გამოვლენა და აღკვეთა არის სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკის მთავარი პრიორიტეტი, რომლის უზრუნველყოფის მიზნით დღეისათვის მსოფლიოს დაახლოებით 100 ქვეყანაში შექმნილია სამართლის ეროვნული სისტემები. საზოგადოებას, რომელიც აშენებს თავისუფალ ეკონომიკურ სისტემას, აუცილებლად უნდა ჰქონდეს ჩამოყალიბებული ეკონომიკური პოლიტიკა, რომლის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილი სწორედ კონკურენციის პოლიტიკაა. თუმცა, იმისათვის, რომ ქვეყანამ რეალურად გაატაროს კონკურენციული პოლიტიკა, არაა საკმარისი ამ მიმართულებით მხოლოდ შესაბამისი კანონმდებლობის არსებობა. შეიძლება ითქვას, რომ კონკურენციის პოლიტიკა ესაა — მიდგომები და დამოკიდებულება სახელმწიფოსი და იმ სახელმწიფო ორგანოების, რომელთაც კანონით ევალებათ კონკურენციის ზედამხედველობა შესაბამისი სტრუქტურის მეშვეობით.

კონკურენციის ეროვნული პოლიტიკა შეიძლება მოტივირებული იქნეს სხვადასხვა მიზნებით, როგორიცაა სამართლიანობა, წესიერება, ვაჭრობის წახალისება და ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლება. აღიარებულია, რომ პრაქტიკაში კონკურენციული პოლიტიკის გატარებისას ყველაფერი უნდა გაკეთდეს იმისათვის, რომ ეკონომიკური კონკურენცია არ იქნეს მიზანშეწონილად შეზღუდული სახელმწიფოს ან კერძო ქმედებების საშუალებით. ხშირია შემთხვევები, როდესაც კერძო სექტორში მომწოდებლები ატარებენ კონკურენციის თავიდან აცილების პოლიტიკას, მაგრამ უფრო მძიმეა შემთხვევა, როდესაც სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოები ხელს უშლიან კონკურენციას არა აუცილებელი და შემზღუდველი წესების შემოღებით.

კონკურენციის პოლიტიკას შედგება კონკურენციის კანონისა და კონკურენციის ადვოკატურისაგან, რომელთა მიზანს წარმოადგენს ისეთი საბაზრო ჩავარდნების გამოსწორება, რომლებიც წარმოიქმნებიან კონკურენციის შემაფერხებელი კერძო და რეგულატორული ფაქტორებიდან. კონკურენციის ადვოკატურა აკეთებს საზოგადოებრივ ანალიზსა და შენიშვნებს კანონების, რეგულირების წესების და სახელმწიფო ორგანოების სხვა საქმიანობის შედეგად გამოწვეული კონკურენციის შეზღუდვის შედეგებზე. ის იყენებს ინსტიტუციონალურ საშუალებებს აუცილებელი და შემზღუდავი ქმედებებით გამოწვეული ზიანის გამოსაასპარავებლად და გამოსწორებისათვის. განვითარებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში კონკურენციის სააგენტო, ჩვეულებრივ, საკონსულტაციო ბიუროა, ე.ი. კონკურენციის სააგენტო მოქმედებს როგორც ადვოკატი და უზრუნველყოფს რეგულირების წესების ანალიზსა და რეკომენდაციებს, მაგრამ არ გააჩნია სხვა ორგანოებზე იძულების მოხდენის უნარი.

აღნიშნულის საპირისპირო რეალობაა ზოგიერთ, გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში, სადაც კონკურენციის ადვოკატურას კანონის ძალით მოქმედების უნარი აქვს (მაგალითად ბულგარეთში, უნგრეთსა და ყაზახეთში). დიდი ხანია, რაც დასავლეთის ზოგიერთი ქვეყნის კონკურენციის კანონები (აშშ, კანადა, გერმანია, საფრანგეთი და სხვ.) გამოიყენება მოდელის სახით რეფორმირებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში. ამასთან, განვითარებული ქვეყნების იურიდიული სტანდარტები ხანდახან პანაცეის სახით გამოწერებათ ზოლმე ტრანზიტული ეკონომიკის მქონე ქვეყნებს. ასეთი მიდგომა

შეიძლება გამართლებული იყოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის იურიდიული სტანდარტი ეფექტიანობას შეინარჩუნებს სხვა სახელმწიფოს კომერციულ გარემოში. ეს კი ბევრად არის დამოკიდებული რეფორმირებადი ქვეყნის ეკონომიკური დიაგნოსტიკის საიმედო-ბაზე. ამიტომ, კონკურენციის ის კანონები, რომლებიც გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში არც თუ იშვიათად ლიდერი ქვეყნების კანონმდებლობის თარგმანს წარმოადგენს, ხშირად არ ამართლებს, რადგანაც ამ ქვეყნებში არა მხოლოდ ეკონომიკური ორიენტირებია განსხვავებული, არამედ ეროვნული ინსტიტუტების ეფექტიანობის ხარისხიც.

აქედან გამომდინარე, კონკურენციის კანონის იურიდიული და მის რეალობაში გატარების სტანდარტები ისე უნდა იქნეს შედგენილი, რომ ის წარმოადგენდეს მთლიან მექანიზმს (კანონი), რომელიც აუზოვებს ალტერნატიულ მექანიზმს (ბაზარი). ე.ი. სასამართლოს ან კონკურენციის სააგენტოს გადანაცვლებები მაშინ უნდა იქნეს მიღებული, როდესაც მას მოსდევს რაიმე სარგებელი, მაგალითად სამომხმარებლო კეთილდღეობის ამაღლება, ან კერძო სექტორის განვითარება. საზოგადოდ, კონკურენციის პოლიტიკის პრაქტიკული რეალიზაცია, ქვეყნის შიგა და გარე ბაზარზე, ხელს უწყობს სახელმწიფოს ჩართვას შრომის საერთაშორისო განაწილებისა და საბაზრო ურთიერთობების განვითარების პროცესში, რომელიც თავის მხრივ გულისხმობს ქვეყნის მონაწილეობას მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში (მსო), ევროსაბჭოსა და სახელმწიფოების სხვა ეკონომიკურ კავშირებში. ამდენად, თანამედროვე პირობებში საერთაშორისო ეკონომიკური თანამშრომლობის წინაპირობას წარმოადგენს შიგა საბაზრო (ეროვნული) ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარება და კონკურენციის პოლიტიკის თანმიმდევრული გატარება. კონკურენციის შიგა და საგარეო პოლიტიკის გაერთიანება შეიძლება უფრო თვალსაჩინოდ გამოვლინდეს ევროსაბჭოს ფარგლებში, რომლის კონკურენციის პოლიტიკის მიზანს წარმოადგენს ევროპული ეკონომიკის ძირითად ელემენტებზე ზემოქმედება, რომელთა დახმარებით ეროვნული ბაზრები ლებულობენ საჭირო მოქნილობას და უზრუნველყოფენ ინიციატივის, ინოვაციების, დინამიზმის და ეფექტურობის განვითარებას რესურსების განაწილებაში.

აქედან შესაძლებელია დავასკვნათ, რომ საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის რეგულირება უნდა იყოს მოქცეული რეგულირების სპეციალურ ფარგლებში, რომელიც, თავის მხრივ, ქვეყანაში

კონკურენციის საერთო პოლიტიკას უნდა შეესაბამებოდეს. ასე რომ, კონკურენციის პოლიტიკის ცნების ქვეშ იგულისხმება ის, რომ სახელმწიფო, რომელიც ახორციელებს საგარეო ეკონომიკურ რეგულირებას ან სხვა საქმიანობას სპეციალური კანონმდებლობის ბაზაზე, მიჰყვება რეგულირების ერთიან მოდელს – მოდელს, რომელიც დამახასიათებელია იმ ეკონომიკური გარემოსთვის და ვითარებისთვის რომელშიც იმყოფება სახელმწიფო.

კონკურენციის შესახებ ერთ-ერთი პირველი ე.წ. „შერმანის აქტი“ (Sherman Act), რომელსაც თავისი აქტუალურობა დღესაც არ დაუკარგავს მიღებულ იქნა 1890 წელს ამერიკის შეერთებულ შტატებში, რომლის მთავარი მიზანი იყო კერძო ეკონომიკური ძალაუფლების გამოყენებაზე კონტროლის დანერგვა მონოპოლიების თავიდან აცილების, კარტელების სანქციონირებითა და კონკურენციის დაცვის სხვა საშუალებებით. ასევე, აშშ-ს კონგრესი ამუშავებდა სხვადასხვა ანტიმონოპოლიურ კანონებს ნაწილობრივ თავისი პოლიტიკური მიხედულებების გამო, რომ კონკურენციული ეკონომიკა ყველაზე უფრო შეესაბამება საზოგადოების დემოკრატიულობას. კონგრესს ამ კანონების შექმნა სურდა არა მხოლოდ იმიტომ, რომ კონკურენციული ეკონომიკა ხელს უწყობს მატერიალურ აყვავებას, არამედ იმიტომაც, რომ ასეთი კონკურენცია საუკეთესო სახით შეინარჩუნებს აშშ-ს პრეზიდენტის ტომას ჯეფერსონის მიერ ჩამოყალიბებული დამოუკიდებელ წვრილ ბიზნესმენტთა საზოგადოებას. ამგვარად, „შერმანის აქტი“ შემოღებულ იქნა ტრესტებისა და კავშირების ეპოქაში, რომლებიც სახელმწიფოს პოლიტიკური ცხოვრების გაკონტროლების საფრთხეს ქმნიდნენ.

შესაბამისად, ამ საკანონმდებლო აქტის ერთ-ერთ ამოცანას შეადგენდა ის, რომ ქვეყანა დაიცვას ცალკეული პირებისა და კორპორაციების სწრაფად ზრდადი სიმდიდრის ძლიერებისაგან. ეკონომიკური სიმდიდრის კონცენტრაციაზე მსჯელობისას სენატორი შერმანი აღნიშნავდა, რომ „თუ ჩვენ ამ ქვეყანაში არ გვინდა ავითანოთ მწვეფ და იმპერატორი, მაშინ ჩვენ არ უნდა შევურიგდეთ ვაჭრობაში იეტოკრაციას“.

ამასთან, რაც შეეხება კონკურენციის კანონმდებლობის საბაზისო პრინციპს, მისი არსი მდგომარეობს იმაში, რომ მათი საერთო მიზანია ესა თუ ის კერძო შეზღუდვა, რომელთა მოქმედება შეიძლება წინ აღუდგეს სახელმწიფოს ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობას. ამიტომ, ამ მიზნის მისაღწევად ანტიტრესტული კანონები შეიცავენ

მცოცავდებულებებს, რომლებიც მიმართული არიან კერძო შეზღუდვების მიმართ. რომლებიც საშიშროებას უქმნიან კონკურენციაზე დაფუძნებულ ეკონომიკას. აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ კონკურენციის შესახებ კანონმდებლობის (Competition law) წარმოშობა განპირობებულია ეკონომიკაზე მონოპოლიების დამამუხრუჭებელი ზემოქმედების განეიტრალებისა და ეკონომიკური აგენტებისათვის ბაზარზე თავისუფალი შესვლის პირობების უზრუნველყოფის და კეთილსინდისიერი კონკურენციის განვითარებისათვის ხელშემწყობი გარემოს ფორმირების, ასევე სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებისათვის მათი მხრიდან ზედმეტი ე.წ. მარეგულირებელი ჩარევის და დაუმსახურებელ უპირატესობათა მინიჭების მოსპობის, მსხვილი ინფრასტრუქტურული ბიზნესის, არათავისუფლად ბრუნვადი საქონლის რეალიზაციით დაკავებულ საწარმოთა მიერ ბარიერების აღმართვის ქმედებებზე ხელის შეშლის აუცილებლობით. საზოგადოდ „კონკურენციის კანონმდებლობის“ წარმოშობა დაკავშირებულია, ცალკეულ ქვეყნებში საბაზრო ურთიერთობების განვითარებასთან და საერთაშორისო ეკონომიკურ თანამშრომლობაში მიმდინარე ცვლილებებთან. ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ კონკურენციის კანონმდებლობის შექმნისათვის ნიადაგის მომზადებას ერთის მხრივ ხელი შეუწყო ეკონომიკური და სამართლებრივი ხასიათის მიზეზებმა. კერძოდ, ეკონომიკური თვალსაზრისით ანტიმონოპოლიური (აშშ-ში ანტიტრესტული, ხოლო ევროპაში — კონკურენციული) კანონმდებლობის წარმოქმნა განაპირობა კაპიტალისტური მეურნეობის განვითარებაში მომხდარმა ხარისხობრივმა ცვლილებამ — თავისუფალი კონკურენციის ეპოქის მონოპოლიურით შეცვლამ, ხოლო მეორეს მხრივ, მისი წარმოშობა განაპირობეს იმ გარემოებებმა, რომლის თანახმადაც, მხოლოდ სამოქალაქო სამართლის ნორმებზე დაყრდნობით მონოპოლიზების პროცესების სახელმწიფოებრივი რეგულირების ზომები უკვე აშკარად არაადეკვატური და არასაკმარისი იყო. ეს კი მოითხოვდა კონკურენციის სამართლის გამოყოფას სამოქალაქოდან და ყურადღების მაქსიმალურ კონცენტრირებას კონკურენციის საკითხებზე.

8.2 კონკურენციის კანონმდებლობა. ჰორიზონტალური და ვერტიკალური შეთანხმებები

კონკურენციის კანონმდებლობის ცნების ქვეშ მოიაზრება სხვადასხვა ქვეყნების ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობა, იმ საერთაშორისო ხელშეკრულებების ნორმებთან ერთად, რომელთა შესაბამისადაც ხორციელდება კონკურენციის რეგულირება საერთაშორისო ბაზრებზე. საერთაშორისო ეკონომიკური თანამშრომლობის განვითარებამ და მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის (მსო) შექმნამ, რომლის მიზანია, მისი წევრი ქვეყნებისათვის ვაჭრობის საერთაშორისო წესების შემუშავება (მიღება), ასევე რეგიონალური ეკონომიკური კავშირების (გაერთიანებების) წარმოშობა საერთაშორისო ხელშეკრულებების საფუძველზე, გამოიწვია უცხოურ იურიდიულ ლიტერატურაში ადრე დამკვიდრებული „ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობის“ ცნების „კონკურენციის კანონმდებლობის“ ცნებით შეცვლა.

თავისთავად კონკურენციის კანონმდებლობის რეალობაში გატარება დიდად არის დამოკიდებული იმ მიზეზებსა და ცნებებზე, რომლებსაც თვითონ ეს კანონმდებლობა ეყრდნობა. კონკურენციის კანონები განვითარებად ქვეყნებში უმთავრესად ეყრდნობიან ორ ძირითად ცნებას:

- 1) საბაზრო ძალა;
- 2) დომინირება

„საბაზრო ძალა“ საფუძვლად უდევს აშშ-ის, ხოლო „დომინირება“ ევროპის კავშირისა და მისი წევრი ქვეყნების კანონმდებლობას. აღნიშნული ცნებები ასევე იქნა გათვალისწინებული გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნების კონკურენციის კანონებში. მაგალითად, საქართველოს კანონმდებლობა 2005 წლის 3 ივნისამდე ეფუძნებოდა „დომინირებას“ (მონოპოლიას), ხოლო ქვეყნის ახალი საკონკურენციო სამართალი საერთოდ უარყოფს როგორც ერთს ისე მეორეს.

მიუხედავად იმისა, თუ რომელ ცნებას ეფუძნება კონკურენციის კანონი — „საბაზრო ძალას“ თუ „დომინირებას“, ის ეხება კომერციული საქმიანობის ან ოპერაციების მსგავს ფორმებს. მაგალითად, უმეტესობა კანონებისა ეხება ფასების ფიქსირებას, მათ ჰორიზონტალურ და ვერტიკალურ შეზღუდვებს, ასევე კომპანიების შერწყმებსა და კორპორაციულ ურთიერთობებს. მიუხედავად ამისა,

„საბაზრო ძალაზე“ დაფუძნებული კანონების გატარება უფრო შესაძლებელია რეალობაში (სხვადასხვა პირობებში და სხვადასხვა კომერციული ეფექტიანობით), ვიდრე ისინი, რომლებიც ეფუძნებიან „დომინირებას“. ამის მიზეზი კი არის, ის, რომ „საბაზრო ძალა“ და „დომინირება“ თუმცა, მსგავსი ცნებებია, მაგრამ ისინი იდენტურები არ არიან. „საბაზრო ძალა“ უკავშირდება მომწოდებლის უნარს იქონიოს გავლენა ბაზრის ფასზე ან შეზღუდოს ბაზარი რაიმე სპეციფიკური საქონლის ან მომსახურების მიმართებით. „დომინირების“ ცნება, მართალია მოიცავს ბაზრის ძალას, მაგრამ იგი უფრო შორს მიდის. მაგალითად, დიდი საწარმო შეიძლება ჩაითვალოს დომინირებულად, თუ მას შეუძლია შეზღუდოს ან გადაკეტოს კომერციული შესაძლებლობები მასთან შედარებით მცირე საწარმოებისა ან სავაჭრო პარტნიორებისა მაშინაც კი, როდესაც ასეთი ქმედებით არ ხდება გავლენა საბაზრო ძალაზე. „საბაზრო ძალა“ და „დომინირებას“ შორის არსებული განსხვავება თავალშისაცემია კანონის პრაქტიკული რეალიზაცის პროცესში. კერძოდ, თუ ჩვენ განვიხილავთ ეკონომიკურ აგენტთა შერწყმის კონტროლის მექანიზმებს, დავინახავთ, რომ კონკურენტი ეკონომიკური აგენტები ხშირად ერწყმიან ერთმანეთს, რათა მოხდეს დუბლირებული აქტივებისა და შესაბამისი პერსონალის (მუშა-მოსამსახურეთა) რაციონალიზაცია (დანახარჯების მაქსიმალურ ოპტიმიზაციის მიზნით). თუ შერწყმული ეკონომიკური აგენტების ხვედრითი საბაზრო წილი მცირეა, საბაზრო ძალაზე დაფუძნებული კონკურენციის კანონი კონცენტრაციის ზრდაში ვერანაირ საშიშროებას ვერ ხედავს. უფრო მეტიც, ასეთი კანონი ამ სახით შერწყმებს სასარგებლოდაც კი მიიჩნევს, რადგანაც ის წახალისებს შერწყმული აგენტის და კონკურენციის მიზეზით, მისი კონკურენტების შედარებით დაბალ ფასებს. ორივე შედეგს მომხმარებლისათვის სარგებელი მოაქვს. კანონით ასეთი შერწყმა ნებადართულია, ხოლო კანონი რომელიც დომინირებაზეა აგებული, შეიძლება კრძალავდეს (მაგალითად: „მონოპოლიური საქმიანობისა და კონკურენციის შესახებ“ საქართველოს 1996 წლის კანონი) დისტრიბუტორების შერწყმას და მასთან დაკავშირებულ კონკურენციის სასარგებლო მახასიათებლებს.

ზოგჯერ, კომერციული ოპერაცია, ან საქმიანობის სხვა ფორმა საწარმოს აძლევს საშუალებას შეამციროს დანახარჯები და შესაბამისად აამაღლოს ეფექტიანობა. დანახარჯების შემცირება წახალისებს საწარმოთა და მათი კონკურენტების (კონკურენცი-

ის საფუძველზე) მიერ დაბალი ფასების დაწესებას და ამაღლებს ეროვნული საწარმოების კონკურენტუნარიანობას საერთაშორისო ბაზარზე. ინდუსტრიული და გარდამავალი ქვეყნები, კონკურენციის კანონში სხვადასხვა პირობებით წარმოების ეფექტიანობის დაცვის გათვალისწინებით ხშირად ცდილობენ ხელი შეუწყონ ეფექტიანობის ამაღლებას. ამგვარი დაცვა საშუალებას აძლევს კერძო მომწოდებლებს, რომ თავისუფლად აწარმოონ კონცეპტუალური შეთანხმებები და კორპორაციული ოპერაციები, რომლებიც სხვაგვარად აკრძალული იქნებოდა.

დემონოპოლიზაცია შეიძლება განხორციელდეს ორი ფორმით. მხარეებისათვის შეიძლება საკმარისი იყოს იმის დემონსტრირება, რომ ესა თუ ის ხელშეკრულება ან ოპერაცია აუცილებელია ეფექტიანობის მისაღწევად. მეორე ვარიანტით მხარეებს შეიძლება მოეთხოვოთ იმის დასაბუთება, რომ ეფექტიანობა არსებობს და რომ ის სარგებელს მოუტანს მომხმარებელს (დაბალი ფასები, უკეთესი ხარისხი, უკეთესი მომსახურება). ხშირად აკრიტიკებენ დომინირებაზე დაფუძნებული კანონის რეალობაში გატარებას იმისათვის, რომ ის იცავს მცირე ზომის არაეფექტიან ეკონომიკურ აგენტებს, დიდი ზომის ეკონომიკური აგენტების ეფექტიანი ფუნქციონირების და ოპერაციების აღკვეთის ხარჯზე. ეს ძირითადად ეხება ისეთ შემთხვევებს, რომლებიც გულისხმობენ ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ შერწყმებს. ფართო გაგებით, კონკურენციის კანონის პრაქტიკული რეალიზების ეფექტიანობა დამოკიდებულია კონკურენციის სააგენტოსა და სასამართლო სისტემის მუშაობაზე. განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში გამოკვლევებს კონკურენციის სფეროში მოეთხოვებათ იმის შეფასება, თუ რამდენად საკმარისია საბაზრო ძალები კონკურენციისადმი მიყენებული ზიანის აღსაკვეთად. ამასთან, თუ სხვა ყველაფერი თანაბარია (ბაზრის ბარიერები მინიმალურია), კარგად განვითარებული ბაზრის არსებობისას, კონკურენციის კანონის რეალობაში გატარება უნდა იყოს შედარებით შეზღუდული.

ხშირ შემთხვევაში საბაზრო მექანიზმები მყიდველებს, მცირე ზომის საწარმოებსა და ინვესტორებს აწვდიან ბევრ კომერციულ ალტერნატივას, რაც კონკურენციას შესაძლო ზიანისაგან ათავისუფლებს. ამგვარად, სადაც საბაზრო მექანიზმი ეფექტიანია, კონკურენციის სააგენტო საერთოდ არ უნდა ჩაერიოს, ან მისი ჩარევა უნდა იყოს მინიმალური. კანონები და რეგულირების წესები

დიდ გავლენას ახდენენ ქვეყანაში კონკურენციის სიცოცხლისუნარიანობაზე, ბაზრების მასშტაბებსა და ზომებზე, მომწოდებლის კონცენტრაციის დონეზე, ბაზარზე შესვლისა და გასვლის პირობებზე, პოტენციური მომწოდებლის დანახარჯებსა და ეფექტიანობაზე. ხსენებულის პასუხად, კონკურენციის სააგენტოები ხშირად მოქმედებენ როგორც „კონკურენციის ადვოკატები“. ეს უკანასკნელი მოიცავს საზოგადოებისათვის ექსპერტული ანალიზის და კომენტარების მიწოდებას, კანონების, რეგულირების წესების, ცენტრალური და ადგილობრივი სამთავრობო ორგანოების გადამწყვეტილებების ასპექტებზე. ფაქტია, პოლიტიკური მხარდაჭერის გარეშე კონკურენციის ვერც ერთი სააგენტო ვერ გამოდგება ეკონომიკური რეფორმის გიდად. იმ შემთხვევაში თუ ეკონომიკური რეფორმებს თან ახლავს პოლიტიკური მხარდაჭერა, კონკურენციის ორგანოს ძალუძს უზრუნველყოს მთავრობის ყოველ დონეზე განხორციელებული ქმედებების შესაბამისობა არჩეული რეფორმის კურსთან. კონკურენციის კანონები კრძალავენ ისეთ კომერციულ პრაქტიკას, კონტრაქტებსა და ხელშეკრულებებს, რომლებიც მნიშვნელოვნად ამცირებენ კონკურენციას, ამლიერებენ საბაზრო ძალასა და დომინირებული მდგომარეობის ბოროტად გამოყენებას. იურიდიული სტანდარტები სახელმწიფოების მიხედვით განსხვავდებიან, რაც გამოწვეულია კონკურენციის ეროვნული დებულებების მიზნებითა და კომერციული ეფექტის შესახებ შეხედულების სხვადასხვაობით. ჰორიზონტალური შეზღუდვები ითვალისწინებს ისეთ შეთანხმებებს, რომლებიც იდება კონკურენტ მომწოდებლებს შორის ფასების, ინვესტიციების, წარმადობის მოცულობის, პროდუქციის დიფერენციაციისა ან რეკლამირების შეზღუდვის მიზნით. არსებობს მრავალი სახის ჰორიზონტალური შეზღუდვა, რომელთაგან ბევრი ითვლება საბაზრო ეკონომიკისათვის საზიანოდ და არასასურველად. ჰორიზონტალური ფასების ფიქსაცია ყოველთვის იკრძალება ინდუსტრიალ ქვეყნებში და აკრძალვის დარღვევა ხდება მკაცრი სამოქალაქო და კრიმინალური სანქციების გამოყენების მიზეზი. ამის საპირისპიროდ, სხვა ჰორიზონტალური შეზღუდვები, როგორცაა მაგალითად, პროდუქციის სტანდარტების ჩამოყალიბებაზე შეთანხმება, ითვლება რომ ის ამლიერებს როგორც კონკურენციას, ასევე ეფექტურობას და კანონიერია ინდუსტრიული ქვეყნების უმრავლესობაში.

გონივრულობის პრინციპის გამოყენებით, არსებობს ისეთი ვარიანტი, რომლითაც რეფორმირებადი ეკონომიკის მქონე

ქვეყნებში შეიძლება ჰორიზონტალური შეთანხმებების საკითხის მოგვარება იმგვარად, რომ ფასების ფიქსირება და სხვა ამჟამად ანტიკონკურენტული პრაქტიკა აიკრძალოს, ხოლო პოტენციური ეფექტიანობის შეთანხმებები შენარჩუნდეს. უპირველეს ყოვლისა, კანონში დაკონკრეტებულ უნდა იქნეს შეთანხმებების ტიპები და კლასები და თითოეულს უნდა შეესატყვისებოდეს სხვადასხვა იურიდიული სტანდარტი. კონკურენციული კანონმდებლობის სრულყოფის პროცესში, განვითარებული ქვეყნები ამ პრობლემის მოწესრიგებას ცდილობენ — „აბსოლუტური მონოპოლიური პრაქტიკის“ და „შედარებითი მონოპოლიური პრაქტიკის“ შემოღებით. პირველ კატეგორიაში მოიაზრება ფასების ფიქსირება და მსგავსი შეთანხმება პროდუქციის შემცირებაზე, რეალიზაციის ტერიტორიის განსაზღვრასა და საზოგადოებრივ უპყრობებზე განაცხადების არაკეთილსინდისიერ პრაქტიკაზე. ესენი ყოველთვის საზიანო ქმედებებია და შესაბამისადექვემდებარებიან უპირობო და მკაცრ აკრძალვას. „შედარებითი მონოპოლისტური პრაქტიკა“ კი მოიცავს შეთანხმებებს ტექნოლოგიებისა და ობიექტების ერთობლივ გამოყენებაზე, რომლის კონკურენციული ეფექტი გაურკვეველი, მაგრამ არასაზიანოა. ამდენად ამ კონკრეტულ (ბოლო) შემთხვევაში კონკურენციის სააგენტოს შეუძლია ჰორიზონტალური შეთანხმების დაშვება, თუ ისინი ეფექტიანობას უზრუნველყოფენ (გამონაკლისების საკითხი ევროკავშირის კანონმდებლობაში სწორედ ამას ეხება). ამ რეჟიმის შეთანხმებათა ფიქსირება იურიდიული პასუხისმგებლობისაგან მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მხარეები წინასწარ აცნობებენ კონკურენციის სააგენტოს და წერილობით თანხმობას მიიღებენ მისგან. თუ ასეთი თანხმობა არ არსებობს, ჰორიზონტალური შეთანხმება შეიძლება გახდეს მკაცრი საჯარიმოსანქციის საგანი. რაც შეეხება ვერტიკალურ შეთანხმებებს ის გულისხმობს იმ კონტრაქტებს, რომლებიც ზღუდავენ საქმიანობას მხარეებს შორის მყიდველისა და გამყიდველის ურთიერთობაში. მაგალითად, მწარმოებლებსა და მისი პროდუქციის დისტრიბუტორებს შორის. ეს შეთანხმება ჩვეულებრივ ანალიზდება ორი ფაქტორით: ახალისებს თუ არა ის ბაზრის ძალის გამოყენებას და შედეგად წარმოქმნის თუ არა კონკურენციულ სიმეტრიას დისტრიბუტორებს შორის. სხვაგვარად, რომ ვთქვათ კომერციული შედეგი გაურკვეველია ვერტიკალური შეთანხმებების შემთხვევაში, ვიდრე ჰორიზონტალური შეთანხმებებისას. შედეგად იურიდიული სტანდარტების სახელმწი-

ფოების მიხედვით განსხვავდება. მაგალითად, აშშ-ს პრეცედენტულ სამართალში შეიცვალა მიდგომები ვერტიკალური შეთანხმებებისადმი, უფრო კეთილგანწყობის მიმართულებით. 1985 წელს ანტიტრესტული დეპარტამენტის მიერ სახელმძღვანელო პრინციპების მიღებისას ვერტიკალური შეზღუდვების მიმართ აღინიშნა, რომ იგი არ აღძრავს განსახილველად საქმეებს ვერტიკალურ შეზღუდვებთან მიმართებაში, რომლებიც აკონტროლებენ ბაზრის 10%-ზე ნაკლებს და უფრო მეტიც, აუცილებლად არ გახდება დავის საგანის ვერტიკალური შეზღუდვები, რომლებსაც იყენებენ 10%-ზე მეტი საბაზრო წილის მქონე ფირმები, არამედ ისინი დაექვემდებარებიან შემდგომ ანალიზს „გონივრულობის პრინციპის“ შესაბამისად. კანონის გატარების მექანიზმის გაცნობიერება მნიშვნელოვანი ფაქტორია კონკურენციის კანონის აღსრულებაში. თითქმის ყველა ინდუსტრიულ ქვეყანაში კონკურენციის კანონი იურიდიულად ტარდება არასპეციალიზირებული, დამოუკიდებელი სამოქალაქო ან ადმინისტრაციული სასამართლო სისტემის მიერ, მაშინ როდესაც ბევრი რეფორმირებადი ეკონომიკის ქვეყანა იყენებს ადმინისტრაციულ სისტემას. იურიდიული და ადმინისტრაციული განხორციელება უპირველეს ყოვლისა ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან კანონის გატარების იურიდიული პრეცედენტების გამოყენებაში. უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, კონკურენციის კანონის რეალობაში იურიდიული გატარებით წარმოიქმნება სტანდარტები დებულებების (კანონის) ენისა და პრეცედენტებიდან.

პრეცედენტების გამოყენების მასშტაბი საერთაშორისო და სახელმწიფოები კონკურენციის კანონების შედგენისას ხელმძღვანელობენ უფრო განითარებულ ქვეყნებში არსებული პრეცედენტებით. მაგალითად, საბერძნეთის კონკურენციის კომისია იურიდიული სტანდარტების შედგენაში დაეყრდნო ევროპის კავშირის პრეცედენტს კომპანიების შერწყმის კონტროლზე, ხოლო ახალი ზელანდია დაეყრდნო ავსტრალიისა და აშშ-ში ჩამოყალიბებულ იურიდიულ სტანდარტებს. საქართველოში საკონკურენციო პოლიტიკის რეალიზაციის პროცესში მონივნავე განვითარებული ქვეყნების პრეცედენტული სამართლის ნორმების გამოყენებას (შესაბამისის სტანდარტების შემუშავებისას), ნაკლები ყურადღება ექცევა. უფრო მეტიც, მხოლოდ ერთად-ერთხელ 2001 წელს ჰქონდა ადგილი საქართველოს სახელმწიფო ანტიმონოპოლიური სამსახურის მიერ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში განვითარებული ქვეყნების

იურიდიული პრეცედენტის გამოყენებას. კერძოდ, ევროსასამართლოს მიერ 1978 წელს მიღებული დადგენილების თანახმად, ახალი ბანანის ბაზარი გამოყოფილ იქნა სხვა ახალი ხილის ბაზრისაგან, რადგანაც სასამართლომ მიიჩნია, რომ არსებობდა მომხმარებელთა ფართო წრე ჩვილი ბავშვებისა და მოხუცების სახით, რომლებიც ბანანის გარდა სხვა ახალ ხილს ვერ მოიხმარდნენ. სწორედ, ევროსასამართლოს გადაწყვეტილება, როგორც პრეცედენტი, გამოყენებულიქნა სახელმწიფო ანტიმონოპოლიური სამსახურის მიერ და შესაბამისი სასაქონლო ბაზრების კვლევის პროცესში ბანანის ბაზარი განხილულ იქნა სხვა ხილის ბაზრისაგან განცალკევებულად. აღნიშნულ სასაქონლო ბაზარზე კონკურენციული გარემოს შეფასებისა და ანალიზის პროცესში გამოვლენილ იქნენ მონოპოლიური მდგომარეობის მქონე ეკონომიკური აგენტები, რომლებიც ანტიმონოპოლიური სამსახურის 2001 წლის ბრძანებით (დადგენილი წესის თანახმად) შეყვანილ იქნენ მონოპოლიური მდგომარეობის მქონე ეკონომიკური აგენტების სახელმწიფო რეესტრში და დაექვემდებარნენ მუდმივ ანტიმონოპოლიურ ზედამხედველობასა და კონტროლს.

საერთოდ, კონკურენციის შესახებ უცხოეთის ქვეყნების კანონმდებლობათა ანალიზი საშუალებას იძლევა გამოიყოს საბაზრო ურთიერთობების სამართლებრივი რეგულირების ორიფორმა, რომელთაგან პირველი ემყარება ბაზარზე არსებული ყველა სამართლებრივი ურთიერთობების კონკურენციულ (ანტიმონოპოლიურ) რეგულირებაზე დაქვემდებარების პრინციპს. ამის მაგალითს წარმოადგენს, აშშ-ში უცხოური ინვესტიციების სამართლებრივი რეგულირება, რომელიც წარმოაჩენს აშშ-ში კონკურენციის შესახებ კანონმდებლობის თავისებურებებს, რომელთაგან უმთავრესი არის – ანტიმონოპოლიური რეგულირების მექანიზმის სრულყოფის ხარისხი. საბაზრო ურთიერთობების სამართლებრივი რეგულირების მეორე ფორმა პირველისაგან განსხვავდება იმით, რომ კონკურენციული (ანტიმონოპოლიური) რეგულირების მოდელის მიხედვით ხდება კანონების მიღება, კონკრეტული სახის რეგულირების სამართლებრივი ურთიერთობებისათვის. მაგალითად, „ინვესტიციების შესახებ“ კანადის 1986 წლის კანონი, რომელიც წარმოადგენს ანტიმონოპოლიურ (კონკურენციის შესახებ) კანონს საინვესტიციო საქმიანობის რეგულირების სფეროში. ის იმეორებს სამართლებრივი რეგულირების სტრუქტურას და მეთოდს, რომ-

ლებიც დამახასიათებელია ანტიმონოპოლიური (კონკურენციული) რეგულირებისათვის, მაგრამ მისაღებია მხოლოდ საინვესტიციო საქმიანობისათვის.

ჩვეულებრივ ანსხვავებენ კონკურენციული კანონმდებლობის ამერიკულ და ევროპულ მოდელებს, რომელთაგან პირველი (მისი ყველაზე ნათელი გამოვლინებაა აშშ-ს ანტიტრესტული კანონმდებლობა) გამოდის რა ბაზრის მონოპოლიზების წინააღმდეგ თავიდანვე (დომინირებული მდგომარეობის დაკავებამდე) მკაცრ კონტროლს აწესებს ამ პროცესებზე, რომელიც ხორციელდება, ძირითადად ეკონომიკურ აგენტთა შერწყმისა და გაერთიანების საფუძველზე. ანტიტრესტულ კანონმდებლობაში ჩართულია აგრეთვე ნორმები არაკეთილსინდისიერი კონკურენციის შესახებ. ეს მოდელი, გარდა აშშ-სი, მოქმედებს კანადაში, იაპონიაში, არგენტინაში და ა.შ. კონკურენციული კანონმდებლობის ევროპული მოდელიკი, უპირველეს ყოვლისა მიმართულია მონოპოლიური (დომინირებული) მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების წინააღმდეგ, მონოპოლიებზე ზედამხედველობისა და კონტროლის უზრუნველყოფისაკენ; ნორმები არაკეთილსინდისიერი კონკურენციის შესახებ ევროპულ მოდელში გამოყოფილია ცალკე კანონის რეგულირების სფეროდ. აღნიშნული მოდელიგამოიყენება დიდ ბრიტანეთში, საფრანგეთში და ევროპისრიგ ქვეყნებში, ავსტრალიაში, ახალ ზელანდიაში დასამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკაში. ამასთან, ცალკეული ქვეყნებში კონკურენციის შესახებ კანონმდებლობის წარმოშობა, განვითარება და მისი შემდგომი სრულყოფა არ შეიძლება განვიხილოთ თანამედროვე პირობებში იმ ნორმების გაუთვალისწინებლად, რომლებიც არეგულირებენ საერთაშორისო ეკონომიკურ თანამშრომლობას. აქვე არ შეიძლება არ აღინიშნოს ის გარემოება, რომ დღეისათვის კონკურენციის კანონმდებლობის განვითარებამიდის დაახლოებისა და უნიფიცირების გზით, როგორც ცალკეულ ქვეყნებში, რომლებმაც მიიღეს ესა თუ ის მოდელი, ასევე განსხვავებათა ნაშლის გზით ამ ორ მოდელს შორის. ეკონომიკური და სამართლებრივი ცხოვრების ინტერნაციონალიზაციის ფონზე დღის წესრიგში დადგა კონკურენციის წესების, კონკურენციული პოლიტიკის ერთიანი ნორმებისა და მიდგომების შექმნის აუცილებლობის საკითხი. პირველი ნაბიჯი ამ მიმართულებით გადაიდგა ევროპის ეკონომიკური გაერთიანების ჩარჩოებში; კერძოდ, 1957 წელს „რომის შეთანხმების“ საფუძველზე მიღებულ იქნა ამ გაერ-

თიანების ყველა ქვეყნისათვის კონკურენციის ერთიანი წესები, შეიქმნა შესაბამისი ორგანიზაციული საფუძველები მათი რეალიზებისათვის. საერთო ევროპულ დონეზე კონკურენციის წესების შესრულებაზე პასუხისმგებლობა დაეკისრა ევროპულ გაერთიანებათა კომისიას, კერძოდ, მის ერთ-ერთ ქვედანაყოფს (irectorate General-IV ofec), რომელიც მჭიდროდ თანამშრომლობს გაერთიანების წევრი ქვეყნების კონკურენციის ორგანოებთან. გარდა ამისა, იგი მეთოდურ და საკონსულტაციო დახმარებებს უწევს ყველა სხვა ქვეყნის შესაბამის დაინტერესებულ უწყებებსაც აღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება ითქვას, რომეევროკავშირის კანონმდებლობის მიღების საფუძველს წარმოადგენდა კონკურენციის შესახებ კანონმდებლობის „ეროვნული“ დარღვევები თავისი ხასიათის მიხედვით, ხოლო ევროკავშირის ანტიმონოპოლიურ (კონკურენციის) ორგანოდ ევროსაბჭოს კომისიის გადაქცევის მთავარ არგუმენტს შეადგენდა ის, რომ ცალკეული ეკონომიკური აგენტების ქმედებები ევროსაბჭოს შემადგენლობაში შემავალი ქვეყნების შიგა ბაზრებზე, სერიოზულ გავლენას (ზემოქმედებას) ახდენდნენ ევროკავშირის საერთო ბაზარზე.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ევრო-კავშირის კანონმდებლობა კონკურენციის შესახებ, შეიძლება მივაკუთვნოთ კანონმდებლობის ახალ (მესამე) მოდელს, რომელიც წარმოიშვა და ყალიბდება საერთაშორისო სამართლისნორმების ბაზაზე.

თავი IX

კვლავწარმოება როგორც ეკონომიკური
კატეგორია

9.1 კვლავწარმოება და ეკონომიკური ზრდა

კვლავწარმოება ნიშნავს ეკონომიკური პროცესების უწყვეტ განახლებას, პირველ რიგში ეს წარმოების პროცესის ეხება. ძოგადად, კვლავწარმოების კატეგორია ახასიათებს ქვეყნის სოციალ-ეკონომიკური განვითარების ხარისხობრივ და რაოდენობრივ ცვლილებებს.

კვლავწარმოები მცნება ეკონომიკურ თეორიაში ფართოდ გამოიყენება, ასევე იხმარება ე. წ. „ეკონომიკური ზრდის“ ტერმინიც. მაკროეკონომიკურ დონეზე ეკონომიკური ზრდა ახასიათებს წარმოების განვითარების ძირითადად რაოდენობრივ მხარეს: ისეთი მაჩვენებლის გაზრდა როგორცაა ერთობლივი ეროვნული პროდუქტი, ერთობლივი შიდა პროდუქტი, საბოლოო პროდუქცია, ეროვნული შემოსავალი, მათი ზრდის და მატების ტემპი. ეკონომიკური ზრდის ხარისხობრივი დახასიათება დაკავშირებულია მითითებული მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების სიდიდესთან, ასევე მათი გამოყენების სტრუქტურებთან. ეკონომიკური ზრდა, რომელიც გამოხატავს საქონლისა და მომსახურების მაშტაბებს, წარმოადგენს კვლავწარმოების მნიშვნელოვან მახასიათებელს.

კვლავწარმოებას ექვემდებარება არა მხოლოდ მოხმარებული საქონელი და მომსახურება, არამედ მოსახლეობა, შრომითი რესურსები, ასევე სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობების სისტემა, რომლის ფარგლებში ხორციელდება სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება. საზოგადოებრივი კვლავწარმოების მნიშვნელოვან ელემენტს წარმოედგენს ადამიანის ცხოველქმედების გარემოს აღდგენა.

შესაბამისად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ „კვლავწარმოება“ უფრო ფართო მცნებაა ვიდრე „ეკონომიკური ზრდა“, და მაკროეკონომიკის მაშტაბებში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების განხილვისას მისი გამოყენება გამართლებულია.

ცვლილებების მაშტაბისა და ხარისხის მიხედვით განასხვავებენ მარტივ, გაფართოებულ და დავიწროებულ კვლავწარმოებას.

მარტივი კვლავწარმოება ხასიათდება მატერიალური სიკეთების, მომსახურების, შრომითი ძალის, ასევე სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობების წარმოების მოცულობის უცვლელით. გაფართოებული კვლავწარმოება ხასიათდება ეკონომიკური ზრდით, რომელიც ზრდის სამუშაო ძალას და მის ხარისხობრივ პარამეტრებს, შედარებით უფრო ეფექტური სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობების სრულყოფითა და გამყარებით, ადამიანის ცხოველქმედების გარემოს გაუმჯობესებით. ომების, ეკონომიკური კრიზისების შედეგად შესაძლებელია წარმოიქმნას ე. წ. დავიწროებული კვლავწარმოება, რომელიც იწვევს ადამიანების ცხოვრების ხარისხის დაქვეითებას.

კვლავწარმოება არ არსებობს წარმოებისა და ბრუნვის გარეშე. აქედან გამომდინარე, კვლავწარმოება უზრუნველყოფილია მხოლოდ გარკვეული პროცესის მიმდინარეობისას. კვლავწარმოების თანამედროვე პროცესი წარმოადგენს მისი ურთიერთგანმაპირობებელი ფაზების მუდმივ ცვლას: წარმოების სამეცნიერო მომზადება, მენარმეობა, განაწილება, გაცვლა და მოხმარება. მოცემული პროცესის თითოეული ფაზა ასრულებს თავის სპეციფიკურ ფუნქციას, რომელთა ერთობლიობაც განაპირობებს კვლავწარმოებას, მის ამოცანებსა და მიზნებს.

კვლავწარმოების პროცესის საბოლოო შედეგს წარმოადგენს მოსახლეობის სხვადასხვა მოთხოვნის დაკმაყოფილება. უწყვეტი კვლავწარმოება წარმოადგენს საზოგადოების ცხოვრების ღერძს. ეს იმით არის განპირობებული, რომ მოხმარების საგნების წარმოების მუდმივი განახლება და მოთხოვნების დაკმაყოფილების უზრუნველყოფა, ქმნის სამუშაო ძალის კვლავწარმოების პირობებს, როგორც საზოგადოებრივი სისტემის განვითარების განმსაზღვრელ ფაქტორს. ეს კი ქმნის ახალი კვლავწარმოების ციკლების წინაპირობას. აქ მნიშვნელოვან ფუნქციას აკისრია წარმოების ფაზას. სამენარმეო სფეროს ამოცანას წარმოადგენს არა მხოლოდ მოხმარებული საგნების განახლება, არამედ მოსახლეობის მზარდი მრავალფეროვანი მოთხოვნების უზრუნველყოფაც. ამავდროულად ფაზის ამოცანაა წარმოების ეფექტურობასა და პროდუქციის ხარისხის ამალელებასთან დაკავშირებული სამენარმეო საკითხების გადანყვეტა.

წარმოების პროცესში გადანაწილების ფაზა ასრულებს წარმოების შედეგების გადანაწილების ფუნქციას. ეს უზრუნველყოფს სამეურნეო საქმიანობის სუბიექტების შესაძლებლობას წარადგი-

ნონ ბაზარზე მოთხოვნა. იმავდროულად, წყდება მენარმეობის ფაქტორების გადანაწილების პრობლემა, რომელიც განპირობებულია საკუთრების დამოკიდებულების ხასიათით და ხორციელდება საბაზრო მექანიზმის მეშვეობით.

გაცვლის ფაზა ასრულებს საქონლის მომხმარებლამდე მიწოდების, ღირებულების ფორმის ცვლის, წარმოებაზე დანახარჯის ანაზღაურების ფუნქციებს. კვლავწარმოების პროცესის მოცემულ ფაზაზე საბაზრო პრინციპების და მექანიზმების საფუძველზე ხორციელდება საზოგადოებრივი პროდუქტის რეალური განაწილება. მოხმარების ფაზა ასევე ასრულებს ფუნქციების რიგს. მატერიალური და სულიერი სიკეთეების პირადი მოხმარება უზრუნველყოფს ადამიანის, ოჯახის ცხოვრების პირობებს, შრომისადმი მისი შესაძლებლობების კვლავწარმოებას. წარმოების საშუალებების მოხმარება წარმოადგენს საწარმოო მოხმარებას, ანუ თავად წარმოების პროცესს.

კვლავწარმოების პროცესი შეიძლება წარმოვიდგინოთ საქონლის დინების მუდმივ მოძრაობად. კვლავწარმოების პროცესის მთავარი მონაწილეები არიან ადამიანები და ფირმები. ზუსტად მათ შორის წარმოებს სასაქონლო დინების ძირითადი გადაადგილება, თანამედროვე საზოგადოებაში კვლავწარმოების პროცესის განხორციელებაში დიდ როლს თამაშობს სახელმწიფო.

მოსხლეობის შემოსავლის ზრდა ახდენს ხილულ გავლენას საქონლის მოხმარების მაშტაბებზე. მას როგორც წესი მიეყვარათ მოხმარების სიდიდის გაფართოებისაკენ, მოთხოვნის ზრდისა და საბოლოოდ, წარმოების ზრდისაკენ. **ჯონ მეინარდ კეინზის** სკოლის მიერ არის წამოყენებული მოხმარების მოცულობის და მოკლე ვადაში მენარმეობის შესაძლო გაზრდის იდეა, კერძოდ ერთობლივი მოთხოვნის ზრდის ხარჯზე.

ფირმების როლი ბაზარზე მოთხოვნის მქონე საქონლის წარმოებაში მდგომარეობს. ფირმები იძენენ ბაზარზე სამწარმოო რესურსებს და ბაზარს ახალ საქონელს სთავაზობენ (მზა პროდუქციის). შეიძლება ითქვას, რომ მაკროწარმოების ეფექტურობა მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია მიკროდონეზე წარმოების ორგანიზაციაზე, ანუ ცალკეული ფირმების დონეზე.

კვლავწარმოების პროცესში სახელმწიფოს მნიშვნელობა მდგომარეობს, პირველ რიგში, კვლავწარმოების პროცესის პროპორციების რეგულირებაში. გადასახადების მეშვეობით სახელმწიფოს

შეუძლია სამეურნეო სუბიექტების შემოსავლის შემცირება-ზრდა, მაგ. მონოპოლიის მქონე საწარმოების მოგების სიდიდის შემცირება. პენსიების, სტიპენდიების საშუალებით შესაძლოა გატარდეს მრავალმხრივ არაპოპულარული, მაგრამ სახელმწიფოს მიერ ხშირად გამოყენებული ე. წ. სოციალური თანასწორობის პოლიტიკა. კრედიტები და სახელმწიფო შესყიდვები იძლევა საზოგადოებრივად მნიშვნელოვანი საწარმოების დაჩქარებული განვითარების შესაძლებლობას. მაგ. შეიძლება მაღალტექნოლოგიური წარმოების, სასოფლო მეურნეობის მხარდაჭერა. სახელმწიფო ხშირად წარმოადგენს მზა პროდუქციის მსხვილ შემსყიდველს. თავდაცვითი მნიშვნელობის პროდუქციის მიმართებაში ის ფაქტიურად არის მონოპოლიური მომხმარებელი.

9.2 გაფართოებული კვლავწარმოების რესურსები და ფაქტორები

კვლავწარმოების პროცესის უზრუნველყოფა განპირობებულია ეკონომიკის სარესურსო ბაზით და სხვადასხვა რესურსების მოძრაობაში მომყვანი ეკონომიკური თუ არაეკონომიკური ფაქტორების მოქმედებით. რესურსები წარმოადგენენ წარმოების უზრუნველყოფის საშუალებასა და წყაროს. მათ შემადგენლობაში შედის სამუშაო რესურსები, ბუნებრივი, საბრუნავი საშუალებები, ინფორმაციული, ფინანსური რესურსები და სხვ. ფაქტორებში იგულისხმება ეკონომიკურ პროცესზე და მის შედეგებზე გავლენის მქონე მიზეზები, პარამეტრები და მოქმედებები. აქედან გამომდინარე, გაფართოებული კვლავწარმოების ფაქტორებს საუბრისას გამოყენებული რესურსების რაოდენობის და ხარისხის გაზრდას (შრომის, მიწის, კაპიტალის) ვგულისხმობთ. უკანასკნელს მიაკუთვნებენ მუშაკების კვალიფიკაციის და განათლების ზრდას, ტექნოლოგიების სრულყოფა, საინფორმაციო უზრუნველყოფა, ინოვაციური წარმოების განვითარება და ა. შ. შემდგომ მოდის ერთობლივი მოთხოვნის ამაღლების ფაქტორი, რომელიც დამყარებულია მოსახლეობის შემოსავლის ზრდასა და საკრედიტო ურთიერთობათა განვითარებაზე. ასევე უნდა აღინიშნოს, რესურსების გადანაწილების ფაქტორები. ისინი უზრუნველყოფენ რესურსების გამოყენების ეფექტურობის ამაღლებას.

ზოგადად, შრომითი პოტენციალის ხარისხი შეიძლება შეფასდეს რიგი პარამეტრებით. დავიწყოთ ისეთით, როგორიც არის შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის ჯანმრთელობა, მისი ხარისხი, ანუ ადამიანები, რომელიც უკვე დღეს შეიძლება ჩაერთონ წარმოების პროცესში. შრომითი პოტენციალი ასევე უნდა შეფასდეს მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის მიხედვით. ის გვიჩვენებს თუ როგორი შრომითი რესურსები გააჩნია ქვეყანას უახლოესი მომავლისათვის და როგორი დანახარჯი ექნება სახელმწიფოს ხანდაზმულთა დახმარებისას. ამ ინფორმაციის საფუძველზე შეიძლება ვიმსჯელოთ შრომითი პოტენციალის გამოყენების ეფექტურობის და წარმოების გაფართოების შესაძლებლობაზე. არა ნაკლები მნიშვნელობისაა ისეთი პარამეტრიც, როგორიცაა მოსახლეობის მობილურობა, ერთი სამეწარმეო სფეროდან მეორეში შრომითი ძალის გადასვლა და ტერიტორიალური მიგრაციის შესაძლებლობა. და ბოლოს, შრომითი ძალის კვალიფიკაციის და სანარმოო კულტურის დონე წარმოადგენს იმ ძირითად ფაქტორს, რომელიც გააჩნია ქვეყანას. ყველაფერი ეს გვაძლევს უფლებას ვთქვათ, რომ საშუალო და უმაღლესი განათლების სისტემის მხარდაჭერა უნდა განიხილებოდეს როგორც სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული ამოცანა.

მოცემულ მომენტში შრომითი რესურსების გამოყენების ეფექტურობის გაზრდა შესაძლებელია სხვადასხვა საბაზრო ინსტრუმენტების საშუალებით. აუცილებელია სამუშაო ძალის მობილურობის და სამეწარმეო საქმიანობის სფეროებს შორის თავისუფალი გადაადგილების სტიმულირება. საჭიროა უმუშევართა დიფერენცირებული სოციალური დახმარების ფართო გამოყენება.

კვლავწარმოების პროცესის განმაპირობებელ მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს წარმოებაში გამოყენებული მოწყობილობები. ისინი გავლენას ახდენს იმ პროდუქციის ხარისხსა და რაოდენობაზე, რომელიც მოცემულ მომენტში იწარმოება ქვეყანაში. მოცემულ შემთხვევაში მეტად მნიშვნელოვანია მოწყობილობების რაოდენობა და ხარისხი, ცვეთა, სამეცნიერო-ტექნოლოგიური პროგრესის მოთხოვნების შესაბამისობა, მოქმედი დანადგარების დაკავებულობა.

ეკონომიკის ეფექტური განვითარება წარმოუდგენელია ძირითადი სამეწარმეო ფონდების განახლების გარეშე. ეს პროცესები შესაძლებელია განხორციელდეს ინვესტიციების ხარჯზე. მათი ნე-

არობია დაგროვებისა და ამორტიზაციის ფონდები. ინვესტიციების მაღალი ეფექტურობა, როგორც წესი, მიიღწევა მხოლოდ მაშინ, როდესაც ჩადებული საშუალებების დახმარებით არა მარტო იცვლება მწყობრიდან გასული დანადგარი მსგავსით, არამედ ინერგება პრინციპულად ახალი ტექნოლოგიები და დანადგარები. სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის ხელისაწვდომობა მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია ქვეყნის სამეცნიერო-ტექნიკურ პოტენციალზე და მის სტიმულირებაზე.

პრაქტიკულად ყველა მაღალგანვითარებული სახელმწიფო აქტიურად უჭერს მხარს ფუნდამენტალური კვლევების სფეროს, როგორც გამოყენებითი მეცნიერების განვითარების საფუძველს. სახელმწიფო მხარდაჭერა ხორციელდება ირიბი მართვის სხვადასხვა საშუალებებით. ასეთია შეღავათიანი დაბეგვრა, კრედიტირება, კომპანიების განვითარებისადმი რბილი დამოკიდებულება. თუმცა სახელმწიფოს მიერ ასეთი ბერკეტების გამოყენებისას აუცილებელია ზომიერება და საფუძვლიანი ანალიზი.

სამეურნეო ცხოვრების კოორდინირების, საბაზრო მექანიზმის ეფექტურობის განმაპირობებელი ძირითადი საშუალებებია მეწარმეობა და კონკურენცია. კონკურენცია აიძულებს საქონელმწარმოებელს ოპტიმალურად გამოიყენოს რესურსები და გაატაროს საქონელს მომხმარებლისათვის მისაღები ფასების პოლიტიკა. თუ კონკურენტული ბაზრის პირობებში რომელიმე მეწარმე ცდილობს საქონელს დაადოს მაღალი ფასი, მაშინ მყიდველი იძენს საგნებს სხვასთან. საბაზრო სისტემის ნორმალური ფუნქციონირებისას ფასის მომატების შეუძლებლობა ასტიმულირებს მეწარმეებს მოგების მომატებისაკენ წარმოების ხარჯის შემცირების მეშვეობით, სამეწარმეო რესურსების რაციონალური გამოყენების გზით.

კვლავწარმოების რესურსულ ბაზაზე მნიშვნელოვანი ზეგავლენა აქვს საერთაშორისო ვაჭრობაში ქვეყნის სპეციალიზაციასა და ექსპორტ-იმპორტის სტრუქტურას. შრომის საერთაშორისო გადანაწილების სისტემაში ჩართვა ქვეყანას პლანეტის ინტელექტუალური რესურსებისა და თანამედროვე ტექნოლოგიებისა გამოყენების საშუალებას აძლევს. ამასთან, საქონლის ვიწრო წრის ექსპორტზე სპეციალიზაცია (მაგ. ნედლეულის) კვლავწარმოების სისტემაში მნიშვნელოვან დისპროპორციას იწვევს და საბოლოო ჯამში ეკონომიკური სისტემის არამდგრადობის წინაპირობად გვევლინება.

ასევე აღსანიშნავია, რომ გაფართოებული კვლავწარმოების პროცესზე არამარტო ეკონომიკური ფაქტორები ახდენენ გავლენას, არამედ პოლიტიკური, სამხედრო, კლიმატური, ეთნიკური, დემოგრაფიული, კულტურული და ა. შ.

ეკონომიკურ მეცნიერებაში ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური პრობლემა კვლავწარმოების პროცესისი მაკროეკონომიკური ფაქტორების სახელმწიფოებრივი რეგულირების მექანიზმებია. ეკონომიკური თეორიის პრაქტიკულად ყველა სკოლის მიერ მრავალმხრივ დადასტურებულია, რომ სახელმწიფო უნდა ქმნიდეს კონკურენციის ოპტიმალურ პირობებს, მონაწილეობდეს საბაზრო ინფრასტრუქტურის ჩამოყალიბებაში, ასევე პოზიტიურ გავლენას ახდენდეს საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებზე.

თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ დღესდღეისობით, კვლავწარმოების რესურსულ ბაზის ფაქტორების სახელმწიფო რეგულირების საკითხზე ერთიანი აზრი არ არსებობს. ნეოკლასიკური სკოლის წარმომადგენლების აზრით, სახელმწიფო ეკონომიკური პროცესების კვლავწარმოების ცალკეული ფაქტორების პირდაპირი რეგულირებისგან თავს უნდა იკავებდეს. მათი აზრით იდეალური რეგულატორი ბაზარია. ნეოკლასიკოსები თვლიან, რომ სახელმწიფოს ამოცანა სამეურნეო სუბიექტების მოღვაწეობისათვის მაქსიმალურად ხელსაყრელი პირობების შექმნაა და არა სხვადასხვა ბერკეტების ბაზრის რეგულირება.

მათი ოპონენტები კი თვლიან, რომ საბაზრო ეკონომიკას ახასიათებს კვლავწარმოების პროცესში გარკვეული დისტროპორციების წარმოქმნა. აქედან გამომდინარე რეგულირება ობიექტური აუცილებლობაა და არა თვითმიზანი. სახელმწიფოს ზეგავლენის ყველაზე მნიშვნელოვანი სფერო საინვესტიციო და შრომის ბაზარია.

პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ თითქმის ყველა ქვეყანაში მთავრობა მონაწილეობს მაკროკვლავწარმოების პროცესში დამ ისი რესურსული ბაზის ჩამოყალიბებაში. სახელმწიფოს მონაწილეობის ხარისხი კი კონკრეტული ეკონომიკური ვითარებით და გაბატონებული ეკონომიკური დოქტრინით არის ნაკარნახევი.

უდავოა, რომ გარდამავალი ეკონომიკის პირობებში სახელმწიფოს მარეგულირებელი როლი უფრო აქტიური უნდა იყოს ვიდრე სტაბილური და ჩამოყალიბებული ეკონომიკური სისტემის ქვეყანაში. სახელმწიფო თავისი ქმედებით ახალი ეკონომიკური სისტემისთვის ხელსაყრელ გარემოს უნდა ქმნიდეს. ასეთი გარემოს

ჩამოყალიბება კი პირდაპირი ზეგავლენის გარეშე პრაქტიკულად შეუძლებელია. ერთი ეკონომიკური ფორმაციიდან მეორეზე გადასვლის პროცესი კი ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნის გარეშე წარმოუდგენელია. გარდამავალ პერიოდში სამეურნეო სუბიექტებს გრძელვადიანი გეგმები არ გააჩნიათ, ასევე ვინაოვდება დადეგმვის პორიზონტიც. ეკონომიკის ტრანსფორმაციის დროს ხშირ შემთხვევაში წარმოების ისეთი სექტორები ზარალდებიან რომელთა უკუგება გრძელვადიან პერიოდზეა გათვლილი. ამიტომაც ყველაზე რთული ვითარება სამეცნიერო-კვლევით და საცდელ-საკონსტრუქტორეო სფეროში (Research & Development) წარმოიქმნება. ასევე ზარალდება სამრეწველო სფერო რომელიც მნიშვნელოვან კაპიტალდაბანდებას მოითხოვს და წარმოების ხანგრძლივი ციკლით ხასიათდება.

სახელმწიფოს უპირველესი ამოცანა არის ეკონომიკის ძირითადი და სისტემური სექტორების გადარჩენა. მომავალში ჩამოშლილი სფეროების და დარგების აღდგენა უფრო შრომატევად და ხარჯიან პროცესად შეიძლება იქცეს ვიდრე დღეს სახელმწიფოს მიერ გარკვეული მხარდაჭერით ასეთი დარგების სიცოცხლისუნარიანობის სენარჩუნება. თუმცა აქაც არის გამონაკლისები და ყოველი კონკრეტული შემთხვევა ინდივიდუალურ მიდგომას საჭიროებს.

ყოველივე ზემოდ ჩქმულიდან გამომდინარე გარდამავალ პერიოდში სახელმწიფომ ქვეყნის განვითარების გრძელვადიანი გეგმები უნდა განსაზღვროს. ეს გეგმები არა მარტო საბაზრო სფეროს უნდა ეხებოდეს, არამედ ყველა იმ სფეროს რომელსაც ქვეყნისთვის სტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს და სწრაფი კაპიტალუკუგების მოთხოვნებისადმი ადაპტირება არ შეუძლიათ. სახელმწიფოს დადებითი ზეგავლენა ვითარების შესაბამისი უნდა იყოს და ირიბი ჩარევა უნდა ენაცვლებოდეს პირდაპირ მონაწილეობას და პირიქით.

თავი X

ეკონომიკური ზრდა – სახელმწიფოს ძირითადი ამოცანა

10.1 სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესი

ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფა წარმოადგენს სახელმწიფოს ერთ-ერთ მთავარ ამოცანას, რომელიც ორიენტირებულია ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების განხორციელებისაკენ. ეკონომიკური ზრდა ასახავს ეკონომიკური ცხოვრების მოძრაობის, საზოგადოებაში სამეწარმეო ძალების და ურთიერთობების განვითარებაში პროგრესული ტენდენციების და ცვლილებების გამოჩენის პროცესს. ის დაკავშირებულია ბუნებრივი, ეკონომიკური და საზოგადოებრივი რესურსების ხარჯვასთან, ამიტომაც ყოველთვის წარმოადგენს საზოგადოების შესაძლებლობისა და საჭიროებების დინამიური ბალანსირების შედეგს.

ეკონომიკური ზრდის მთავარი მიზანია გარკვეულ დროში მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების აბსოლუტური ან შედარებითი გაზრდა. მათი მოცულობა და სტრუქტურა უზრუნველყოფს თვითგანვითარების ძირითადი ფაქტორთა კვლავწარმოებას. ასეთია სამეწარმეო აპარატის ზრდა და განახლება, მისი ეფექტური გამოყენება. ამ საფუძველზე ხდება გადამწყვეტი სოციალური ინდიკატორების – რეალური შემოსავლის ზრდა, ცხოვრების დონის გაუმჯობესება და სხვა მაჩვენებლების გაზრდა. ასეთი ზრდა წარმოადგენს ეკონომიკური განვითარების დადებით დინამიკას. ჩავარდნა კი ხასიათდება ეკონომიკური მაჩვენებლების, მისი ცალკეული სექტორების უარყოფითი დინამიკით.

განვითარების ექსტენსიური ტიპი წარმოადგენს ეკონომიკურ ზრდას, რომელიც მიიღწევა მეწარმეობის გამოყენებული ფაქტორების მასის გაზრდის გზით. ეკონომიკური ზრდის ექსტენსიური ტიპის ძირითადი ფაქტორებია სამუშაო პერსონალის, სამუშაო დროის, ძირითადი და საბრუნო ფონდების, ტექნოლოგიის სტაბილური დონისა და ინვესტიციების ზრდა და ა.შ. თუმცა ექსტენსიური განვითარების ტიპისა შესაძლოა მეურნეობის ეფექტურობის ნაწილობრივი ზრდა, რადგანაც სახეზეა ე.წ. „მასშტაბის ეფექტი“.

განვითარების ინტენსიურ ტიპს ადგილი აქვს მაშინ, როდესაც ეკონომიკური ზრდა ეფუძნება წარმოების პროცესში უფრო მეტად

სრულყოფილი საწარმოო ფაქტორების, ასევე არსებული სამეწარმეო პოტენციალის და სხვა რესურსების გამოყენებას. ეკონომიკური ზრდის ინტენსიური ტიპის ძირითად ფაქტორებს მიეკუთვნება ახალი ტექნიკისა და ტექნოლოგიების დანერგვა, მომუშავე პერსონალის კვალიფიკაციის ამაღლება, სამეწარმეო ციკლის შემცირება, არსებული ფონდების ბრუნვის და ოპერაციების დაჩქარება, ეკონომიკაში სტრუქტურული გარდაქმნები, წარმოების ორგანიზების გაუმჯობესება და სხვა. ინტენსიური განვითარების შედეგებს წარმოადგენს რესურსების წარმოებაში ჩართული თითოეული ერთეულიდან საბოლოო პროდუქციის გამოსვლის ზრდა, პროდუქციის რენტაბელურობის და ხარისხის გაზრდა.

ეკონომიკური ზრდის ექსტენსიური და ინტენსიური ტიპები, როგორც წესი, ურთიერთქმედებენ და „თანაარსებობენ“, რაც იძლევა საშუალებას ვილაპარაკოთ ეკონომიკური ზრდის უპირატესად ექსტენსიურ და უპირატესად ინტენსიურ ტიპზე.

დიდ გავრცელებას პოვებს ეკონომიკური განვითარების კიდევ ერთი ტიპი – ინოვაციური. ის სხვებისაგან განსხვავდება ახალი და მუდმივად განახლებადი პროდუქციის მიზანმიმართული წარმოებით, მათ შორის ახალი ტექნიკის, საქონელის სახით ფაქტორ-ინოვაციები. მას ახასიათებს ტექნოლოგიურ ბაზაში, შრომის ორგანიზაციასა და მოტივაციაში სიახლეების გამოყენება. ინოვაციური გზა ხასიათდება სამეურნეო სისტემაში ინოვაციურობის კვლავწარმოებისათვის ყველა საჭირო ინსტიტუციონალური პირობების არსებობით. ასეთი თვისებები უზრუნველყოფენ ეფექტურ ეკონომიკურ ზრდას. ეს კი არის სახელმწიფოს ძლიერების გაზრდის, ეროვნული სიმდიდრის და ინვესტიციების გაზრდისათვის დამატებითი რესურსების მიღების ძირითადი წყარო, რომელიც მიმართულია გაფართოებული კვლავწარმოების განხორციელებისაკენ.

ეკონომიკური ზრდის ოპტიმალური ტემპები განპირობებულია მოთხოვნების ბალანსითა და საზოგადოების შესაძლებლობით. ასეთ ეკონომიკურ ზრდაში უნდა იყოს დაინტერესებული ყველა – დამყარებლებიც და დაქირავებულებიც, პენსიონერები და მომავალი თაობაც. ეფექტური ეკონომიკური ზრდა ეყრდნობა მეცნიერებას და ტექნოლოგიურ ინოვაციებს, ბუნებრივი რესურსების გამოყენებას არა მხოლოდ დღევანდელი, ასევე სამომავლო მოთხოვნების გათვალისწინებით, ქვეყნის მაშტაბით სამეურნეო სუბიექტების ინტერესების შეთანხმება, სოციალური განვითარების შესაძლებლობების გამრავლება.

10.2 ეკონომიკური ზრდის ხარისხი

ეკონომიკური ზრდა გულისხმობს ეროვნული წარმოების რეალური მოცულობის გრძელვადიან ცვლილებებს, რომელიც დაკავშირებულია მწარმოებლური ძალების განვითარებასთან დროის გრძელვადიან პერიოდში. ეკონომიკური ზრდის აუცილებლობა განპირობებულია სამომხმარებლო სიკეთეზე საზოგადოების მოთხოვნილების მუდმივი ამაღლებით. მოთხოვნის განვითარებას, მის რაოდენობრივ ცვლილებასა და ხარისხობრივ განახლებას უსაზღვრო ხასიათი გააჩნია: წარმოების განვითარება და სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესი იწვევს ახალი მოთხოვნილებების წარმოშობას. აღნიშნული ტენდენცია წინააღმდეგობაშია ეკონომიკური შესაძლებლობების შეზღუდულობასთან, რაც განპირობებულია რესურსების შეზღუდულობით. ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელობა, უპირველეს ყოვლისა, ვლინდება აღნიშნული წინააღმდეგობის შერბილებაში. ეკონომიკური ზრდისას, შრომის ოპტიმალური დანაწილების, მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პროგრესის უახლესი მიღწევების გამოყენებისა და წარმოების პროცესის მუდმივი განახლების პირობებში შესაძლებელია შეზღუდული რესურსების რაციონალური გამოყენება, პროდუქციის გამოშვების რეალური მოცულობის გადიდება და საზოგადოების მზარდი ეკონომიკური მოთხოვნილებების მაქსიმალური დაკმაყოფილება. წარმოების კაპიტალურმა წესმა ერთმანეთს დაუკავშირა და ურთიერთგაპირობებული გახადა კაპიტალის მესაკუთრეებისა და დაქირავებული მუშაკების ეკონომიკური ინტერესები, რითაც სათანადო პირობები შექმნა, როგორც წარმოების ზრდის დაჩქარებისათვის, ასევე მზარდი ეკონომიკური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისათვის.

ძირითადი კაპიტალის მესაკუთრეთათვის, წარმოების მოცულობის გადიდება და წარმოების დანახარჯების შემცირება, რაც ქვეყნის მაშტაბით ეკონომიკურ ზრდაში პოულობს ასახვას, წარმოადგენს წმინდა მოგების ზრდისა და სიმდიდრედ დაგროვების ძირითად საშუალებას. ამიტომ, მოგების გადიდებით მწარმეთა დაინტერესება გაფართოებული კლავწარმოების უზრუნველყოფისა და ეკონომიკური ზრდის წამქეზებელი მოტივია. მეტი მოგების მიღების მიზნით მწარმეები იწვესტიციურ პროექტებს ახორციელებენ, წარმოებაში მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის

უახლოეს მიღწევებს, შრომისა და წარმოების ორგანიზაციის თანამედროვე მეთოდებს ნერგავენ. აღნიშნული ღონისძიებების განხორციელება, მკაცრი საბაზრო კონკურენციის პირობებში კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისა და მოგების გადიდების აუცილებელი პირობაა.

ეკონომიკური ზრდა, დაქირავებული მუშაკების ინტერესებშიც შედის, ვინაიდან მათი შემოსავლებისა და კეთილდღეობის ზრდის ძირითად წყაროს პროდუქციის გამოშვების გადიდება, ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა და ხელფასის ამაღლება წარმოადგენს. ამიტომ, დაქირავებული მუშაკი დაინტერესებულია მწარმოებლური შრომით, საკუთარი კვალიფიკაციის ამაღლებით და დანაზოგის შექმნით.

დღეისათვის, ეკონომიკურ თეორიასა და პრაქტიკაში წინა პლანზე ეკონომიკური განვითარების პრობლემა და ეკონომიკურ ზრდასთან შედარებით ეკონომიკური განვითარების პრიმატის აღიარება გამოდის.

საზოგადოების ეკონომიკური განვითარება მრავალსახოვან პროცესს წარმოადგენს, რომელიც ეკონომიკურ ზრდას, ეკონომიკაში სტრუქტურულ ცვლილებებს, მოსახლეობის ცხოვრების პირობებისა და ხარისხის სრულყოფას მოიცავს. ჩვენი აზრით, ეკონომიკური განვითარების განმარტებაში აუცილებელია გათვალისწინებული იყოს ეკონომიკური საქმიანობის რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მახასიათებლების ცვლილება და სიღარიბის დონის შემცირება.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ეკონომიკური განვითარება ეკონომიკური საქმიანობის რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მახასიათებლების ცვლილების, მათი ამაღლებისა და სრულყოფის გრძელვადიანი პროცესია, რომელიც წარმოების ეფექტურობის ამაღლებასა და ეკონომიკურ ზრდას, ინსტიტუციურ და სტრუქტურულ ცვლილებებს, სიღარიბის დონის შემცირებასა და მოსახლეობის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას მოიცავს. ამასთან, გასათვალისწინებია ისიც, რომ ეკონომიკური განვითარების ცალკეული მახასიათებლის ამაღლების ან სრულყოფის, ან პირიქით, რომელიმე მათგანის დაცემის ან გაუარესების მიხედვით, შეუძლებელია ეკონომიკური განვითარების ერთმნიშვნელოვანი შეფასება, ვინაიდან ერთი მახასიათებლის სრულყოფის პროცესი შეიძლება სხვების გაუარესებას დაემთხვეს. მაგალითად, პოსტკომუნისტურ

ქვეყნებში, 90-იან წლებში განხორციელებული ინსტიტუციურ-სტრუქტურული ცვლილებებისა და ლიბერალიზაციის პროცესები მიანიშნებენ ეკონომიკური განვითარების პროცესზე. ამავ დროს უნდა აღინიშნოს, რომ ეკონომიკური სისტემის ტრანსფორმაციისკენ მიმართულმა რეფორმებმა წარმოების მკვეთრი დაცემა, უმუშევრობის ზრდა, ინფლაცია, სიღარიბის დონის ამაღლება და მოსახლეობის ცხოვრების პირობების არსებითი გაუარესება გამოიწვია, ე.ი. პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში აღინიშნება "ეკონომიკური განვითარება ეკონომიკური ზრდის გარეშე", სიღარიბის დონის ამაღლებისა და მოსახლეობის ცხოვრების პირობების გაუარესების ვითარებაში. ამიტომ, ეკონომიკური განვითარების შეფასება აუცილებელია მისი ცალკეული მაჩასიათებლების კომპლექსური შეფასების საფუძველზე გრძელვადიან პერიოდში მოსალოდნელი ცვლილებების გათვალისწინებით.

ეკონომიკური ზრდა ეკონომიკური განვითარების შემადგენელი ნაწილია. ამასთან, ეფექტური ეკონომიკური ზრდა საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების საშუალებაა. ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება, თავის მხრივ ეკონომიკური ზრდის ტემპებს და წარმოების ეფექტურობას განსაზღვრავს.

მსოფლიო ბანკის 1991 წლის მოხსენების თანახმად: "განვითარების მიზანს წარმოადგენს ცხოვრების ხარისხის გაუმჯობესება, რაც განსაკუთრებით ღარიბ ქვეყნებში, უპირველეს ყოვლისა ნიშნავს შემოსავლების გადიდებას, მაგრამ არა მხოლოდ ამას, ის ასევე მოიცავს საუკეთესო განათლებას, კვებას და ჯანმრთელობის დაცვას, სიღარიბის მაშტაბების შემცირებას, გარემომცველი გარემოს გაჯანსაღებას, შესაძლებლობების გათანაბრებას, პიროვნული თავისუფლების გაფართოებასა და უფრო ინტენსიურ კულტურულ ცხოვრებას. მოყვანილი ციკატიდან ჩანს, რომ ცხოვრების ხარისხის გაუმჯობესება დაკავშირებულია მოსახლეობის შემოსავლების ზრდასთან, რომლის მატერიალურ საფუძველსაც წარმოადგენს ეკონომიკური ზრდა, მისი მაღალი ტემპის უზრუნველყოფა. აქვე უნდა ავლენიშნოთ, რომ ეკონომიკური ზრდა, რაც გამოიხატება მთლიანი შიდა პროდუქტის რეალური მოცულობის ზრდაში, ყოველთვის არ მიუთითებს მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლებაზე. აღნიშნულის დასადასტურებლად გამოდგება ყოფილი სსრკ, სადაც ინარმოვობდა მრავალი დასახელების უხარისხო და დაბალი სამომხმარებლო თვისებების მქონე პროდუქცია, რომელზეც მოსახლეო-

ბის ფართო ფენების მხრიდან ადექვატური მოთხოვნა არ არსებობდა. სამომხმარებლოსთან შედარებით, საწარმოო დანიშნულების პროდუქციის წარმოებისათვის უპირატესობის მინიჭებამ, თავის მხრივ სამომხმარებლო დანიშნულების პროდუქციის მოცულობის შემცირება და მისი ხარისხის გაუარესება გამოიწვია. უარყოფითი როლი ითამაშა აგრეთვე სახალხო მეურნეობის მილიტარიზაციამ. ყოველივე ზემოაღნიშნულის შედეგად, ყოფილ სსრკ-ში, როგ დარგებში, ერთ სულ მოსახლეზე პროდუქციის გამოშვების მსოფლიოში საუკეთესო მაჩვენებლის მიუხედავად, მოსახლეობის კეთილდღეობის მნიშვნელოვნად დაბალი დონე აღინიშნებოდა.

ამრიგად, საზოგადოებრივი ღირებულება გააჩნია ისეთ ეკონომიკურ ზრდას, რომელიც უზრუნველყოფს მოსახლეობის ეკონომიკური მოთხოვნილებების უფრო მაღალ დონეზე დაკმაყოფილებას და მომავალი თაობების განვითარებისათვის მატერიალური ბაზის ფორმირებას.

ეკონომიკური ზრდის, როგორც მიზნის მიღწევის საშუალების დახასიათებისას საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებასთან ერთად, მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ქვეყნის ეროვნულ-ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფაც. მხოლოდ გრძელვადიანი, მყარი ეკონომიკური ზრდის პირობებშია შესაძლებელი იმ ფინანსური და მატერიალური რესურსების ფორმირება, რომლებიც უზრუნველყოფენ ქვეყნის მდგრად, უსაფრთხო განვითარებასა და მისი თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცებას.

ამგვარად, გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდა, ანუ მშპ-ის რეალური მოცულობის გრძელვადიანი გადიდება, მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლების, სიღარიბის შემცირების, ჯანმრთელობის დაცვის და განათლების სისტემის ეფექტური ფუნქციონირების, მოსახლეობის სოციალური დაცვის ეროვნული სიმდიდრის ზრდისა და მომავალი თაობების ნორმალური ცხოვრებისათვის აუცილებელი მატერიალური ბაზის ფორმირების, ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცებისა და ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის აუცილებელი პირობაა.

ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისა და ეროვნულ-ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის პრობლემები განსაკუთრებულ აქტუალობას გარდამავალ ეკონომიკაში იძენს, სადაც აღინიშნება სათანადო ფინანსური და მატერიალური

რესურსების უკმარისობა. ამიტომ, პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში მხოლოდ გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის უნარის მქონე ეკონომიკური სისტემის შექმნითაა შესაძლებელი ეკონომიკური და სოციალური კრიზისის დაძლევა, კონკურენტუნარიანი ეკონომიკის ფორმირება, მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესება.

ეროვნული მემკვიდრეობის, მისი წამყვანი დარგების კონკურენტუნარიანობის ამაღლების მიზნით, პოსტსოციალისტურმა ქვეყნებმა განსაკუთრებული ყურადღება ეკონომიკური ზრდის ეფექტურობას უნდა მიაქციონ.

10.3 ეკონომიკური ზრდის ეფექტურობა

ეკონომიკური ზრდის ეფექტურობა გულისხმობს: 1. სამამულო, რეგიონულ და მსოფლიო ბაზრებზე კონკურენტუნარიანი, მაღალხარისხოვანი პროდუქციის გამოშვებას; 2. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის უახლესი მიღწევებისა და ახალი ტექნოლოგიების წარმოებაში დანერგვას და ამის საფუძველზე მშპ-ის განსაზღვრული მოცულობის წარმოებისათვის და მისი ზრდის უზრუნველყოფისათვის საჭირო რესურსების მინიმალურ დონემდე შემცირებას, ანუ საწარმოო რესურსების გამოყენებიდან უკუგების გადიდებას. 3. ქვეყნის რეგიონებსა და დარგებს შორის შეზღუდული საწარმოო რესურსების ეფექტურ განაწილებას.

ეკონომიკური ზრდის ეფექტურობასთან ერთად განსაკუთრებული მნიშვნელობა გააჩნია "ეკონომიკური ზრდის ხარისხს". ერთი შეხედვით, "ეკონომიკური ზრდის ხარისხი" შეიძლება "ეკონომიკური განვითარების" იდენტურად ჩაითვალოს, თუმცა მათ შორის არსებობს განსხვავება. ეკონომიკური განვითარება მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებასთან და სიღარიბის დონის შემცირებასთან ერთად, მოიცავს ეკონომიკურ ზრდას, ინსტიტუციურ და სტრუქტურულ ცვლილებებს. ამისგან განსხვავებით, ეკონომიკური ზრდის ხარისხი დაკავშირებულია, მხოლოდ ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების სოციალური ორიენტაციის გაძლიერებასთან.

ეკონომიკური ზრდის ძირითადი მახასიათებლებია: — მოსახლეობის მატერიალური კეთილდღეობის გაუმჯობესება; — თვებისუფალი დროის გადიდება, რაც პიროვნების ჰარმონიული

საფუძველია; — ინვესტიციების ზრდა ადამიანური კაპიტალში; — ადამიანის შრომისა და ცხოვრების პირობების უსაფრთხოების უზრუნველყოფა; — უმუშევართა და შრომისუუნაროთა სოციალური დაცვა; — შრომის ბაზარზე მიწოდების მზარდი მოცულობის პირობებში სრული დასაქმების შენარჩუნება.

ეკონომიკური ზრდის შედეგების შეფასების სიზუსტე და უტყუარობა, ქვეყნის ეკონომიკაში არსებული რეალური ვითარების დადგენა დაკავშირებულია ეკონომიკური ზრდის შეფასებისათვის გამოყენებულ საშუალებებზე.

ეკონომიკური ზრდა შეიძლება გაიზომოს, როგორც ფიზიკურ, აგრეთვე ღირებულებით გამოხატულებაში. პირველი მეთოდი გამორიცხავს ინფლაციის ფაქტორს. ამიტომ, უფრო საიმედოა, თუმცა მისი გამოყენება, პრაქტიკულად, შეუძლებელია, ვინაიდან ეკონომიკური ზრდის ტემპის გაანგარიშებისას ძნელია სხვადასხვა დასახელების პროდუქციის შეფასებისთვის საერთო, განმაზოგადებელი მაჩვენებლის დადგენა, რის გამოც, ძირითადად გამოიყენება მეორე საშუალება, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ინფლაციასთან დაკავშირებული დამახინჯებისაგან დაზღვეული არ არის.

ეკონომიკურ თეორიასა და პრაქტიკაში გავრცელებულია ეკონომიკური ზრდის განსაზღვრა ორი ურთიერთდაკავშირებული საშუალებით. პირველის თანახმად, ეკონომიკური ზრდა განისაზღვრება, როგორც რეალური მშპ-ის გადიდება საანგარიშო პერიოდის მანძილზე. ხოლო მეორეს თანახმად, იგი გაანგარიშდება, როგორც მოსახლეობის ერთ სულზე რეალური მშპ-ის გადიდება საანგარიშო პერიოდის განმავლობაში. ამა თუ იმ საშუალების გამოყენების აუცილებლობას განსაზღვრავს კვლევის მიზნები და ამოცანები. ეკონომიკური ზრდის გაანგარიშების პირველი წესი გამოიყენება მაშინ, როდესაც კვლევის ამოცანას ქვეყნის ეკონომიკური და სამხედრო-პოლიტიკური პოტენციალის დადგენა წარმოადგენს, ხოლო მეორე მაშინ, როდესაც აინტერესებთ ცალკეული ქვეყნებისა და რეგიონების მიხედვით მოსახლეობის კეთილდღეობის დონის შედარება.

მეტად საყურადღებო მოსაზრებაა, მშპ-ის მთლიანი მოცულობის, მისი სულადობრივი მაჩვენებლის გადიდება ან შემცირება სათანადო სიზუსტით ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის ცვლილებას - ეკონომიკურ ზრდას ან ვარდნას ვერ ასახავს. მისი აზრით, ქვეყნის ეკონომიკისა და სოციალური განვითარების დონეს

განსაზღვრავს არა მარტო წლის განმავლობაში შექმნილი დოვლათი, არამედ წინა პერიოდების მანძილზე დაგროვილი სიმდიდრის მარაგიც. ქვეყნის ეკონომიკურ პოტენციალს, ადამიანთა კეთილდღეობას უფრო ზუსტად ასახავს დაგროვილი საზოგადოებრივი სიმდიდრე სულადობრივი გამოსახულებით, ვიდრე წლის მანძილზე შექმნილი დოვლათი. ქვეყანაში სოციალური-ეკონომიკურ განვითარების დონის ამაღლებაზე ან დაცემაზე, ეკონომიკურ ზრდაზე ან ვარდნაზე სწორედ ამ მაჩვენებლის ცვლილების მიხედვით შეიძლება ვიმსჯელოთ.

აღნიშნული თვალსაზრისის თანახმად, მშპ-ის მოცულობა შეიძლება გაიზარდოს, მაგრამ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონე დაეცეს, თუკი საზოგადოებრივი სიმდიდრის წლის მანძილზე შექმნილი ნაწილი ნაკლებია მწყობრიდან გასულ სიმდიდრესთან შედარებით. აღნიშნულიდან გამომდინარე, პროფესორი გ. მალაშხია მიიჩნევს, რომ ეკონომიკური ზრდის შეფასებისას გასათვალისწინებელია ახლადშექმნილ და მწყობრიდან გასულ სიმდიდრეებს შორის არსებული თანაფარდობა. ეს თვალსაზრისი, თავისი მნიშვნელობით, განსაკუთრებით აქტუალურია საქართველოსთვის, სადაც საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდის საწყის ეტაპზე აღინიშნა ეკონომიკური კრიზისის გაღრმავება, რის შედეგადაც, მკვეთრად დაეცა წარმოების მოცულობა, გაიზარდა უმუშევრობა, მწყობრიდან გამოვიდა ძირითადი კაპიტალის მნიშვნელოვანი ნაწილი. შემდგომში, ეკონომიკური აღმავლობის პერიოდში, მშპ-ის ზრდის პარალელურად არ აღნიშნულა საზოგადოებრივი სიმდიდრის ზრდაც. მაგალითად, საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემების თანახმად, 1998-1999 წლებში დაფიქსირდა მშპ-ის ზრდა: 1998 წელს -2.9%, ხოლო 1999 წელს -3%. მაგრამ იმავე პერიოდში მწყობრიდან გავიდა 1257.8 მილიონი ლარის ღირებულების ძირითადი კაპიტალი, ხოლო შევიდა -785.4 მილიონი ლარის, ანუ 472.4 მილიონი ლარით ნაკლები. აღნიშნულიდან გამომდინარე, 1998-1999 წლებში, მიუხედავად მშპ-ის წლიური მოცულობის გადიდებისა, ეკონომიკურ ზრდაზე და ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე ცალსახა საუბარი მიზანშეუწონელია. ქვეყნის საზოგადოებრივი სიმდიდრის, ეროვნული მეურნეობის ნამყვან დარგებში საწარმო-მატერიალური ბაზის შემცირება ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის დაქვეითებას ნიშნავს, რაც უარყოფით ზეგავლენას მოახდენს

ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე საშუალო და გრძელვადიანი პერიოდისათვის.

ამგვარად, ეროვნულ მეურნეობაში მიმდინარე პროცესებისა და ეკონომიკური ზრდის შეფასებისას, მშპ-ის ზრდის მაჩვენებლებთან ერთად, საჭიროა ყურადღება მიექცეს ქვეყნის საზოგადოებრივი სიმდიდრის დინამიკასა და მის სტრუქტურაში მომხდარ ცვლილებებს. ეკონომიკური ზრდის ხარისხის შეფასებისას, აგრეთვე აუცილებელია გათვალისწინებული იყოს, თუ როგორ ზემოქმედებას ახდენს იგი მოსახლეობის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებასა და სიღარიბის დონის შემცირებაზე. იმ ქვეყნებში, სადაც გრძელვადიანი პერიოდის მანძილზე სტაბილური ეკონომიკური ზრდა აღინიშნა, მკვეთრად ამაღლდა მოსახლეობის ყველა ფენის, მათ შორის ღარიბი ნაწილის შემოსავლები, ე.ი. რაც უფრო მდიდარია ქვეყანა, მით უფრო მაღალია მოხმარების საშუალო დონე მისი მოსახლეობის ღარიბ ნაწილში. ამასთან, მკვეთრად შემცირდა მოსახლეობის იმ ნაწილის წილი, რომლებიც დღეში ღებულობენ 1 აშშ დოლარზე ნაკლებ შემოსავალს. მაგალითად, ევროპის მდიდარ ქვეყნებში, სადაც ბოლო 200 წლის მანძილზე სტაბილური ეკონომიკური ზრდა აღინიშნება, დღეში 1 აშშ დოლარზე ნაკლები შემოსავლის მიმღები მოსახლეობის ღარიბი ნაწილის წილი დაეცა ნულამდე. ჩინეთში, სადაც იმავე პერიოდში ეკონომიკური ზრდის ბევრად დაბალი ტემპი აღინიშნებოდა, დღეში 1 აშშ-ის დოლარზე ნაკლები შემოსავალი გააჩნია მოსახლეობის დაახლოებით 20%-ს. სამხრეთ აზიაში კი, სადაც ეკონომიკური განვითარება კიდევ უფრო შენელებული იყო, შემოსავლის ასეთი დონე დამახასიათებელია მოსახლეობის დაახლოებით 40%-ისათვის.

ეკონომიკური ზრდის ხარისხის შეფასებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა გააჩნია მოსახლეობის ყველაზე მდიდარი 20%-სა და ყველაზე ღარიბი 20%-ის, აგრეთვე ყველაზე მდიდარი 10%-სა და ყველაზე ღარიბი 10%-ის შემოსავლებს შორის თანაფარდობის ცვლილებას.

მსოფლიო ბანკის მონაცემებით, აღნიშნული თანაფარდობები შედარებით დაბალია ქვეყნებში, რომლებიც გამოირჩევიან ადამიანური პოტენციალის განვითარების მაღალი დონით, ხოლო შედარებით მაღალია იმ ქვეყნებში, რომლებიც გამოირჩევიან ადამიანური პოტენციალის განვითარების საშუალო და დაბალი დონით. აქედან ცხადია, რომ ადამიანური პოტენციალის განვითარების

მაღალი დონით გამორჩეული ქვეყნებისათვის დამახასიათებელია შემოსავლების შედარებით თანაბარი განაწილება და სიღარიბის შედარებით დაბალი დონე, ვიდრე დანარჩენი ქვეყნებისათვის. ეკონომიკური ზრდა ხელს უწყობს სიღარიბის დონის შემცირებას, თუკი მოსახლეობის ყველაზე მდიდარი და ყველაზე ღარიბი ფენების შემოსავლებს შორის თანაფარდობა შემცირდება.

ეკონომიკური ზრდის განსაზღვრული ტემპისას, სიღარიბის დონის შემცირების ხარისხი დამოკიდებულია შემოსავლების განაწილებაში მომხდარ ისეთ ცვლილებებზე, რომელიც ღარიბებს შესაძლებლობას მისცემს ისარგებლონ ზრდის შედეგებით. თუკი ეკონომიკური ზრდის კვალდაკვალ აღინიშნება მოსახლეობის ღარიბი ფენების მიერ მიღებული შემოსავლების წილის ამაღლება, მაშინ საშუალო შემოსავლების ზრდასთან შედარებით, მათი შემოსავლები უფრო სწრაფად გაიზრდება.

ამრიგად, აუცილებელია ისეთი ეკონომიკური პოლიტიკის გატარება, რომელიც შემოსავლების განაწილების სრულყოფას გამოიწვევს. ეს უკანასკნელი იძლევა ორმაგ ეფექტს: 1. განაპირობებს სიღარიბის დონის შემცირებას; 2. ვინაიდან ღარიბ მოსახლეობას შესაძლებლობას აძლევს განათლებაზე და ჯანმრთელობის დაცვაზე მეტი თანხა დახარჯონ, ამიტომ ხელს უწყობს ეკონომიკური ზრდის ტემპის ამაღლებას და გრძელვადიან ეკონომიკურ ზრდას.

ეკონომიკური ზრდის ხარისხის შეფასების უმნიშვნელოვანესი მაჩვენებელი ადამიანის განვითარების ინდექსია, რომელიც სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის, განათლების დონისა და შემოსავლის დონის მაჩვენებლებს მოიცავს. ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ზრდისათვის და განვითარებისათვის მნიშვნელობა აქვს არა თავისთავად მშპ-ის ზრდის ტემპს, არამედ იმას, თუ რა შედეგს იძლევა იგი - იწვევს თუ არა ადამიანის განვითარების ინდექსის და ცხოვრების ხარისხის გაუმჯობესებას.

ეკონომიკური ზრდა მაშინ უწყობს ხელს ადამიანის განვითარებას, როდესაც საზოგადოების ყველა ფენის წარმომადგენელს შესაძლებლობას აძლევს იცხოვროს ხანგრძლივი და ჯანმრთელი ცხოვრებით, აიმაღლოს ცოდნა და მიიღოს შემოსავლების ის დონე, რომელიც უზრუნველყოფს ღირსეულ ცხოვრებას. ადამიანის განვითარების ინდექსის ამაღლებაც, თავის მხრივ, გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის აუცილებელი პირობაა.

ადამიანის განვითარების ინდექსის მაღალი დონით მსოფლიოს

წამყვანი ინდუსტრიული ქვეყნები ხასიათდებიან, რომლებშიც მისი მნიშვნელობა 0.900-ს აღემატება. პოსტსაბჭოთა ქვეყნების უმრავლესობაში, მ.შ. საქართველოში ადამიანის განვითარების ინდექსის მნიშვნელობა 0.8-ზე ნაკლებია. საქართველოში, 1999 წლისათვის მისი მნიშვნელობა 0.742-ის ტოლი. აშკარაა, რომ ადამიანის განვითარების ინდექსის მაღალი დონით გამოირჩევიან ის ქვეყნები, რომლებისთვისაც ბოლო ორი საუკუნის განმავლობაში დამახასიათებელი იყო გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდა.

გრძელვადიანი განაპირობებს განათლებაზე და ჯანმრთელობის დაცვაზე განეული ხარჯების ამაღლებას, როგორც ფულად, აგრეთვე შეფარდებით მაჩვენებლებში. როგორც წესი, ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში, აღნიშნული მაჩვენებლების 6-8%-ის ფარგლებში მერყეობს. მაგალითად, ნორვეგიაში 1995-1997 წლებში, განათლებაზე დანახარჯებმა მშპ-ის 7,7% შეადგინა, ხოლო ჯანმრთელობის დაცვაზე -7%; ავსტრიაში -5,4 და 5,9 პროცენტი; დანიაში -8,1 და 6,9 პროცენტი და ა.შ. ამგვარად, ეკონომიკური ზრდის შეფასება მიზანშეწონილია განხორციელდეს კომპლექსურად, შემდეგი მაჩვენებლების მიხედვით:

1. რეალური მშპ-ის მოცულობის გადიდება საანგარიშო წლის მანძილზე;
2. მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით რეალური მშპ-ის მოცულობის გადიდება საანგარიშო წლის მანძილზე;
3. საანგარიშო პერიოდის მანძილზე ახლადშექმნილი სიმდიდრის მეტობა მწყობრიდან გასულ სიმდიდრესთან შედარებით;
4. სიღარიბის დონის ცვლილება საანგარიშო წლის მანძილზე;
5. ადამიანის განვითარების ინდექსის ცვლილება საანგარიშო წლის მანძილზე;
6. განათლებაზე და ჯანმრთელობის დაცვაზე განეული დანახარჯების ცვლილება საანგარიშო წლის განმავლობაში.

თავი XI

სახელმწიფოს სტრუქტურული პოლიტიკა

სახალხო მეურნეობის ეკონომიკური კონსტრუქციის შექმნა, სხვადასხვა, მაგრამ ურთიერთდაკავშირებული პროცესების ფორმირება და მათი დროული რეგულირება, შეკეთება, ყოველთვის იყო და დარჩება ნებისმიერი სახელმწიფოს განსაკუთრებული ზრუნვის ობიექტად. სტრუქტურული პოლიტიკა სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის საფუძველია.

11.1 ეროვნული ეკონომიკის სტრუქტურირება

ეკონომიკის, როგორც სისტემის სტრუქტურული სირთულე მისი ელემენტების მრავალფეროვნებით, მათ შორის კავშირების რიცხვითა და სახესხვაობებით, იერარქიული დონეების რაოდენობითა და ქვესისტემების ხასიათით განისაზღვრება. ურთიერთდამოკიდებული პროცესების (კვლავწარმოების, რესურსული, ინვესტიციური, ინოვაციური, ფინანსური, შრომითი, ტექნოლოგიური) სიმრავლე და ურთიერთგადაჯახულობა ეკონომიკის სტრუქტურას განსაკუთრებულად ართულებს. თუმცა, ეკონომიკას სწორედ ისინი აქცევენ ცოცხალ, მუდმივად სრულმყოფ და დინამიურ ორგანიზმად.

ამგვარად, ეკონომიკის არსებული სტრუქტურის ჩამოყალიბების განმსაზღვრელი ფაქტორებია:

- შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება;
- საზოგადოების სოციალური სტრუქტურა;
- ადამიანის მოთხოვნების ზრდა და გართულება;
- მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პროგრესი.

ამის გამო, ეკონომიკის სტრუქტურისა და მისი დინამიკის შესწავლისათვის აუცილებელია რიგი თეორიების, მეცნიერული დისციპლინების, სხვადასხვა მოდელებისა და დარგთაშორისი მიდგომების გამოყენება.

დღეს საქართველოში გატარებული რადიკალური ეკონომიკური გარდაქმნები და განვითარებული საბაზრო ურთიერთობები ახლებურად აყენებს ეკონომიკის სტრუქტურის ტრანსფორმაციისა და პროპორციული კავშირების დამყარების მრავალ პრობლემას.

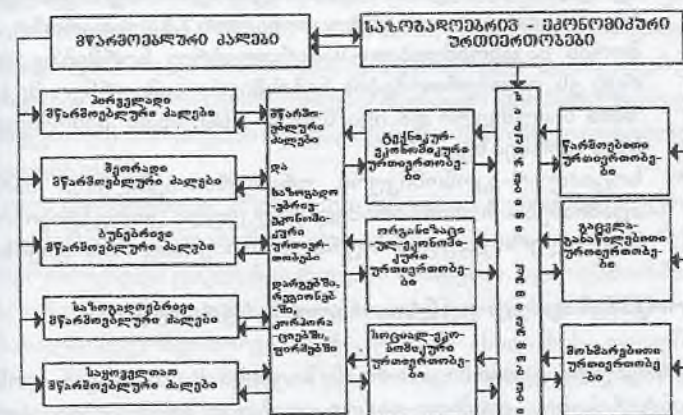
განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბაზრისა და მისი ინფრასტრუქტურის შემადგენლობის, ეკონომიკის ტერიტორიული კონსტრუქციისა და თვითგანვითარების ძირითადი რესურსული ფაქტორების კვლავწარმოების საკითხები. ეკონომიკის მრავალასპექტური ხედვა არის მისი სტრუქტურის შესწავლის ამოსავალი მეთოდოლოგიური ბაზა.

პოლიტეკონომიური სტრუქტურა

სახალხო მეურნეობის პოლიტეკონომიური სტრუქტურა არის სახალხო მეურნეობის სტრუქტურის, როგორც სხვადასხვა საწარმოო ძალის ერთობლიობა, რომლებიც პროპორციულად განაწილებულია სფეროების, ტერიტორიებისა და საკუთრების ფორმების მიხედვით.

რეგიონების (სუბიექტები, ეკონომიკური ზონები, ტერიტორიული კომპლექსები) მიხედვით წარმოების პიროვნული და ნივთობრივი ფაქტორების განთავსების სტრატეგიისა და ტაქტიკის საფუძველია სტრუქტურის სწორედ პოლიტეკონომიური ხედვა.

გარდა ამისა, ეკონომიკის პოლიტეკონომიური სტრუქტურა საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ურთიერთობებსაც (იხ. სქემა №3) მოიცავს. სქემაზე წარმოდგენილია საწარმოო ძალებისა და საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ურთიერთობების სისტემა.

სქემა №3. ეროვნული ეკონომიკის პოლიტეკონომიური სტრუქტურა

- პირველადი მწარმოებლური ძალები პოლიტეკონომიკური სტრუქტურის მატერიალურ-ნივთობრივ ნაწილს შეადგენენ. ისინი ძირითად საწარმოო ფონდებსა და მრავალნაირ სამუშაო ძალას, მათ შორის მმართველებსაც მოიცავენ.
- მეორად მწარმოებლური ძალებს მიეკუთვნება წარმოების საზოგადოებრივი პროცესის ორგანიზაციის ფორმები, კერძოდ: სამენარმეო, ინტელექტუალური რესურსები და კოოპერაცია.
- ბუნებრივი მწარმოებლური ძალები მოიცავს: შრომის ბუნებრივ ძალებსა და შრომის პროგრესის პირობებს.
- საზოგადოებრივი მწარმოებლური ძალები პირველადი და მეორადი საწარმოო ძალებია და საწარმოო ძალის კომბინაციისა და ორგანიზაციის თანამედროვე საზოგადოებრივ ფორმებს ახასიათებს. მას ორგანიზაციული და მმართველობითი რესურსები მიეკუთვნება.
- საყოველთაო საზოგადოებრივი ძალა არის მეცნიერული პოტენციალი, მეცნიერება, როგორც უშუალო საწარმოო ძალა, ინოვაციები და ინფორმაცია.
- ტექნიკურ-ეკონომიკურ ურთიერთობებს მიეკუთვნება ტექნიკისა და ტექნოლოგიის ერთობლიობა და საწარმოო ძალების სტრუქტურა.
- ორგანიზაციულ-ეკონომიკური ურთიერთობები დამოკიდებულია წარმოების ორგანიზაციაზე, მართვის სისტემებზე, ეკონომიკაში ინსტიტუციონალურ ატმოსფეროზე, მათ შორის საკანონმდებლო-სამართლებრივ ნორმებზე. სწორედ ეს ურთიერთობებია ნებისმიერი სამეურნეო მექანიზმის საფუძველი და იგი მეტად აქტიურად ზემოქმედებს სხვა ფორმებზეც.
- სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობები არა მარტო ადამიანებს შორის, არამედ ცალკეული კოლექტივისა და სოციალური ჯგუფების ურთიერთობებსაც ახასიათებს.

ორგანიზაციულ-ფუნქციონალური სტრუქტურა.

ეროვნული ეკონომიკა ორგანიზაციისა და მართვის დონეების, ინტერესებისა და მათი დამოუკიდებლად მოქმედების უნარის მიხედვით იგება. ამით იგი ეკონომიკურ და სტრუქტურულ მედეგობას უზრუნველყოფს. ეროვნული ეკონომიკის სტრუქტურა იერ-

არქიულად სტრუქტურირებულია, კერძოდ: ფირმა, კორპორაცია, რეგიონული ეკონომიკა, ეკონომიკური ზონები და ტერიტორიული კომპლექსები და მაკროეკონომიკური დონე.

კვლავწარმოებითი სტრუქტურა

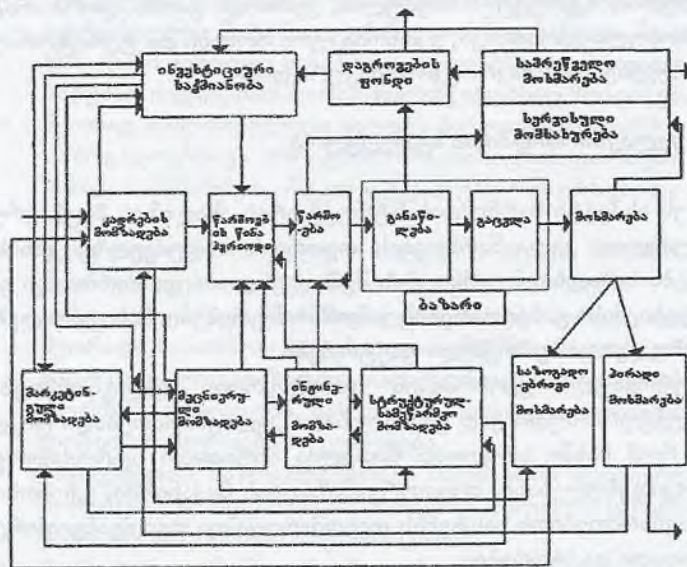
ეს ასპექტი წარმოების სტრუქტურის ანალიზის მეცნიერული საფუძველია. კვლავწარმოების თეორიის საფუძველზე განისაზღვრება სახალხო მეურნეობის შემადგენლობა და ძირითადი ელემენტები, მისი განვითარების კანონზომიერებები, მის ცვლილებასა და სრულყოფაზე მოქმედი ფაქტორები.

ეროვნული ეკონომიკის თანამედროვე კვლავწარმოებითი სტრუქტურა მუდმივად განახლებადი კვლავწარმოებადი ციკლია. ასე, რომ მასში სრულიად ნათელია ძირითადი სტრუქტურული დამოკიდებულებანი, თვითორგანიზაციის მექანიზმი, ეკონომიკის კვლავწარმოებითი სისტემის თვითმართვა და თვითგანვითარების ძირითადი ფაქტორები.

კვლავწარმოებადი ეკონომიკის ძირითადი სტრუქტურული თანაფარდობა ნატურალური და ღირებულებითი ეკონომიკური პროპორციებია, კერძოდ, შემდეგი ურთიერთდამოკიდებულებანი: ა) დაგროვება და მოხმარება; ბ) წარმოების წინა პერიოდი და უშუალოდ წარმოება; გ) წარმოება და ბაზარი; დ) საწარმოო, საზოგადოებრივი და პირადი მოხმარება; ე) მეცნიერული და ინჟინერული მომზადება; ვ) სტრუქტურულ-მეწარმეობითი და მარკეტინგული მომზადება; ზ) წარმოების ინვესტიციური და ინტელექტუალური მომზადება და სხვ.

კვლავწარმოებითი პრინციპის მიხედვით, ეროვნული ეკონომიკა კავშირების პირდაპირი ჯაჭვი კი არა, ძირითადი ფაქტორების ურთიერთმოქმედი ციკლების რთული სისტემაა. იგი ადამიანმა საკუთარი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მიზნით შექმნა.

სახალხო მეურნეობრივი სტრუქტურის ანალიზის კვლავწარმოებითი პრინციპის მიხედვით, ეკონომიკა არის მუდმივ მოძრაობასა და ცვლილებაში მყოფი თვითგანვითარებადი, თვითგანახლებადი დინამიური კატეგორია.

სქემა № 4. კვლავწარმოების ციკლი

ტექნოლოგიური სტრუქტურა

ტექნოლოგიური სტრუქტურა ეკონომიკის სტრუქტურის ერთიანი ტექნოლოგიური წარმონაქმნია, რაც ერთიპიური საქონლისა და მომსახურების წარმოების ტექნოლოგიურ საფუძველს განსაზღვრავს. მსოფლიო მეურნეობაში მიმდინარე ახალი ტექნოლოგიური რევოლუციის პირობებში იგი სახალხო მეურნეობრივ სტრუქტურაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი ხდება. ტექნოლოგიური სტრუქტურა სისტემატურ მონიტორინგს მოითხოვს.

ეკონომიკურად მაღალგანვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით, რიგი პრიორიტეტული ტექნოლოგიური მიმართულებების მიხედვით, მეტად არსებითი ჩამორჩენა საქართველოს სამთავრობო სტრუქტურების და მეცნიერული წრეებისა შეშფოთებას უნდა იწვევდეს და ზრუნვის საგანს შეადგენდეს.

რესურსული სტრუქტურა

ეკონომიკა, საზოგადოების უსაზღვრო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მიზნით, რესურსების წარმოებისა და ეფექტიანი გამოყენების პროცესების ერთობლიობაა. სწორედ ძირითადი რესურსების კვლავწარმოების პროცესების მიხედვით ხდება ეკონომიკის სტრუქტურირება.

ეკონომიკის სტრუქტურულ ორგანიზაციაში სხვადასხვა დონეების, ქვესისტემებისა და ურთიერთდაკავშირებული პროცესების არსებობამ სტრუქტურული ანალიზის მეთოდის გამოყენება განაპირობა. ეკონომიკური პროცესები სხვადასხვა მოდელებით (დარგთაშორისი ბალანსი, ეკონომიკური წონასწორობა და სხვ.), ასევე სოციალურ-ეკონომიკური ფუნქციონირების ოპტიმიზაციური და ალბათობითი მოდელებით აღიწერება.

თუმცა, მოდელირების როლისა და შესაძლებლობების გადაჭარბებული შეფასებაც არ შეიძლება. ქვეყნის სახალხო მეურნეობა რთული, თვითგანვითარებადი, მიზნობრივი სისტემაა, რომლის თვისებრივ მოდელირებასაც არსებითი სიძნელეები ახლავს თან.

11.2 სტრუქტურული პოლიტიკის როლი და ადგილი

სახელმწიფოს სტრუქტურული პოლიტიკა სისტემური ეკონომიკური პოლიტიკის ნაწილია. ამის გამო, იგი მჭიდროდ უკავშირდება და აქტიურად ზემოქმედებს სახელმწიფოს ინვესტიციურ, მეცნიერულ-ტექნიკურ, ინოვაციურ, სანარმოო, აგრარულ, სავალუტო-საფინანსო და რეგიონულ პოლიტიკასთან.

სტრუქტურული პოლიტიკა ეკონომიკური პოლიტიკის მნიშვნელოვანი და შედარებით დამოუკიდებელი ქვესისტემაა.

ამასთან, სტრუქტურული პოლიტიკა სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის შემადგენელი ნაწილია. იგი სტრუქტურისა და სტრუქტურული წარმონაქმნების მიმართ სახელმწიფოს დამოკიდებულებას გამოხატავს. სტრუქტურული პოლიტიკა ხელისუფლების ორგანოების საქმიანობის მიზანს, ამოცანებს, მიმართულებებსა და

მექანიზმს განსაზღვრავს. კონკრეტულად კი, იგი ყველა დონეზე, სხვადასხვა სფეროში, კვლავწარმოებით სტადიასა და პროცეს-ში ოპტიმალურ, პროპორციულ დამოკიდებულებასა და სტრუქტურულ კავშირებს ადგენს.

ამასთან, პროპორციებისა და სტრუქტურული ეკონომიკური ნაგებობების ოპტიმალობა საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირების ეკონომიკური ეფექტიანობით ფასდება.

გარდა ამისა, განსაკუთრებული კავშირები მყარდება სტრუქტურულ, საინვესტიციო და ინოვაციურ პოლიტიკებს შორის. ამასთან, სტრუქტურული პოლიტიკა არსებითად ინვესტიციური და ინოვაციური პოლიტიკის მიერ განისაზღვრება, რადგან სტრუქტურული კავშირებისა და ეკონომიკური პროპორციების ცვლილება ყველა სტრუქტურული ელემენტის ძირითადი კომპონენტების რაოდენობრივი და თვისებრივი ცვლილებით განპირობებულია. გლობალური ტექნოლოგიური გადატრიალების ეპოქაში, ზემოაღნიშნული ამოცანების გადაჭრა ინვესტიციებითა და ინოვაციებით ხორციელდება.

ეკონომიკური პროპორციებისა და სტრუქტურული კავშირების ოპტიმალური მდგომარეობა შეფარდებითი კატეგორიაა. იგი ყველა კონკრეტული ეკონომიკის, მისი ქვესისტემებისა და რესურსული ფაქტორების განვითარების მიზანსა და ამოცანებზე დამოკიდებულია. ამის გამო, ერთტიპურ სისტემებშიც (მაგ. რეგიონულ ეკონომიკებში) კი ოპტიმალური სტრუქტურა მეტად არაერთგვაროვანია.

ეროვნული ეკონომიკისა და მისი ნაწილების სტრუქტურირების სფეროში მეცნიერულად დასაბუთებული ცოდნა არის ეფექტიანი სტრუქტურული პოლიტიკის შემუშავებისა და რეალიზაციის ბაზა. მეტად აუცილებელია მსოფლიო პროცესების ძირითადი პროპორციული ცვლილებების, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის კანონზომიერებებისა და მისი ძირითადი ტენდენციებისა და ციკლური ეკონომიკური დინამიკის პროცესების ღრმა გააზრება და ცოდნა.

უცხოელი და ქართველი ეკონომისტები ეროვნული ეკონომიკების სტრუქტურული მაკროეკონომიკური დინამიკის მნიშვნელოვან ამოცანებად თანამედროვე ობიექტური ტენდენციების ფართო წრეს მიიჩნევენ, სახელდობრ:

- ეკონომიკური დინამიკის სოციალური მიმართულების გა-

ძლიერება, სოციალური სფეროს პრიორიტეტული განახლება. ამას სოციალურ-ეკონომიკურ მდგრადობასა და ეკონომიკურ უსაფრთხოებაზე ეკონომიკის სტრუქტურული ტრანსფორმაციის მზარდი ორიენტაცია უწყობს ხელს;

- მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესისა და ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნის ტენდენცია. ამასთან დაკავშირებით იზრდება საზოგადოებრივი კვლავწარმოების წარმოების წინა სტადიისა და შესაბამისად, ინტელექტუალური, ინჟინერული, საინვესტიციო, წარმოების სტრუქტურული, სამეწარმეო მომზადების მნიშვნელობა. იზრდება მეცნიერებატევადი წარმოების ხვედრითი წილი, მიმდინარეობს განვითარების ინოვაციურ ტიპზე ეროვნული ეკონომიკების გადასვლა. ეს უკანასკნელი მანქანათმშენებლობის პრიორიტეტული განვითარების აუცილებლობას განაპირობებს.

საწარმოო აპარატის მსხვილმასშტაბიანი ტექნოლოგიური განახლების პირობებში არანაკლებ მნიშვნელოვანია საწარმოო მოხმარების წინმსწრები ტემპებით ზრდის ტენდენციაც.

ზემოაღნიშნული პროცესები ინფრასტრუქტურული დარგების (ტრანსპორტი, კავშირგაბმულობა, ინფორმაციული სისტემები, საბაზრო ინფრასტრუქტურა) უპირატეს განვითარებას მოითხოვს და ტნკ-ის წილს მეტად აქტიურად ამცირებს.

გარდა ამისა, შრომის მწარმოებლურობის მკვეთრი ამაღლება მატერიალური წარმოების სფეროდან სამუშაო ძალის გამოთავისუფლებას განაპირობებს. შედეგად, მკვეთრად იზრდება მომსახურების წილი და ამ სექტორში მეტად რთულდება და ღრმავდება დიფერენციაცია.

აღნიშნულ ფონზე რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური და მეცნიერულ-ტექნიკური განვითარების დონეები თანაბრდება და რეგიონულ-ეკონომიკური კომპლექსები მეტად აქტიურად ყალიბდება.

- ეკონომიკის კორპორატიზაციის ზრდა. კაპიტალის თვითორგანიზაციის, ასევე სამრეწველო, საფინანსო, სავაჭრო ორგანიზაციების, კომპანიების შერწყმის საფუძველზე ეკონომიკის მყარი ორგანიზაციულ-ფუნქციონალური კარკასი,

ჩონჩხი იგება. ეს გარემოება კი, ყველა მსხვილი კორპორაციის გარშემო წერილი სამეწარმეო ფირმებისაგან შემდგარი მძლავრი სამეურნეო ზონების შექმნას მოითხოვს.

- შრომის საერთაშორისო დანაწილებისადმი ეროვნული ეკონომიკის სტრუქტურული ადაპტაცია. იმავდროულად, ეროვნებათშორისი და დარგთაშორისი გაერთიანებების რიცხვიც იზრდება.
- მეურნეობის სტრუქტურული გარდაქმნების სახელმწიფოებრივი რეგულირების გაძლიერება, სხვადასხვა სახის პოლიტიკის კოორდინაცია და ცალკეულ სამეურნეო სისტემებში მათი განხორციელება.

ამასთან, არსებული სტრუქტურის რაციონალურობისა და მისი ცვლილებების შეფასების კრიტერიუმია საზოგადოების განვითარების ძირითადი სოციალურ-ეკონომიკური მიზნებისადმი მაქსიმალური შესატყვისობა. ცხრილი № 2-ზე მოცემულ მიზნებს, ამოცანებსა და მიმართულებებს სტრატეგიული ხასიათი აქვთ და მათი დაკონკრეტება ეკონომიკის ყველა დონეზე ტაქტიკურ ამოცანებში, პროგრამებსა და ქმედებაში ხდება.

საქართველოში სტრუქტურული პოლიტიკის ძირითადი ტაქტიკური ამოცანებია:

- ეფექტიანი და კონკურენტუნარიანი ფირმების მხარდაჭერა;
- არაპერსპექტიული და მოძველებული ფირმების თანდათანობითი შემცირება;
- ინფრასტრუქტურის (საწარმოო, საბაზრო, ინფორმაციული) პრიორიტეტული განვითარება;
- წარმოების დარგობრივი სტრუქტურის გადახდისუნარიან მოთხოვნასთან შესატყვისობა.
- ტაქტიკური თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანია:
- მზარდ დარგებსა და სექტორებში რესურსების გადადინების სტიმულირება;
- ეკონომიკურად სუსტი რეგიონების განვითარების ხელშეწყობა;
- მყარი ეკონომიკური ზრდის სხვა ნანამძღვრების შექმნა.

ცხრილი №2

სახელმწიფოს სტრუქტურული პოლიტიკის ძირითადი მიზნები, ამოცანები და მიმართულებები

მიზნები და ამოცანები	მიმართულებები
— ეკონომიკის თვითგანვითარების (გაფართოებული საზოგადოებრივი კვლავწარმოება) კომპლექსური რესურსული ბაზის მომზადება; — ტექნოლოგიური წყობის შეცვლისა და განვითარების ინოვაციურ ტიპზე თანდათანობით გადასვლის რესურსული ნანამძღვრების შექმნა; — შეცნიერულ-ტექნიკური და ინოვაციური სფეროების პრიორიტეტული განვითარებით რესურსების მაქსიმალური დაზოგვა.	— ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურისა და მისი იერარქიული კონსტრუქციის ოპტიმიზაცია; — პირველადი საწარმოო რგოლის რესტრუქტურირება. ეკონომიკის კორპორატიზაცია; — ეკონომიკური ურთიერთობების ფედერალიზაცია; — მეცნიერების, წარმოებისა და ბაზრის ინტეგრაცია; — დაგროვებისა და მოხმარების, ასევე საწარმოო, საზოგადოებრივი და პირადი მოხმარების ოპტიმიზაციისათვის სწრაფვა.
— საკუთრების ფორმების პროპორციული განვითარება; — ეკონომიკის პირველადი და კორპორატიული რგოლების კონკურენტუნარიანობისა და ეკონომიკური სიმყარის უზრუნველყოფა; — რეგიონების სოციალ-ეკონომიკური განვითარების დონეების გამოთანაბრება; — კონკურენტული გარემოს ფორმირება; — მოსახლეობის დასაქმების პრობლემების გადაჭრა, უმუშევრობის შემცირება; — შეცნიერებატევადი საქონლისა და მომსახურების მსოფლიო ბაზრებზე საკუთარი ნიშების ფორმირება და განვითარება; — ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა; — ექსპორტ- და იმპორტმეცვლელი დარგების განვითარება; — სოციალურ-ეკონომიკური კომპლექსების ფორმირება.	— წარმოებასა და საბაზრო ეკონომიკაში მცირე და მსხვილი ფირმების ოპტიმალური თანაფარდობა; — ფედერაციის სუბიექტების სოციალურ-ეკონომიკური კომპლექსების ფორმირების ხელშეწყობა; — საგანმანათლებლო და მეცნიერულ-ტექნიკური სფეროების პრიორიტეტული განვითარება; — არაეფექტური ფირმების სამეურნეო მიმოქცევიდან გამოდევნა; — ინვესტიციური საქმიანობის აქტივიზაცია და ინვესტიციური ნაკადების სტრუქტურირება; — საწარმოო კაპიტალის რეალური გადადინება დარგებსა და საქმიანობის სფეროებში, რომლებიც სახელმწიფო პრიორიტეტებთან დაკავშირებულია; — სამუშაო ძალის მოქნილობისა და მობილურობის უზრუნველყოფა; — პრიორიტეტული დარგებისა და საქმიანობის სფეროების პროდუქციაზე მოთხოვნის სტიმულირება.

ამასთან, ზემოაღნიშნული ამოცანების თანამიმდევრული და სრული გადანაცვლება კი, ეკონომიკაში პროგრესული სტრუქტურული ძვრების უზრუნველყოფის, ხელშეწყობის პრობლემასა და კრიზისების დაძლევის შესაძლებლობას არ იძლევა. თავის მხრივ, აღნიშნული ამოცანები არასისტემური, სხვადასხვა მიმართულებისაა და მათ საკმარისი რესურსული უზრუნველყოფა არა აქვთ. მხოლოდ აქტიურ, მეცნიერულად დასაბუთებულ, სხვა სახის პოლიტიკებთან შეთანხმებულ სტრუქტურულ პოლიტიკას შეუძლია ძირითადი სტრუქტურული წანამძღვრების ფორმირება, საქმიანი აქტივობის, პოზიტიური ეკონომიკური დინამიკისა და მყარი ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფა.

11.3 სტრუქტურული პოლიტიკის რეალიზაციის მეთოდები

სტრუქტურული პოლიტიკის მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილია მისი შემუშავებისა და რეალიზაციის მექანიზმი, სახალხო მეურნეობის სტრუქტურული გარდაქმნების სფეროში სახელმწიფოს საქმიანობის ფორმები და მეთოდები. შერეული ეკონომიკის პირობებში, ისინი ბაზრის მარეგულირებელ შესაძლებლობებთან უნდა იყოს შერწყმული.

ეკონომიკის ცალკეულ სფეროში სტრუქტურის რეფორმირების თანამედროვე სტემა მეცნიერთა კვლევის საგანია. მათი აზრით:

- ფინანსურად მდგრადი მსხვილი და საშუალო ფირმები და მცირე ფირმები, კორპორაციები, ბანკები და ჩრდილოვანი ეკონომიკა საბაზრო თვითრეგულირების რეჟიმში უნდა ტრანსფორმირდნენ.
- დაბალრენტაბელური და ნამგებიანი ფირმები და კომპანიები საბაზრო რეგულატორებისადმი ძნელად შეგუების რეჟიმში უნდა იყვნენ.
- თავდაცვის სფეროს დარგები, მეცნიერება, სოფლის მეურნეობა და სოციალური სფერო კი სტრუქტურულ ცვლილებებს სახელმწიფოს მხარდაჭერით უნდა ახორციელებდნენ.

მექანიზმის ამგვარი ხედვა რეალობას ასახავს, მაგრამ იგი სტრუქტურული გარდაქმნების სახელმწიფოებრივი რეგულირებას არსებითად მარტივად წარმოაჩენს. დღეს სახალხო მეურნეობის

სტრუქტურა და პროპორციები სამეურნეო საქმიანობის სუბიექტების არადაბალანსებული ეკონომიკისადმი, განუვითარებელი ბაზრისა და შეზღუდული კონკურენციის პირობებისადმი სტიქიური შეგუების შედეგად ყალიბდება.

ამასთან, შერეულ ეკონომიკაში სტრუქტურულ გარდაქმნებზე სახელმწიფო ზემოქმედება ბაზრის მოთხოვნებს უნდა ითვალისწინებდეს. თუმცა, სტრუქტურული გარდაქმნების დროს, საბაზრო თვითრეგულირებაზე სრული ორიენტაცია არ შეიძლება.

ყველა საბაზრო პროცესი და მოვლენა, რაც ეკონომიკაში სტრუქტურულ გარდაქმნებს იწვევს, სახალხო მეურნეობის სტრუქტურაზე დადებითად ან უარყოფითად მოქმედებს. ამის გამო, ბუნებრივია, სახელმწიფოს სტრუქტურული პოლიტიკის მეთოდები არა თუ პასიურად თანაარსებობენ პროპორციებისა და სტრუქტურული კავშირების საბაზრო თვითრეგულირების ფაქტორებთან, არამედ თავისი გავლენით აძლიერებენ საბაზრო ბერკეტების პოზიტიურს და ასუსტებენ ნეგატიურ ზემოქმედებას.

ფედერალური სახელმწიფოს ეკონომიკაში არა მარტო მენარმეების, მომხმარებლებისა და მესაკუთრეების ინტერესები, არამედ ხელისუფლების სხვადასხვა დონეების ინტერესები ენი-ნაალმდეგება ერთმანეთს. ფედერაციის საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ურთიერთობების სუბიექტები ფედერალური და რეგიონული დონეების ორგანოები არიან. ფედერალური სახელმწიფოს ეკონომიკა სტრუქტურითა და ურთიერთდამოკიდებულებებით მეტად რთული კონსტრუქციაა. მას რეგიონული სოციალ-ეკონომიკური კომპლექსების ფორმირებისათვის აუცილებელი მეთოდები უნდა ჰქონდეს არსენალში.

სახელმწიფოს სტრუქტურული პოლიტიკის ფორმები და რეალიზაციის მეთოდები პირობითად ოთხ ბლოკად იყოფა, კერძოდ:

- პირველი, მაკროეკონომიკური ბლოკი, მოიცავს მეთოდების ერთობლიობას, რომლებიც ძირითად მაკროეკონომიკურ პროპორციებსა და სტრუქტურულ კავშირებზე, ასევე მსოფლიო მეურნეობის სუპერსისტემასთან ეროვნული ეკონომიკური სისტემის სტრუქტურულ ურთიერთქმედებაზე მოქმედებენ.

მაკროეკონომიკური ბლოკის მეთოდები სახელმწიფო ორგანოების სტრუქტურული პოლიტიკის წარმატებას განაპირობებენ. უწინარეს ყოვლისა კი, ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურის

ოპტიმიზაციასა და მასში პროგრესულ ცვლილებებს უზრუნველყოფენ. ამისათვის, მეტად აუცილებელია მეცნიერებატევადი წარმოების უპირატესი ზრდა, მანქანათმშენებლობის დროული და პრიორიტეტული მეცნიერულ-ტექნიკური განახლება, ინფრასტრუქტურის განვითარება, ეკონომიკის ენერგორესურსებით უზრუნველყოფა და ა.შ.

გარდა ამისა, მეტად მნიშვნელოვანია დაგროვებასა და მოხმარებას, საქონლის წარმოებასა და მომსახურებას, წარმოების წინა და საწარმოო სტადიებს, ეკონომიკის რეალურ და ფინანსურ სექტორებს შორის ეკონომიკური პროპორციების ოპტიმიზაციის მიღწევა.

ამასთან, აუცილებელია საგანმანათლებლო და მეცნიერულ-ტექნიკური სფეროების განვითარება, პრიორიტეტული დარგების პროდუქციაზე მოთხოვნის სტიმულირება, ექსპორტის ზრდის ხელშეწყობა და სხვ.

სახელმწიფოს სტრუქტურული პოლიტიკის რეალიზაციის მეთოდების პირველი ბლოკი მაკროეკონომიკური ტრანსფორმაციის პრობლემების გადაწყვეტისათვის გამოიყენება და ისინი ეკონომიკური, ტექნოლოგიური, სასურსათო, ეკოლოგიური და ენერგეტიკული უსაფრთხოების უზრუნველყოფაზე ორიენტირებულია.

მაკროეკონომიკური ბლოკის მეთოდებს მიეკუთვნება: პროგნოზირება, პროგრამირება, ნორმატიულ-სამართლებრივი, პროტექციონისტული ზომები, დიფერენცირებული დაბეგვრა, პრიორიტეტების სისტემის შემუშავება და რეალიზაცია, სახელმწიფო ინვესტიციები, პირდაპირი სუბსიდიები და ინვესტიციური პოლიტიკის სხვა მეთოდები. არანაკლებ მნიშვნელოვანია დიფერენცირებული საბაჟო ტარიფები, ექსპორტის კონცენტრაცია და კოორდინაცია, იმპორტის შეზღუდვა, სახელმწიფო გარანტიები და ინვესტიციური დაზღვევა, სახელმწიფო სუბვენციები, მიზნობრივი კრედიტები და სხვ.

- მეორე, რეგიონული ბლოკი. აქ თავმოყრილია მეთოდები, რომლებიც ფედერალური ცენტრის ორგანოებს ფედერაციის სუბიექტების ეკონომიკური ბაზის ჩამოყალიბებისა და მათი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონის გამოთანაბრების საშუალებას აძლევს.

სტრუქტურული პოლიტიკის რეგიონული ბლოკის რეალიზაციის ძირითადი მეთოდებია:

- პროგნოზირება;
- პროგრამირება;
- ფედერალიზმის განვითარების სამართლებრივი ბაზის ფორმირება;
- გადასახადები;
- სახელმწიფო ინვესტიციები;
- მეცნიერულ-ტექნიკური პრიორიტეტების დაფინანსება
- ამასთან, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს დასაქმების დონის უზრუნველყოფის, სამუშაო ძალისა და კაპიტალის მობილურობის მეთოდებს, საკუთრების სტრუქტურირების ზომებს, თავისუფალი ეკონომიკური ზონების შექმნას.
- მესამე, ეკონომიკური სიმყარის (მედეგობის) ამაღლებასთან დაკავშირებული მეთოდები. მათი დახმარებით სტრუქტურული პოლიტიკის შემდეგი მნიშვნელოვანი მიმართულებები რეალიზდება, კერძოდ:
- პირველადი საწარმოო და მეცნიერული ზონის რესტრუქტურირება;
- ეკონომიკის მყარი კორპორატიული კარკასის ფორმირება;
- მეცნიერების, წარმოებისა და ბაზრის ინტეგრაცია;
- წარმოებასა და საბაზრო განაწილებაში მსხვილი და მცირე ფორმების თანაფარდობის ოპტიმიზაცია;
- სამეურნეო ბრუნვიდან არაეფექტიანი ფირმების გამოდევნა;
- მაღალტექნოლოგიური, მსოფლიო ბაზარზე საკუთარი სემენტების მქონე ფირმების შემდგომი განვითარება.

საქართველოს თანამედროვე ეკონომიკურ სინამდვილეში რთულია ისეთი „ზრდის წერტილის“ მოძებნა, რომლიც სახალხო მეურნეობის ბირთვი გახდებოდა. ამისათვის, მეტად აუცილებელია სახელმწიფომ მიზანმიმართულად „გამოზარდოს“ პირველადი საწარმოო რგოლის ისეთი სტრუქტურა, რომელიც ზემოაღნიშნულ ამოცანებს გადაწყვეტს და მსოფლიო ბაზრებზე საკმაოდ კონკურენტუნარიანი იქნება.

საგულისხმოა მრავალი განვითარებული ქვეყნის, მათ შორის საფრანგეთის მაგალითი, რომლებმაც ყველა დარგში შექმნეს რამდენიმე მსხვილი კომპანია („ეროვნული ჩემპიონები“) და მიზანმიმართულად ჩამოაყალიბეს ეკონომიკის კორპორატიული კარკასი. მცირე და საშუალო ზომის სამეწარმეო სტრუქტურების განვითარე-

ბით მსგავსი კარკასის ოპტიმიზირებით მეტად მოქნილი ეროვნული ეკონომიკური ორგანიზმის შექმნა შეიძლება.

სანარმოო სფეროს ოპტიმიზაციის კრიტერიუმია ყველა მსხვილი კომპანიის გარშემო ეფექტიანი სამეურნეო ზონების შექმნა. მსოფლიო პრაქტიკამ ბაზრის პირობებისათვის აუცილებელი ფორმების სამაგალითო თანაფარდობა დაადგინა.

მესამე ბლოკის ძირითად მეთოდებს მიეკუთვნება: პროგრამირება, ინდიკატური დაგეგმვა, დაბეგვრა, პირდაპირი სუბსიდიები, ანტიმონოპოლიური საქმიანობა, სახელმწიფო ინვესტიციები, სახელმწიფო გარანტიები, თავისუფალი ეკონომიკური ზონების გამოყენება, ნაციონალიზაცია, საზღვარგარეთული ფირმების შექმნა, ინვესტიციების დაცვა, მიზნობრივი საერთაშორისო კრედიტები, საერთაშორისო სამეურნეო კოოპერაციის განვითარება, დაჩქარებული ამორტიზაცია, დროებითი პროტექციონიზმი, შეღავათიანი დაკრედიტება, საერთაშორისო ლიზინგი, ფასების რეგულირება, მაკონტროლებელი ფუნქციების განხორციელება, ფასიან ქალაქდებთან და, უწინარეს ყოვლისა, აქციებთან მუშაობა, სახელმწიფო შეკვეთა, მცირე მენარმეობის მხარდაჭერის ყველა ზომა, კონკურენტუნარიანი საფინანსო სექტორის ფორმირებისა და განვითარების ზომები და ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი მეთოდები.

- მეოთხე, ინსტიტუციონალური ბლოკი. სახელმწიფოს სტრუქტურული პოლიტიკის რეალიზაციის მეთოდების ბლოკის ძირითადი ამოცანებია:
- დარგების, რეგიონებისა და ეკონომიკური ზონების მიხედვით მეტად მიმზიდველი საინვესტიციო კლიმატის ფორმირება;
- სტრუქტურული ტრანსფორმაციის პოზიტიური საბაზრო რეგულატორებისათვის ნანამძღვრების შექმნა და ბაზრის ნეგატიური ზემოქმედების შემცირება;
- ეროვნულ ეკონომიკაში ყველა სტრუქტურული გარდაქმნის სოციალური ორიენტაციის უზრუნველყოფა და სტრუქტურული ტანსფორმაციის შედეგებზე საზოგადოების მხრიდან კონტროლი.

ინსტიტუციონალური მეთოდების ერთობლიობა მეტად მჭიდროდ უკავშირდება, ავსებს და ამრავალფეროვნებს მესამე ბლოკის მეთოდებს. ინსტიტუციონალურ მეთოდებს მიეკუთვნება:

სორმატიულ-სამართლებრივი მეთოდები, საინვესტიციო ნაკადების რეგულირებისა და საინვესტიციო რესურსების ფორმირების მეთოდები, თვითორგანიზაციის (კონკურენცია, ფასები, მოთხოვნა) საბაზრო ბერკეტების მოქმედებისათვის პირობების ერთობლიობა, ანტიმონოპოლიური ღონისძიებები, სამეურნეო და ფინანსურ საქმიანობაზე საზოგადოების კონტროლის მეთოდები, შრომის ცალკეული სახეების (მეცნიერული, დაქირავებული, სამენარმეო, მმართველობითი და სხვ.) სტიმულირების დიფერენცირებული მეთოდები, დასაქმების დონის უზრუნველყოფის ზომები, რეგიონებსა და დარგებში კონკურენციის პირობების დაახლოების მეთოდები, სახელმწიფო გარანტიები, ინფორმაციული უზრუნველყოფა, მმართველობითი კადრების მომზადება, ინოვაციური მენარმეობის განვითარების მეთოდები, პროგნოზირება, ინოვაციური და საინვესტიციო საქმიანობის სტიმულირების მეთოდები, ჯგუფური ინტერესების გათვალისწინება, სოციალური სტანდარტების დადგენა, კონვერსია და სხვა.

ამგვარად, სახელმწიფოს სტრუქტურული პოლიტიკა სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის ნაწილია. იგი ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების სისტემაში განსაკუთრებულ როლს თამაშობს. სტრუქტურული გარდაქმნები სამრეწველო, საინვესტიციო, სამეცნიერო-ტექნიკური, ინოვაციური, საფინანსო, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ნაწილია. ამის გამო, მისი შემუშავება და რეალიზაცია რომელიმე ერთი სახელმწიფო უწყების საზრუნავი არ არის. ამასთან, აღმასრულებელ ხელისუფლებაში მისი მაკოორდინირებელი ორგანოს არსებობა მეტად აუცილებელია.

სახელმწიფოს სტრუქტურული პოლიტიკა სახელმწიფო ორგანოების მიერ ეროვნული ეკონომიკის, მისი ელემენტების, პროპორციული დამოკიდებულებისა და სტრუქტურული კავშირების კონსტრუქციის ხედვას, გაგებასა და ცოდნას ახასიათებს. ამ თვალსაზრისით, სტრუქტურული პოლიტიკა სახალხო მეურნეობის რეფორმირების სტრუქტურული ფაქტორების გამოყენების მექანიზმია.

თანამედროვე პირობებში, საქართველოს ეკონომიკის სტრუქტურული დეფორმაციის გათანაბრებასთან ერთად, ეკონომიკური ზრდის ობიექტური (რესურსული) და სუბიექტური ნანამძღვრებიც უნდა შეიქმნას. ამისათვის, აუცილებელია შეთანხმებული ქმედუ-

ბები სტრუქტურული, ინოვაციური, საინვესტიციო, სანარმოო, სოციალური მიმართულებებით.

ამასთან, სწორედ პროგრესული სტრუქტურული ცვლილებები ქმნის ეკონომიკური დინამიკის ბაზას. სტრუქტურული პოლიტიკის შედეგიანობა მართო სოციალური ინდიკატორების ცვლილებებით არ ფასდება. მათზე ორიენტაცია სტრუქტურული გარადაქმნების დროს მეტად მნიშვნელოვანია, მაგრამ სტრუქტურულ გარადაქმნებსა და სოციალურ შედეგებს შორის დროითი ლაგიც გასათვალისწინებელია.

თავი XII

ეკონომიკის მდგრადი განვითარების მართვა

საზოგადოების ცხოვრებაზე სახელმწიფოს გავლენა განისაზღვრება მმართველი სტრუქტურების უნარით, მიაღწიონ მოსახლეობის ცხოვრების მაღალ დონეს, ჰარმონიულ სოციალურ ურთიერთობებსა და ეკონომიკის განვითარების მყარ დინამიკას. აღნიშნული მიზნების მიღწევის ობიექტური წინამძღვარია მყარი ეკონომიკური ზრდის ტემპები, რაც, თავის მხრივ, საქმიან აქტივობასა და ინიციატივას, ასევე საზოგადოებრივი თანხმობისა და კეთილდღეობის უზრუნველყოფ ეკონომიკურ პოლიტიკას ემყარება.

12.1 მდგრადი განვითარების არსი

ეკონომიკის აქტუალური ამოცანების რეალიზაციის მთავარი პირობა სამეურნეო სისტემის მყარი განვითარების მოდელზე გადასვლაა, რაც საზოგადოების წინაშე მდგარი სოციალურ-ეკონომიკური ამოცანების გადაწყვეტისა და სოციალური სტაბილურობის გარანტიებს განაპირობებს.

კონცეპტუალურად ეკონომიკური სიმყარე (მდგრადობა) არის ავტონომიური სამეურნეო სისტემის მდგომარეობა, რაც, დროის გარკვეულ მომენტში, მისი მიზანმიმართული ფუნქციონირების უნარს უზრუნველყოფს.

მყარი განვითარების ცნება ანუ გრძელვადიანი პროგრესის პრობლემებზე შეხედულება, პირველად, გასული საუკუნის 80-იან წლებში გაეროს გარემოს დაცვისა და განვითარების პრობლემებისადმი მიძღვნილ დოკუმენტებში გამოჩნდა. მასში სამეურნეო სისტემის ისეთი განვითარება იგულისხმება, რომელიც ეკონომიკური, ეკოლოგიური და სოციალური სფეროების რეგულირებას უკავშირდება.

სიტყვათა შეთანხმებას „მყარი განვითარება“ (sustainable development) რამდენიმე აზრობრივი მნიშვნელობა აქვს, კერძოდ: მყარი, უზრუნველყოფილი, განვითარების ხელშეწყობი. ასე, რომ სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის ამოცანების წრე ფართოვდება და ქმედების სტაბილურობაზე გადადის აქცენტები.

სტრუქტურულად ეკონომიკური სიმყარე საერთო სამეურნეო დანიშნულების რიგ ასპექტებს მოიცავს. მასში შედის:

- რესურსული უზრუნველყოფა (ნედლეული, კაპიტალი, სამუშაო ძალა);
- ტექნოლოგიური შესაძლებლობები საქონლისა და მომსახურების აუცილებელი ნომენკლატურის შესაქმნელად;
- ინტელექტუალური პოტენციალი, როგორც ნოვაციებისა და სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის წყარო;
- ფინანსური ნაკადების სტაბილურობა, როგორც ცივილიზებული ეკონომიკური ურთიერთობის ფაქტორი;
- სამეურნეო სისტემის დაცულობა შიდა და გარე წყაროების ნეგატიური ზემოქმედებისაგან.

განვითარების პროცესი არის სამეურნეო სისტემის ევოლუციურ-თანამიმდევრული ცვლილება, როდესაც ახალ, თვისებრივად განსხვავებულ დონეზე ხდება გადასვლა და მისი სოციალურ-ეკონომიკური მახასიათებლები არსებითად იცვლება. ამასთან, განვითარების პროცესი შეუქცევადია. ეროვნული ეკონომიკის სიმყარე კი სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი მახასიათებლების შეთანხმებულობაზე დამოკიდებულია.

საზოგადოდ, ცნება „ეკონომიკური განვითარება“ უფრო ფართო შინაარსის მქონეა, ვიდრე „ეკონომიკური ზრდა“. ეკონომიკური განვითარება ეკონომიკურ ზრდასთან ერთად ცხოვრების ხარისხის ამაღლებასაც მოიცავს. გარდა ამისა, რაოდენობრივი ეკონომიკური (პროდუქციის მოცულობის) ზრდა და ეკონომიკური პროგრესიც (განვითარება) არაა ერთი და იგივე. ცნობილი ამერიკელი ეკონომისტის პოლ ჰეინეს აზრით, ეკონომიკური ზრდა არ თუნივთების წარმოების გადიდებას, არამედ სიმდიდრის ზრდას ნიშნავს. ამასთან, როგორც ეკონომიკურ პროგრესს (განვითარებას), ისე სიმდიდრის ზრდას მაშინ აქვს ადგილი, როდესაც რაოდენობრივ ზრდას ხარისხობრივი მაჩვენებლების (შრომის მწარმოებლურობის, პროდუქციის ხარისხის, საზოგადოებრივი კეთილდღეობის) გაუმჯობესება ახლავს თან.

ამგვარად, ეკონომიკური პროგრესი (განვითარება) საზოგადოების მატერიალურ-სოციალური მდგომარეობის ისეთი ცვლილებაა, როდესაც სიმდიდრის ზრდის შესაძლებლობა იქმნება.

ეკონომიკურ ზრდასა და ეკონომიკურ განვითარებას შორის რთული ურთიერთდამოკიდებულება არსებობს. ერთი მხრივ, ეკონო-

მიკური განვითარება ზრდის ტემპებზე დამოკიდებულია, მეორე მხრივ, რაც მაღალია მოსახლეობის ცხოვრების დონე და სრულყოფილია ეკონომიკის სტრუქტურა (ეკონომიკის ცალკეული დარგებისა და ქვედარგების თანაფარდობა), მით მაღალია ეკონომიკური ზრდის ტემპებიც.

ამჟამად, ეკონომიკური განვითარება ეკონომიკური ზრდის საფუძველზე მოსახლეობის ცხოვრების დონის მუდმივ ამაღლებას, ეკონომიკის სტრუქტურულ გარდაქმნასა და მშპ-ს არანაკლებ 3%-ანი ზრდას გულისხმობს.¹

მყარი განვითარების მატერიალური საფუძველია ბუნებრივი და ტექნოლოგიური პროცესები და მათი გამოყენება. ამასთან, შესაძლოა სამეურნეო სისტემამ დაკარგოს სიმყარე. მისი სტრუქტურის დარღვევა და ახლის შექმნა ეკონომიკური პარამეტრების აუცილებელი ატრიბუტია.

საბაზრო ურთიერთობათა სამეურნეო სტრუქტურაში ორგანულად ჩართვისათვის, ეკონომიკის მყარი განვითარების კონცეფციისა და სტრატეგიის ფორმირების ლოგიკური დასასრულია შესაბამისი მექანიზმის შემუშავება.

ყველა ქვეყანას ეკონომიკური სიმყარის მეტად ცვალებადი პოტენციალი აქვს. იგი მოიცავს: რესურსებსა და ეროვნული მეურნეობის რეზერვებს, სამეურნეო საქმიანობის ეფექტიანობის დონეს, მართვის ინსტიტუციონალური ორგანიზების სისტემას, გარე კონიუქტურისა და მსოფლიო ეკონომიკური ლიდერების ქცევის ცვლილებაზე ადეკვატურად რეაგირების უნარს, საერთაშორისო საფინანსო, პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებში მონაწილეობის დონეს.

ამასთან, პროდუქტის რაოდენობრივი მატება ეროვნული მეურნეობის ეკონომიკურ ზრდას ყოველთვის არ გულისხმობს. მაგალითად, უხვი მოსავალი შეიძლება არა თუ ადამიანების საქმიანობის შედეგი, არამედ უპირატესად, ბუნების საჩუქარი იყოს. ნამდვილი ეკონომიკური ზრდისას პროდუქტის რაოდენობრივი ზრდა შრომის მწარმოებლურობის ამაღლებასთან დაკავშირებულია. ზრდადი ეკონომიკა წლიური პროდუქტის მატებით ხასიათდება. მას კი მოთხოვნილებების უკეთ დაკმაყოფილებისა და აქტუალური სოციალურ-ეკონომიკური პროგრამების განხორციელებისათვის იყენებენ.

¹ მ. ვანიშვილი, მიკრო- და მაკრო ეკონომიკის საფუძვლები, სახელმძღვანელო, „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბილისი, 2009, გვ. 410

ეკონომიკის მყარი განვითარების ამოცანების გადაწყვეტის ფუძემდებლური მეთოდოლოგიური პრინციპია ეკონომიკური სინამდვილის განპირობებულობა. ეკონომიკური სინამდვილის სხვა პრინციპებია:

- ობიექტური და სასიცოცხლოდ აუცილებელი მოთხოვნისა და ძირითადი ეკონომიკური ინტერესების ფორმულირება სივრცობრივ-დროით განზომილებაში;
- საერთო სოციალური კეთილდღეობის ოპტიმალური შერწყმა მეურნე სუბიექტების ეკონომიკურ ინტერესებთან.

ეკონომიკური ურთიერთობების ახალი პარადიგმის მიხედვით, სახელმწიფოებრივი რეგულირების მექანიზმში სამართლებრივი და ეკონომიკური მეთოდების რიგი ინსტრუმენტები შედის, კერძოდ:

- მართვის სამართლებრივი მეთოდები. ისინი სახელმწიფოს ძირითად საკანონმდებლო დებულებებსა და საერთაშორისო შეთანხმებების პირობებს ემყარება. სამართლებრივი სივრცე მოთხოვნებით, რეკომენდაციებით, ვალდებულებებით ივსება, რომლებიც სამეურნეო მიზნების მიღწევის წესებსა და შესაძლებლობებს არსებითად ცვლიან. ამასთან, პრივატიზაცია-ნაციონალიზაციისა და ყიდვა-გაყიდვის გზით საკუთრების უფლების გადანაწილება თანამედროვე, ცივილიზებულ ფორმებს იღებს.
- მართვის ეკონომიკური მეთოდები ფასიანობა-ნაცვალგების, ეკონომიკური პასუხისმგებლობისა და ფინანსური დისციპლინის ინსტრუმენტებს მოიცავს. ისინი საგადასახადო ურთიერთობების ქმედით სისტემას, საქონელგაცვლისა და ფასწარმოქმნის ეფექტიან რეგულირებას განაპირობებენ. მეურნე სუბიექტების ეკონომიკური სიმყარის მიზნით აქტიურად გამოიყენება: დაზღვევის სხვადასხვა ფორმა, საქმიანობის სახეების მიხედვით ლიცენზირება და აუდიტი.

ცნობილი ამერიკელი ეკონომისტის დ. ნორთის აზრით, „ეკონომიკის ეფექტიანი ორგანიზაცია ეკონომიკური ზრდის გასაღებია. იგი ისეთი სტრუქტურის ჩამოყალიბებას იწვევს, რომელიც ინდივიდუალური ეკონომიკური ძალისხმევის ამაღლებისათვის ქმნის სტიმულს და მოგების ინდივიდუალურ ნორმას საზოგადოებრივთან აახლოებს“.²

2 Nort D. C. and Thomas R.P. The Rise of the Western World, Cambridge University Press, 1973, p. 1

ბოლო პერიოდში სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნები მყარი ეკონომიკური ზრდის საუკეთესო მაგალითად იქცნენ. მსოფლიო ბანკის მიერ ჩატარებული გამოკვლევების შედეგად ამ ქვეყნებში ეკონომიკური წარმატების ფაქტორთა სამი ჯგუფი გამოვლინდა, სახელდობრ:

- პოლიტიკური და მაკროეკონომიკური სტაბილურობა;
- ინვესტიციები ადამიანისეულ კაპიტალში;
- საგარეო ბაზარზე ორიენტაცია.

ამასთან, პირველი თაობის ახალი ინდუსტრიული ქვეყნების („აზიური ვეფხვი“ — სამხრეთ კორეა, სინგაპური, ტაივანი, ჰონკონგი) წარმატება ეკონომიკაში სახელმწიფოს აქტიურ ჩარევას უკავშირდება. მეორე თაობის (ინდონეზია, მალაიზია) წარმატების საფუძვლად კი სახელმწიფოს ლიბერალური ეკონომიკური პოლიტიკა მიიჩნევა. ამასთან, ორივე შემთხვევაში მაკროეკონომიკური პოლიტიკა მაღალი ფისკალური დისციპლინით, დანაზოგებისა და ინვესტიციების ადეკვატური სტიმულირებით, სავაჭრო პოლიტიკის საგარეო ორიენტაციით ხასიათდება. ეკონომიკურ ზრდაში მაკროეკონომიკური სტაბილურობის წვლილი არა მარტო სახელმწიფო ბიუჯეტის სტაბილურობაში, არამედ კერძო ინვესტიციების ზრდაში (მისი ხვედრითი წილი მშპ-ს 2/3-ით ჭარბობს) მდგომარეობს.

ამასთან, ინვესტიციების განხორციელებისა და კაპიტალის დაგროვების ეფექტიანობა შრომითი რესურსების მწარმოებლურობაზე დამოკიდებულია. ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებში შრომის, როგორც ეკონომიკური ზრდის ფაქტორის როლი მეტად არსებითია. სამუშაო ძალა აქ მაღალი დისციპლინით, ტექნოლოგიური და ორგანიზაციული ცვლილებებისადმი სწრაფი ადაპტაციის უნარით, განათლებისა და კვალიფიკაციის მაღალი დონით გამოირჩევა.

ამგვარად, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნების მყარი ეკონომიკური ზრდა უცხოური კაპიტალის შემოდინებით, ექსპორტის სტიმულირებითა და ზომიერი პროტექციონისტული პოლიტიკით იყო განპირობებული.

გარდა ამისა, სახელმწიფო ხელისუფლების ინსტიტუტები სამართლებრივი ნორმების, გადაწყვეტილების მიღებისა და პრაქტიკული ქმედებების წესებს შემიშავებენ. ასე, რომ სარეკომენდაციო მასალები მეურნე სუბიექტებს ეკონომიკური სიმყარის დონის შეაფასებისა და სამომავლო ქმედებების განსაზღვრის საშუალებას აძლევს.

12.2 მდგრადი განვითარების კრიტერიუმები და ინდიკატორები

ქვეყნის მყარი ეკონომიკური განვითარება მიწოდების, მოთხოვნისა და განაწილების ფაქტორებით განისაზღვრება. მიწოდების ფაქტორებია:

- შრომის რაოდენობა და ხარისხი;
- ძირითადი კაპიტალის მოცულობა და ხარისხი;
- ტექნოლოგიის დონე.

წარმოების პრობლემა არსებითად დამოკიდებულია რესურსების იშვიათობასა და შეზღუდულობასთან, მაგრამ არანაკლებ მნიშვნელოვანია წარმოებულ პროდუქციაზე მოთხოვნის არსებობის საკითხიც. ამგვარად, მყარი ეკონომიკური განვითარება მოთხოვნის ფაქტორების ცვლილებაზეც მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია, სახელდობრ:

- სამომხმარებლო დანახარჯებზე;
- ინვესტიციურ დანახარჯებზე;
- სახელმწიფო დანახარჯებზე.

საწარმოო პოტენციალის რაციონალური გამოყენება არა მარტო რესურსების რაციონალური გამოყენებით, არამედ მათი ისეთი განაწილებითაც უზრუნველყოფა, როცა თითოეულ რესურსს მაქსიმალური წვლილი შეაქვს წარმოების ზრდაში. ამასთან, მყარ ეკონომიკურ განვითარებაზე არსებით გავლენას განაწილების ფაქტორებიც ახდენენ, კერძოდ:

- უმუშევრობა;
- კაპიტალის დაგროვება;
- ტექნიკური პროგრესი.

მყარ ეკონომიკურ განვითარებაზე მოქმედი ფაქტორები ურთოდებაკავშირებულია. მაგალითად, უმუშევრობის ზრდა კაპიტალის დაგროვების ზრდის ტემპების შენელებასა და მეცნიერულ-ტექნიკურ გამოკვლევებზე დანახარჯების შემცირებას იწვევს. თავის მხრივ, კაპიტალის დაგროვება და ტექნიკური პროგრესი კი უმუშევრობის მიზეზი შეიძლება გახდეს. ამასთან, თითოეული ფაქტორიც განიცდის ცვლილებას, ეკონომიკურ ზრდაზე განსხვავებულად მოქმედებს და სხვადასხვა მაჩვენებლებით იზომება.

მყარი განვითარების გაზომვა სამეურნეო საქმიანობის საანგარიშო მაჩვენებლების სტატისტიკური ანალიზის მეთოდებითა და სა-

შუალებებით ხდება. სამეცნიერო ლიტერატურაში განვითარების პროცესებს ზღვრული და არაზღვრული ლოგიკის პრინციპებით აფასებენ.

ეკონომიკური მაჩვენებლების კრიტიკული, ზღვრული სიდიდე არასასურველი ტენდენციების შეცვლისათვის მართვის ორგანოების ოპერატიული ჩარევის აუცილებლობას განაპირობებს. ეკონომიკური სიმყარის ნორმები იმ შემთხვევაში ირღვევა, როდესაც საფრთხის ან ძლიერი ზეწოლის (მაგალითად, ბლოკადა, ემბარგო, სანქციები) წინააღმდეგ გარკვეული ზომები მიიღება და ეკონომიკის განვითარების სიმყარეს საშიშროება ემუქრება.

ეკონომიკური სიმყარე, როგორც ეკონომიკური ურთიერთობების შედეგი, დამოკიდებულია ადამიანისეულ ფაქტორზე — პასუხისმგებლობასა და პროფესიონალიზმზე. პასუხისმგებლობა დიდ მნიშვნელობას იძენს განვითარების პროცესის რეგულირებაში. როგორც პასუხისმგებლობის დონის ამაღლება, ისე ნორმატიული ბაზის შეცვლა, კომპლექსურ ინტეგრალურ მაჩვენებლებზე გადასვლა და ცალკეულ სიტუაციაში ფასეულობების სხვაგვარი შეფასებები სრულიად აუცილებელია.

ეკონომიკურ სიმყარეს სამეურნეო სისტემის ინტეგრალური თვისებით, ასევე, ცალკეული ნიშნებითა და კრიტერიუმებით, კერძოდ, საექსპერტო შეფასებებისა და უპირატესობის ფორმულებით განსაზღვრავენ.

ეკონომიკური სიმყარის განზოგადებული მახასიათებლებია:

- წარმოების მოქნილობა, როგორც მოდერნიზაციისა და დივერსიფიკაციისა უნარი;
- კონკურენტუნარიანობა, სიახლეებისა და ნოვაციებისადმი ორიენტაცია;
- ეფექტიანობა. კომერციული საქმიანობის შემოსავლიანობისა და ფინანსური სტაბილურობის ეფექტიანობა ქონების საერთო ღირებულებით, აქტივების სიდიდით, ლიკვიდობის კოეფიციენტით, მოგების მოცულობისა და მისი განაწილების სტრუქტურით, ნასესხები და საკუთარი საშუალებების თანაფარდობითა და სხვა მახასიათებლებით განისაზღვრება.

პერიოდების მიხედვით ეკონომიკის მდგომარეობის შეფასებისათვის საპროგნოზო მახასიათებლების პრიორიტეტების სკალა გამოიყენება.

ფასეულობების შექმნის, გაცვლისა და მოხმარების პროცესში მეტად ფართო და მრავალფეროვანია პროპორციების დიაპაზონი და ეკონომიკური საქმიანობის ელემენტებისა და ფაქტორების თანაფარდობა.

სპეციალურად შემუშავებული ალგორითმებითა და პროგრამული უზრუნველყოფით სხვადასხვა ვარიანტის შედარება შეიძლება. განსაკუთრებული ადგილი რისკების ანალიზს უკავია. მყარი განვითარებიდან გადახრის დროული გამოვლენა და შესაბამისი რეაქცია სამეურნეო მიზნების მიღწევის საწინდარია.

გარდა ამისა, სამეურნეო სისტემის შესაძლო ან მოსალოდნელი ცვლილებები ობიექტური ან სიტუაციური მიზეზებითა და ტექნიკურ-ტექნოლოგიური, ორგანიზაციულ-ეკონომიკური, სოციალურ-პოლიტიკური გარემოებებით განპირობებულია. ყველა მიმართულება პროგნოზირების განსაზღვრულ მეთოდს ეყრდნობა, რაც მომავალი შედეგების რაოდენობრივი და თვისებრივი შეფასების საშუალებას იძლევა.

მყარი ეკონომიკური განვითარებისათვის მნიშვნელოვანია, რომ ეკონომიკის სფეროში სახელმწიფოს ფუნქციების რეალიზაციის მექანიზმი ქვეყნის ეკონომიკურ პოტენციალს, სურვილი კი შესაძლებლობებს შეესაბამებოდეს. მაგალითად, საერთოსახელმწიფოებრივი მიზნებისათვის ასიგნებათა ზომა სახელმწიფო ბიუჯეტს უნდა შეესატყვისებოდეს.

იმავდროულად, მეტად აუცილებელია საზოგადოებრივი ინსტიტუტების აქტივიზაციით ეკონომიკური პოტენციალის სიმყარე, რაშიც სახელისუფლებო სტრუქტურების თვითნებობის შეზღუდვისა და კორუფციასთან ბრძოლის ეფექტიანი ნორმებისა და შეზღუდვების შემუშავებაც იგულისხმება.

საქონლების, მომსახურებისა და კაპიტალის თავისუფალი გაცვლისას ადგილობრივი მეურნე სუბიექტებისათვის მეტად არსებითია პრეფერენციული რეჟიმის ფართოდ გამოყენება.

მყარი განვითარება არა მარტო ეკონომიკური მაჩვენებლების გარკვეული დონის შენარჩუნება, არამედ მოთხოვნილებებსა და შესაძლებლობას შორის ბალანსის დამყარებაა.

ამასთან, მყარი განვითარება ძირითადი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების პოზიტიურ ცვლილებებსაც გულისხმობს. კერძოდ, ბიუჯეტის შემოსავლებისა და გასავლების მახასიათებლების ურთიერთკავშირი და ურთიერთდამოკიდებულება განვითარების

ტენდენციის ნათელი ილუსტრაცია და მყარი განვითარების ერთ-ერთი ინდიკატორია. სამეურნეო ცხოვრებაში ინდიკატორებად სოციალურ-ეკონომიკური და ტექნოლოგიური მახასიათებლები გამოიყენება. ასე, რომ მშპ-ს მოცულობა ეკონომიკის ყველა სფეროში საქმიანობის შედეგებით განპირობებულია და, ამიტომ, იგი ეკონომიკური აქტივობის მაჩვენებელიცაა.

ამგვარად, ეკონომიკის ყველა სფეროში ინდიკატორების ამორჩევა რეგულირების პრაქტიკულ ამოცანებზე დამოკიდებულია. თუმცა, მათი სიმრავლეც მეტად ართულებს საბოლოო შედეგის მიღებისათვის რეკომენდაციების შემუშავებას.

12.3 ეკონომიკური მდგრადობა გლობალიზაციის პირობაში

გეოეკონომიკური სივრცისა და მსოფლიო ბაზრის ჩამოყალიბებასთან ერთად, ფართო აღიარებას პოულობს ეროვნული ეკონომიკის „ლიაობის“ იდეა. ამჟამად, ეკონომიკური ურთიერთობები ხელსაყრელ თანამშრომლობაზე ორიენტირებულია.

მსოფლიო მეურნეობის ფარგლებში ეროვნული ინტერესების დაცვა საკუთარი სამეურნეო საქმიანობის განვითარებისა და ქვეყნის მოსახლეობის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისათვის სასურველი პირობების შექმნას გულისხმობს. ლიდერობისათვის ბრძოლა და კონკურენცია კი საერთაშორისო სპეციალიზაციისა და კოოპერაციის სხვადასხვა ფორმებს წარმოაჩენს.

ინტეგრაცია მსოფლიო მეურნეობაში ქვეყნის პირობებს განსაზღვრავს და პარტნიორების პოლიტიკური და ეკონომიკური თავისებურებების გათვალისწინებას გულისხმობს. ასეთ პირობებში, ურთიერთობების ნორმებისა და რეჟიმების დადგენაში სახელმწიფო და სახელმწიფოთაშორისი ინსტიტუტების მარეგულირებელი როლი არსებითად იზრდება. ეს ურთიერთობები ეკონომიკური დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისა და ქვეყნების ეროვნულ ეკონომიკათა მყარი განვითარების პრინციპებს არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს.

მსოფლიო ეკონომიკურ სივრცეში სამეურნეო სისტემის რგოლები, ინტერესების ობიექტური ერთიანობის გამო, შეთანხმებულად მოქმედებენ და ორგანიზაციულ სტრუქტურებსა და კომუ-

ნიკაციებს აყალიბებენ. ამით მსოფლიო სამეურნეო განვითარების საერთო პირობები და პარამეტრები ყალიბდება. ეროვნული ეკონომიკა, ბუნებრივია, საერთაშორისო გაცვლიდან მაქსიმალური შედეგის მიღებას ცდილობს. ამასთან, გადაწყვეტილებების მიღებისას, საყოველთაოდ მიღებულ წესებსაც აქტიურად ითვალისწინებს.

გარდა ამისა, ეკონომიკური განვითარების ინტერესები გრძელვადიანი გადაწყვეტილებების მიღებისადმი პრაქტიკულ მიდგომებს საჭიროებს. მსოფლიო ინტეგრაციის პირობებში ეკონომიკური სიმყარის უზრუნველყოფა სახელმწიფოებრივი რეგულირების გარეშე, ფაქტობრივად, შეუძლებელია. იგი ექსპორტის ოპტიმალურ სტრუქტურას აყალიბებს, მსოფლიო ბაზარზე ექსპორტისათვის პერსპექტიულ სასაქონლო ნიშნებს ავლენს და მიზანმიმართულად ითვისებს მათ, ასევე, ეროვნული ინტერესების შესაბამისი საწარმოო კოოპერაციის, ინჟინირინგისა და ლიზინგის ფორმებს აქტიურად ავითარებს. სწორედ სახელმწიფო ქმნის უცხოელ პარტნიორებთან, სახელმწიფოთაშორისო გაერთიანებებთან და საერთაშორისო სავაჭრო-ეკონომიკურ ორგანიზაციებთან სასურველ სავაჭრო რეჟიმს. ამასთან, სახელმწიფოს გარეშე მოვალე და კრედიტორ ქვეყნებთან და ორგანიზაციებთან ურთიერთობა შეუძლებელია.

გეოეკონომიკურ სივრცეში დიდი მნიშვნელობა აქვს როგორც მსოფლიო შემოსავლებში სახელმწიფოების წილს, ისე მათ უნარს, მსოფლიო ბაზარს მზარდი მოთხოვნილებების შესაბამისი საქონელი და მომსახურება შესთავაზონ.

ეკონომიკური სიმყარე განსაზღვრული პროდუქციის მსოფლიო ბაზარზე *სტაბილური მიწოდებით* ფასდება. მაგალითად, ნედლეულის (ძვირფასი ქვების, ფერადი ლითონების, ენერგომატარებლების) მიწოდებით ან კონკრეტული სახის მომსახურების განვით (შემეცნებითი ან სპორტული ტურიზმი, სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი მომსახურება, მეცნიერული კვლევებისათვის ტერიტორიების გამოყენება და სხვ.).

ქვეყნის ეკონომიკის მყარი განვითარება იმ ახალი წინადადებების *პერსპექტიულობით* ფასდება, რომლებიც ცივილიზაციის პროგრესს უწყობენ ხელს და მეცნიერების უახლეს მიღწევებს ეყრდნობა. დღეს მთავარი ორიენტირი მეცნიერებატევადი პროდუქციის ბაზარია. იგი 50-ზე მეტ მაკროტექნოლოგიურ სისტემას აყალიბებს, საზოგადოებას მეტად აქტიურად აწვდის ინფორმაციულ

ტექნოლოგიებს, კომპიუტერულ და აეროკოსმოსურ პროდუქციას, ქმნის რეაქტორებსა და სრულიად ახალ კონსტრუქციულ მასალებს. სწორედ ეს ბაზარი განსაზღვრავს ეკონომიკის მომავალ განვითარებას.

მეცნიერებატევადი წარმოების პროდუქცია განსაკუთრებით სწრაფად რეაგირებს ბაზრის მდგომარეობაზე. ეს კი განახლების შესაძლებლობების გამოვლენის ინტერესზე არსებით გავლენას ახდენს. სამეურნეო საქმიანობაში შესაბამისი პირობები განვითარების ეკონომიკური სიმყარის ინოვაციურ-ინვესტიციური ფაქტორებით განისაზღვრება.

12.4 საერთაშორისო ეკონომიკური ორგანიზაციების როლი და გავლენა ეკონომიკის მდგომარეობაზე განვითარებაზე

სახელმწიფოების განსხვავებული ეკონომიკური პოლიტიკა და შრომის საერთაშორისო დანაწილების ისტორიული გამოცდილება მსოფლიო და ეროვნულ ბაზრებზე საქონლის, მომსახურებისა და კაპიტალის გაცვლის თავისებურებებს განაპირობებს. თუმცა, თავისუფალი ვაჭრობის პრინციპის აღიარება და მხარდაჭერა ძლიერი კონკურენტებისაგან საშინაო ბაზრის, ეკონომიკური აგენტებისა და მწარმოების დაცვის ღონისძიებებსაც არ გამოორიცხავს.

ასეთ პირობებში, ეროვნულ ინტერესებს ცივილიზებულად, მოლაპარაკების პროცესების წარმოებითა და ეკონომიკური ურთიერთობების მთავრობათაშორისი რეგულირებით იცავენ.

საერთაშორისო ვაჭრობის სფეროში მეტად პრაქტიკული გამოდგა ვაჭრობისა და ტარიფების შესახებ გენერალური შეთანხმების (TT) ჩარჩოებში მიღებული დოკუმენტები, განსაკუთრებით, სხვადასხვა „წონის“ მქონე ქვეყნებს შორის პრობლემების გადაჭრაში. მისი შემკვიდრის, ვმო-ს კომპეტენციების სფერო გაფართოვდა, უწინარეს ყოვლისა, მომსახურებით (განსაკუთრებით ფინანსური პროდუქტებით) ვაჭრობის სფეროში. ვმო-ს მიზანია მსოფლიო მეურნეობის მასშტაბით კონკურენციის პირობების გათანაბრება.

სახელმწიფოს საგარეო ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთი მიმზიდველი ასპექტი ვმო-ში გაწევრიანებაა, რაც ღია საგადასხდელო და სავაჭრო სისტემაში სრულუფლებიან მონაწილეობას განაპირობებს. თუმცა, ორგანიზაციაში გაწევრიანება განსაზღვრული

პირობებით ხდება და ამის გამო, მათი ეროვნულ ეკონომიკურ ინტერესებთან შესატყვისობა მეტად აუცილებელია. ორგანიზაციის პირობების მიღება მთავრობის მიერ სატარიფო და არასატარიფო რეგულირების მეთოდების გამოყენებაზე არსებით გავლენას ახდენს.

სავალუტო-საფინანსო ურთიერთობების სფეროში თანამშრომლობის მიზნით შექმნილია საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (სსფ). იგი მუდმივმოქმედი ორგანოა და საერთაშორისო სავალუტო პრობლემების გადასაწყვეტად კონსულტაციებისა და ურთიერთქმედების მექანიზმს ქმნის, დაინტერესებულ მხარეებს დროებით აძლევს საერთო რესურსებს. სსფ საერთაშორისო კრედიტებისა და მონაწილე ქვეყნების გადახდისუნარიანობის გარანტია. მსოფლიო სავალუტო სისტემის საფუძველია „მცურავი“ კურსები და მრავალვალუტური სტანდარტები. აუცილებლობის შემთხვევაში, სავალუტო-საფინანსო კრიზისის დაძლევისათვის, სსფ ახდენს სავალუტო ბაზრებზე ინტერვენციას, სრულყოფს სავალუტო-საკრედიტო სტატისტიკას და შეიმუშავებს სტანდარტებს, რაც ცალკეული ქვეყნების შედარების საშუალებას იძლევა.

სსფ-ის წევრობა აუცილებელი პირობაა მსოფლიო ბანკის ჯგუფში გაერთიანებისათვის. აქ შედის რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი, განვითარების საერთაშორისო ასოციაცია, საერთაშორისო საფინანსო კორპორაცია, გარანტიებისა და ინვესტიციების მრავალმხრივი სააგენტო. სსფ-ის საკრედიტო-საინვესტიციო საქმიანობა საერთაშორისო ვაჭრობის ხანგრძლივი ზრდის სტიმულირებასა და დაბალანსებულ საგადასახდელო ვალდებულებების არსებობას უწყობს ხელს.

საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციების შესაძლებლობები უდავოა და მათთან ურთიერთობების დარეგულირება ქვეყნის კრედიტუნარიანობას უცილობლად ამაღლებს. ამასთან, ეს ინსტიტუტები, სახსრების გამოყოფისას, მეტად მკაცრ პირობებს აყენებენ და მათ დაცვას ინტენსიურად აკონტროლებენ. ამგვარად, ცალკეული ქვეყნის მთავრობის წინაშე მსოფლიო საფინანსო ორგანიზაციებთან ურთიერთობისას ეროვნული პრიორიტეტების დაცვისა და ეროვნულ ეკონომიკაში მათი კაპიტალის მოზიდვიდან ეკონომიკური სარგებლის მიღების ამოცანა დგას.

მსოფლიოში დაკრედიტებისა და საინვესტიციო საქმიანობასთან დაკავშირებულმა სხვადასხვა პოლიტიკურმა და

სამეურნეო სიტუაციამ ვალის მომსახურების საერთო პირობების ფორმირება განაპირობა. კომერციულმა ბანკებმა და ორგანიზაციებმა ურთიერთდამოკიდებულება ორგანიზაციულად ლონდონის კლუბის შექმნით გააერთიანეს, სესხის გამცემმა სახელმწიფოებმა კი — პარიზის კლუბის შექმნით.

კლუბებთან შეთანხმება ეკონომიკური ინტერესების გათვალისწინების პრინციპით იგება. ასეთი ურთიერთობების საფუძველია რესტრუქტურისაციის³ იდეა, რომელიც ქვეყანაში ფაქტიური სიტუაციის ანალიზის ან განსაზღვრული პირობებით ვალის ნაწილის ჩამოწერით რეალიზდება.

ცალკეული სახელმწიფოს, როგორც მეურნე სუბიექტის განვითარების გზები რთული და მოულოდნელობებით სავსეა. ამის გამო, მოვლენების წინასწარ განსაზღვრა მეტად ძნელია. ამასთან, მდიდარი შიდა ბაზარი და მაღალი ეკონომიკური პოტენციალი საქართველოს ეროვნული მონაპოვარია. რეგიონების საწარმოო სპეციალიზაციის გათვალისწინებით მის ეფექტიან გამოყენებას ეროვნული ეკონომიკის მყარი განვითარებისათვის უცილობლად დიდი მნიშვნელობა აქვს.

აღიარებს რა თავისუფალი ვაჭრობის პრინციპებს და ერთიანდება საერთაშორისო ეკონომიკურ ორგანიზაციებში, სახელმწიფო ვალდებულია აქტიურად დაიცვას ეროვნული ინტერესები. ამის გამო, ეროვნული ეკონომიკის მყარი განვითარების ამოცანები ხდება ეკონომიკური პოლიტიკის სტრატეგიული დებულებების შემუშავება და ქვეყნის მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლების ეროვნული დოქტრინის რეალიზაციისათვის ტაქტიკური მიმართულებების სახელმწიფოებრივი რეგულირება.

აღნიშნულიდან ასეთი დასკვნა ყალიბდება: მსოფლიო ეკონომიკური ზრდის ტენდენციებიდან გამომდინარე, ბოლო პერიოდში წარმოების რეალური მოცულობა (მშპ) მუდმივი ტემპებით იზრდება. მატება რამდენადმე აღემატება შრომის, კაპიტალისა და რესურს-დაბანდების ზრდის საშუალო მაჩვენებლებს, რაც მეცნიერულ-ტექნიკური აღმოჩენების წარმოებაში ინტენსიური დანერგვით აიხსნება. რთულია იმის წინასწარ განსაზღვრა, თუ რამდენს ხანს გასტანს ეკონომიკის ზრდის თანამედროვე მდგომარეობა, მაგრამ ლოგიკის თანახმად, ახალი საუკუნეც დიდად არ უნდა განსხვავდებოდეს წინა საუკუნისაგან.

³ გადახდის გადავადება შეღავათიანი პირობების მიცემით, როდესაც მხოლოდ ვადაგასული პროცენტების გადახდა ხდება.

თავი XIII

სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგნოზირება და დაგეგმვა

საბაზრო ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირება მიმართულია არა მარტო თანამედროვე პირობებში ეკონომიკის ეფექტიანი ფუნქციონირებისათვის, არამედ მომავალი თაობების ინტერესების შესაბამისად მისი განვითარებისათვის. სახელმწიფო უდიდესი გემის კაპიტანს ჰგავს, რომლის მიზანია, წინასწარ ამორჩეული კურსით, გემის დასახულ მიზანმდე უსაფრთხოდ მიყვანა. მან მომავალი საშიშროებანი უნდა განსჭვრიტოს, სწორედ აიღოს სტრატეგიული კურსი და დამაჯერებლად გაუძღვეს გემს. სტრატეგიული ხელმძღვანელობის ხელოვნებას სახელმწიფოს ყველა მოხელე უნდა ფლობდეს, უწინარეს ყოვლისა კი, უმაღლესი რანგის ხელმძღვანელები.

13.1 საბაზრო ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების მეთოდები

სამეურნეო და სტრატეგიული გადაწყვეტილების მიღება შედეგების წინასწარ განსაზღვრის, სტრატეგიული და ტაქტიკური პრიორიტეტების ამორჩევის, მათი რეალიზაციისათვის მიზანმიმართული ქმედებების გარეშე, ფაქტობრივად, შეუძლებელია. ამისათვის, მეტად გამოცდილი ინსტრუმენტები, კერძოდ, ქვეყნისა და მისი რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიული და ინდიკატური დაგეგმვა და პროგრამირება გამოიყენება. ამით სახელმწიფო არა მარტო ეკონომიკური ცხოვრებას არეგულირებს, არამედ სტრატეგიულ-ინოვაციურ ფუნქციასაც ახორციელებს, სტრუქტურული ცვლილებების, ინოვაციური განვითარების მიმართულებას, ქვეყნის განვითარების პერსპექტივებს სახავს და მსოფლიო მეურნეობაში მის ადგილს განსაზღვრავს.

პროგნოზირების როლი და ფუნქციები. პროგნოზირება არის ეკონომიკის მომავალი განვითარებისა და მიკრო- და მაკროდონეებზე შესაძლო ცვლილებების შედეგების წინასწარგანჭვრეტა. სახელმწიფო პროგნოზირება კი მართვის სხვადასხვა დონეზე

სახელმწიფო და მუნიციპალური ორგანოების მიერ მომავლის წინასწარ განსაზღვრას გულისხმობს.

პროგნოზირება საბაზრო ეკონომიკის სახელმწიფოებრივ რეგულირებაში სამ ძირითად ფუნქციას ასრულებს, სახელდობრ:

- ქვეყნის ან რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ტენდენციების განსაზღვრა;
- სოციალურ-ეკონომიკურ, მეცნიერულ-ტექნიკურ, ეკოლოგიურ და საგარეო-ეკონომიკურ სფეროებში განვითარების სტრატეგიული და ტაქტიკური გადაწყვეტილებების ვარიანტებისა და მოსალოდნელი შედეგების წინასწარგანჭვრეტა;
- შეცვლილი გარე პირობების, საშინაო და საგარეო ბაზრების ახალი კონიუქტურის მოთხოვნების შესაბამისად გადაწყვეტილებების დროული კორექტირება ან შეცვლა.

ეკონომიკური და სოციალური განვითარება მრავალმხრივი, მრავალფაქტორული და წინააღმდეგობრივია. ამის გამო, როგორც წესი, პროგნოზებს რამდენიმე ვარიანტით ადგენენ. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ეკონომიკური სისტემის განვითარების კრიზისულ ეტაპებზე ან გარდამავალ პერიოდში. სწორედ ასეთი მდგომარეობა იყო გასული საუკუნის 90-ან წლებში საქართველოში, როცა ეკონომიკაში ქაოტური, ძნელად სავარაუდო მოვლენები ხდებოდა.

ცენტალიზებულ-გეგმურიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლამ პროგნოზირების როლი და მნიშვნელობა არსებითად აამაღლა. ამჟამად, ხარისხიან პროგნოზზე მოთხოვნა მკვეთრად გაიზარდა. ახლა ისინი ბაზრის ყველა აგენტს სჭირდება. ეროვნულ და მსოფლიო მეურნეობაში მოსალოდნელი ცვლილებების განჭვრეტა ყველა მეწარმეს არ შეუძლია, ამიტომ ამაღლდა სახელმწიფო ორგანოებისა და მეცნიერული ორგანიზაციების როლი და პასუხისმგებლობა პროგნოზების დასაბუთებულობისა და საიმედოობისათვის.

სტრატეგიული და ინდიკატორული დაგეგმვა. პროგნოზები სახელმწიფო ორგანოებს გრძელვადიან და საშუალოვადიან პერიოდში განვითარების პრიორიტეტებისა და სტრატეგიის დასაბუთებისათვის ანუ **სტრატეგიული დაგეგმვისათვის** სჭირდება.

საბაზრო ეკონომიკაში სტრატეგიულ დაგეგმვას სამი ძირითადი ფუნქცია აქვს, კერძოდ:

- ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პერსპექტიული მიზნების განსაზღვრა;

- სოციალურ-ეკონომიკური, მეცნიერულ-ტექნიკური, ინოვაციური და ეკოლოგიური განვითარების მიზნების მიღწევისათვის სტრატეგიული პრიორიტეტების ამორჩევა;
- პრიორიტეტების ამორჩეული სისტემის რეალიზაციის სოციალურ-ეკონომიკური მექანიზმების შემუშავება.

სტრატეგიული დაგეგმვის მეთოდები პირველად რუსეთში 1918 წელს გამოიყენეს გოელროს გეგმის რეალიზაციისას. XX საუკუნის 20-ან წლებში, ნ. დ. კონდრატევის მიერ სოფლისა და ტყის მეურნეობის განვითარების ხუთწლიანი გეგმები დამუშავდა, მოგვიანებით კი — სახალხო მეურნეობის განვითარების ხუთწლიანი გეგმები. შემდგომ კი დირექტიული, ერთგარიანტიანი ხუთწლიანი გეგმები მუშავდებოდა, რომლებმაც ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციასა და სახალხო მეურნეობის განვითარებაში დიდი როლი შეასრულეს. დროთა განმავლობაში სტრატეგიულ დაგეგმვაში ვოლუნტარიზმის, ემპირიზმისა და დირექტიული ელემენტები გაჩნდა, რის გამოც ხუთწლიანი გეგმები არ სრულდებოდა და მეტად მცირე ეფექტს იძლეოდა.

გასული საუკუნის 90-ნი წლების საბაზრო რეფორმები სტრატეგიული დაგეგმვის მექანიზმის დაშლით დაიწყო. ამასთან, ახალი, ადეკვატური მექანიზმი არ შექმნილა. რეალური სტრატეგიული დაგეგმვის არარასებობა კი სახელმწიფოს ეკონომიკის ტრანსფორმაციასა და მისი განვითარების პერსპექტივებს არსებითად ზღუდავს.

ინდიკატურ დაგეგმვას, უპირატესად, ტაქტიკური მნიშვნელობა აქვს, სტრატეგიული გეგმებისა და პრიორიტეტების რეალიზაციაზე მიმართული და სახელმწიფო ბიუჯეტთან მეტად მჭიდროდ დაკავშირებულია. იგი დირექტიული დაგეგმვისაგან იმით განსხვავდება, რომ მასში შემავალ ინდიკატორებს კერძო და შერეული ტიპის ფირმებისათვის სავალდებულო, იძულებითი ხასიათი არა აქვთ და მათთვის ორიენტირებს წარმოადგენენ. სახელმწიფო სექტორის ფირმებისათვის და მართვის სახელმწიფო ორგანოებისათვის კი ამ მაჩვენებლებს სავალდებულო ხასიათი აქვთ. სსრკ-ში ინდიკატური დაგეგმვა გასული საუკუნის 20-ან წლებში შემოიღეს პრაქტიკაში და მას მომავალი წლისათვის სახალხო მეურნეობის განვითარების საკონტროლო ციფრების სახე ჰქონდა. ამჟამად ინდიკატურ დაგეგმვას ფართოდ იყენებენ მრავალ უცხოურ ქვეყანაშიც.

საბაზრო ეკონომიკაში ინდიკატური დაგეგმვის **ფუნქციებია**:

- განზოგადებული მაჩვენებლებისა და ნორმატივების (ინ-

დიკატორების) სისტემის განსაზღვრა, რომელიც ფედერალურ, რეგიონულ და მუნიციპალურ დონეზე სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ძირითად პარამეტრებს ახასიათებს, სტრატეგიული გეგმების პრიორიტეტებს აკონკრეტებს და ანხორციელებს;

- აღნიშნული ინდიკატორების ფედერალური, რეგიონული და ადგილობრივი ბიუჯეტების რესურსებთან დაკავშირება — შეთანხმდება;
- ეკონომიკურ ბერკეტებსა და გეგმის ინდიკატორებს შორის შესაბამისობის დამყარება.

აღნიშნული ფუნქციები ინდიკატური გეგმის რეალიზაციაში ფირმის ჩართვისათვის ქმნის პირობებს.

პროგრამირება. სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგრამირება სახელმწიფოებრივი რეგულირების მეთოდი და მას სტრატეგიულ და ინდიკატურ დაგეგმვასთან შედარებით ვიწრო და კონკრეტული ხასიათი აქვს. პროგრამირება არჩეული სტრატეგიული პრიორიტეტების რეალიზაციაზე ძალებისა და სახსრების კონცენტრაციისათვის გამოიყენება.

მიზნობრივი პროგრამა არის მიზნებით, რესურსებითა და ვადებით განსაზღვრული ღონისძიებების სისტემა, რომელიც სოციალური, ეკონომიკური, მეცნიერულ-ტექნიკური ან ეკოლოგიური განვითარების პრიორიტეტების რეალიზაციას მოცემულ ვადებში და მაქსიმალური ეფექტით უზრუნველყოფს.

მიზნობრივ პროგრამირებას სტრატეგიულ მართვაში ცენტრალური ადგილი უკავია. მიზნობრივი პროგრამირების **ფუნქციებია**:

- სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების საკვანძო წერტილების (პრიორიტეტების) გამოვლენა, რაც მსხვილი სტრატეგიული ამოცანების გადაჭრის საშუალებას იძლევა;
- შეზღუდული რაოდენობის სტრატეგიული ამოცანების გადანყვევებაზე ძალებისა და სახსრების კონცენტრაცია;
- პროგრამების ერთმანეთთან და ეკონომიკასთან ურთიერთკავშირი.

მიზნობრივი პროგრამირების მეთოდი ფედერალურ, რეგიონულ, მუნიციპალურ დონეზე, ასევე პოლდინგების, კონსორციუმების, სამრეწველო-ფინანსური ჯგუფების, მსხვილი ფირმების საქმიანობაში გამოიყენება.

ამგვარად, პროგნოზირება, სტრატეგიული, ინდიკატური და-

გეგმვა და სოციალურ-ეკონომიკური პროგრამირება განუხრელად დაკავშირებულია ერთმანეთთან, საბაზრო ეკონომიკაში უმნიშვნელოვანეს ფუნქციებს ასრულებენ და მისი განვითარების სახელმწიფოებრივ რეგულირებაში გადამწყვეტ როლს თამაშობენ.

13.2 პროგნოზირების მეცნიერული საფუძვლები. პროგნოზები და ციკლები

მომავლის განსაზღვრის თეორია. სოციალურ-ეკონომიკური პროგნოზირების მეცნიერული საფუძველია *მომავლის განსაზღვრის თეორია*. იგი გამოჩენილმა რუსმა ეკონომისტმა ნ. დ. კონდრატევმა (1892-1938 წწ) შეიმუშავა. თეორიის თანახმად, მომავალი განვითარების განსაზღვრა სტატიკის, ციკლური დინამიკისა და სოციალურ-ეკონომიკური გენეტიკის კანონზომიერებების შეცნობასა და პრაქტიკულ გამოყენებას ემყარება.

სტატიკა სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის სტრუქტურის, მისი შიდა და გარე ურთიერთკავშირების, მისი ფუნქციონირების უზრუნველყოფი პროპორციების გამოვლენის საშუალებას იძლევა.

დინამიკა ხსნის სისტემის ციკლური განვითარებისა და ციკლის ფაზების ცვლილების მექანიზმებს, საშუალებას იძლევა წინასწარ განისაზღვროს სისტემების ცვლა, მათი ახალ თვისებრივ მდგომარეობაში გადასვლა, კრიზისები და მათგან გამოსვლის გზები.

გენეტიკა ავლენს სოციალურ-ეკონომიკური სისტემების განვითარებაში მემკვიდრეობითობის, ცვალებადობისა და შერჩევის მექანიზმებს, მათი შეცვლის ფაქტორებსა და საზღვრებს, ადგენს მათ შინაგან ხასიათს და სწავლობს თვითგანვითარების შედეგებს.

პროგნოზირების არსი არა თუ მომავალი მოვლენებისა და მათი დადგომის ვადების განსაზღვრა, არამედ განვითარების ტენდენციების, ფაქტორებისა და შედეგების გამოვლენაა. იგი ოპტიმალურთან მიახლოებული სცენარის რეალიზაციის პირობების გამოვლენისა და მასზე სტრატეგიული მართვის კონცენტრაციის საშუალებას იძლევა.

პროგნოზირების სახეები:

- გენეტიკური;
- ნორმატიული;
- კომბინირებული.

გენეტიკური პროგნოზირება წარსულში სისტემის განვითარების კანონზომიერებებისა და ტენდენციების შეცნობასა და მომავალში მისი დინამიკის შესაძლო გზებს ეყრდნობა.

ნორმატიული პროგნოზირება დასახული მიზნების მიღწევის შესაძლო გზებს იკვლევს.

კომბინირებულ პროგნოზირებაში მოძრაობის კანონზომიერებები და ტენდენციები მისი ოპტიმალური ტრაექტორიის ამორჩევა-სა და რეალიზაციის ოპტიმალურ გზებთან შერწყმულია.

ციკლებისა და კრიზისების წინასწარგანსაზღვრა. სოციალურ-ეკონომიკური პროგნოზირების პრაქტიკაში ხაზობრივ-ექსტრაპოლაციური მიდგომა სჭარბობს ანუ, სტატისტიკური ანალიზის საფუძველზე, წარსულში სისტემის განვითარების ტენდენციები და პარამეტრები ვლინდება და ისინი მომავალში გადაიტანება. ეს მეთოდი სისტემის ინერციული განვითარების პერიოდში იძლევა საიმედო შედეგებს, მაგრამ ტენდენციების გარდატეხის, კრიზისების, ციკლის ერთი ფაზიდან მეორეზე გადასვლისას საკმაოდ მძიმე შეცდომებს იწვევს.

მეცნიერულად დასაბუთებული, უფრო საიმედო და ზუსტი პროგნოზები ნ. დ. კონდრატევის მიერ შემუშავებული **ციკლებისა და კრიზისების თეორიის** გამოყენებით დგება. აღნიშნული თეორიის ძირითადი დებულებებია შემდეგი:

- 1. ყველა სოციალურ-ეკონომიკური სისტემა ციკლურად ვითარდება, თანამიმდევრულად გადის ჩასახვის, დამყარების (დამკვიდრების), გავრცელების (დიფუზია), სტაბილური განვითარების (მომწიფების), კრიზისისა და რელიქტური მდგომარეობის ფაზებს;
- 2. კრიზისები ციკლის უსათუო ფაზაა და სისტემის დინამიკაში უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას ასრულებენ: დამანგრეველს (სისტემის მოძველებული ელემენტების ან გასაქრობად განწირული სისტემის შეცვლა), შემოქმედებითს (სისტემის ახალი ელემენტების ან ახალი სისტემისათვის არეალის გაწმენდა) და მემკვიდრეობითს (სისტემის გამდიდრებული ბირთვის შენარჩუნება და მომავალში გადაცემა).

ამასთან, კრიზისების განვითარებისა და მათგან გამოსვლის სტადიები:

- ლატენტური — კრიზისის ელემენტებისა ფარული დაგროვება;

- დამანგრეველი — კრიზისის ნეგატიური პარამეტრების მკვეთრი გამოვლენა;
 - დეპრესიული — კრიზისიდან გამოსვლისათვის წანამძღვრების დაგროვება;
 - დასკვნითი — სისტემის გამოცოცხლება, გამოჯანმრთელება, ახალ სტრუქტურაში კრიზისამდელი დონის მიღწევა და გადაჭარბება.
 - 3. სისტემის დინამიკა პოლიციკლურია. სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის განვითარებაში გამოიყოფა საშუალოვადიანი (8-11 წელი), გრძელვადიანი (45-55 წელი), ცივილიზაციური (200-300 წელი) ციკლები. ამასთან, სხვადასხვა ხანგრძლივობის ციკლები აქტიურად ურთიერთმოქმედებენ.
 - 4. სხვადასხვა სფეროში ციკლების ურთიერთმოქმედება გარდაუვალია. მაგალითად, ეკონომიკურ ციკლებსა და კრიზისების მიღმა სამეცნიერო-ტექნიკური, ბუნებრივ-ეკოლოგიური, სახელმწიფო-პოლიტიკური, დემოგრაფიული, სოციალ-კულტურული ციკლები იმალება.
- ციკლების ურთიერთქმედებას სამი ფორმა აქვს, კერძოდ:
- რეზონირებადი — ციკლის ფაზების მიხედვით ამპლიტუდის გამაძლიერებელი;
 - დემფირებადი — მერყეობის ამპლიტუდის შემამცირებელი, კრიზისის ფაზის სიმწვავის შემარბილებელი;
 - დეფორმირებადი — ციკლის ნორმალური სვლის შემწყვეტი, მაგალითად, ომის ან მსხვილი ბუნებრივი კატასტროფის დროს.
 - 5. დინამიკის ციკლურობა დაუძლეველია. ანტიციკლური პროგრამები და უციკლო განვითარებისაკენ სწრაფვა ყოველგვარ აზრს მოკლებულია. მაგრამ საზოგადოება ციკლებისა და კრიზისების წინაშე უძლური არაა. ცნობილმა რუსმა ეკონომისტმა პიტირიმ სოროკინმა დაამტკიცა სოციალური კანონი, რომლის თანახმად, კრიზისების პერიოდში ძლიერდება სახელმწიფოს მარეგულირებელი როლი და ეკონომიკისა და სოციალური ცხოვრების მთავრობისმიერი რეგლამენტაცია. კრიზისიდან გამოსვლისას ასეთი რეგლამენტაცია, როგორც წესი, სუსტდება. მსოფლიო პრაქტიკაში ანტიკრიზისული პროგრამების შემუშავებისა და რეალიზაციის საკმაო გამოცდილება დაგროვდა.
 - პროგნოზების სისტემა. სოციალურ-ეკონომიკური განვი-

- თარების პროგნოზების სისტემა ურთიერთდამოკიდებული კრიტერიუმებით განისაზღვრება, სახელდობრ:
- წინასწარგანჭვრეტის ჰორიზონტების მიხედვით არჩევენ მოკლევადიან (რამდენიმე დღე ან კვირიდან ერთ წლამდე), საშუალოვადიან (3-5 წელი), გრძელვადიან (10-20 წელი) და ზეგრძელვადიან (30-50 წელი და მეტი) პროგნოზებს. მოკლევადიანი პროგნოზები უფრო დეტალიზებული, გრძელვადიანი და ზეგრძელვადიანი კი უფრო გამსხვილებული და ვარიანტულებია (ალტერნატიული სცენარებით);
 - მართვის დონის მიხედვით გამოიყოფა ფირმისა და გაერთიანების, რეგიონებისა და დარგების, ეროვნული, საერთაშორისო და გლობალური პროგნოზები;
 - პროგნოზირების ობიექტების მიხედვით შემდეგი სახის პროგნოზები არსებობს: ერთობლივი, დემოგრაფიული (მოსახლეობის ზრდის ტემპები და შემადგენლობის ცვლილება), სოციალური (კულტურა, განათლება, ჯანდაცვა, სოცუზრუნველყოფა, ცხოვრების დონე და ხარისხი), მეცნიერულ-ტექნიკური (მეცნიერების დინამიკა, ინოვაციები, ტექნიკური სისტემები, ტექნოლოგიები), ეკონომიკური (წარმოების დინამიკა, ეკონომიკის სტრუქტურა, ფასები და ინფლაცია, ინსტიტუციონალური გარდაქმნები, ფინანსები და კრედიტები და სხვ.), ეკოლოგიური (ბუნებრივ-კლიმატური პროცესების, ეკოლოგიური კრიზისების, გარემოს დაბინძურების დონის, სასარგებლო წიაღისეულის მარაგების ზრდის და ა.შ. პროგნოზი), საგარეო-ეკონომიკური (საგარეო ვაჭრობისა და ტურიზმის განვითარება, სავალუტო კურსებისა და საგარეო ვალის დინამიკა, ინტეგრაციული ღონისძიებები, მსოფლიო სასაქონლო ბაზრებისა და ფასების დინამიკა და სხვ.);
 - ხასიათის მიხედვით გამოიყოფა: კერძო ანუ ცალკეული მაჩვენებლების მიხედვით (მაგ., ფასებისა და სავალუტო კურსების მომავალი დინამიკის, წარმოების ენერგოტევადობისა და სხვ. მიხედვით) და განმაზოგადებელი (ძირითადი მაჩვენებლების სისტემა, რომელიც მომავალში სისტემის დინამიკას ახასიათებს), ერთვარიანტული და მრავალვარიანტული (განიხილავს მომავალი განვითარების რამდენიმე სცენარს) პროგნოზები.
- პროგნოზირების ორგანიზება და მეთოდები. მომავლის წინას-

წარგანსაზღვრა საქმიანობის ყველაზე რთული და უმაღლური სახეა. სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის განვითარება მრავალფაქტორიანი და არათანაბარია, წინააღმდეგობრივი ინტერესების მქონე ადამიანებისა და სოციალური ჯგუფების საქმიანობასთან დაკავშირებულია. ამის გამო, პროგნოზები ხშირად არ სრულდება. მიუხედავად ამისა, სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგნოზირების ფორმებისა და მეთოდების სრულყოფა მეტად აუცილებელია.

მომავლის წინასწარმეტყველებას ეწევა ყველა სახელმწიფო ორგანო, სამეცნიერო, ეკონომიკური და საზოგადოებრივი ორგანიზაცია. არსით იგი მეცნიერული საქმიანობის სახეა, ამის გამო პროგნოზირებაში წამყვანი როლი მეცნიერებას — მეცნიერებათა აკადემიას, სხვა სახელმწიფო და საზოგადოებრივ აკადემიებს, დამოუკიდებელ სამეცნიერო ორგანიზაციებს ეკუთვნის. მეტად მნიშვნელოვანია, დაუბრუნდეთ მეცნიერულ-ტექნიკური და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების გრძელვადიანი (20-25 წელი) პროგნოზების შემუშავების პრაქტიკას, რომელიც საბიუჯეტო სახსრებით დაფინანსდება. პროგნოზირების თეორიის, მეთოდოლოგიისა და ტექნოლოგიის სწავლება სახელმწიფო მოსამსახურეებისათვის მეტად მნიშვნელოვანია.

ამასთან, აუცილებელია, ციკლებისა და კრიზისების გათვალისწინებით, *პროგნოზირების მეთოდოლოგიის* თვისებრივი გაუმჯობესება, ასევე მაკრომოდელების შემუშავება, რომლებიც სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების უთანაბრობის კანონზომიერებას გაითავალისწინებდა. გარდა ამისა, შესაძლოა დარგთაშორისი ბალანსების გამოყენება, რომლებიც ეროვნული სტატისტიკის მონაცემთა ბაზაზე იგება. ინფორმაციის დიდი მოცულობის გამო, მიზანშეწონილია მონაცემთა სპეციალიზებული ბაზებისა და საძიებო სისტემების შექმნა.

13.3 სტრატეგიული და ინდიკატორი დაგეგმვა

სტრატეგიული დაგეგმვის არსი. ეკონომიკურ, დემოგრაფიულ, სოციალურ, ტექნოლოგიურ და ეკოლოგიურ პროცესებს ხანგრძლივი და ინერციული ხასიათი აქვთ. აქტიურ ასაკში მყოფი ადამიანების თაობის ცვლილება 25-30 წელში ხდება, ტექნიკის ახალი თაობის — 10 წელიწადში, ტექნოლოგიური წყობის — 45-55 წელში. საინვესტიციო პროექტების შემუშავებიდან ინვესტიციების გამოსყ-

იდვამდე 5-10 წელი გადის. ეკონომიკაში სტრუქტურულ ძვრებსაც საკმაოდ დრო სჭირდება. ამის გამო, ეკონომიკურ საქმიანობასა და ეკონომიკის სახელმწიფოებრივ რეგულირებაში წლიური ჰორიზონტებითა და მიმდინარე ამოცანებით შემოსაზღვრა არ შეიძლება. მეტად აუცილებელია გრძელვადიანი და საშუალოვადიანი გეგმების დამუშავება, რომლებიც ხანგრძლივ პერიოდზე გათვლილია და მსხვილი სტრატეგიული ამოცანების გადასაწყვეტად მიმართულია.

ამასთან, ცხოვრებაში ხშირად ხდება არსებითი ხასიათის ცვლილებები, რაც სტრატეგიული გეგმის დროითი ჰორიზონტის პერიოდული კორექტივების აუცილებლობას განაპირობებს. მაგრამ, ყოველწლიურად მისი ცვლილება არამიზანშეწონილია, რადგან სტრატეგიულ სიმყარესა და მართიენტირებელ როლს კარგავს.

მიმდინარე ინდიკატორი გეგმისაგან განსხვავებით, სტრატეგიულ გეგმას რიგი თავისებურებები ახასიათებს, სახელდობრ:

- სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მსხვილი სტრატეგიული ამოცანების გადაჭრისათვის იგი საკმაოდ ხანგრძლივ პერიოდს მოიცავს;
- სტრატეგიული გეგმის მაჩვენებლებს გამსხვილებული, განზოგადებული ხასიათი აქვთ, რამდენადაც ხანგრძლივი პერიოდით დეტალების წინასწანგანჭვრეტა შეუძლებელია და არამიზანშეწონილია;
- სტრატეგიულ გეგმას შესაძლოა ვარიანტული ხასიათი უნდა ჰქონდეს და პერსპექტიულ და ალტერნატიულ ვარიანტებს ითვალისწინებდეს;
- კონიუქტურისა და ეკონომიკური ციკლების ფაზიდან ფაზაზე გადასვლის გათვალისწინებით, გეგმა შესაძლოა პერიოდულად გადაისინჯოს და კორექტირდეს.

სტრატეგიული დაგეგმვის მეთოდოლოგია. სტრატეგიული გეგმა, განსაკუთრებით, გრძელვადიანი ეკონომიკური ციკლის რამდენიმე ფაზას ან რამდენიმე საშუალოვადიან ეკონომიკურ ციკლს მოიცავს.

სტრატეგიული გეგმის მაჩვენებელთა სისტემას განზოგადებული, სრული და სისტემური ხასიათი უნდა ჰქონდეს, სადაც სისტემის განვითარების ყველა ძირითადი პარამეტრი აისახება. ფედერალურ დონეზე შემუშავებული სტრატეგიული გეგმა მრავალ პროცესს ასახავს, კერძოდ:

- დემოგრაფიულ განვითარებას ანუ დემოპულაციის ტენდენციის დაძლევის შესაძლებლობებს;

- *სოციალურ განვითარებას* ანუ მოსახლეობის ცხოვრების დონისა და ხარისხის, ჯანმრთელობის, განათლების, კადრების მომზადების, კულტურის, ჯანდაცვის, სოცუზრუნველყოფის პროცესებს;
- *ეკონომიკურ განვითარებას* ანუ მშპ-ს ზრდის ტემპების, ეკონომიკაში სტრუქტურული ცვლილებების, ინვესტიციების დინამიკის, ინფლაციის დონის, საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტების გაძლიერების, ეკონომიკის მართვის სისტემის გაუმჯობესების პროცესებს;
- *მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესს* ანუ მეცნიერებისა და ინოვაციების დინამიკის, ახალი თაობის ტექნიკის საფუძველზე ეკონომიკის მოდერნიზაციის ღონისძიებებს, ენერგოდამზოგი ტექნოლოგიების ათვისებას, ინფორმაციული სფეროს განვითარებას და ა.შ.
- *ეკოლოგიური განვითარების* ანუ ბუნებრივი რესურსების (გეოლოგიური დაზვერვის, ტყის, წყლისა და სათევზე მეურნეობის, მელიორაციისა და ნიადაგის ნაყოფიერების ამაღლების) დაცვისა და კვლავწარმოების მაჩვენებლებს, ასევე გარემოს დაბინძურების შემცირების ღონისძიებებს, ეკოლოგიურად სუფთა ტექნოლოგიების ათვისებას;
- *ტერიტორიული განვითარების* ანუ ფედერაციის სუბიექტების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონეების დაახლოებას, ფედერალური მნიშვნელობის რეგიონთაშორის პრობლემების გადაჭრას;
- *საგარეო-ეკონომიკური კავშირების* ანუ ინტეგრაციული ღონისძიებების განხორციელებას, ექსპორტისა და იმპორტის მაჩვენებლების გაუმჯობესებას, საგარეო ვალის გადახდას, ტურიზმის განვითარებას, საერთაშორისო პროგრამებში მონაწილეობას და ა.შ.

აღნიშნული მაჩვენებლები ურთიერთდაკავშირებულია და ერთმანეთზე არსებით გავლენას ახდენენ. ამის გამო, სტრატეგიულ დაგეგმვაში საანგარიშსწორებო და პერსპექტიული დარგთაშორისი ბალანსი და სხვა მაკრომოდელები გამოიყენება, რომლებიც საშუალებას იძლევა პერსპექტივაში აისახოს ეროვნული ეკონომიკის მრავალრგოლიანი და რთული კავშირები.

თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკის რეგულირებაში ინდიკატური დაგეგმვა მეტად ტიპური ინსტრუმენტია. იგი სტრატეგიული გეგმების რეალიზაციის მთავარი ფორმაა. ინდიკატიური დაგეგმვის

მეცნიერული საფუძვლები ნ. დ. კონდრატიევის მიერ გასული საუკუნის 20-ან წლებში შემუშავებულია, თუმცა, ფედერალურ დონეზე მას დღესაც არ იყენებენ. ზოგიერთ პოსტსაბჭოურ ქვეყანაში (მაგ., ყაზახეთი) და ცალკეულ რეგიონში (მაგ., თათრეთის რესპუბლიკაში) არის ინდიკატიური გეგმების შემუშავებისა და გამოყენების გარკვეული გამოცდილება.

ქვეყნებში, სადაც დაგეგმვის ამ ფორმას იყენებენ, მთავრობა ინდიკატური გეგმების პროექტებს შეიმუშავებს და განხილვისა და დამტკიცებისათვის პარლამენტს წარუდგენს. ანალოგიური მიდგომა მეტად სასარგებლო იქნებოდა საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებაზე ინდიკატური გეგმების პოზიტიური გავლენის გაძლიერებისათვის.

13.4 სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგრამირება

მიზნობრივი პროგრამების აუცილებლობა. პროგრამირება სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროცესებში სახელმწიფოს აქტიური ჩარევის საგანგებო მეთოდია. იგი იმ შემთხვევაში გამოიყენება, როცა საბაზრო ეკონომიკისა და მისი სახელმწიფოებრივი რეგულირების ჩვეულებრივი მეთოდებითა და მექანიზმებით ეკონომიკური, სოციალური, ტექნოლოგიური, ეკოლოგიური, ტერიტორიული განვითარების მსხვილი პრობლემების გადაჭრა შეუძლებელია. როგორც წესი, ეს მეთოდი სტრატეგიული ვიწრო სექტორში ეკონომიკური ნინსვლისათვის გამოიყენება.

ჩვენს ქვეყანაში სახალხომეურნეობრივი დონის მიზნობრივი პროგრამები პირველად გასული საუკუნის 20-30-ან წლებში დაინერგა. საქართველოში პროგრამირების სტრატეგიული ხასიათის იგნორირებამ მისი დევალაცია გამოიწვია. იგი მეტად მოდური გახდა, ფართოდ გამოიყენებოდა, მაგრამ სტრატეგიულ ნინსვლას არ უზრუნველყოფდა. მეტად აუცილებელია მიზნობრივი პროგრამების შემუშავებისა და რეალიზაციის მეცნიერულად დასაბუთებული მეთოდოლოგიისა და ტექნოლოგიისადმი დაბრუნება.

ანტიკრიზისული პროგრამები. სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგრამირების განსაკუთრებული სახეა ანტიკრიზისული პროგრამები. მათ ეკონომიკური ციკლების კრიზისულ ფაზებში

შეიმუშავებენ სამთავრობო ორგანოები და ქვეყნის საკანონმდებლო ორგანოები ამტკიცებენ. ასეთი პროგრამის მეტად ეფექტური მაგალითია 1929-1933 წწ-ში აშშ-ში პრეზიდენტ ფრანკლინ რუზველტის მიერ შეიმუშავებული „ახალი კურსი“. მსგავსი პროგრამა გასული საუკუნის 70-ან წლებში პრეზიდენტ ნიქსონის მიერ შემუშავდა და განხორციელდა.

გაეროს ეკონომისტების ჯგუფმა ანტიკრიზისული პროგრამების წარმატებით განხორციელებისათვის გარკვეული რეკომენდაციები შეიმუშავა, რომლის მიხედვით, სასურველია მთავრობებმა ეკონომიკური კრიზისების პერიოდში შემდეგი ღონისძიებები გაატარონ:

- მოსახლეობის ეფექტიანი მოთხოვნის ხელშეწყობა (მათ შორის გადასახადების შემცირებით);
- კერძო ინვესტიციების მოცულობის რეგულირება (სპეციალური კრედიტებისა და საგადასახადო შეღავათების შეთავაზება ინვესტორებისათვის);
- სახელმწიფო ინვესტიციების დაგეგმვა;
- სოფლის მეურნეობიდან შემოსავლების სტაბილიზაცია ფასების შენარჩუნებისა და საზოგადოებრივი სამუშაოების პროგრამების გამოყენებით.

საბაზრო ეკონომიკაში კრიზისები რეგულარულად მეორდება. ამის გამო, პოზიტიური და ნეგატიური გამოცდილების განზოგადების საფუძველზე კრიზისის პერიოდში სახელმწიფოებრივი რეგულირების ღონისძიებების მეთოდოლოგია უნდა შემუშავდეს. ეს კრიზისის ფაზის სწრაფად და ნაკლები დანახარჯებით გავლის საშუალებას იძლევა. რა თქმა უნდა, ანტიკრიზისული ღონისძიებები უნივერსალური არ იქნება, რადგან ყველა კრიზისს სპეციფიკური თავისებურება ახასიათებს. თუმცა, კრიზისულ სიტუაციებში აღნიშნულ ღონისძიებებს ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების ეფექტიანობის არსებითად ამაღლება შეუძლიათ.

მიზნობრივი პროგრამების სისტემა. მსოფლიოს ქვეყნები მათ წინაშე მდგარი მაკროეკონომიკური პრობლემების მიხედვით არსებითად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ყოველი მათგანისათვის პრობლემების გადაჭრის გზები აბსოლუტურად ინდივიდუალურია. ამასთან, ყველა შემთხვევაში აუცილებელია გარკვეული გეგმის შედგენა, რომელშიც პრობლემების იდენტიფიცირება და მათი გადაჭრის თანამიმდევრობისა და მექანიზმების განსაზღვრა ხდება.

მაკროეკონომიკური პროგრამა არის არსებული ეკონომიკური პირობების, დასახული ეკონომიკური მიზნებისა და მათი მიღწევის ინსტრუმენტების ერთობლიობა.

მაკროეკონომიკური პროგრამები დგება ეკონომიკური განვითარების ანალიტიკური ორიენტაციის ან წამოჭრილი პრობლემების გამოსწორებისათვის. მიზნების მიხედვით მაკროეკონომიკური პროგრამების კლასიფიკაცია შემდეგია: მიმდინარე (საფინანსო პროგრამა), მასტაბილიზირებელი (მოკლევადიანი მაკორექტირებელი პროგრამა), სტრუქტურული კორექტირების გრძელვადიანი პროგრამა (განვითარების პროგრამა).

- მიმდინარე (საფინანსო) პროგრამა არის საშუალოვადიანი დაგეგმვის ან ქვეყნის მაკროეკონომიკური განვითარების პროგნოზირების პროგრამა. პრაქტიკულად ყველა ქვეყანაში იგი მომავალი წლის ბიუჯეტის შედგენით ხორციელდება და ხშირად მომავალი 2-3 წლის პროგნოზსაც მოიცავს. მრავალ ქვეყანაში სარედიტო პროგრამებს იღებენ, რომლებიც დაკრედიტების პრიორიტეტებს განსაზღვრავენ და მთელ საბანკო სექტორს, ან მხოლოდ ცენტრალურ ბანკს მოიცავენ;
- მასტაბილიზირებელი (მოკლევადიანი მაკორექტირებელი) პროგრამა. მათი ხანგრძლივობა 1-1,5 წელია და დისბალანსის ერთჯერადი გამოსწორებისათვის იყენებენ. მაგალითად, საბიუჯეტო დეფიციტის ზრდა შეიძლება სტიქიური უბედურების შედეგების გამოსწორებით იყოს გამოწვეული, საგადასახადო ბალანსის დეფიციტი კი შესაძლოა მოკლევადიანი სპეკულაციური კაპიტალის სწრაფ გადინებასთან ან საგარეო დავალიანების გამო მსხვილი გადახდების განხორციელებას უკავშირდებოდეს;
- სტრუქტურული კორექციის გრძელვადიანი პროგრამა (განვითარების პროგრამა). პროგრამა, როგორც წესი, 3-4 წელი გრძელდება და ეკონომიკაში ღრმა სტრუქტურული დისპროპორციების გამოსწორებაზე მიმართულია. იგი ისეთ ღონისძიებებს მოიცავს, როგორიცაა: პრივატიზაცია, დემონოპოლიზაცია, ეკონომიკის რეგულირების მექანიზმის შეცვლა.⁴

ფირმების, ჰოლდინგების, კორპორაციებისა და ა.შ. პროგრამე-

4 Киреев А. Международная экономика, «Международные отношения», Москва, ЮРАЙТ, 2006, с.318

ბის გარდა, მართვის ოთხი დონის პროგრამები არსებობს, კერძოდ:

- **ფედერალური მიზნობრივი პროგრამები**, რომლებიც სრულად ან ნაწილობრივ ფედერალური ბიუჯეტიდან ფინანსირდება. ასეთ პროგრამებს ქვეყნის მთავრობა ამუშავებს, პარლამენტი კი იხილავს და ამტკიცებს მათ. საჯარო პრესაში მათი გამოქვეყნება სავალდებულოა.
- **რეგიონული მიზნობრივი პროგრამები**. ისინი ფედერაციის სუბიექტების აღმასრულებელი ორგანოების მიერ მუშავდება, მათი საკანონმდებლო ორგანოების მიერ განიხილება და მტკიცდება.
- **მუნიციპალური მიზნობრივი პროგრამები** მსხვილი მუნიციპალური წარმონაქმნების (ქალაქები) აღმასრულებელი და წარმომადგენლობითი ორგანოების მიერ ფორმირდება.
- **სახელმწიფოთაშორისი პროგრამები**. მათ დაინტერესებული სახელმწიფოები იღებენ და ასრულებენ.

დანიშნულების მიხედვით ფედერალური მიზნობრივი პროგრამები შემდეგ კატეგორიებად იყოფა:

- **მეცნიერულ-ტექნიკური და ინოვაციური**, რომლებიც მიმართულია მეცნიერებისა და ტექნიკის ახალი მიმართულებების განვითარებისათვის, სახელმწიფოს დახმარებით საბაზისო ინოვაციების ათვისებისა და გავრცელებისათვის, რაც ადგილობრივი პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას უზრუნველყოფს;
- **სოციალური** — მსხვილი სოციალური ამოცანების გადაწყვეტას უზრუნველყოფს;
- **ეკონომიკური** — დარგთაშორისი კომპლექსებისა და ახალი დარგების განვითარების პრობლემებს აგვარებს;
- **ეკოლოგიური** — მსხვილი ეკოლოგიური პრობლემების გადასაჭრელად მიმართულია;
- **რეგიონული და რეგიონთაშორისი** — ტერიტორიული განვითარების სტრატეგიული პრობლემების გადაწყვეტას უზრუნველყოფს;
- **მმართველობითი** პროგრამები, რომლებიც მართვის სისტემების განვითარების პრობლემებზე ახდენენ რესურსების კონცენტრაციას (მაგ., საგადასახადო ორგანოებისა და სასამართლო სისტემის განვითარების პრობლემები).

მოქმედების ვადის მიხედვით არსებობს:

- **გრძელვადიანი პროგრამები** (10 წელი და მეტი);
- **საშუალოვადიანი პროგრამები** (3-6 წელი).
- მოკლევადიანი პერიოდით მიზნობრივი პროგრამების დამუშავებას და დამტკიცებას აზრი არა აქვს.
- **პროგრამების შემუშავებისა და რეალიზაციის ტექნოლოგია**. ფედერალური დონის მიზნობრივი პროგრამების შემუშავების შემდეგი ტექნოლოგიური ეტაპები არსებობს:
- **პროგრამის ობიექტის ამორჩევა**. ეს უნდა იყოს:
- სისტემის განვითარების საკვანძო წერტილი, რაც სტრატეგიულ გარღვევას ან მსხვილი სახალხო მემორივი პრობლემების გადაჭრას უზრუნველყოფს;
- პროგრამის საზღვრები მეტად ვიწრო უნდა იყოს, რათა მათზე რესურსების კონცენტრირება მოხდეს.
- **„მიზნების სიის“ აგება**. ზუსტად და ერთმნიშვნელოვნად უნდა განისაზღვროს პროგრამის საერთო მიზნები. შემდგომ პირველი დონის მიზნების სისტემა განისაზღვრება, რომელთა გარეშე გენერალური მიზნები არ მიიღწევა. შემდეგ მეორე დონის მიზნების სისტემა და ა.შ. ამ ეტაპზე პროგრამის რეალიზაციის კრიტერიუმები მუშავდება და იგი მეცნიერებისა და სხვადასხვა პროფილის სპეციალისტების ერთობლივ ძალისხმევას მოითხოვს.
- **დონისძიებების სისტემის აგება** საწინააღმდეგო წესით მიმდინარეობს: დაბალი დონის მიზნებიდან გენერალური მიზნისაკენ. აქ მნიშვნელოვანია ყველა მიზნის მიღწევადობის ლოგიკის დაცვა, რადგან ერთი მათგანის შეუსრულებლობა მთელი პროგრამის ეფექტიანობას მკვეთრად შეამცირებს.
- **პროგრამების სტრუქტურულიზაცია**. ყველა პროგრამის საწყისი „აგური“ პროექტია. თავდაპირველად ფორმირდება პროექტების ნაკრები, შემდგომ კი ისინი ბლოკებში ერთიანდებიან. პროექტები დროში ნაწილდება და ერთმანეთთან თანხმდება.
- **პროექტების ხარჯებისა და ეფექტიანობის შეფასება**. ყველა პროექტისათვის ფასდება აუცილებელი დანახარჯები, წინასწარ განისაზღვრება პროდუქციის გამოშვებისა და რეალიზაციის მოცულობა, ფასები, ეფექტიანობა და ა.შ. ამ ეტაპზე უსტდება პროგრამების სტრუქტურა და განისაზღვრება მათი ფინანსირების წყაროები.

- **მიზნობრივი სტრუქტურების შექმნა.** პროგრამის და-სამტკიცებლად წარდგენამდე შემკვეთის, ძირითადი შემსრულებლისა და თანაშემსრულებლების ვინაობა განისაზღვრება, ცალკეული პროექტების შესასრულებლად მიზნობრივი სტრუქტურები იქმნება, ნორმატიული ბაზა მუშავდება, პერსონალის სწავლება მიმდინარეობს. გამოცდილება მოწმობს, რომ ახლადშექმნილ მიზნობრივ ორგანიზაციებს არსებულ სტრუქტურებზე უკეთ შეუძლიათ ჩასატარებელი სამუშაოების შესრულება. პერსონალის სწავლება კი, უმჯობესია, ჯგუფურად იყოს ორგანიზებული, რადგან პროგრამის მონაწილეები უკვე სწავლის პროცესში იცნობენ ერთმანეთს და საერთო უნარ-ჩვევებს ითვისებენ.
- **პროგრამებისა და პროექტების რეალიზაციის მართვა.** პროექტის სამუშაოების კოორდინაციას შემკვეთი ახენს, მეცნიერ-ხელმძღვანელი (გენერალური კონსტრუქტორი) და აღმასრულებელი დირექტორი კი სამუშაოების შესრულებას ხელმძღვანელობენ.
- **შესასრულებელი სამუშაოების კონტროლი** პროგრამების რეალიზაციის მთელი პერიოდის განმავლობაში ხორციელდება. კონტროლს შემსრულებლებისაგან დამოკიდებული პიროვნებები უნდა ასრულებდნენ, რათა ობიექტურად შეფასდეს მიღებული შედეგები და დროულად იქნას შეტანილი ცვლილებები. პროექტის ცალკეული ნაწილების მიღებისას კი ავტორიტეტული კომისია იქმნება, რომელიც მიღებულ შედეგებსა და საპროექტო დოკუმენტებთან მათ შესაბამისობას აფასებს და შექმნილი ობიექტის ან სისტემის ექსპლუატაციაში მიღებას ახდენს.

პროგრამირების ზემოაღნიშნული ტექნოლოგიის დაცვა არსებითად ამაღლებს სტრატეგიული მართვისა და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების საკვანძო მიმართულებებზე სახელმწიფოს მიზანმიმართული ზემოქმედების ეფექტიანობას.

თავი XIV

ქვეყნის ეკონომიკის საბიუჯეტო რეგულირება

საბაზრო ეკონომიკაში სახელმწიფო ბიუჯეტი სახელმწიფოს ფუნქციების რეალიზაციას ფინანსური რესურსებით უზრუნველყოფს. იგი საზოგადოების ეკონომიკურ სისტემაზე ხელისუფლების მარეგულირებელი ზემოქმედების მეტად ქმედითი ინსტრუმენტია.

14.1 საბიუჯეტო პოლიტიკის სტრატეგია და საბიუჯეტო რეგულირება

ბიუჯეტის ახალი ტიპი. საბაზრო ტრანსფორმაციის პირობებში სახელმწიფო ბიუჯეტი გარადამავალი ეკონომიკის თავისებურებებს ასახავს. ამასთან, იგი უკვე ახალი ტიპის ბიუჯეტია, და სახელმწიფოსა და ფირმებს შორის სრულიად ახალი საბაზრო ხასიათის ფინანსური ურთიერთობების სისტემაა, რომლის საფუძველსაც გადასახადები შეადგენს.

ახალი ტიპის ბიუჯეტი საზოგადოების ყველა წევრისათვის საბიუჯეტო ხარჯების ხასიათში ვლინდება. სახელმწიფო, ერთობლივი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მიზნით, აგროვებს გადასახადებს და აყალიბებს ბიუჯეტს. ერთობლივ მოთხოვნილებებს კი ჯანდაცვის მომსახურება და სოციალური უზრუნველყოფა, კულტურა, მეცნიერება, მართვა, მართლწესრიგის დაცვა, თავდაცვა ეკუთვნის. ამის გამო, გადასახადები საზოგადოებრივი საქონლისა და მომსახურების მოცულობისა და მოთხოვნილებების მიხედვით განისაზღვრება.

ხარჯებმა ეკონომიკის სოციალურად ორიენტირებული ხასიათი (რესურსების გადანაწილება სოციალური სამართლიანობისა და სოციალური უსაფრთხოების მიზნით) უნდა უზრუნველყონ. თანამედროვე პირობებში, როგორც თავისუფალ საბაზრო ძალებთან ურთიერთქმედებაში, ისე სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაფინანსებაში ბიუჯეტის მარეგულირებელი როლი არსებითად იზრდება.

საფინანსო რეგულირების მექანიზმი არის მეთოდების, ინსტრუმენტების, საფინანსო ტექნოლოგიებისა და წესების ერ-

თბლიობა, რომელთა მეშვეობითაც სახელმწიფო და სხვა უფლებამოსილი ინსტიტუტები და ორგანოები ფულადი რესურსების ფონდების, კაპიტალებისა და შემოსავლების ფორმირებასა და გამოყენებაზე, ასევე მეურნე სუბიექტების ქცევაზე ზემოქმედებენ სახელმწიფოს სოციალ-ეკონომიკური პოლიტიკით განსაზღვრული მიზნების მიღწევისათვის.

ამჟამად, საქართველოში საფინანსო რეგულირების მექანიზმი შემდეგ ძირითად „ბლოკებს“ მოიცავს:

- სახელმწიფოს ეკონომიკური და საფინანსო პოლიტიკის ძირითადი კურსის განსაზღვრა;
- სსფ-თან ურთიერთქმედება და შეთანხმებული ფინანსური პროგრამის რეალიზაცია;
- ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის პარამეტრების მართვა და ფინანსურ პარამეტრებთან მათი ურთიერთზემოქმედება;
- საბიუჯეტო და არასაბიუჯეტო ფონდების საკანონმდებლო ფორმირება და მათი გამოყენება;
- ფინანსური ნაკადების რეგულირება საგადასახადო სისტემითა და კანონმდებლობით;
- საშინაო და საგარეო ვალის აღების, დაფარვისა და მომსახურების ფინანსური პროცედურების ფორმირება;
- საბიუჯეტო დეფიციტის დაფინანსების მექანიზმის შემუშავება;
- საფინანსო ბაზრის ინფრასტრუქტურისა და მექანიზმის განვითარება, რეზიდენტებისა და არარეზიდენტებისათვის „თამაშის წესების“ დადგენა;
- ფირმების ფინანსების რესტრუქტურისაციის, მათი დებიტორული და კრედიტორული დავალიანების, გაკოტრების, ანგარშნორებისა და სხვ. ნორმატიულ-სამართლებრივი ბაზისა და შესაბამისი ფინანსური ტექნოლოგიების შემუშავება და ფორმირება;
- ფირმების, დარგებისა და რეგიონების საინვესტიციო და ფინანსური მხარდაჭერის სისტემების, კონტროლის ფორმების, ფინანსური ანგარიშგების შექმნა;
- იურიდიული და ფიზიკური პირების შემოსავლების ფორმირების რეგულირების საფინანსო ბერკეტების გამოყენება, ფასწარმოქმნის პროცესებზე ზემოქმედება (სატარიფო პოლიტიკა) და ბუნებრივ მონოპოლიებში ფასების შეკავება (ხარჯებზე კონტროლი) და სხვ.

ფინანსური რეგულირების მექანიზმში მნიშვნელოვანია ფინანსური პარამეტრების მომართვა და რეგულირება როგორც მაკროეკონომიკურ (საბიუჯეტო პოტენციალი და დასაბეგრი ბაზა, ბიუჯეტის ხარჯები და საბიუჯეტო დეფიციტი, სახელმწიფო საკუთრების ფინანსური ეფექტიანობა, ფულადი მასა და საპროცენტო განაკვეთი), ისე მიკრო დონეზე.

გადაწყვეტ მნიშვნელობას სამართლებრივი რეგულირების ფორმები, მეთოდები და ინსტრუმენტები იძენენ. სამართლებრივი ნორმები აწესრიგებს ფინანსურ ურთიერთობებს სახელმწიფოსა და იურიდიულ პირებს, ასევე თვით იურიდიულ პირებს შორის.

საბიუჯეტო რეგულირების სტრატეგია. საბიუჯეტო პოლიტიკის სტრატეგია არის სახელმწიფოს ძალისხმევითა და რესურსების კონცენტრირებული მიმართვა სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების საშუალო და გრძელვადიანი მიზნების მისაღწევად. თანამედროვე პირობებში, საბიუჯეტო სტრატეგია ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის მოდერნიზაციის გრძელვადიანი ამოცანებით განისაზღვრება. საბიუჯეტო სტრატეგია კონკრეტულად პრეზიდენტის მიმართვაში ფორმულირდება.

საბიუჯეტო სტრატეგიისა და საბიუჯეტო პოლიტიკის თეორიული საფუძველია ეკონომიკური პოლიტიკის მეცნიერული იდეოლოგიის ესა თუ ის ტიპი — საბაზრო ეკონომიკაზე კლასიკური შეხედულებებიდან ნეოკეინსიანელობისა და ნეოლიბერალიზმის თანამედროვე წარმოდგენებით დამთავრებული. შესაბამისად იგება საბაზრო, ფულად-საკრედიტო და ფინანსური რეგულატორებისა და ინსტრუმენტების „ზედნაშენი“.

14.2 საბიუჯეტო სისტემის ფუნქციების აქტივიზაცია

საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის ტიპოლოგია. საქართველოში საბაზრო რეფორმებიდან დაწყებული საფინანსო-ეკონომიკური პოლიტიკის სპეციფიკური სტრატეგია ტარდება. ინტენსიური განსახელმწიფოებრივობისა და პრივატიზაციის პირობებში ლიბერალურ-იძულებითი მონეტარიზმის თავისებური იდეოლოგია დაინერგა. იგი ფულადი მიწოდებისა (ეკონომიკის დაკრედიტება) და შიდა მიზნებისათვის ბიუჯეტის ხარჯების შეზღუდვას ითვალისწინებს, რაც სამამულო ფირმების კონკურენტუნარიანობას ამ-

ცირებს. ეს სტრატეგია კერძო კაპიტალის გატანის ლიბერალიზაციას და სახელმწიფოს მიერ საგარეო ვალის გადახდის გამო საბიუჯეტო რესურსების ინტენსიურ გატანას გულისხმობს. აღნიშნული მიდგომა ნიშნავს რეზერვირების მეშვეობით ფულადი მასის „სტერილიზაციას“, ეროვნული ბანკის სავალუტო რეზერვების საზღვარგარეთულ აქტივებში გადაყვანას.

ფულად-საკრედიტო და საბიუჯეტო სტრატეგიის ასეთი ტიპი ანტიკეინზური მიმართულებისაა და, გამორიცხავს რა სახელმწიფოს კვლავნარმოების აქტიური პროცესიდან, პრაქტიკაში შეზღუდული ეკონომიკური ზრდის იდეოლოგიას ანხორციელებს. მას მეურნე სუბიექტების იურიდიული სამართალუფლებების რეგულირებისა და ფინანსური რესურსების მსხვილი მომხმარებლის (მშპ-ს 30%) ფუნქცია რჩება. აღნიშნული სტრატეგიის შედეგი სტაგნაციისა და ტრანსფორმაციული გარდამავალი პერიოდის გაგრძელება და მინიმალური ეკონომიკური ზრდა იქნება.

საბიუჯეტო პოლიტიკის ალტერნატიული სცენარი. მეცნიერული და პოლიტიკური დისკუსიების დროს საბიუჯეტო სისტემისა და საფინანსო-ეკონომიკური პოლიტიკის გატარების ალტერნატიული იდეები გამოითქმება. საბიუჯეტო პოლიტიკას, საბიუჯეტო-საგადასახადო პროგნოზირებისა და დაგეგმვისას ვარიანტულობა, სცენარულობა სრულიად მისაღებია. ბიუჯეტის პროექტების არსებით ნაკლოვანებად სწორედ მისი უალტერნატივობა და უკიდურესი (ზღვრული) ვარიანტების არარსებობაა. მაგალითად, შესაძლოა ლარის კურსი ეფექტური მართვის სფეროდან გამოვიდეს ან შეიცვალოს საგარეო-ეკონომიკური კონიუქტურა. ამის გამო, აუცილებელია საბიუჯეტო სტრატეგიის სრულყოფა და ანტიკრიზისული ღონისძიებების პროგრამის საფუძველზე მისი შეცვლა. ეს ზომები შემდეგია:

- ძირითადი შინაგანი სოციალური პრობლემების გადაჭრაზე, ეკონომიკური ზრდის ამოცანისა და სახელმწიფოს უსაფრთხოებაზე *ორიენტაცია*. ამასთან, მთავარი მიზანი უნდა გახდეს წარმოების მოცულობისა და მოქალაქეების რეალური შემოსავლების ზრდა;
- *გრძელვადიანი საბიუჯეტო სტრატეგიის* მიხედვით განსაზღვრულ პრიორიტეტებზე ორიენტირებული საბიუჯეტო პროცესის ხელშეწყობა;
- საბიუჯეტო სისტემის ყველა დონეზე *ფუნქციონალური*

უფლებამოსილების მიმაგრება და ნორმატივების მიხედვით საბიუჯეტო ხარჯების განსაზღვრა;

- კონსოლიდირებული *ბიუჯეტის* პროპორციების რეგულირება *ტერიტორიულ ქრილში*, რეგიონული ბიუჯეტების ფინანსური ბაზის გაძლიერება და ფედერალური ბიუჯეტის ხარჯების ტერიტორიული სტრუქტურის ოპტიმიზაცია;
- *საგადასახადო სისტემის* პრინციპული *მოდერნიზაცია*;
- *ექსპორტისა და იმპორტის საბაზო რეგულირების* სრულყოფა, მაღალტექნოლოგიური პროდუქციის ექსპორტის სტიმულირება და იმპორტშემცველი წარმოების განვითარება;
- ბიუჯეტის შემოსავლების მობილიზაციის საფუძველზე სოციალური სფეროს ნორმატივების შესაბამისად, სახელმწიფოს მიერ მეცნიერებისა და განათლების სფეროში *ძირითადი ვალდებულებების* შესრულება. მოსახლეობის შემოსავლების და სოციალური დახმარების სისტემის კარდინალური რეფორმა;
- საბიუჯეტო რესურსების კონცენტრაცია *ეკონომიკური ზრდისა და ერთობლივი საზოგადოებრივი მოთხოვნის* სტიმულირებისათვის პირობების შექმნა, ინოვაციებზე ორიენტირებული და აქტიური საინვესტიციო პოლიტიკის წარმართვა;
- *პრიორიტეტული პროექტების* სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერა, რაც სანარმოო პოტენციალის აღდგენასა და ინტენსიურ განახლებას უზრუნველყოფს;
- დაფინანსების *პროგრამულ-მიზნობრივ* მეთოდზე გადასვლა. რამდენიმე პრიორიტეტულ პროგრამაზე რესურსების კონცენტრირება და ზუსტად განსაზღვრულ საბოლოო შედეგზე რესურსების განაწილება. შეკვეთებისა და კონტრაქტების კონკურსის წესით გაცემა, რაც კონკურენტუნარიანი პროდუქციის გამოშვებას შეუწყობს ხელს.

ეკონომიკურად მაღალგანვითარებული ქვეყნებისა და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ისტორიული გამოცდილება მოწმობს, რომ ეკონომიკური ტემპების ზრდა ეროვნული შემოსავლის გადანაწილებაში სახელმწიფოს წილის შემცირებას არ ახლავს თან. პირიქით, სახელმწიფოს ბიუჯეტი არის არა მარტო ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვანი ფაქტორი, არამედ საზოგადოებაში ეკონომიკური და სოციალური სტაბილურობის შენარჩუნების გარანტიც.

ჩვენს ქვეყანაში დღემდე ბიუჯეტის მიღებისას ძირითადი ყურადღება ფინანსური რესურსების განაწილებაზეა კონცენტრირებული. მხედველობის გარეშე რჩება მიზნები და ამოცანები, რომლებიც საბიუჯეტო საშუალებებით უნდა გადაიჭრას, არ არის ხარჯების შედეგიანობის განსაზღვრის ზუსტი კრიტერიუმებიც.

სიტუაციის შეცვლისათვის სახელმწიფომ ჯერ საზღვრავს, თუ რა კონკრეტული შედეგების მიღწევა სურს, შემდეგ კი ვინ და რა ზომით უნდა გადაიხადოს ამ საქმიანობისათვის. მხოლოდ ამ შემთხვევაში მყარდება გონივრული კავშირი შემოსავლებსა და გასავლებს შორის და ხარჯების მობილიზაციის ეფექტიანი სისტემის შექმნა ხდება შესაძლებელი.

სახელმწიფოს ფედერაციული მოწყობის შემთხვევაში კი პრინციპულად მნიშვნელოვანია, რომ ფედერალური ბიუჯეტი არა თუ ცენტრის, არამედ მთელი ქვეყნის ბიუჯეტი იყოს. ფედერალური ბიუჯეტი სახელმწიფოს ეფექტიანი რეგიონული პოლიტიკის გატარების რეალური ინსტრუმენტი უნდა გახდეს. სახელმწიფოს წინაშე მდგარი სოციალურ-ეკონომიკური და სამხედრო-პოლიტიკური პრობლემების გადაჭრა შეუძლებელია ბიუჯეტის ხარჯების კარდინალური ზრდის გარეშე, რის განხორციელებაც მშპ-ს მყარი ზრდისა და საბიუჯეტო შემოსავლების ზრდით შეიძლება.

საბიუჯეტო სისტემის ფუნქციის გაძლიერება. საბაზრო ეკონომიკაში ბიუჯეტის ძირითადი ფუნქციებია:

- სახელმწიფოსა და საზოგადოების საჭიროებისათვის ფინანსური რესურსების აკუმულირება და ცენტრალიზაცია;
- სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების რეგულირება;
- საინვესტიციო ფუნქცია;
- ფინანსური რესურსების გადანაწილება (ტერიტორიულ-რეგიონული, დარგთაშორისი, უწყებათაშორისი, სოციალური);
- სოციალური დაცვის ფუნქცია;
- სამენარმეო საქმიანობის სტიმულირება (კაპიტალის დაგროვება);
- სახელმწიფოს ფინანსურ შემოსავლებსა და ხარჯებზე კონტროლი.
- გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში ბიუჯეტს **განსაკუთრებული ფუნქციებიც** აქვს, სახელდობრ:
- საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის ფინანსური უზრუნველყოფა;

- მაკროეკონომიკური პარამეტრებისა და საბაზრო გარემოს ჩამოყალიბება;
- ეკონომიკის სუბიექტების საბაზრო ქცევის რეგულირება.

ბიუჯეტის ფუნქციები ურთიერთდაკავშირებულია და ერთმანეთზე არსებით გავლენას ახდენენ. განსაკუთრებით მჭიდრო კავშირია სამენარმეო საქმიანობის სტიმულირების, კაპიტალის დაგროვებისა და აკუმულირების, ფინანსური რესურსების ცენტრალიზაციის ფუნქციებს შორის, კერძოდ: რაც მცირეა ბიუჯეტში აკუმულირებული და ცენტრალიზებული სახსრები, მით მეტია სამენარმეო საქმიანობის სტიმულები და კაპიტალის დაგროვება. ასეთი დამოკიდებულება პრაქტიკაში სამენარმეო საქმიანობის დაბეგვრის დონეში, ადმინისტრაციული, საფინანსო, საგადასახადო, სავალუტო კონტროლის ხარისხსა და სახელმწიფოს მხრიდან მენარმეობის საბიუჯეტო და სხვა სახის საფინანსო მხარდაჭერაში გამოიხატება.

ამასთან, მეტად მნიშვნელოვანია ბიუჯეტის **მარეგულირებელი ფუნქციაც**. მოქმედებს რა მაკროეკონომიკურ პარამეტრებზე (საპროცენტო განაკვეთი, ფულადი მასა, სავალუტო კურსი) იგი პირდაპირ ეხება ფირმების, ბანკების, ფინანსური ინსტიტუტების, ფასიანი ქაღალდების ბაზრების ინტერესებსა და ფინანსურ მდგომარეობას. **სოციალური დაცვის ფუნქცია**, რომელსაც საბიუჯეტო სისტემა უნდა ასრულებდეს, ქვეყნის მენარმეებს სოციალური რყევებისაგან იცავს. სახელმწიფოს ხარჯები განათლებაზე, კულტურასა და ხელოვნებაზე, სოციალურ უზრუნველყოფასა და დაზღვევაზე საბაზრო ეკონომიკას სოციალურ ორიენტაციას სძენს და მეტად ჰუმანურს ხდის მას.

ახალი ტიპის ბიუჯეტის ფორმირება საქართველოში ჯერაც არ დასრულებულა, რაც ეკონომიკის რეალური სექტორის კრიზისითა და არაეფექტიანი საგადასახადო სისტემით გამოწვეულია.

14.3 საბიუჯეტო სისტემის ეფექტიანობა

საბიუჯეტო პოტენციალი. საბიუჯეტო სისტემის ფუნქციონირებისა და საბიუჯეტო პოლიტიკის ეფექტიანობა არსებითად დამოკიდებულია საბიუჯეტო პოტენციალზე ანუ საბიუჯეტო მექანიზმის უნარზე სახელმწიფოს ხელში თავი მოუყაროს ფინანსური რესურსებს. გარდამავალ ეკონომიკაში ახალი ფაქტორები, პი-

რობები და კანონზომიერებები მოქმედებს, რომლებიც საბიუჯეტო პოტენციალსა და მის დინამიკაზე ახდენენ გავლენას.

ქვეყნის საბიუჯეტო პოტენციალი საბიუჯეტო სისტემაში ფინანსური რესურსების აკუმულირების პოტენციურ შესაძლებლობას განსაზღვრავს. არსებობს, ასევე, **რეალური საბიუჯეტო პოტენციალის** ცნებაც — საბიუჯეტო რესურსების ფაქტიური მოცულობა, რომლის აკუმულირებასაც ახენს საბიუჯეტო სისტემა. აქტიური საბიუჯეტო პოტენციალი მიმდინარე ფასებში ან ინფლაციის მაჩვენებლის გათვალისწინებით გამოითვლება.

საბიუჯეტო პოტენციალის ზრდა ან შემცირება საინვესტიციო, სოციალურ, მარეგულირებელ ფუნქციებსა და მთელ სახელმწიფოზე აისახება.

საბიუჯეტო პოტენციალი საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკის, ფინანსური კანონმდებლობის, ბიუჯეტთაშორისი ურთიერთობების მექანიზმის, სოციალური და საინვესტიციო პოლიტიკის შემუშავების ამოსავალი საბაზო კატეგორიაა.

პრაქტიკაში საბიუჯეტო პოტენციალი საბიუჯეტო სისტემაში და სახელმწიფო არასაბიუჯეტო ფონდებით რეალიზდება. თუ სახელმწიფო იცავს ადგილობრივ მეწარმეს, საბიუჯეტო პოლიტიკით იგი აქტიურად უწყობს ხელს შიდა ბაზრის მოცულობის ზრდას.

საქართველოს საბიუჯეტო სისტემა, ძირითადად, არასაწარმოო მოხმარებისა და **სახელმწიფო ვალების მომსახურებასათვის** ეკონომიკური სისტემიდან რესურსების **ამოღებას ემსახურება**. ფინანსური ნაკადების რეგულირებისათვის აუცილებელია ეკონომიკასთან საბიუჯეტო-საფინანსო კავშირების დივერსიფიცირება, საბიუჯეტო ტექნოლოგიებისა და ინსტრუმენტების აქტიური გამოყენება.

სტრუქტურული გარდაქმნის პრიორიტეტული პრობლემების გადაჭრა საბიუჯეტო-საგადასახადო მექანიზმისა და პოლიტიკის ახალ ტიპს მოითხოვს. მისი დამახასიათებელი ნიშანი **ინვესტიციური მიმართულობა** უნდა იყოს. აუცილებელია ფისკალურ-მომხმარებლური ტიპის საბიუჯეტო-საგადასახადო მექანიზმიდან აქტიურ-საინვესტიციო ფუნქციების მქონე მექანიზმებზე გადასვლა.

საბიუჯეტო დეფიციტი. ეკონომიკის სიმყარეს, ფინანსურ სისტემას და საბიუჯეტო პოლიტიკის ეფექტიანობას **საბიუჯეტო დეფიციტის** ესა თუ ის დონე ახასიათებს. მისი შემცირება ეკონომიკური პოლიტიკის უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა.

საბიუჯეტო დეფიციტი მაშინ წარმოიშობა, როდესაც ბიუჯეტის ხარჯები შემოსავლებს სჭარბობს.

ამასთან, ბიუჯეტის ყოველწლიური დაბალანსება აუცილებელი არაა, საკმარისია ეს რამდენიმე წელიწადში ერთხელ, ციკლის ფაზების მიხედვით მოხდეს. მაგალითად, ეკონომიკური დაქვეითების დროს, ეკონომიკური კრიზისის დასაძლევად სახელმწიფო ამცირებს გადასახადებს და ზრდის ბიუჯეტის ხარჯებს ანუ შეგნებულად ინვესტს დეფიციტს. აღმავლობის სტადიაზე კი გადასახადები იზრდება და ხარჯები მცირდება.

სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის ან პროფიციტის არსებობა ხანგრძლივ დაქვეითებასა და „მყარი“ ინფლაციის პრობლემებთან შედარებით ნაკლებმნიშვნელოვანია. უმუშევრობასა და ინფლაციასთან ბრძოლის, ასევე ეკონომიკის რეგულირების მიზნით, ხელისუფლება ხშირად დეფიციტის ან პროფიციტის ხელოვნურად წარმოქმნის პოლიტიკასაც ატარებს.

მსოფლიო გამოცდილება ადასტურებს, რომ ბიუჯეტის დეფიციტი საგანგაშო ფინანსური მოვლენა არაა, თუ მშპ-ს მიმართ მისი დონე ერთიწინა ციფრს არ აღემატება. მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანას ბიუჯეტის გარკვეული დეფიციტი აქვს, მაგრამ მისი გავლენა მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებსა და ქვეყნის მდგომარეობაზე სხვადასხვა ზომით გამოიხატება, ასევე განსხვავებულია მისი ხასიათიც.

გამომწვევი მიზეზების მიხედვით არსებობს **ციკლური** და **სტრუქტურული დეფიციტი**.

ციკლურ დეფიციტს ციკლური დაცემები და ეკონომიკური კრიზისის გამწვავება განაპირობებს და მის შედეგად გადასახადების გადახდის შესაძლებლობები არსებითად მცირდება.

სტრუქტურული დეფიციტი ხელისუფლების მიერ ეკონომიკური დაცემის დასაძლევად ხარჯების შეგნებულად გადიდებითა და გადასახადების შემცირებით წარმოიქმნება.

დეფიციტის სახელმწიფოს არასწორი ფისკალური პოლიტიკაც ანუ გადასახადების დაუსაბუთებელი შემცირება, სამთავრობო შემოსავლებსა და ხარჯებს შორის შეუსაბამობა და ა.შ. ინვეს.

ბიუჯეტის დეფიციტს სხვა ფაქტორებიც განაპირობებენ, სახელდობრ: ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების მიზნით მსხვილი ინვესტიციების გამოყოფის აუცილებლობა, საგანგებო მოვლენები (ომი, სტიქიური უბედურება, სოციალური აფეთქება და სხვა),

მთავრობის მიერ ფინანსური ურთიერთობების რეგულირების უუნარიობა და ა.შ.

მშპ-ს მიმართ ბიუჯეტის დეფიციტის ზღვრული ნორმა და მოცულობა ცალკეული ქვეყნებისათვის არსებითად განსხვავებულია. მათი განსაზღვრა დეფიციტის მართვის ეფექტიანობაზე დამოკიდებულია.

დეფიციტის მართვა გულისხმობს:

- დეფიციტის ზღვრული მოცულობის დადგენას;
- დაფინანსების წყაროებისა მოძიებას და მათ შორის ოპტიმალური თანაფარდობის განსაზღვრას.

ბიუჯეტის დეფიციტის ოპტიმალური სიდიდე სახელმწიფო ხარჯების დონესა და საგადასახადო განაკვეთებზე დამოკიდებულია. ისინი არსებით გავლენას ახდენენ ერთობლივ მოთხოვნასა და მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობაზე. საქონლისა და მომსახურების მზარდი სახელმწიფო შესყიდვები ზრდის ეკონომიკის შემოსავლების დონესა და გადასახადების მთლიან მოცულობასაც.

მაგრამ, რამდენად შესაძლებელია, რომ სახელმწიფო ხარჯების მატებას, ბიუჯეტის დეფიციტის ზრდის ნაცვლად, მისი შემცირება მოჰყვეს, ანუ ეკონომიკური ზრდის დაჩქარების შედეგად ამოსაღები გადასახადების თანხამ სახელმწიფო ხარჯების მატებას გადააჭარბოს? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად, საჭიროა სახელმწიფო ხარჯების მულტიპლიკაციური ეფექტი ანუ საბიუჯეტო პოლიტიკის გავლენით სანარმოო შემოსავლების ზრდის მოცულობა, და შედეგად ამ უკანასკნელის ფისკალური ეფექტი ანუ გადასახადების ზრდის მოცულობა შეფასდეს, რომელიც დეფიციტს შეამცირებს.

მსოფლიო პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ მზარდი სახელმწიფო შესყიდვების შედეგად ბიუჯეტში მიღებული საგადასახადო შემოსავლების ნამეტის მოცულობა, მხოლოდ ნაწილობრივ უზრუნველყოფს „თვითანაზღაურებას“ და დეფიციტის დაფარვას. ამის გამო, დეფიციტის მართვის უპირველეს ამოცანას, მისი მოცულობის დაგეგმვისას, საგადასახადო განაკვეთებისა და სახელმწიფო შესყიდვების მოცულობების ოპტიმალური სიდიდეების განსაზღვრა წარმოადგენს.

ბიუჯეტის დეფიციტის დაფინანსების საშინაო და საგარეო წყარო არსებობს.

ბიუჯეტის დეფიციტის დაფინანსების საშინაო წყარო მოიცავს: საბანკო და არასაბანკო ანუ ფასიანი ქაღალდების

(სახელმწიფო ობლიგაციების) განთავსების გზით მოზიდულ კრედიტებს. ამავე წყაროს მიეკუთვნება სახელმწიფო ხარჯების შემცირება, ბიუჯეტის შემოსავლების გაზრდა საგადასახადო განაკვეთების გაზრდის ან ახალი გადასახადების დაწესების გზით, ხოლო უკიდურეს შემთხვევაში, ფულის ემისია.

ბიუჯეტის დეფიციტის დაფინანსების საგარეო წყარო მოიცავს საგარეო სესხებს საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციებიდან, სხვა ქვეყნის მთავრობებისაგან, საერთაშორისო ფასიანი ქაღალდების განთავსების გზით მოზიდულ სესხებს და ა.შ.

საქართველოში საბიუჯეტო დაფინანსების სხვა წყაროებიც არსებობს, კერძოდ:

- სახელმწიფო რეზერვებიდან ფასეულობების გაყიდვა;
- პრივატიზაციისაგან შემოსავლები;
- სახელმწიფო მენარმეობიდან შემოსავლები;
- მოსახლეობის ფულადი, მათ შორის სავალუტო დანაზოგები.

ეკონომიკაზე ბიუჯეტის დეფიციტის მასტიმულირებელი ზემოქმედება მისი დაფინანსების **მეთოდებზე** დამოკიდებულია.

ეკონომიკის კრიზისის პირობებში საბიუჯეტო დეფიციტის დაფინანსების პრობლემა, ძირითადად, **მონეტარული პოლიტიკის** საშუალებებით წყდება — სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების გამოშვება, საგარეო ვალის ზრდა. ფულის ბაზარზე სესხების აღებით ხელისუფლება მათზე მოთხოვნას ზრდის და, შესაბამისად, სარგებლის განაკვეთის გაზრდას უწყობს ხელს. ეს, თავის მხრივ, კერძო მენარმეების მიერ სესხების მოზიდვასა და მათ საინვესტიციო და სამომხმარებლო ხარჯებს ამცირებს.

ზემოაღნიშნულ პირობებში დეფიციტის ანუ სახელმწიფო ხარჯების დაფინანსებამ ფულის ემისიის გზით, შესაძლოა უარყოფითი გავლენა არ მოახდინოს კერძო ინვესტიციების ან მოხმარების შემცირებაზე. ეს კი ნიშნავს, რომ შესაძლებელია ახალი ფულის გამოშვებამ, სესხებთან შედარებით, სამთავრობო ხარჯების დაფინანსების მასტიმულირებელი როლი შეასრულოს. ამასთან, აუცილებელია ამ უკანასკნელის რაციონალური მასშტაბების განსაზღვრა.

სახელმწიფო ვალის ზრდაც ბიუჯეტის დეფიციტის შედეგია. სახელმწიფო ვალი არის სახელმწიფო დეფიციტის დასაფინანსებლად მოზიდული თანხის დაუფარავი ნაწილი, რომელიც ქვეყნის არსებობის მანძილზე დაგროვილია. სახელმწიფო ვალის დაფარვა

ბიუჯეტიდან ხდება და სამთავრობო ხარჯების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მუხლს შეადგენს.

არსებობს საშინაო და საგარეო ვალი.

საგარეო ვალის დასაფარავად საჭიროა საქონლის ან მომსახურების გაცემა და სარგებლის ანაზღაურება, ზოგჯერ კრედიტორი განსაზღვრულ პირობებსაც აყენებს.

საშინაო სახელმწიფო ვალი ქვეყნის მოსახლეობას შორის შემოსავლების გადანაწილებას იწვევს: სახელმწიფო ობლიგაციების შესყიდვის გზით, ფული დაბალანაზღაურებადი ფენებიდან მალალანაზღაურებადი ფენების სასარგებლოდ ნაწილდება.

ამასთან, სახელმწიფო ვალის ზრდას შემდეგი ნეგატიური ეკონომიკური შედეგები აქვს, კერძოდ:

- სახელმწიფო ვალის ზრდა ეკონომიკაში კაპიტალის მარაგს ამცირებს: ფულის დაბანდება არა სახელმწიფო ობლიგაციებში, არამედ კორპორაციათა აქციებში, ე.ი. რეალურ ინვესტიციებში შეიძლება;
- სახელმწიფო ვალის სარგებლის გადახდა შემოსავლების უთანაბრობას ზრდის: ობლიგაციების მფლობელი კიდევ უფრო მდიდრდება;
- გადასახადების გადიდება სახელმწიფო ვალის სარგებლის გადასახდელად ეკონომიკურ სტიმულებს ასუსტებს და ეკონომიკაში რესურსების განაწილების ეფექტიანობაზე უარყოფითად მოქმედებს: მუშაობის სურვილი მცირდება, პროდუქციის გამოშვება ეცემა;
- რეფინანსირების ან ვალის სარგებლის გადახდისათვის მთავრობის მიერ ვალის აღება ინვესტიციებისადმი მიდრეკილებას ამცირებს.⁵

გარადამავალ ეკონომიკაში მსხვილი ფინანსური შემოსავლების მიღება შეიძლება სახელმწიფო კაპიტალიდან (აქციები, პაი), უნიტარული საწარმოების საქმიანობიდან და სახელმწიფო ქონების გაყიდვიდან.

საბიუჯეტო დეფიციტის სწორი პოლიტიკა კი განვითარებისა და ეკონომიკის კაპიტალიზაციის დაჩქარებისათვის საბანკო სისტემისა და საფინანსო ბაზრის რესურსების, მოსახლეობის დანაზოგების გამოყენებისათვის მიმართულია.

⁵ კ.ი. ლურნკაია, კ. კ. ლურნკაია, მაკროეკონომიკა, ლექციების კურსი, თბილისი, 2007, გვ. 272.

საბიუჯეტო დეფიციტის დაფინანსების წყაროები და მექანიზმი შეიძლება სამხედრო და სოციალური პროგრამებისათვის ან სახელმწიფო ვალის გასტუმრებისათვის წარიმართოს, მაგრამ უკეთესი გზაც არსებობს. საბიუჯეტო სისტემის მიერ მობილიზებული დამატებითი რესურსები საინვესტიციო მიზნებით, განსაკუთრებით, საბაზრო და საწარმოო ინფრასტრუქტურის განვითარების პროგრამების დასაფინანსებლად უნდა წარიმართოს. სახელმწიფოები, რომლებიც ხელს უწყობენ ეკონომიკურ ზრდას, ატარებენ ინვესტიციურ-მასტიმულირებელ საბიუჯეტო პოლიტიკას, საბიუჯეტო დეფიციტის დაფინანსების მექანიზმსაც აქტიურად იყენებენ.

ეკონომიკაზე ზემოქმედების თვალსაზრისით, არანაკლებ მნიშვნელოვანია **ბიუჯეტის პროფიციტის მართვა**. პროფიციტის, როგორც ბიუჯეტის შემოსავლების მის ხარჯებზე ნამეტის, ეკონომიკაზე ზემოქმედების პროცესი ინფლაციის პროცესების დაწყებით ვლინდება. აღნიშნულის თავიდან აცილების მიზნით, პროფიციტის მართვის ეფექტიანი სისტემის შექმნა მეტად აუცილებელია.

პროფიციტის სახსრების ორი ძირითადი მიმართულებით გამოყენება შეიძლება, სახელდობრ:

- ბიუჯეტის ნამეტის გამოყენება საგარეო სესხების ანუ ვალის დასაფარად;
- პროფიციტის სახსრების დაუსაქონლებელი ნაწილის მიმოქცევის სფეროდან ამოღება და სარეზერვო ფონდების ფორმირება ან შევსება.

პროფიციტის სახსრების გამოყენება, უარყოფითის გარდა, დადებითი შედეგების მომტანიც შეიძლება იყოს. ამ სახსრების საშუალებით, განსაკუთრებით, მოსახლეობის ვალის დაფარვით ხელისუფლება ქარბ საგადასახადო შემოსულობებს უკან უბრუნებს ფულის ბაზარს და სარგებლის განაკვეთის დაცემას იწვევს, რითაც ინვესტიციებსა და მოხმარებას აძლევს სტიმულს. თუმცა, გაცილებით მნიშვნელოვანია ფულის ბაზარზე მოხვედრილი სახსრების რაციონალური მოცულობის განსაზღვრა.⁶

საბიუჯეტო ფედერალიზმი. საბიუჯეტო ფედერალიზმის სისტემა არის სახელმწიფოს სახელისუფლებო დონეებისა და სტრუქტურების (ორგანოების) ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესების ურთიერთქმედება, რომელიც საზოგადოების ფულადი რესურსების ფორმირებაზე, მითვისებაზე, განკარგვასა და გამოყენებაზე მიმართულია.

⁶ მ. ვანიშვილი, ფინანსები, თბილისი, 2007, გვ. 116.

საბიუჯეტო გათანაბრება საბიუჯეტო ფედერალიზმის ერთ-ერთი ცენტრალური პრობლემაა. განასხვავებენ ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ გათანაბრებას.

ვერტიკალური გათანაბრება არის რეგიონული ბიუჯეტების ხარჯვით ფუნქციებს შორის შეუსაბამობის აღმოფხვრა.

ჰორიზონტალური გათანაბრება არის ფედერაციის სუბიექტებს შორის გადასახადების პროპორციული განაწილება სხვადასხვა ტერიტორიების საგადასახადო შესაძლებლობების უთანაბრობის აღმოსაფხვრელად. რეგიონების უთანაბრობის ასეთი გამოვლინება საბიუჯეტო ფედერალიზმში სოციალური უთანასწორობის გამოვლინებად განიხილება, რაც ტერიტორიული ფაქტორით გამოწვეულია.

ყველასათვის გარანტირებული საზოგადოებრივი მომსახურებისა და სიკეთების მიღება, სხვადასხვა რეგიონების ეკონომიკურ მდგომარეობას შორის საკმაოდ დიდი განსხვავების გამო, მეტად რთულია. მაგალითად, ხელისუფლების რეგიონული და ადგილობრივი ორგანოების ხარჯების დონე არაერთნაირი და საბიუჯეტო შესაძლებლობებიც დიფერენცირებულია.

ამჟამად, ხელისუფლების წინაშე ორერთიანი ამოცანა დგას: საბიუჯეტო, საგადასახადო და სხვა ფინანსური წინააღმდეგობების გადასალახავად საბიუჯეტო ფედერალიზმის შესაძლებლობების გამოყენება და საბიუჯეტო სისტემის დეცენტრალიზაცია იმ დონემდე, რომ მან ფინანსური ცხოვრების მარეგულირებელი მექანიზმის ფუნქცია არ დაკარგოს.

საბიუჯეტო გათანაბრების ობიექტური და „მკაცრი“ სისტემა, თანდათანობით ფორმირებადი კონკურენტული გარემოს პირობებში, საზოგადოებრივი ფინანსების მართვის ეფექტიანობის ამაღლების მძლავრ სტიმულებს შექმნის. ამასთან, ეს პროცესი ბიუჯეტთაშორისი ურთიერთობების ახალი სისტემის ადეკვატური ფედერალური რეგულირებისა და რეგიონული და ადგილობრივი ბიუჯეტების მართვის მექანიზმით უნდა იყოს გამყარებული.

თავი XV

სავალუტო-საფინანსო და ფულად-საპრაფიტო რეგულირება

15.1 სახელმწიფო სავალუტო რეგულირება

სავალუტო რეგულირებისა და კონტროლის სისტემა არის სავალუტო ოპერაციების განხორციელებაზე საკანონმდებლო, ნორმატიული და ადმინისტრაციული მეზღუდვების კომპლექსი.

ზემოაღნიშნულ სფეროში სახელმწიფო რეგულირების ამოცანაა ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, სავარეო ეკონომიკური კავშირების გაფართოების გზით ეკონომიკის ზრდა, მსოფლიო მეურნეობაში ინტეგრაციისათვის პირობების შექმნა.

მსოფლიო ეკონომიკაში საქართველოს აქტიურად ჩართვამ სავალუტო ოპერაციების „კომპლექსის“ განვითარება გამოიწვია. მან, თავის მხრივ, გავლენა მოახდინა საქართველოს სავალუტო ბაზრის ჩამოყალიბებასა და სახელმწიფოს მხრიდან მისი რეგულირების აუცილებლობაზე. მეტად აქტუალურია ვალუტის მკაცრი კონტროლისა და ეკონომიკური განვითარების იმ ეტაპების განსაზღვრის საკითხი, რომელზეც იგი უნდა იქნას გამოყენებული.

ასეთ პირობებში, მიზანშეწონილია სავალუტო ბაზრების რეგულირების ადმინისტრაციული და ეკონომიკური მეთოდების გამოყენების მსოფლიო პრაქტიკის გათვალისწინება.

ცნობილია, რომ, ამჟამად, მრეწველურად განვითარებული ქვეყნები, პრაქტიკულად, არ მიმართავენ ადმინისტრაციულ მეთოდებს, რადგან ისინი მსოფლიო სავალუტო ფონდის პრინციპებს არსებითად ეწინააღმდეგება (მსფ). ეს ქვეყნები ეკონომიკური განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე აქტიურად იყენებდნენ აღნიშნულ მეთოდებს, მაგრამ დღევანდელი ვითარება, უცილობლად, ნათელი მაგალითი უნდა იყოს გარდამავალი პერიოდის სტადიაზე მყოფი ქვეყნებისათვის.

ამასთან, სავალუტო კონტროლს აქტიურად იყენებს აბსოლუტურად ყველა ქვეყანა მათთვის მეტად კრიტიკულ პერიოდში: ომისშემდგომი მეურნეობის აღდგენის ან ეკონომიკური ურთიერთობების ლიბერალიზაციის პერიოდში, ასევე, ფინანსური დამოუკიდებლობის შენარჩუნების, ფულადი სისტემის სტაბილურობის.

ბის, ეროვნული ვალუტის კურსის გამყარებისა და სავალუტო რესურსების მოზილზაციის მიზნით.

გარდა ამისა, სხვადასხვა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების თავისებურებებიდან გამომდინარე, სავალუტო კონტროლის ფორმები და მეთოდები მეტად განსხვავებულია. არსებითად განსხვავდება კონტროლის სისტემის მოქმედების ვადებისა და სავალუტო შეზღუდვების ტაქტიკაც. თუმცა, ისტორიული განვითარების განსაზღვრულ მონაკვეთზე ამ მექანიზმის გონივრულად გამოყენებით, სავალუტო კონტროლი სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ელემენტი ხდება. იგი საბაზრო რეფორმების სტაბილურობასა და თანამიმდევრულობას განაპირობებს. სახელმწიფო სავალუტო რესურსებს ეკონომიკის ტრანსფორმაციისათვის ინახავს.

სავალუტო კონტროლის სისტემა მეტად წარმატებით განხორციელდა შემდეგ ქვეყნებში: საფრანგეთი, დიდი ბრიტანეთი, იაპონია, გერმანია, ავსტრია, იტალია, ახალი ზელანდია, ირლანდია, ესპანეთი და სხვ.

თანამედროვე პირობებში განვითარებულ ქვეყნებში სავალუტო კონტროლი აღარ არსებობს, რამდენადაც მან შეასრულა თავისი ფუნქცია. განვითარებადი ქვეყნებისა და გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნების უმრავლესობა კი აქტიურად იყენებს მის შესაძლებლობებს. მსფ-ის მონაცემებით, ორმოცდაათი ქვეყნის სამართლებრივ აქტებში დაფიქსირებულია სავალუტო ამონაგების რეპატრიაციის აუცილებლობა, მაგ.: ჩინეთის, კვიპროსის, ჩეხეთის, უნგრეთის, ირანის, ისრაელის, პოლონეთის, თურქეთის და სხვ.

სავალუტო კონტროლის სისტემების მიერ ადმინისტრაციული ზომებით იზღუდება სავალუტო ოპერაციები უნგრეთსა და ჩეხეთში; პოლონეთში უფლებამოსილი ბანკები აკონტროლებენ სავალუტო ამონაგების რეპატრიაციის ზომას; საბერძნეთსა და პორტუგალიაში კი კაპიტალების მოძრაობასთან დაკავშირებულ ოპერაციებზე არსებობს შეზღუდვები.

ამგვარად, სახელმწიფოს სავალუტო კონტროლის ტაქტიკური მიდგომების მეტად ფართო სპექტრით შეუძლია ისარგებლოს. სავალუტო კონტროლის ფორმალურად არარსებობის შემთხვევაშიც კი, კაპიტალების მოძრაობის მიმდინარე პროცესებზე ხშირად სტატიკური დაკვირვება მაინც ხორციელდება. გარდა ამისა, ისეთ მექანიზმებსაც მიმართავენ, რომლებსაც ადრე სავალუტო კონ-

ტროლის დროს (მაგ., იაპონია, გერმანია) მიმართავდნენ და ახლა „შავი ფულის“ გადადინებასთან ბრძოლის ამოცანის გადაწყვეტისას იყენებენ. საფრანგეთში სავალუტო ურთიერთობების თავისუფლებამ ფრანგული ეკონომიკის სტრუქტურული ეფექტიანობა განაპირობა, მაგრამ მან საგადამხდელო ბალანსთან, „შავი ფულის“ გადადინებასთან, საგადასახადო ხულიგნობასთან დაკავშირებული პრობლემები არ გადაწყვიტა.

სავალუტო შეზღუდვები ამკრძალავი ზომები მიმართულია რეზიდენტებისა და არარეზიდენტების სავალუტო ოპერაციების ლიმიტირებისა და რეგლამენტაციისათვის. ამასთან, სხვა ინსტრუმენტებისაგან განსხვავებით, ქვეყნის შიგნით არსებულ ფულადი მასის მოცულობაზე ისინი არ მოქმედებენ.

სავალუტო კონტროლის შემადგენელი ნაწილებია:

- სავალუტო შეზღუდვები;
- სახელმწიფო ზედამხედველობის ღონისძიებები;
- რეგისტრაცია;
- აღნიშნული ოპერაციების სტატისტიკური აღრიცხვა.
- სავალუტო შეზღუდვების მიზანია:
- საგადამხდელო ბალანსის გამოთანაბრება;
- სავალუტო კურსის შენარჩუნება (მხარდაჭერა);
- მიმდინარე სტრატეგიული ამოცანების გადაჭრისათვის სავალუტო ფასეულობების კონცენტრაცია სახელმწიფოს ხელში.
- სავალუტო შეზღუდვები შემდეგი გზით ხორციელდება:
- საერთაშორისო გადახდებით;
- კაპიტალების გადატანით;
- მოგების რეპატრიაციით;
- ოქროს, ფულადი ნიშნებისა და ფასიანი ქაღალდების მოძრაობით;
- უცხოური ვალუტის თავისუფალი ყიდვა-გაყიდვის აკრძალვით;
- სახელმწიფოს ხელში უცხოური ვალუტისა და სხვა სავალუტო ფასეულობების კონცენტრაცია.

სავალუტო შეზღუდვების წესები მრავალგვარია: ცენტრალურ და უფლებამოსილ ბანკებში სავალუტო ოპერაციების ცენტრალიზაცია, სავალუტო ოპერაციების ლიცენზირება ანუ სავალუტო კონტროლის ორგანოების მიერ იმპორტიორების ან მწველლების მიერ უცხოური ვალუტის შესყიდვის წინასწარი ნებართვის გაცემა.

გამოიყენება, ასევე, **სავალუტო ანგარიშების სრული ან ნაწილობრივი ბლოკირება** და ვალუტების შექცევადობის შეზღუდვები. შესაბამისად, არსებობს სავალუტო ანგარიშების სხვადასხვა კატეგორიები: თავისუფლად კონვერტირებადი და შიდა (ეროვნულ ვალუტაში გამოსახული და ქვეყნის ფარგლებში გამოყენებადი) სავალუტო ანგარიშები, ორმხრივი სამთავრობო შეთანხმებებით მიღწეული, კლირინგული, დაბლოკილი და ა.შ. სავალუტო ანგარიშები.

განასხვავებენ სავალუტო შეზღუდვების ორ ძირითად სფეროს, კერძოდ:

- საგადამხდელო ბალანსის მიმდინარე ოპერაციები (სავაჭრო და „უხილავი“ ოპერაციები);
- ფინანსური ოპერაციები (კაპიტალებისა და კრედიტების მოძრაობა, მოგების, საგადასახადო და სხვა გადასახდელების გადაცემა, გადაგზავნა).

სავალუტო შეზღუდვების ფორმები მათ შინაარსსა და სტრუქტურას ასახავენ და ერთმანეთისაგან გამოყენების სფეროების მიხედვით განსხვავდებიან.

ზოგიერთ ქვეყანაში აქტიურად გამოიყენება საგადამხდელო ბალანსის მიმდინარე ოპერაციების მიხედვით არარეზიდენტების ოპერაციებზე შეზღუდვები: საქონლის გაყიდვიდან უცხოელი ექსპორტიორების მიერ მიღებული მოგების ბლოკირება, ამ სახსრებით განკარგვის შესაძლებლობის შეზღუდვა და სხვ.

გარდა ამისა, არსებობს რეზიდენტების ოპერაციებზე შეზღუდვებიც, კერძოდ: ექსპორტიორების მიერ ცენტრალური ან უფლებამოსილი ბანკებისათვის სავალუტო ამონაგების მთლიანად ან ნაწილობრივი გაყიდვა, იმპორტიორებისათვის უცხოური ვალუტის გაყიდვა მხოლოდ სავალუტო კონტროლის ორგანოების ნებართვის არსებობის შემთხვევაში.

ამჟამად, საქართველოში სავალუტო რეგულირებამ არსებითი ცვლილებები განიცადა. სსრკ-ში იგი სახელმწიფო მონოპოლიას ეფუძნებოდა. სავალუტო ოპერაციების განხორციელების უფლება მხოლოდ სახელმწიფოს გააჩნდა. ასევე თვით ვალუტაც სახელმწიფოს ეკუთვნოდა. ვალუტის, როგორც სახელმწიფოს საკუთრების ყიდვა-გაყიდვა ორგანიზაციებისა და მოქალაქეების მიერ ოფიციალურად ფიქსირებული კურსით წარმოებდა. ამ კურსს სსრკ სახელმწიფო ბანკი ადგენდა. ვალუტისა და სავალუტო ფასეულობების მიმოქცევა ქვეყნის შიგნით, ასევე მისი ფლობა სამოქალაქო წესით ისჯებოდა.

საბაზრო ურთიერთობებზე საქართველოს გადასვლით სავალუტო რეგულირების ხასიათიც შეიცვალა. მისი ადმინისტრაციული რეგულირება უკვე აღარ მიმდინარეობს, თუმცა ამ მეთოდებიდან სრული გამიჯვნაც ჯერჯერობით არ მომხდარა.

სავალუტო რეგულირება

სავალუტო რეგულირება არის სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების სავალუტო და ფინანსური ბაზრების ფუნქციონირების პროცესებში ჩარევის ხარისხი.

სავალუტო რეგულირება ეხება ქვეყნის ტერიტორიაზე რეზიდენტებისა და არარეზიდენტების მიერ სავალუტო ოპერაციების განხორციელების წესს, რეზიდენტების მიერ ფარგლებს გარეთ სავალუტო ოპერაციებს, ასევე სახელმწიფოს ცენტრალიზებული სავალუტო ფონდის შექმნას, ეროვნული და უცხოური ვალუტის შეტანა-გატანის ოპერაციებს.

სავალუტო პოლიტიკის განხორციელებისას სახელმწიფოს როლი შემდეგშია, იგი:

- განსაზღვრავს იურიდიული და ფიზიკური პირების სავალუტო ფასეულობების ფლობის, გამოყენებისა და განკარგვის უფლებებსა და ვალდებულებებს;
- ადგენს სავალუტო კანონმდებლობის დარღვევის შემთხვევაში პასუხისმგებლობის ზომებს;
- აკანონებს სავალუტო კონტროლის ორგანოებისა და აგენტების უფლებამოსილებასა და ფუნქციებს.

სავალუტო რეგულირების ფარგლებში დგინდება სავალუტო ბაზრების შესაძლო მონაწილეების შემადგენლობა: რეზიდენტები და არარეზიდენტები.

რეზიდენტები არიან მოქალაქეები, რომელთაც აქვთ მუდმივი საცხოვრებელი ადგილი მოცემულ ქვეყანაში; მეურნე სუბიექტები, მათი წარმომადგენლობა და ფილიალები; ქვეყნის ფარგლებს გარეთ არსებული დიპლომატიური და სხვა სახის წარმომადგენლობა.

არარეზიდენტებად ითვლებიან როგორც ქვეყნის ფარგლებს გარეთ, ისე მის ტერიტორიაზე მცხოვრები უცხო ქვეყნის მოქალაქეები და მოქმედი მეურნე სუბიექტები, ასევე უცხო ქვეყნის დიპლომატიური წარმომადგენლობა და საერთაშორისო ორგანიზაციები.

ასეთი კლასიფიკაცია მეტად მნიშვნელოვანია, რადგან სხვადასხვა სუბიექტს აქვს განსხვავებული უფლებები და ვალდებულებები.

სავალუტო ოპერაციები

სავალუტო რეგულირების ერთ-ერთი ობიექტია სავალუტო ოპერაციები. ეს არის გარიგებები და სხვა ქმედებები, რომელთა საგანი სავალუტო ფასეულობებია. ამ ოპერაციებს მიეკუთვნება საკუთრების უფლების სავალუტო ფასეულობაში გადასვლის სხვადასხვა ოპერაცია. აქ შედის გარიგებები, სადაც ანგარიშსწორება ხდება უცხოური ვალუტით, საერთაშორისო ფულადი გზავნილები, ასევე ქვეყნიდან ქვეყანაში სავალუტო ფასეულობების შეტანა, გატანა და გადაგზავნა.

უშუალოდ უცხო ქვეყნის ვალუტასთან ოპერაციების გარდა, ხორციელდება უცხოურ ვალუტაში არსებული ფასიანი ქაღალდების ოპერაციები. ეს არის საგადაამხდლო ოპერაციები (ჩეკები, ვექსელები, აკრედიტივები და სხვ.), საფონდო ფასეულობები (აქციები, ობლიგაციები), ძვირფასი ლითონები (საყოფაცხოვრებო ნაკეთობებისა და ოქროს, ვერცხლის, პლატინის ჯგუფის მეტალები), ბუნებრივი ძვირფასი ქვები (საყოფაცხოვრებო ნაკეთობები, ალმასი, ლალი, ზურმუხტი, საფირონი და სხვ.).

საქართველოს ეროვნული ვალუტა ეკუთვნის სავალუტო ფასეულობებს და სავალუტო რეგულირება მხოლოდ საქართველოს ვალუტით არარეზიდენტების მიერ განხორციელებულ ოპერაციებს ეხება.

ეროვნული ვალუტის სტატუსი დამოკიდებულია საგარეო ბაზრებზე ქვეყნის კონკურენტუნარიანობაზე და ეკონომიკის შიდა მდგომარეობაზე. რაც უფრო მეტად სჭირდება შიდა ეკონომიკას დაცვა უცხოელი კონკურენტებისაგან, მით დაბალია ეროვნული ვალუტის კონვერტირების ხარისხი.

უცხოურ ვალუტასა და უცხოურ ვალუტაში არსებულ ფასიან ქაღალდებთან ოპერაციები იყოფა მიმდინარე სავალუტო ოპერაციებად და კაპიტალების მოძრაობასთან დაკავშირებულ ოპერაციებად.

მესაკუთრის უფლებამოსილება (უცხოური ვალუტისა და სავალუტო ფასეულობების ფლობა, გამოყენება და განკარგვა) სახელმწიფოს მიერ მკაცრად რეგლამენტირებულია.

ამასთან, შიდა **სავალუტო ბაზრის რეგულირების ძირითადი ამოცანაა** შიდა სავალუტო ბაზრის მონაწილეთა რიცხვისა და მათი ქცევის რეგლამენტაცია, საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის განხორციელების დროს სავალუტო ოპერაციების ხასიათის განსაზღვრა და სხვ.

ეს უცხოურ ვალუტაზე მოთხოვნა-მიწოდების კონტროლისა და ნეგატიური ფაქტორების (მაგ., სპეკულაციური ოპერაციების) გამოჩენის შეზღუდვისა და მათზე გავლენის საშუალებას იძლევა.

რეზიდენტებს მკაცრად განსაზღვრული წესითა და სახელმწიფოს მიერ განსაზღვრული მიზნით შეუძლიათ უცხოური ვალუტის ყიდვა. ამასთან, ვალუტის ყიდვა-გაყიდვა დაშვებულია მხოლოდ უფლებამოსილი ბანკების მეშვეობით, რაც სახელმწიფოს სავალუტო ოპერაციების კონტროლის დაქვემდებარების საშუალებას აძლევს.

სავალუტო სახსრები კანონიერად ითვლება, თუ შეძენილი იყო მკაცრად განსაზღვრული წყაროდან.

რეზიდენტებისათვის ასეთ წყაროებად ითვლება: სხვადასხვა დონის სავალუტო ფონდების (რეზერვები) სახსრები, ნებადართული საგარეო ეკონომიკური საქმიანობიდან მიღებული სავალუტო ამონაგები, სანესდებო კაპიტალში შენატანები, უფლებამოსილი ბანკებიდან აღებული სავალუტო კრედიტები და ლიცენზიის საფუძველზე არარეზიდენტებისაგან მიღებული სავალუტო კრედიტები, უფლებამოსილი ბანკების მეშვეობით საშინაო სავალუტო ბაზარზე შეძენილი ვალუტა და საქველმოქმედო ფონდების სახსრები.

არარეზიდენტებისათვის სავალუტო სახსრების კანონიერ წყაროდ ითვლება:

- სახსრები, რომლებიც შემოტანილი, გადმოგზავნილი ან გადმოტანილია საზღვარგარეთიდან;
- ქვეყნის ტერიტორიაზე საქონლისა და მომსახურების რეალიზაციიდან მიღებული შემოსულობები;
- ვალდებულებების შესრულებიდან შემოსული სახსრები;
- სახელმწიფოს ტერიტორიაზე განხორციელებული ინვესტიციებიდან შემოსავლები.

სავალუტო ოპერაციების განხორციელებისას უცხოურ ვალუტაში არსებული სახსრების ლეგალურობის განსაზღვრისათვის, აუცილებელია, უფლებამოსილ ბანკში, შესაბამისად გაფორმებული საბანკო დოკუმენტები არსებობდეს.

ქვეყნის შიგნით, უცხოურ ვალუტაზე მოთხოვნის შეზღუდვისა და ქვეყნის ეკონომიკაზე მისი ნეგატიური გავლენისაგან დასაცავად, უცხოურ ვალუტაზე საქონლის რეალიზაცია იკრძალება. როგორც წესი, ქვეყნის ტერიტორიაზე ყველა სახის ანგარიშსწორება უცხოურ ვალუტაში მოქალაქეების მიერ საქონლის რეალიზაციისას უნაღდო ანგარიშსწორებით ხორციელდება. ასეთი შეზღუდვები ვრცელდება არა მარტო სავაჭრო გარიგებებზე, არამედ ნაღდი უცხოური ვალუტის მიმოქცევის ყველა სახეზე მხოლოდ იშვიათი შემთხვევების გამოკლებით. მაგალითად, დაშვებულია მუშაკების სამივლინებო ხარჯების ანაზღაურებისათვის გაცემული გამოუყენებელი უცხოური ვალუტის ჩარიცხვა უფლებამოსილ ბანკში შესაბამის ანგარიშზე.

ანგარიში უცხოურ ვალუტაში

სავალუტო რეგულაციების შემდეგი სტატია არის ანგარიში უცხოურ ვალუტაში. ანგარიშები შეიძლება გახსნას როგორც რეზიდენტმა, ისე არარეზიდენტმა. ფუნქციონირების რეჟიმების რეგულირებით სახელმწიფო, ადმინისტრაციული წესით, შიდა სავალუტო ბაზარზე უცხოური ვალუტის მოთხოვნა-მიწოდებასა და საზღვარგარეთ უცხოური ვალუტის გადადინებაზე ზემოქმედებს.

სავალუტო ანგარიშები იხსნება მხოლოდ აუცილებელი, სათანადო წესით გაფორმებული დოკუმენტების არსებობის შემთხვევაში. მაგალითად, სახელმწიფოს წინაშე დავალიანების არარსებობის შესახებ საგადასახადო ორგანოებიდან აღებული ცნობა. ასეთი წესით არაკეთილსინდისიერი მონაწილეებისაგან თავისუფლება სავალუტო ბაზარი.

სახელმწიფო ზღუდავს, ასევე, რეზიდენტების მიერ საზღვარგარეთ სავალუტო ანგარიშების თავისუფლად გახსნის შესაძლებლობას. რადგან ეს გამოიწვევდა ვალუტის საზღვარგარეთ გადინებას და ქვეყნის საგადასახდლო ბალანსის დარღვევას.

აღსანიშნავია, რომ სავალუტო კონტროლი სავალუტო რეგულირების სისტემის ზედნაშენია მხოლოდ. აღნიშნული სისტემა

სავალუტო შეზღუდვებს გულისხმობს და წყეტს კონკრეტულ ამოცანებს, რომლებიც საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების ამა თუ იმ მომენტისათვის დგას მის წინაშე. სავალუტო კონტროლი სავალუტო კონტროლის ორგანოებისა და აგენტების მიერ ხორციელდება.

ცივილიზებული სავალუტო ბაზრის ფორმირება

სავალუტო კონტროლის ორგანოების საქმიანობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულება ცივილიზებული სავალუტო ბაზრის ფორმირება და ისეთი პირობების შექმნაა, რომლის დროსაც შესაძლებელია სავალუტო რესურსების უფრო ეფექტური გამოყენება ეკონომიკის განვითარების ინტერესებისათვის. საწარმოები, საქონლის ექსპორტისას სავალუტო ამონაგების გადინებითა და მათი იმპორტისას წინასწარი გადახდის არდაბრუნების შემთხვევაში, ქვეყნის ეკონომიკას არსებით ზარალს აყენებენ. სავალუტო ამონაგების სხვა ქვეყნებში განთავსება ხელს უწყობს იქ დამატებითი სამუშაო ადგილების შექმნასა და ეკონომიკის განვითარებას ზოგადად.

საქართველოში კი სრულიად საპირისპირო პროცესები მიმდინარეობს. ეკონომიკაში ინვესტირების შეზღუდული შესაძლებლობებია, რაც კაპიტალის უცხოეთისაკენ სწრაფვას განაპირობებს.

ამგვარად, სავალუტო კონტროლის მიზანია სავალუტო ოპერაციების განხორციელების დროს სავალუტო კანონმდებლობის დაცვა.

სავალუტო კონტროლის ძირითადი მიმართულებებია:

- სავალუტო ოპერაციების შესაბამისობა მოქმედ კანონმდებლობასთან;
- რეზიდენტების მიერ სახელმწიფოს წინაშე ვალდებულებების უცხოურ ვალუტაში შესრულება;
- ანგარიშსწორების უცხოურ ვალუტაში წარმოების შემთხვევაში დასაბუთებულობის შემოწმება;
- სავალუტო ოპერაციების აღრიცხვის ობიექტურობისა და ანგარიშვალდებულებიანობის შემოწმება.
- ეკონომიკის ტრანსფორმაციის პერიოდში საქართველოს მთავრობის მიერ განხორციელებული სავალუტო რეგულირების ძირითადი მიზანია შემდეგი:
- ეროვნული ვალუტის მნიშვნელობის ამაღლება და სავალუტო კურსზე ინფლაციური ზეწოლის შემცირება;

- უცხოური ვალუტის მოზიდვის სტიმულირება და ექსპორტიორების მიერ სავალუტო ამონაგების ქვეყანაში დაბრუნებაზე კონტროლი;
- საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის სუბიექტების აქტიურობის სტიმულირება ე.ი. სამრეწველო ექსპორტის ხელშეწყობა და ტექნოლოგიების იმპორტისათვის პირობების შექმნა, რაც იმპორტშემცველი წარმოების განვითარებას უზრუნველყოფს.

სავალუტო კონტროლის სრულყოფის მეთოდებია:

- სავალუტო კანონმდებლობის შესაბამისობა საქართველოს კანონმდებლობასთან, კერძოდ, უფლებამოსილი ბანკების უფლებებისა და კლიენტების წინაშე ვალდებულებების წინაშე. საქმე ეხება საბანკო საიდუმლოს შენახვის ვალდებულებას. ეროვნული ბანკის წინაშე სავალუტო კონტროლის აგენტებს აქვთ ვალდებულებები. სხვა სიტყვებით, აუცილებელია ბანკებს ჰქონდეთ კლიენტის საქმეში ჩარევის უფლება. არანაკლებ მნიშვნელოვანია, სავალუტო კონტროლის სუბიექტების სტრუქტურაში ორგანიზაციული წინააღმდეგობების გადაჭრა, მათი უფლებამოსილებების მკვეთრად გამიჯვნა;
- დარღვევებისაგან სავალუტო სისტემის დაცვა და არა უკვე არსებულ სამართალდარღვევაზე საჯარიმო სანქციების გამოყენებაზე ორიენტირება. პრაქტიკა აჩვენებს, რომ ავტომატიზაციის მაღალი დონეც კი ვერ უზრუნველყოფს სამართალდარღვევების 10%-ის აღმოჩენას.

გარდა ამისა, აუცილებელია სავალუტო კონტროლის სისტემა განვითარდეს სხვა სახელმწიფოებთან კავშირების დამყარების მიმართულებით, რათა გამოძიებულ იქნას ყველა სავალუტო კანონდარღვევა, რომელშიც საზღვარგარეთული ფირმებიც არიან ჩართულნი.

ამასთან, მნიშვნელოვანია იმის გაგება, რომ სავალუტო კონტროლი მხოლოდ იმ შემთხვევაშია ეფექტური, თუ იმავდროულად მიიღება შიდა ბაზრის განვითარების ზომები. მხოლოდ ქვეყნის ეკონომიკის საერთო სტაბილიზაცია შექნის ქვეყანაში სავალუტო რეზერვების თანდათანობით ზრდის, სავალუტო რეზერვების შევსების, საგარეო ვალის გადახდისა და სავალუტო ბაზრის საერთო სტაბილიზაციის პირობებს.

15.2 ფულად-საკრედიტო რეგულირება

ისტორიულად ჩამოყალიბდა, რომ საბაზრო ეკონომიკის ეფექტიანი ფუნქციონირება, მისი მოთხოვნების შესაბამისი ფულად-საკრედიტო ქვესისტემების გარეშე შეუძლებელია. ყველა ქვეყანაში მათი ფორმირება საკანონმდებლო დონეზე გამყარებულია. ასეთი მდგომარეობა თვით ფულის ბუნებიდან გამომდინარეობს, რამდენადაც იგი, ეკონომიკური არსით, სახელმწიფოს ვალდებულებების მატერიალური მატარებელია.

ფულად ასეთი მატარებელი ან ინსტრუმენტი მისი გამოყენებისა და შემდეგი ფუნქციების შესრულების პროცესში იქცევა, კერძოდ: ღირებულების საზომის, მიმოქცევის საშუალების, გადახდის საშუალების, შენახვის (დაზოგვის, დაგროვების) საშუალებისა და მსოფლიო ფულის ფუნქციების შესრულებისა.

ამასთან, სახელმწიფო დონეზე ღირებულების ერთი ზომიდან მეორეზე გადასვლა, როგორც წესი, მიმოქცევაში არსებული ფულის რაოდენობის შემცირებას ახლავს თან და იგი ფულად რეფორმად იქცევა, რაც მეტად მტკივნეულია მოსახლეობის ფართო ფენებისათვის. ფული კარგად „მუშაობს“ იქ, სადაც მოქალაქეებს სჭერათ მთავრობის პოლიტიკური და წინასაარჩევნო დაპირებების, ეროვნული ინტერესების, ქვეყნისა და მოსახლეობის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის უნარისა.

ფულად, საკრედიტო და საფინანსო სფეროებში „ცდებისა და შეცდომების“ პოლიტიკა არა მარტო ამ სფეროებში, არამედ მთლიანად ქვეყნის ეკონომიკაში იწვევს არსებით რყევებს და უარყოფითად აისახება სამეურნეო სუბიექტების საქმიანობაზე.

ამის გამო, რყევების თავიდან აცილებისათვის სისტემური მიდგომა გამოიყენება, სახელდობრ: სახელმწიფოს განკარგულებაში არსებული ორი მაკროეკონომიკური ინსტრუმენტისაგან (საბიუჯეტო-საგადასახადო და ფულად-საკრედიტო (მონეტარული) რეგულირება) ერთი რომელიმე, ან მათი ოპტიმალური შერწყმის ვარიანტი ამოირჩევა.

გარდა ამისა, ფულად-საკრედიტო და ფინანსური საქმიანობა ყველაზე უკეთ ეგუება მინი, მიკრო და მაკრო მოდელირებას. ამასთან, ფულად-საკრედიტო მოდელის უნივერსალურობა საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების ობიექტური კანონების გამოვლენასთან დაკავშირებული ყველა კონკრეტული შემთხვევისა და მოვლენის მოდელირების უნარში ვლინდება.

ამგვარად, ფულად-საკრედიტო სისტემით, ბაზრის მონაწილეთა საქმიანობის ყველა დონეზე განუწყვეტილად მიმდინარეობს სამთავრობო მონიტორინგი. მისი შედეგები ნათლად აჩვენებს განვითარების ცალკეულ ეტაპზე ფულადი, საკრედიტო და ეკონომიკური სისტემების უკვე მოქმედი, გამოყენებადი მოდელის კორექტივების აუცილებლობას.

სახელმწიფოს მიერ ზემოაღნიშნული მაკროეკონომიკური მოდელი ეკონომიკის საუკეთესოდ მოწყობის არა მარტო არსებული ინსტრუმენტების გამოყენების, არამედ, ახალი მექანიზმების შექმნის შესაძლებლობასაც იძლევა. აღნიშნულიდან ასეთი დასკვნა ყალიბდება: სახელმწიფოს არ შეუძლია ეკონომიკის ფექტიანი მართვა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტებისა და რეგულირების მექანიზმების გაცნობიერებისა და გამოყენების გარეშე.

ამგვარად, სახელმწიფოს მიერ მაკროეკონომიკური რეგულირების ინსტრუმენტად ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გამოყენება თან უნდა ხედეს მეურნე სუბიექტების ქცევის სპეციფიკის, ფულადი ბაზრის ორგანიზების თავისებურებების, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის გავლენით წარმოჩენილი ტენდენციებისა და პიროვნებთა თვისებების შესწავლა-ანალიზს.

ბაზრის თანამედროვე პირობებში, ყველა სახელმწიფოს მთავრობა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განსაზღვრისა და ცხოვრებაში გატარებისას, ეროვნული ფულის ღირებულების ხელშეწყობას ისახავს ძირითად მიზნად. სახელმწიფო ვალდებულებების მიმოქცევაში გამოშვება ანუ ფულადი ემისია ნაღდი ან უნაღდო (საკრედიტო) ფორმით ხორციელდება.

საზოგადოდ, საქონელბრუნვის მოთხოვნილებების ზევით, მიმოქცევის არხების გადავსება სახელმწიფო ვალდებულებების (ლითონის, ქალაღდის, ელექტრონული, ინფორმაციული და სხვა სახის ფულით) ნაღდი და უნაღდო ფორმით, ეროვნული ფულადი ერთეულის (ე.ი. სახელმწიფო ვალდებულებების) გაუფასურებას იწვევს. შედეგად, ადეკვატურად იზრდება ფასებიც.

ამასთან, მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ეფექტიანობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად ზუსტად განისაზღვრა ეროვნულ მეურნეობაში ფულადი მასის მოცულობა, ასევე მათი დირექტიული ზრდის პერსპექტივები. ამასთან, მნიშვნელოვანია არა იმდენად მიმოქცევისათვის საჭირო ნაღდი ფულის რაოდენობის განსაზღვრა, რამდენადაც იმის გარკვევა, თუ ეროვნულ ფულად-საკრედიტო

სისტემაში რომელი აქტივი ხდება ფული მოცემულ ეტაპზე ანუ, ამა თუ იმ ფორმით ასრულებსა ფულის ფუნქციას.

თავის მხრივ, ფულადი მასის მაკროეკონომიკური რეგულირების პრაქტიკაში შემდეგ ფულად აგრეგატებს განასხვავებენ: 0 (ნაღდი ფული), 1 (ნაღდი ფული + მოთხოვნამდე ანაბრები), 2 (ნაღდი ფული + მოთხოვნამდე ანაბრები + სასწრაფო დეპოზიტები), 3 (ნაღდი ფული + მოთხოვნამდე ანაბრები + სასწრაფო დეპოზიტები + ეროვნულ საზღვრების ჩარჩოებში აღებული კრედიტები).

ასე, რომ მთავრობის ვალდებულებების გაუფასურება, მათდამი ნდობის დაკარგვა იწვევს **ინფლაციას**. ჩვეულებრივ, მას ომების, რევოლუციების, პოლიტიკური გადატრიალების, ეკონომიკური დაცემებისა და სხვა კატაკლიზმების დროს აქვს ადგილი, როდესაც სახელმწიფო საქონელბრუნვის უზრუნველყოფის ჩარჩოებში ვერ ათავსებს საკუთარი ვალდებულებების გამოშვებას.

კატაკლიზმების არარსებობისას კი, ინფლაციას ეროვნული სტატისტიკის სისტემაში დაშვებული უზუსტობანი, ეროვნული ანგარიშგებანიანობის არასწორი მეთოდოლოგია, ინფორმაციის შეგროვების, მისი დამუშავების ან ეროვნული სტატისტიკის სისტემაში ისეთი მექანიზმის შეტანა იწვევს, რომელიც ამახინჯებს შეგროვილ, მიღებულ და დამუშავებულ ინფორმაციას.

ამასთან, მიზანშეწონილია აღინიშნოს, რომ ეკონომიკის მეცნიერულად დასაბუთებულ მართვას სარწმუნო სტატისტიკა უდევს საფუძვლად. გაზომვა მართვას ნიშნავს. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ერთ-ერთი შემადგენელი ელემენტია ფულადი მასის სტრუქტურის, ფულადი ბაზრის, ფულადი მინოდების მულტიპლიკატორის, ეროვნული ბანკის რეზერვების შემქმნელი და მხარჯავი კომპონენტების, ტრანსმისიული მექანიზმის განსაზღვრა და ანალიზი.

ფულადი ბაზრის ერთ-ერთი ძირითადი მაჩვენებელია **ფულის მიმოქცევის სიჩქარე**. იგი აჩვენებს, მიმოქცევაში არსებული ეროვნული ფულადი ერთეული ნელინადში საშუალოდ რამდენჯერ გამოიყენება მზა საქონლის, მომსახურების, სამუშაოს შესასყიდად. ეს მაჩვენებელი კი გაიანგარიშება ნომინალური ეროვნული პროდუქტის შეფარდებით მიმოქცევაში არსებულ ფულად მასასთან.

მთავრობა, სტატისტიკური მონაცემების საფუძველზე, შეიმუშავებს პოლიტიკას, რომელიც სახელმწიფოს ვალდებულებებზე ანუ ფულზე ეკონომიკის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას უზრუნველყოფს.

ამგვარად, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა არის მიმოქცევაში არსებული ფულის რაოდენობაზე ზემოქმედების სამთავრობო პოლიტიკა.

იგი იმ ინსტიტუტების მეშვეობით ხორციელდება, რომლებიც ფულზე მოთხოვნისა და მიწოდების ურთიერთქმედებას უზრუნველყოფს. ფულს, ხშირად, ალეგორიულად „ბაზრის ენას“ უწოდებენ, მაგრამ, მხოლოდ მაშინ, როდესაც ეროვნულ ჩარჩოებში ისინი ოთხივე ფუნქციას ასრულებენ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მათი მართვა ფინანსურ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ პრობლემებს იწვევს.

ასე, რომ თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკურ სისტემებში მთავრობის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის წარმართვის პასუხისმგებლობა ცენტრალურ საემისიო ბანკს ეკისრება. სხვა ფუნქციებთან ერთად, მას საკრედიტო ორგანიზაციებზე კონტროლის ფუნქციაც აქვს. საკრედიტო ორგანიზაციები კრედიტების გაცემის გზით, „ქმნიან“, უფრო სწორედ კი „ამრავლებენ“ ფულს. ზოგიერთ ქვეყანაში კი ფულადი აგენტის ფუნქციას ფინანსთა სამინისტრო ან ხაზინა ასრულებს, მაგალითად, მაღალიზიაში.

ამგვარად, მთავრობა, ხელმძღვანელობს რა ეროვნულ და მსოფლიო ფარგლებში ეკონომიკური განვითარების მოკლე და გრძელვადიანი პერსპექტივებით, თავის ფულად აგენტთან ერთად, რეგულარულად შეიმუშავებს ფულად-საკრედიტო სტრატეგიას. სახელმწიფოს მიერ მიღებული ზომების ძირითადი მიზანია ქვეყნის შიდა და გარე საფინანსო ბაზრებზე სამთავრობო ვალდებულებების (ფული) ღირებულების შენარჩუნება.

ამასთან, გულდასმით განხორციელებული ანალიზის საფუძველზე გაითვლება ძირითადი ორიენტირები, პარამეტრები და განისაზღვრება სახელმწიფოს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტები. ამ უკანასკნელში ის მექანიზმები მოიაზრება, რომლებიც მთავრობასა და ცენტრალურ ბანკს ფულად მასაზე გავლენის შესაძლებლობას აძლევს.

საქართველოში ფულადი და საკრედიტო სფეროების სტრატეგია მთავრობისა და ეროვნული ბანკის მიერ „ერთიანი სახელმწიფო ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები“-ს ერთობლივად მიღებასა და დამტკიცებაში აისახება. აღნიშნულ დოკუმენტში აქცენტი კეთდება მიღწეული შედეგების კონსტატაციასა და ანალიზზე, ასევე იმ ორიენტირების დასახვაზე, რომელიც ერთიანი სახელმწიფო ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის საფუძველია

და იგი ფარული და უჩინარი „კანონია“ ფულადი აგენტისათვის.

ამასთან, ერთიანი სახელმწიფო ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ორიენტირებზე დამოკიდებულია ცენტრალიზებული დაკრედიტების საერთო მოცულობაც. სახელმწიფო ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებებიდან გამომდინარე, ცენტრალური ბანკი ადგენს ფულადი მასის ერთი ან რამდენიმე მაჩვენებლის ზრდის ორიენტირებს, ამოირჩევს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტებს და უზრუნველყოფს მათ თავსებადობას.

აღსანიშნავია, რომ ფულადი აგენტის ინსტრუმენტები სიმრავლით არ გამოირჩევა, თუმცა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ეფექტიანი წარმართვა არა მარტო გამოყენებული ინსტრუმენტების რაოდენობაზე, არამედ მათი გამოყენების გონივრულობაზე, დროულობასა და ხარისხზე უცილობლად დამოკიდებულია.

თეორიული თვალსაზრისით, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ძირითადი ინსტრუმენტებია: სავალუტო რეგულირება, ცენტრალური ბანკის სახელით ობლიგაციების გამოშვება, აუცილებელი რეზერვების ნორმატივები, რომლებიც ცენტრალურ ბანკში დეპონირებულია, ღია ბაზარზე ოპერაციები, ცენტრალური ბანკის ოპერაციებზე საპროცენტო განაკვეთი, პირდაპირი რაოდენობრივი შეზღუდვები, ბანკების რეფინანსირება, ფულადი მასის ზრდის ორიენტირების დადგენა.

ამასთან, განვითარებული საბაზრო სისტემის პირობებში, უპირატესად, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მოდელირების შემდეგი **ინსტრუმენტები** გამოიყენება:

- საპროცენტო განაკვეთი;
- რეფინანსირების საალრიცხვო განაკვეთი;
- საკრედიტო ორგანიზაციების სავალდებულო რეზერვების განაკვეთი;
- ფასიანი ქაღალდების ღია ბაზარზე ოპერაციები.

განვიხილოთ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გამოყენებისათვის თეორიულად შესაძლო ყველა ინსტრუმენტი. თუმცა, ეკონომიკის განვითარებამ, განსაკუთრებით გარდამავალ, ტრანსფორმაციულ სტადიაზე, შესაძლოა მოითხოვოს რომელიმე ინსტრუმენტის აქტიური გამოყენება, რომელიც განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნების ხელისუფალთა მხედველობის არეში არ არის ან მათთვის უკვე დაკარგა აქტუალობა.

სავალუტო ინტერვენცია

სავალუტო კონტროლისა და რეგულირების პოლიტიკის მრავალი ინსტრუმენტიდან, ეროვნული ბანკი მეტად აქტიურად სავალუტო ინტერვენციას ახორციელებს.

სავალუტო ინტერვენცია არის ცენტრალური (ეროვნული) ბანკის მიერ სავალუტო ბაზარზე უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვა.

სავალუტო ინტერვენციის მიზანია, უცხოურ ვალუტასთან მიმართებაში, ეროვნული ფულადი ერთეულის ღირებულებასა (კურსზე) და ამით, ფულზე ერთობლივ მოთხოვნასა და მიწოდებაზე ზემოქმედება.

სავალუტო კურსი არის ეროვნული მთავრობის ვალდებულებების ღირებულება სხვა ქვეყნის მთავრობის ვალდებულებებთან მიმართებაში.

ამგვარად, სავალუტო კურსის მხარდაჭერით, ეროვნულ ბანკს, როგორც სავაჭრო აგენტს, მსოფლიო პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და ფინანსურ არენაზე საკუთარი მთავრობის პრესტიჟის მხარდაჭერისა და ამჟღავნების სპეციფიკური უფლებამოსილება აქვს მინიჭებული. აღნიშნულიდან გამომდინარეობს, რომ ეროვნული ბანკის ხელმძღვანელობის პროფესიულ თვისებებისა და მათი ეროვნული ინტერესებისა და მთავრობისადმი ერთგულების დამადასტურებელი ყველაზე რთული მომემტია გაუძლოს ცდუნებას, რომ არ გახდეს სავალუტო ბაზარზე სრულუფლებიანი მოთამაშე. მოთამაშე, რომელიც რისკავს მოგროვილი მოგებითა და ეროვნული რეზერვებით. თუ ასეთი რამ ემართება რომელიმე ცენტრალურ ბანკს, იწყება ინფლაცია (ფასების ზრდა), ჰიპერინფლაცია, სუპერჰიპერინფლაცია, კრაზი, მთავრობის ცვლილება და ა.შ. მსოფლიო გამოცდილებიდან ჩანს, რომ უმჯობესია სავალუტო ბაზარზე უფლებამოსილი ბანკების მეშვეობით მოქმედება, რომელთა საქმიანობა მკაცრად რეგლამენტირებულია კანონით.

ობლიგაციების ემისია

მთავრობის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის რეალიზაციის მიზნით, ცენტრალურ ბანკს შეუძლია (თუ ეს ეროვნული კანონმდებლობით გათვალისწინებულია), თავისი სახელით განახორციელოს

ობლიგაციების ემისია, რომელიც განთავსდება და მიმოიქცევა მხოლოდ საკრედიტო ორგანიზაციებს შორის. ამით, ცენტრალური ბანკი „ბოჭავს“ მიმოქცევაში არსებულ ფულს, ამცირებს ან ადიდებს საკრედიტო ორგანიზაციების შესაძლებლობას „შექმნან“ ფული და გაზარდონ მიმოქცევაში არსებული ფულადი მასა.

სავალდებულო რეზერვების ნორმა

პრაქტიკულად ყველა ეროვნული ბანკი ახორციელებს ღია ბაზარზე ოპერაციებს და რეგულირების ისეთ ინსტრუმენტს იყენებს, როგორც სავალდებულო რეზერვების ნორმატივის დადგენა.

სავალდებულო რეზერვების ნორმატივი არის ფულადი სახსრების ჯამი, რაც აუცილებელია ცენტრალურ ბანკში დეპონირებისათვის.

როგორც ნესი, სავალდებულო რეზერვებიდან გადახდები არ წარმოებს, მაგრამ არც პროცენტები ერიცხება ცენტრალური ბანკის მიერ. ცენტრალური ბანკი ამ რესურსებს ფინანსური სისტემის სტაბილურობის შენარჩუნების, ანაბრების განსაზღვრული ნაწილის დაზღვევისა და განსაკუთრებულ გარემოებებში კომერციული ბანკებისათვის კრედიტის შესათავაზებლად იყენებს.

პირველად, სავალდებულო საბანკო რეზერვები 1863 წელს აშშ-ში შემოიღეს. ისინი ორ მთავარ ფუნქციას ასრულებენ, კერძოდ:

- საბანკო ლიკვიდობის პირობების შექმნა;
- საკრედიტო ემისიის შეზღუდვა.

მეორე ფუნქციის მნიშვნელობა თანდათანობით იზრდება, რადგან ცენტრალური ბანკები რეგულირების უფრო მოქნილ ინსტრუმენტებს ანიჭებენ უპირატესობას.

თუმცა, აღსანიშნავია, რომ რეზერვების ნორმის დაწესების პოლიტიკამ ბოლო წლებში დაკარგა თავისი უწინდელი მნიშვნელობა.

ეროვნული ბანკის ოპერაციები ღია ბაზარზე

ეროვნული ბანკის ოპერაციები ღია ბაზარზე არის ცენტრალური ბანკის მიერ სახაზინო თამასუქების, სახელმწიფო ობლიგაციებისა და სხვა სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-

გაყიდვა, სისტემა ლ ან ლშ⁷-ს გამოყენებით ფასიანი ქაღალდებით მოკლევადიანი ოპერაციები.

მაღალი კონიუქტურის პირობებში, როცა კომერციული ბანკები განსაკუთრებით აქტიურად არიან დაკავებული დაკრედიტებით, ცენტრალური ბანკი ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე სახელმწიფო ობლიგაციებს უშვებს ხელსაყრელი ფასებით. თუ მათ კომერციული ბანკები ყიდულობენ, ეს დაკრედიტების მოცულობის უშუალო შემცირებას ნიშნავს, ხოლო თუ მათ კერძო პირები ან ფირმები ყიდულობენ, მაშინ მცირდება საბანკო ანაბრების მოცულობა, რასაც ისევ და ისევ ბანკების საკრედიტო შესაძლებლობების შემცირება მოჰყვება. ორივე შემთხვევაში ფულის მიწოდება მცირდება.

დაცემის პერიოდში ცენტრალურ ბანკს შეუძლია ობლიგაციების ხელსაყრელ ფასში გამოსყიდვა, რაც ფულის მიწოდების გაზრდას იწვევს.

კომერციული ბანკების ლიკვიდურობისა და საკრედიტო აქტივების შენარჩუნების მიზნით, ეროვნული ბანკი ღია ბაზარზე მყიდველის როლში გამოდის. ამ შემთხვევაში ფართოდ გამოიყენება გადაყიდვითი შეთანხმებები: ეროვნული ბანკი ვალდებულებას იღებს იყიდოს კომერციული ბანკებისაგან ფასიანი ქაღალდები იმ პირობით, რომ დროის გარკვეული პერიოდის შემდეგ, ბანკები უკუგარიგებას განახორციელებენ, ანუ ფასიანი ქაღალდების უკუგამოსყიდვას, მაგრამ უკვე ფასდაკლებით — რეპო ოპერაციებით. ფასდაკლება შესაძლოა ფიქსირებული ან მცურავი იყოს. რეპო ოპერაციები ღია ბაზარზე უფრო რბილი ზემოქმედებით ხორციელდება და ამიტომ რეგულირების უფრო მოქნილ მეთოდს წარმოადგენს.

დღეისათვის ღია ბაზარზე ოპერაციები ფულის მიწოდების კონტროლის წამყვან საშუალებად ითვლება.⁸

საპროცენტო განაკვეთები

ცენტრალური ბანკის მიერ საპროცენტო განაკვეთების დადგენის პოლიტიკა, ეკონომიკური თვალსაზრისით, ეროვნული მთავრობის ვალდებულებებზე ფასწარმონმნის სტრატეგიის გა-

7 REPO _ repurchase; RESO _ resale

8 მ. ვანიშვილი, მიკრო და მაკრო ეკონომიკა, „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2009, გვ. 801.

ტარებას ნიშნავს, რამდენადაც საპროცენტო განაკვეთი არის ფულის „ფასი“.

მინიმალური საპროცენტო განაკვეთები (პრიმე რატე) არის განაკვეთი, რომლითაც ცენტრალური ბანკი ახორციელებს ოპერაციებს საბაზრო საპროცენტო განაკვეთებზე ზემოქმედებისა და ეროვნული ფულადი ერთეულის განმტკიცების მიზნით. ამასთან, საპროცენტო განაკვეთის დონე ინფლაციის დონესთან კავშირებულია. საპროცენტო განაკვეთის დონე ინფლაციის დონეზე ქვევითაც შეიძლება იყოს დადგენილი, თუ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მიზანია ინფლაციის მოთოკვა და მისი დონის შემცირება.

საპროცენტო განაკვეთის ცვლილებით ცენტრალური ბანკი ბანკების რეზერვებზე მოქმედებს: აფართოებს ან ამცირებს მის მიერ მოსახლეობაზე ან ფირმებზე კრედიტის გაცემის შესაძლებლობას.

სწორედ სააღრიცხვო პროცენტის მიხედვით იგება კომერციული ბანკების საპროცენტო განაკვეთების სისტემა, იაფდება ან ძვირდება კრედიტები, იქმნება პირობები მიმოქცევაში ფულადი მასის შეზღუდვის ან გაფართოებისათვის.

კომერციული ბანკები დამოუკიდებლად განსაზღვრავენ ცენტრალური ბანკის რეფინანსირების განაკვეთზე წანამატის სიდიდეს.

ცენტრალური ბანკის მიერ საპროცენტო განაკვეთის დონის რეგულირების ორი წესი არსებობს, კერძოდ:

- კომერციული ბანკებისათვის კრედიტის გაცემის განაკვეთების ფიქსაცია;
- საკრედიტო დანესებულებების განაკვეთებზე კონტროლი.

პირველ შემთხვევაში, ცენტრალური ბანკი აწესებს რა ოფიციალურ სააღრიცხვო განაკვეთს, ბანკების მიერ რესურსების მოზიდვის ღირებულებას განსაზღვრავს. რაც მეტია სააღრიცხვო განაკვეთი, მით მეტია საბანკო ოპერაციების რეფინანსირების ღირებულება.

მეორე შემთხვევაში რეგულირებას მხოლოდ კრედიტის ცალკეული სახეობების ღირებულება ან ზოგიერთი ბანკის ოპერაციები ექვემდებარება.

ჯერჯერობით, არცერთ ქვეყანას არ უპოვია სუპერჰიპერ-ინფლაციასთან ბრძოლის (ეს მოვლენა გასული საუკუნის 90-იან

ნლებში შეიმჩნეოდა ჩვენს ქვეყანაში) გზები, რომლითაც შეინარჩუნებდა მოსახლეობის სასიცოცხლო დონეს და შეამცირებდა სოციალურ პროგრამებზე ხარჯებს.

ამის გამო, მთავრობის ვალდებულებების (ფული) მკვეთრი და მუდმივი გაიზარდა ინვესტორმალური სამეურნეო საქმიანობის შეუძლებლობას, უმუშევრობას, ხალხის გაღატაკებას.

ცენტრალური ბანკები საპროცენტო განაკვეთების ცვლილებას მეტად ფრთხილად ახორციელებენ. როგორც წესი, ასეთ ნაბიჯებს წინ უძღვის ცენტრალური ბანკის მიერ ეროვნული ანგარიშების, საქონელბრუნვის მოცულობის, დაკრედიტების, ფულადი აგრეგატების, სავალუტო მოგებისა და ა.შ. მეტად დაწვრილებითი შესწავლა.

პირდაპირი რაოდენობრივი შეზღუდვები

როდესაც ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელების ეკონომიკური ბერკეტები ამოწურულია, ცენტრალური ბანკი და მთავრობა პირდაპირ რაოდენობრივ შეზღუდვებს აწესებს, მაგალითად: კომერციული ბანკების რეფინანსირებაზე ლიმიტების დადგენა, საკრედიტო ორგანიზაციების მიერ ცალკეული საბანკო ოპერაციების განხორციელება და ა.შ. ამასთან გასათვალისწინებელია, რომ აღნიშნული ზომების გატარება ხაზს უსვამს ფულადი აგენტის უსუსურობას ინფლაციის წინაშე და მთავრობასა და ცენტრალურ ბანკს შორის ნაბიჯებისა და ზომების კოორდინაციის არარსებობაზე მეტყველებს.

რეფინანსირება

ცენტრალური ბანკი ბოლო ინსტანციის კრედიტორია. იგი საკრედიტო ორგანიზაციებს მომატებული საპროცენტო განაკვეთებით აკრედიტებს ზევადიანი (სამ დღემდე ვადით) პირობებით. იგი ახორციელებს თამასუქების აღრიცხვისა და ხელახალი აღრიცხვის (განაღების) პოლიტიკასაც. რეფინანსირების პოლიტიკის გატარებისას ცენტრალური ბანკის ამოცანებს მიეკუთვნება მთავრობის ვადაგასული ფასიანი ქაღალდების გაცვლა ახალ ფასიან ქაღალდებზე. როგორც წესი, მთავრობის ფასიანი ქაღალდები გამოიშვება მოკლევადიანი ობლიგაციების სახით, რეფინანსირების ფორმები,

ნესები და პირობები ცენტრალური ბანკის მიერ დგინდება. იგი განაგარიშებს და ადგენს სააღრიცხვო ანუ სადისკონტო განაკვეთს.

ამგვარად, ცენტრალური ბანკი, პირველი, მეურნე სუბიექტებს შორის გამოყოფს დარგის ლიდერებს, მეორე, მიუთითებს ვის უნდა უსწორდებოდნენ დანარჩენები. თამასუქების აღრიცხვისა და ხელახალი აღრიცხვის დროს ეკონომიკის რეალურ სექტორსა და მისი ფულადი, საკრედიტო და საფინანსო სფეროების უფრო მჭიდროდ დაკავშირება ხდება.

სააღრიცხვო პოლიტიკა

ქვეყნის წამყვანი მენარმეების მიერ ცენტრალური ბანკისადმი ნდობა თამასუქებით გაფორმებული მათი ვალდებულებების აღრიცხვისა და ხელახალი აღრიცხვისას ვლინდება. საკრედიტო ორგანიზაციებისათვის კი სააღრიცხვო პოლიტიკის გატარება რეალური სექტორის დამოუკიდებელი დაკრედიტების ორიენტირად გადაიქცევა. ეროვნული ბანკის სააღრიცხვო პოლიტიკა არის სწორედ ის ბერკეტი, რომელიც საბაზრო ეკონომიკაში საბანკო სისტემას შემოაბრუნებს მენარმისაკენ და შესაძლებლობას აძლევს მას მსესხებლის როლში მიიღოს გაფართოებული კვლავნარმოებისათვის აკუმულირებული ფულადი სახსრები ან სხვა აქტივები ვადიანობის, დაბრუნებადობისა და ფასიანობის საფუძველზე.

ფულადი მასის ზრდის კონტროლი

ცენტრალური ბანკი, როგორც ფულადი აგენტი, იმისათვის, რომ შეასრულოს დაკისრებული ამოცანები, მთავრობასთან ათანხმებს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ორიენტირს — ფულადი მასის ზრდის საკითხებს. სხვა სიტყვებით, მთავრობა იღებს ვალდებულებას, ცენტრალური ბანკი კი მკაცრად აკონტროლებს, რომ მთავრობის ვალდებულებების (ფული) ზრდა არ გამოვიდეს დასახული ჩარჩოებიდან. ეს იმ შემთხვევაშია შესაძლებელი, თუ თვით მთავრობა ატარებს მკაცრ პოლიტიკას ბიუჯეტის ხარჯვითი ნაწილის მიმართ, იშვიათად სესხულობს თანხებს შიდა და გარე ბაზარზე. ასეთ პირობებში, ეროვნული ბანკის ამოცანა მიღებული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის რეალიზაციის თაობაზე რამდენადმე იოლდება, მარტივდება. მაგრამ ეს მხოლოდ იმ

შემთხვევაშია შესაძლებელი, როდესაც მთავრობასა და ეროვნულ ბანკს შორის, იდეოლოგიისა და საკადრო პოლიტიკის თვალსაზრისით, არ არის კონფრონტაცია.

ფინანსური ბაზარი

მთავრობასთან ერთად შემუშავებული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ცხოვრებაში გატარების ვალდებულების გარდა, ეროვნული ბანკი ანხორციელებს ეროვნულ და მსოფლიო საფინანსო ბაზრებზე ოპერაციებს.

საფინანსო ბაზარი არის, ერთი მხრივ, შექმნილი კაპიტალის განაწილებისა და გადაწოდების მიზნით დამყარებული ეკონომიკური ურთიერთობების სისტემა; მეორე მხრივ, კი საბაზრო ინსტიტუტების ერთობლიობა, რომლებიც ფულად ნაკადებს დაწვრილების მესაკუთრისაგან მსესხებელისაკენ მიმართავენ.

ინსტიტუციონალური მდგომარეობის გამო, ეროვნული ბანკი მსოფლიო საფინანსო ბაზრის სრულფასოვანი მონაწილეა.

ეროვნული ბანკის მიერ განხორციელებული ოპერაციები შემდეგია:

- უცხოური ვალუტის, უცხოურ ვალუტაში არსებული საგადაბმდელო დოკუმენტებისა და ვალდებულებების ყიდვა-გაყიდვა;
- გარანტიებისა და თავდებობების გაცემა;
- ფინანსური რისკების მართვისათვის ფინანსური ინსტრუმენტების გამოყენება;
- ანგარიშების გახსნა ეროვნულ და უცხოურ საკრედიტო ორგანიზაციებში;
- ნებისმიერ ვალუტაში არსებული ჩეკებისა და ვექსელების გამოტანა ბაზარზე;
- მსოფლიო სავალუტო და საფონდო ბაზრებზე სავალუტო რეზერვების გამოტანა;
- ძვირფასი ლითონებისა და სავალუტო ფასეულობის სხვა სახეების შეძენა, შენახვა და გაყიდვა;
- ფასიანი ქაღალდებისა და სხვა ფასეულობების შესანახად და სამართავად მიღება;
- ჩეკების, უბრალო და გადასაყვანი (გადასატანი) მოკლევადიანი კომერციული ვექსელების ყიდვა-გაყიდვა;
- ობლიგაციების, სადეპოზიტო სერტიფიკატებისა და სხვა

მოკლევადიანი ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვა;

- საკუთარი სახელით საანგარიშსწორებო, საკასო, დეპოზიტური და სხვა საბანკო ოპერაციების წარმოება.

ამასთან, სამეურნეო საქმიანობისა და მსოფლიო საფინანსო ბაზრების გლობალიზაციის, ცალკეული სახელმწიფოების ფულადი და საკრედიტო სფეროების ურთიერთგავლენის გაძლიერების პირობებში, ეროვნული ბანკების საქმიანობის ბოლო ტენდენცია **სტერილიზაციის პოლიტიკის** მეტად აქტიური გატარებაა.

სტერილიზაციის პოლიტიკა არის საგარეო სავალუტო ბაზრებზე სავალუტო ინტერვენციისა და ფასიანი ქაღალდებზე ოპერაციების შეთავსება შიდა ლია ბაზარზე სიდიდით თანატოლი, მაგრამ საპირისპირო მიმართულების ოპერაციებთან. აღნიშნულ ქმედებებს, შიდა და გარე ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ურთიერთგავლენის გამორიცხვის მიზნით, მიმართავს ეროვნული ბანკი. თუმცა, თანამედროვე პირობებში, სტერილიზაციის პოლიტიკის აქტიური გატარების შედეგები და ეფექტიანობა შიდა და გარე საფინანსო ბაზრებისათვის, ჯერ კიდევ შესასწავლი, აღსანერი, საანალიზო და გამოსაკვლევი.

თავი XVI

საინვესტიციო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები

16.1 ინვესტიციების არსი

„ინვესტიციების“ ეკონომიკური კატეგორიის არსის გაგები-სათვის აუცილებელია ამ საბაზისო ცნების ეკონომიკური შინაარ-სის გახსნა. „ინვესტიციების“ ცნების არსის შესახებ ეკონომიკურ ლიტერატურაში ერთიანი თვალსაზრისი არ არის. ცნობილი ეკონ-ომისტის პ. სამუელსონის თვალსაზრისით, განსახილველი კატე-გორიის ორი ურთიერთდაკავშირებული მხარე არსებობს: პროცე-სის ხანგრძლივი ხასიათი და მოთხოვნილებების გაფართოებულ დაკმაყოფილებაზე ორიენტაცია. ინვესტიციების მსგავსი ფორმუ-ლირება არის ჯ. კეინსის ცნობილ ნაშრომებშიც.

მომსახურებასა და ინფორმაციას ქონების ფორმის ან ქონე-ბრივი უფლების მიღება ყოველთვის არ შეუძლიათ, ამიტომ ინვეს-ტიციების ცნებაში ისინი არ შედიან. მაგალითად, უცხოური ფირმა ქართულ ფირმას წარმოებული პროდუქციის ექსპორტისათვის სატრანსპორტო მომსახურებას უწევს, ასეთი მომსახურება ინვეს-ტიცია არ არის. ინფორმაცია კი ინვესტიციების ელემენტად არა უშუალოდ, არამედ მასზე ქონებრივი უფლების ფულადი შეფასე-ბით ხასიათდება.

ამგვარად, ინვესტიცია არის ფულადი სახსრები, მიზნო-ბრივი საბანკო ანაზრები, აქციები და სხვა ფასიანი ქაღალდე-ბი, ტექნოლოგიები, მანქანები, მოწყობილობები, სხვა ქონება, ასევე ქონებრივი და სხვა უფლებები, რომლებსაც ფულადი შეფასება აქვთ და ინვესტორის სტრატეგიული მიზნების მიღ-ნევისათვის სამეწარმეო ობიექტებში და/ან სხვა საქმიანობაში მოგების და/ან სხვა სასარგებლო ეფექტის მისაღებად იდება.

ეკონომიკურ თეორიაში ინვესტიციების რამდენიმე კლას-იფიკაცია არსებობს. თითოეულ მათგანს გამოყენების საკუთარი სფერო აქვს (იხ. ცხრილი № 3).

საინვესტიციო პროცესის ორგანიზება საჭირო რესურსე-ბის, კაპიტალის მესაკუთრისათვის ინვესტირების მიზნადგეგმი ობიექტებისა და სასურველი საინვესტიციო კლიმატის⁹ გარეშე

⁹ საინვესტიციო კლიმატი — სოციალურ-ეკონომიკური, ორგანიზაციულ-უფ-ლებრივი, პოლიტიკური და კულტურული პირობების ერთობლიობა, რომლებიც ინვესტირების მიზანშეწონილობას განაპირობებს.

შეუძლებელია. ამასთან დაკავშირებით, სახელმწიფოს როლში საინვესტიციო საქმიანობის რესურსული უზრუნველყოფისა და ეკონომიკის საინვესტიციო მიზნადგეგმვის ამალგება იგულისხ-მება.

ცხრილი №3

ინვესტიციების კლასიფიკაცია

კლასიფიკაციის ნიშანი	ინვესტიციების სახეები	განმარტება
1. ინვესტირების მიმართულების მიხედვით	1.1 არაფინანსური აქტივების ინვესტირება	კაპიტალის დაბანდება, რომელიც მოიცავს: ინვესტიციებს ძირითად კაპიტალში, ძირი-თადი ფონდების კაპიტალური რემონტის ხარჯებს, ინვესტიციებს არამატერიალურ აქ-ტივებში, ხარჯებს მატერიალური საბრუნავი საშუალებების ზრდაზე, სხვა არაფინანსური აქტივების შეძენას (მინის ნაკვეთი, ბუნებათ-სარგებლობის ობიექტები და სხვ.).
	1.1.1. რეალური ინვესტიციები	ნინა განმარტებიდან ამოიღება სიტყვები „არამატერიალურ აქტივებში დაბანდება“.
	1.1.1.1. ინვესტიციები ძირითად კაპიტალში	ერთდროული ხარჯები ძირითადი ფონდების (ახალი მშენებლობა, რეკონსტრუქცია და ტექნიკური გადიარალება, მოწყობილობის შეძენა და მონტაჟი, მრავალწლიანი ნარგავ-ები და სხვ.) შექმნაზე, კვლავწარმოებასა და შეძენაზე.
	1.1.1.2. საბრუნავი საშუალებების ზრდაზე გაწეული ინვესტიციები	ხარჯები მატერიალური საბრუნავი საშუალე-ბების ფორმირებაზე, რომლებიც აუცილებე-ლია ფირმის მყარი განვითარებისათვის.
	1.1.2. არამატერიალურ აქტივებში ინვესტიციები	პატენტების, ლიცენზიების, მინის ნაკვეთითა და ბუნებათსარგებლობის სხვა ობიექტე-ბით სარგებლობის უფლების, საავტორო უფლებების, სავაჭრო ნიშნების, სასაქონლო ნიშნების, პროგრამული პროდუქტებისა და სხვ. შეძენა.
	1.1.2.1. ინტელექტუალური ინვესტიციები	სპეციალისტების მომზადებაში, პატენტების, ლიცენზიებისა და ნოუ-ჰაუს შეძენაში, მეც-ნიერული კვლევის ჩატარებასა და დამუშავე-ბაში ჩადებული სახსრები.

კლასიფიკაციის ნიშანი	ინვესტიციების სახეები	განმარტება
	1.2. ფინანსური ინვესტირება	ფასიანი ქაღალდების, ფედერალური, სუბ- ფედერალური და მუნიციპალური სესხების საპროცენტო ობლიგაციების შეძენა, წილი იურიდიული პირების სანესადებო კაპიტალში, სხვა იურიდიული პირების სესხები.
2. ფირმის მართვაში მონაწილეობის მიხედვით	2.1. პირდაპირი ინვესტიციები	ინვესტიციები, რომლებიც ინვესტირების ობიექტის მართვის უფლების მქონე იუ- რიდიული ან ფიზიკური პირების (სააქციო საზოგადოების 10%-ზე მეტი აქციების მქონე პირები), ან ინვესტიციების დაბანდების შედე- გად ასეთი უფლების მიმღები პირების მიერ ხორციელდება.
	2.2. პორტფელური ინვესტიციები	აქციების ან პაის ყიდვა, რაც ინვესტორს ფირმის მართვის შესაძლებლობას არ აძლევს (ფირმის კაპიტალში მისი წილი 10%-ზე ნაკ- ლებია)
	2.3. სხვა ინვესტიციები	სხვადასხვა სახის კრედიტების გაცემა, რაც მართვაში კრედიტორის მონაწილეობას არ გულისხმობს.
3. ნოვაციურობის მიხედვით	3.1. მარტივი, უბრალო ინვესტიციები	ინვესტიციები, რომლებიც ტექნიკისა და ტექნოლოგიის აპრობირებული სახეების შეძენასთან დაკავშირებულია, სტანდარტუ- ლი პროგრამებით კადრების კვალიფიკაციის ამაღლება და სხვა.
	3.2. ინოვაციური ინვესტიციები	ინვესტიციები, რომლებიც ტექნიკა- ტექნოლოგიურ და მმართველობით ინოვა- ციებს უზრუნველყოფენ.

16.2 საინვესტიციო რესურსების საერთო დახასიათება

ეკონომიკური მეცნიერებისათვის ცნობილი რესურსების (მატერიალურ-ტექნიკური, ფინანსური, შრომითი, ინფორმაცი-
ული, ბუნებრივი ამ ის.) ყველა სახე საინვესტიციო რესურსებს
არ მიეკუთვნება. ცნობილია, რომ სიტყვა „რესურსი“ ფრანგუ-
ლი სიტყვისაგან „რესსოურსეს“ წარმოდგება და საშუალებებს,
მარაგებს, შესაძლებლობებს, რაიმეს წყაროს ნიშნავს. ასე, რომ
საინვესტიციო რესურსი არის საინვესტიციო საქმიანობის ყველა
შესაძლო წყარო.

ამგვარად, ფირმის ბალანსზე არსებული ძირითადი ფონდ-
ები **ეკონომიკური რესურსებია** და, ძირითადად, წარჩენი ღი-
რებულების მიხედვით აღირიცხება. ამასთან, საინვესტიციო
რესურსებისადმი ასეთი მიდგომა არასწორია, რამდენადაც ექს-
პლუატაციაში მყოფი ძირითადი ფონდების როლი საინვესტიციო
პროცესში თვისებრივად განსხვავებულია. ერთი მხრივ, ისინი
ფირმის საკუთარ საინვესტიციო რესურსს ქმნიან (ამორტიზაციის
ანარიცხების). მეორე მხრივ, არსებული ძირითადი ფონდები შესა-
ძლოა ინვესტიციების მოსაზიდად (გირაოდ) იქნას გამოყენებული.
ამასთან, მორალურად გაცვეთილი ძირითადი ფონდები, რჩებიან
რა გამოყენებად ეკონომიკურ რესურსად, სრულიად კარგავენ სა-
ინვესტიციო რესურსის მნიშვნელობას.

გაცილებით რთულია საინვესტიციო პროცესის ორგანიზებაში
მატერიალური საბრუნავი საშუალებების როლის განსაზღვრა.
ისინი, როგორც ცნობილია, იცვლიან თავის მატერიალურ ფორ-
მას და მზა პროდუქციაზე ღირებულება ერთი საწარმოო ციკლის
დროს გადააქვთ. ამის გამო, ინვესტიციების მისაზიდად გირაოს
ობიექტად ამ სახის მატერიალურ-ტექნიკური რესურსების გამოყ-
ენება, ძირითად ფონდებთან შედარებით, გაცილებით მცირეა.

ასეთივე ლოგიკა გამოიყენება **ფინანსური რესურსებისადმი**.
მაგალითად, ბანკის განკარგულებაში მყოფი ფულადი სახსრები და
მაღალლიკვიდური ფასიანი ქაღალდები, უდავოდ, ეკონომიკური
რესურსებია. ამასთან, ყველა ფინანსური რესურსი ინვესტიციური
რესურსი არაა. მაგალითად, დროის გარკვეულ მომენტში ბანკის
განკარგულებაში არსებული ფულადი სახსრების ნაწილი მუშაკე-
ბის ხელფასებზე, გადასახადების გადახდაზე გაიცემა, ეროვნული

ბანკის სავალდებულო რეზერვების ფონდში გადაიტანება და ა.შ. ფულადი სახსრები, რომლებიც მოკლევადიანი ვალდებულებები-საგან თავისუფალია და ბანკის კლიენტების მიმდინარე ანგარიშე-ბზე იმყოფება, ასევე საინვესტიციო რესურსი არაა, რამდენადაც ისინი კლიენტის მიერ ნებისმიერ მომენტში შეიძლება შეხედულებ-ისამებრ იქნას დახარჯული.

ამგვარად, ეროვნული ეკონომიკის რეალური სექტორის გან-ვითარების პრობლემების გადაჭრის თვალსაზრისით, მართო ის ფინანსური რესურსები მიეკუთვნება საინვესტიციო რესურსებს, რომლების ძირითად კაპიტალში ინვესტირებაც შესაძლოა.

წმინდა სახის საინვესტიციო რესურსებს არ მიეკუთვნება ასევე შრომითი, ბუნებრივი და საინფორმაციო რესურსებიც. თვით რესურსის სახეს კი არა, მათგან წარმოებულ *არამატერიალურ აქტივებს* ექცევა ყურადღება.

არამატერიალური აქტივების სახეებია:

- სამრეწველო საკუთრების ფლობა;
- სანედლეულო რესურსების საბადოების დამუშავების უფლება;
- ბაზრების ფუნქციონირების სპეციფიკის შესახებ ექსკლუ-ზიური ინფორმაციის ფლობა;
- ეფექტიანი მენეჯმენტის დაგროვილი გამოცდილება ამ ის.

საინვესტიციო რესურსების განსაზღვრის თვალსაზრისიდან გამომდინარე, შემდეგი ცნებები უნდა გაიმიჯნოს: შრომითი რესურსების არსებობა და მენეჯმენტის ხარისხი, ბუნებრივი რესურსები და შესაბამისი საბადოს დამუშავების უფლება, ინ-ფორმაცია და მასზე საკუთრების უფლება. პირველი მათგანნი (შრომითი რესურსები, ბუნებრივი რესურსები, ინფორმაცია) არ-იან რა წარმოების ფაქტორები, მხოლოდ ეკონომიკურ რესურსებს მიეკუთვნებიან, მეორენი კი (მენეჯმენტის ხარისხი, ბუნებრივი რესურსების დამუშავების უფლება და ინფორმაციაზე საკუთრე-ბის უფლება) — არამატერიალური რესურსებია, ანუ, როგორც ეკონომიკური, ისე საინვესტიციო რესურსებია.

ზემოთ ჩამოთვლილი საინვესტიციო რესურსები ინვესტირე-ბის პროცესში გამოიყენება, რომლის შედეგიც ძირითად ფონდ-ებსა და ტექნოლოგიებზე გადახდისუნარიანი მოთხოვნის დაკმაყ-ოფილება არის.

საინვესტიციო რესურსების გამოყენებისადმი სისტემური მიდგომით სინერგიის¹⁰ ეფექტი მიიღწევა. ორი, დაახლოებით ერთნაირი ფირმა-კონკურენტი საინვესტიციო დ აკუმულირებუ-ლი რესურსების დაახლოებით ერთნაირი მოცულობის პირობებ-ში თვისებრივად სხვადასხვა შედეგს აღწევს. ეს დაკავშირებუ-ლია: ძირითადი ფონდების შექმნის სხვადასხვა ტექნოლოგიებზე, მოზიდული ფინანსური რესურსების ღირებულებაზე, ტოპ-მე-ნეჯერების პროფესიონალიზმზე. შესაძლოა სხვა ვარიანტიც: ფირმა კონკურენტის მსგავს წარმატებას ნაკლები საინვესტიციო რესურსებით აღწევს.

საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო კომიტეტის მონაცე-მები იხილეთ ცხრილი № 4-5-ში

ცხრილი №4

ინსტიტუციური სექტორების მიხედვით პირითაღ კაპიტალში ინვესტიციების განაწილება

(პროცენტი)

	2003	2004	2005	2006	2007
არაფინანსური კორპორაციების სექტორი	61.5	60.4	53.2	53.2	53.7
ფინანსური კორპორაციების სექტორი	1.7	1.7	1.7	1.8	2.5
სახელმწიფოს მართვის სექტორი	3.5	8.4	20.8	20.6	20.3
შინამეურნეობების სექტორი	29.8	25.4	21.5	21.9	21.6
შინამეურნეობის მომსახურე არაკომერციული ორგანიზაციების სექტორი	3.5	4.1	2.8	2.6	1.9
ეკონომიკა — სულ	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

10 ბერძნული სიტყვა „synergieia“ თანამშრომლობას, თანამეგობრობას ნიშნავს. იგი ისეთი ეფექტის მიღების საშუალებას იძლევა, რომელიც ცალკეული ფაქტო-რის ეფექტების ჯამს აღემატება.

ცხრილი №5

მთლიანი დაბრუნება

(მლნ. ლარი)

	2003	2004	2005	2006	2007
ბირთვადი კაპიტალის მთლიანი ფორმირება	2 283.6	2 697.3	3 261.4	3 524.2	4805.6
სამეწარმეო სექტორის ინვესტიციები ძირითად საშუალებებში	1 594.0	1 866.8	1 966.2	2 122.0	2 905.7
შინამეურნეობების ინვესტიციები საცხოვრისებში, სამეურნეო ნაგებობებსა და კულტივირებულ აქტივებში	609.2	604.8	616.7	678.0	924.3
ინვესტიციები საერთო სარგებლობის აქტივებში (გზები, საინჟინრო ნაგებობები, სახელმწიფო მმართველობის ორგანოები)	80.4	225.7	678.5	724.2	975.6
მარაგების ცვლილება	398.7	437.5	630.1	731.1	1 077.0
მთლიანი დაბრუნება	2 682.3	3 134.8	3 891.5	4 255.3	5 882.6

ამგვარად, საქართველოში არსებული საინვესტიციო პოტენციალი არსებითად სჭარბობს ინვესტიციურ რესურსებს, რომლებიც, ფაქტობრივად, საინვესტიციო პროცესში ჩართულია. ამ პოტენციალის რეალურ ინვესტიციებად ტრანსფორმაცია სახელმწიფოს მეცნიერულად დასაბუთებული საინვესტიციო პოლიტიკის შემუშავებასა ამ ის პრაქტიკულ გამოყენებას მოითხოვს.

16.3 საინვესტიციო პოლიტიკის რეალიზაცია

ცნობილია, რომ ბერძნული სიტყვა „პოლიტიკა“ სახელმწიფოს მართვის ხელოვნებას ნიშნავს. ამის გამო, საინვესტიციო პოლიტიკა, ფართო გაგებით, სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის შემადგენელი ნაწილია, რომელიც ეფექტიანი საინვესტიციო საქმიანობის უზრუნველყოფისათვის მიმართულია. ეკონომიკის სტრატეგიულ სფეროებში მსხვილი კაპიტალდაბანდების გარეშე ეკონომიკური აღორძინება შეუძლებელია.

საქართველოს რეალურ სექტორში საინვესტიციო აქტივობის დინამიკას უარყოფითი ხასიათი აქვს. გასული საუკუნის 90-ან წლებში საინვესტიციო აქტივობის შემცირებამ გამოყენებადი საწარმოო აპარატის არსებითი ფიზიკური და მორალური ცვეთა გამოიწვია. საწარმოო დანიშნულების ძირითადი ფონდების 50-70% დაუყოვნებლივ შეცვლას მოითხოვს, მონყობილობის მომსახურების საშუალო ვადამ კი 15 წელს გადააჭარბა.

ამასთან, საქართველოში წარმოებული საქონლის კონკურენტუნარიანობის დაქვეითების მიზეზი არა მარტო არასაკმარისი ინვესტიციების გამო ძირითადი ფონდების დაძველება, არამედ განხორციელებული კაპიტალდაბანდების არასრულყოფილი ტექნოლოგიური სტრუქტურაა. დამახასიათებელია მანქანებში, მონყობილობებში (ანუ ძირითადი ფონდების აქტიურ ნაწილში)¹¹ ინვესტიციების წილის შემცირება.

საქართველოში საბანკო დაკრედიტების საერთო მოცულობა ბოლო წლებში არსებითად გაუჯობესდა. ამასთან, ძირითადი კაპიტალის ინვესტიციების დაფინანსებაში მისმა ხვედრითმა წილმა მხოლოდ 4% შეადგინა, ხოლო კორპორატიული ფასიანი ქაღალდების ემისიით რეალური ინვესტიციების მხოლოდ 1% იქნა მოზიდული.

ინვესტიციების მოცულობასა და ეფექტიანობაზე მოქმედი შიდა და გარე ფაქტორების ანალიზიდან ჩანს, რომ საინვესტიციო აქტივობის დინამიკის წინასწარ განსაზღვრა ძნელია. ლარის ზომიერი გამყარება იმპორტშემცველი წარმოების განახლებისა და კონკურენტუნარიანობის ამაღლების პოტენციალს არსებითად ამცირებს.

სახელმწიფო ვალთან დაკავშირებული პრობლემები კაპიტალის საერთაშორისო ბაზარზე გასვლას ართულებს. ამის გამო, თანამედროვე პირობებში საინვესტიციო აქტივობის სასურველი ფაქტორები მეტად არამყარია. საჭირო იქნება სერიოზული ცვლილებები კანონმდებლობაში, საინვესტიციო ბაზრის ინფრასტრუქტურის ფორმირებისათვის არსებითი ძალისხმევის გაწევა, ინვესტორების რისკების შემცირება.

ამგვარად, სახელმწიფოს საინვესტიციო პოლიტიკა არის ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების ღონისძიებების სისტემა, რომელიც სასურველი საინვესტიციო კლიმა-

11 პასიური ძირითადი ფონდები (შენობები, ნაგებობები) საწარმოო პროცესში უშუალოდ არ მონაწილეობენ და მისი განხორციელებისათვის საერთო პირობებს უზრუნველყოფენ.

ტის ფორმირებისა და საბიუჯეტო საინვესტიციო რესურსების გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლებისათვის მიმართულია.

ამასთან, საქართველოს ეკონომიკის სისტემური პრობლემები ნეგატიურ გავლენას ახდენენ როგორც საინვესტიციო კლიმატზე, ისე ინვესტირების ეფექტიანობაზე. სახელმწიფოს საინვესტიციო პოლიტიკას არა აქვს გამოკვეთილი ცხადი პრიორიტეტები. მეტად სუსტია ეროვნული საინვესტიციო ინსტიტუტები (როგორც დაბალი კაპიტალიზაციის, ისე პასივების არარსებობის თვალსაზრისით). სასამართლო სისტემა ჯერ კიდევ ემბრიონულ მდგომარეობაშია. საინვესტიციო ბაზრის ინფრასტრუქტურა თანამედროვე მოთხოვნებს არ შეესაბამება. ინვესტორების უფლების დაცვის მეტად სუსტი გარანტიებია. სხვადასხვა დონის ბიუჯეტების ხარჯები სასესხო ვალდებულებებით გადატვირთულია. დარგებისა და რეგიონების მიხედვით ინვესტირების პირობები კი არსებითად განსხვავებულია.

მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს როლი ძირითადი კაპიტალის ინვესტირებაში. სოციალური სფეროს განვითარების უზრუნველყოფა დაფინანსების საბიუჯეტო წყაროებიდან ხდება. საბიუჯეტო სახსრებით შესაბამისი საინვესტიციო პროგრამების რეალიზაცია სასურველი საინვესტიციო კლიმატის ფორმირების სტრატეგიის მნიშვნელოვანი ელემენტია.

ეკონომიკური თეორიიდან ცნობილია, რომ რაც დეფიციტურია კონკრეტული რესურსი, მით მაღალია მისი გამოყენების ეფექტიანობისადმი მოთხოვნები. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებულ აქტუალობას ინვესტიციების სახელმწიფოებრივი დაფინანსების გამიჯვნა იძენს: ერთი ნაწილი სოციალურად მნიშვნელოვანი (პრაქტიკულად არამომგებიანი) პროექტების რეალიზაციისათვის გამოიყენება. ისინი სახელმწიფოს მიზნობრივი საინვესტიციო პროგრამების ფარგლებში რეალიზდება. მეორე ნაწილი კი კომერციული პროექტებია, რომლებიც განვითარების ბიუჯეტის სახსრებით ხორციელდება. განვითარების ბიუჯეტის აღდგენა სახელმწიფოს საინვესტიციო პოლიტიკის ერთ-ერთი მიმართულება უნდა იყოს. სახელმწიფოებრივი ინვესტიციების გამოყოფის ძირითადი პირობა რეალიზებადი პროექტების მაღალი ეკონომიკური ეფექტიანობა, დაფინანსების წილობრივი ხასიათი, სახელმწიფოს რისკის კერძო კაპიტალთან დივერსიფიკაცია, გამოყოფილი სახსრების კონკურენტულობა, სისწრაფე, ფასიანობა და უკანდაბრუნებადობაა.

მიზნობრივი პროგრამები ცივილიზებული შერეული ეკონომიკის დამკვიდრებისა და განვითარების რეგულირების მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია. ისინი სტრუქტურული დისპროპორციების აღმოფხვრის, მატერიალური წარმოებისა და სოციალური სფეროს დარგების ეფექტიანობის ამაღლების, ეკოლოგიური უსაფრთხოების უზრუნველყოფისა და რაციონალური ბუნებათსარგებლობისათვის გამოიყენება.

მიზნობრივი პროგრამების რესურსული უზრუნველყოფის ეფექტიანობის ამაღლებისათვის სახელმწიფო რიგ პირობებს ასრულებს. ამასთან, საბიუჯეტო პროცესის ორგანიზების მსოფლიო გამოცდილების მრავალმხრივი გამოყენება მეტად აუცილებელია.

სტრატეგიული ინვესტირების ეკონომიკის **რეალურ სექტორში მიზიდვა** ფედერალური და რეგიონული საინვესტიციო კანონმდებლობის განვითარებასთან არსებითად დაკავშირებულია. ეს საინვესტიციო რისკების შემცირებას, კორპორატიული ფასიანი ქაღალდების ბაზრის გამოცოცხლებას, საწარმოო, საბანკო, სავაჭრო კაპიტალის ინტეგრაციის სტიმულირებასა და კონკურენტუნარიანი საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფების ჩამოყალიბებას გამოიწვევს.

გარდა ამისა, ლიზინგის, პროდუქციის გაყოფის შესახებ მეთანხმების, იპოთეკისა და სხვა საინვესტიციო ტექნოლოგიების გამოყენებისათვის აუცილებელია შესაბამისი ინფრასტრუქტურის განვითარება.

ამასთან, მუდმივადმოქმედი ნეგატიური ფაქტორია ქვეყნის **რეგიონების** მიხედვით საინვესტიციო პოტენციალის უკიდურესად არათანაბარი განაწილება და რეგიონულ საინვესტიციო რისკებს შორის უდიდესი განსხვავება. აღსანიშნავია, რომ რეგიონების განვითარების დონეებს შორის არსებული სტრუქტურული დისპროპორციები კვლავაც ღრმავდება. აღნიშნული პრობლემის გადაჭრის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია ეფექტიანი საინვესტიციო პოლიტიკა, რომელსაც სამამულო ეკონომიკის მოდერნიზაციისა და მისი კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისათვის მაქსიმალურად ხელშეწყობა შეუძლია, მათ შორის, რეგიონების განვითარებაში არსებული დისპროპორციების ეტაპობრივი დაძლევის ხარჯზეც.

ამის გამო, რეგიონების დონეზე საინვესტიციო პოლიტიკის განხორციელების ძირითადი მექანიზმია საინვესტიციო კანონმდებლობის ჰარმონიზაცია ინვესტორთა უფლებებისა დაცვისა და ეკონომიკის რეალურ სექტორში გრძელვადიანი ინვესტირების რისკების შემცირების თვალსაზრისით.

საინვესტიციო კანონმდებლობის ჰარმონიზაციის შემდეგი ეტაპია ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე ერთიანი და ინვესტირებისათვის სასურველი სივრცის ჩამოყალიბება. მისი დამახასიათებელი ნიშნებია: სტრატეგიული ინვესტირებისათვის ექსპორტის ან ნაციონალიზაციისაგან ინვესტიციების დაცვის მყარი გარანტიები, ინვესტიციური ციკლის დროს ინვესტირების პირობების შენარჩუნება და პროექტების შეუსრულებლობის შემთხვევაში სახსრების დაბრუნება, თუ ეს მათი მიზნით არ მომხდარა.

საინვესტიციო პოლიტიკას მნიშვნელოვანი წვლილი მოუტანს ეროვნული ეკონომიკის სხვადასხვა დარგების განვითარებასა და არსებული დისპროპორციების აღმოფხვრაში. ამასთან, საინვესტიციო საქმიანობის სახელმწიფოებრივი რეგულირების კონკრეტული მექანიზმების დიფერენცირებული გამოყენება მიზანშეწონილია. იგი დამოკიდებულია ცალკეული დარგების საბაზრო პერსპექტივებსა და ქვეყნის ეკონომიკის თვისებრივად ახალი დონის მიღწევაში მის პოტენციურ როლზე.

მაგალითად, დარგებში, რომლებიც ტექნიკურ პროგრესს განაპირობებენ და უნიკალური საინვესტიციო პოტენციალი (იარაღის წარმოება, კოსმონავტიკა, ავიაცია, ხის გადამამუშავებელი და ცელულოზა-ქაღალდის მრეწველობა) აქვთ, პირდაპირი სახელმწიფო პროტექციონიზმი მეტად აუცილებელია. მომპოვებელ მრეწველობას კი, რომელსაც მაღალი საექსპორტო პოტენციალი აქვს და საკუთარი და მოზიდული სახსრებით არსებობა შეუძლია, სასურველი საინვესტიციო კლიმატის შესანარჩუნებელი სახელმწიფოებრივი რეგულირების ირიბი მექანიზმები სჭირდება. ეკონომიკის დარგებისათვის, რომლებშიც მსოფლიო ლიდერებისაგან ჩამორჩენა მეტად დიდია (საავტომობილო მრეწველობა, სატრანსპორტო და სასოფლო-სამეურნეო მანქანათმშენებლობა, მსუბუქი და კვების მრეწველობა), პრინციპული მნიშვნელობა აქვს რეგულირების პირდაპირი და ირიბი მეთოდების ოპტიმალურ შერწყმას. ამასთან, საჭიროა პოტენციურად კონკურენტუნარიანი საქონელმწარმოებლების საბაჟო დაცვა.

მნიშვნელოვანია დარგობრივი და დარგთაშორისი ინტეგრაციის სტიმულირება, რაც საინვესტიციო მულტიპლიკატორის მექანიზმის მაქსიმალურად გამოყენებას უზრუნველყოფს.

არსებითია უმსხვილეს კრედიტორებთან — პარიზის კლუბთან და საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან ურთიერთობის განმტ-

კიცება, საინვესტიციო თანამშრომლობის სამართლებრივი ბაზის განვითარება, ინვესტირების უფლებების დაცვის გარანტიების უზრუნველყოფა, კომერციული და არაკომერციული რისკების დაზღვევის სისტემის სრულყოფა, ინვესტირების რეციპიენტების ინფორმაციული „გამჭვირვალობის“ უზრუნველყოფა.

საქართველოს ეკონომიკას უკიდურესად სჭირდება სტრუქტურული გარდაქმნები ინოვაციურ საფუძველზე და მოწინავე მმართველობითი გამოცდილების საქართველოს პირობებისადმი ადაპტაცია. ამის გამო, მეტად აქტუალურია უცხოელი ინვესტირებისათვის სასურველი საგადასახადო და საბაჟო რეჟიმების ფორმირება. მათთვის ცალმხრივი საგადასახადო და საბაჟო შეღავათების დანესება თუ ისინი მეცნიერებატევად, მცირენარჩენიან და რესურსდამზოგავი ტექნოლოგიების იმპორტს ახდენენ და რომელთაც კონკურენტუნარიანი სამამულო ანალოგები არა ჰყავს ან ახალი სახის პროდუქციას აწარმოებენ და სხვ.

ამგვარად, საქართველოში ეკონომიკის რეფორმირების თანამედროვე ეტაპზე სახელმწიფოს საინვესტიციო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებებია:

- საინვესტიციო აქტივობის საგარეო ფაქტორების „შენარჩუნება“;
- საპროცენტო განაკვეთების შემცირება იმ დონემდე, რაც ეკონომიკის რეალურ სექტორში ინვესტიციების ეფექტიანობას შეესაბამება;
- საგადასახადო კანონმდებლობის სრულყოფა ბაზრის სუბიექტების საინვესტიციო შესაძლებლობების გაფართოება არსებული საგადასახადო სისტემის მოწესრიგების, გამარტივებისა და სტრუქტურული გარდაქმნის საფუძველზე, ასევე საამორტიზაციო პოლიტიკის სრულყოფა;
- ფირმების საინვესტიციო მიმზიდველობის ამაღლება;
- საინვესტიციო ბაზრის ინფრასტრუქტურის განვითარება და საინვესტიციო ინსტიტუტებსა და კერძო ინვესტირებს შორის ურთიერთნდობის ატმოსფეროს ჩამოყალიბება;
- საინვესტიციო რისკების შემცირების ორგანიზაციულ-სამართლებრივი წინამძღვრების ფორმირება, სასამართლო სისტემის განმტკიცება და ინვესტირების უფლებების დაცვის გარანტიების ამაღლება;
- საინვესტიციო საქმიანობის სტიმულირების დიფერენ-

ცირებული ინსტრუმენტების გამოყენება ეკონომიკის სხვადასხვა დარგში მათი სტრატეგიული პერსპექტივების, ქვეყნის ეკონომიკისათვის პრიორიტეტულობისა და მულტიპლიკატური ეფექტის მიღების გათვალისწინებით;

- **საქართველოს რეგიონების საინვესტიციო მიმზიდველობის უთანაბრობის შემცირება.** რეგიონები ეკონომიკური განვითარებისა და ძირითად კაპიტალში გრძელვადიანი ინვესტირების რისკების დონით არსებითად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან.
- **საბიუჯეტო საინვესტიციო რესურსების გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლება** მიზნობრივი პროგრამების არჩევისა და რეალიზაციის გაუმჯობესების საფუძველზე. ფირმების, საინვესტიციო ინსტიტუტებისა და სახელმწიფოს ინტერესების შეთანხმების უზრუნველყოფი მექანიზმების შემუშავება, პრიორიტეტული პროექტების მხარდაჭერა, საბიუჯეტო ინვესტიციების მიზნობრივ და ეფექტიან გამოყენებაზე სახელმწიფო კონტროლის გაძლიერება.

თავი XVII

მოსახლეობის დანაზოგები, როგორც საინვესტიციო რესურსები

მოსახლეობის დანაზოგები აქამდე გაფართოებულ საზოგადოებრივ კვლავნარმოებაში არ მონაწილეობდნენ. დანაზოგების ერთიანი პროცესის მასშტაბისა და ძირითადი კომპონენტების განხილვა ტრანსფორმაციული პერიოდის ფუნდამენტური პრობლემის (ქვეყნის მოსახლეობის რეფორმების ობიექტიდან აქტიურ სუბიექტად გადაქცევა) გადაჭრისათვის მეტად აუცილებელია.

17.1 საბაზრო ეკონომიკა და მოსახლეობის დანაზოგები

ფულადი შემოსავლების პრობლემების შესახებ არსებული შეხედულებების ყველაზე ერთიანი და მთლიანი სისტემა კლასიკური სკოლის წარმომადგენლებმა ა. სმიტმა, დ. რიკარდომ, დ. მილერმა და სხვებმა ჩამოაყალიბეს. ა. სმიტი და დ. რიკარდო განიხილავდნენ არა იმდენად მოსახლეობის, რამდენადაც კაპიტალების დანაზოგებს. ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში მოსახლეობის დანაზოგების საკითხებისადმი მათი მიდგომა ეკონომიკური მეცნიერების ერთ-ერთ ყველაზე ფუნდამენტურ პრინციპად რჩებოდა.

XX საუკუნის 30-40-ან წლებში ჯონ მეინარდ კეინზმა (1883-1946 წწ) დაასაბუთა, რომ მხოლოდ კერძო დანაზოგები მეტად არასაკმარისია. სრულიად აუცილებელია სახელმწიფო დაგროვება და ინვესტიციები, რაც წარმოების საერთო მოცულობის, შემოსავლებისა და დასაქმების ზრდას იწვევს. ჯ. კეინზის მიერ აღმოჩენილი მულტიპლიკატორი ნათლად აჩვენებს, თუ რამდენად უნდა გაიზარდოს დასაქმება იმისათვის, რომ მან რეალური შემოსავლის ისეთი ზრდა გამოიწვიოს, რომელიც დამატებითი დანაზოგების ზრდის სტიმულს გაუჩენდა სამეურნეო პროცესის მონაწილეებს.

დანაზოგების თეორიაში ჯ. კეინზის მიდგომამ რევოლუცია გამოიწვია. მართალია, მან კლასიკური სკოლის პოზიციები არ უარყო, მაგრამ თვისებრივად შეცვალა იგი სწრაფი ეკონომიკური ზრდის მქონე მრეწველურად განვითარებული ქვეყნების მიმართ. ჯ. კეინზმა საერთო ეკონომიკური მოვლენების სისტემაში დანაზოგების სრულიად ახალი, განსაკუთრებული ადგილი აჩვენა.

მსოფლიო გამოცდილება და პრაქტიკა ადასტურებს, რომ მოსახლეობის ფინანსური რეზერვების ზრდა საბაზრო ურთიერთობების გაღრმავების პროცესს მეტად მჭიდროდ უკავშირდება. საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების ობიექტური კანონზომიერებების თანახმად, ფიზიკური პირებისა და საშინაო მეურნეობების დანაზოგები მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების ძირითადი აზაარ. ამასთან, ისინი საბაზრო ურთიერთობების მყარ ფუნდამენტს ქმნიან და გრძელვადიან პერსპექტივაში ეკონომიკის დინამიური განვითარების მეტად აქტიუალურ საკითხებსაც წყვეტავენ.

მაკროეკონომიკური პოზიციებიდან ცნება „მოსახლეობის დანაზოგები“ მჭიდროდ უკავშირდება კატეგორია „ეროვნულ სიმდიდრეს“ და მისი განუყოფელი ნაწილია. მრავალნაირი მსოფლიო გამოცდილების განზოგადების მიხედვით, მოსახლეობის დანაზოგები საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ობიექტურ კანონზომიერებად გვევლინება.

მოსახლეობის დანაზოგები ეროვნული სიმდიდრის რაციონალური გამოყენების კონტექსტში განიხილება და იგი „სოციალური საბაზრო მეურნეობის“ თანამედროვე მოდელის ჩამოყალიბების სასიცოცხლოდ აუცილებელი პირობაა.

დანაზოგების ეფექტიანი გამოყენება ფიზიკურ პირებს, საშინაო მეურნეობებს, საზოგადოებასა და მათი სტრუქტურის ელემენტებს შორის ეკონომიკურ ურთიერთობას გამოხატავს. იგი საერთოისტორიული და ეროვნული განვითარების ეკონომიკურ კანონზომიერებაა.

დანაზოგების ეფექტიანი გამოყენების პროცესი, იმავდროულად, ფულადი შემოსავლების დაგროვილი ნაწილის ბრუნვის ელემენტია და კონკრეტული დროის მონაკვეთში ინდივიდუუმის ან მისი ოჯახის ფინანსური მდგომარეობის ცვლილებას ასახავს.

ამასთან, დანაზოგების ეფექტიანი გამოყენება სხვადასხვა ძალებისა და მოვლენების ურთიერთქმედებას გულისხმობს, რომლებიც მხარჯელობას (მფლანგველობას) და ყაირათიანობას (ანგარიშიანობას, მომჭირნეობას) იწვევენ.

ფულის ან სხვა ლიკვიდური აქტივების სახით არსებული ფინანსური დანაზოგები აყალიბებენ კაპიტალს, რომელშიც მთელი საზოგადოება დაინტერესებულია. ის, თავის მხრივ, ეკონომიკის განვითარებისათვის ქმნის ფინანსურ რეზერვებს, რაც, საბოლოოდ,

სახელმწიფოს ერთიანი საინვესტიციო პოტენციალის ზრდას უწყობს ხელს.

შემნახველი ურთიერთობების სფეროში მრავალმხრივი კავშირი, ინტერესი და მიზანი აღმოცენდება და ურთიერთგადაეჭდობა, სახელდობრ:

- **კვლავნარმოებითი**, რომლის დროსაც დანაზოგი გაფართოებული კვლავნარმოების მნიშვნელოვანი კომპონენტია;
- **საფინანსო-ფულადი ურთიერთობები**, რომლებიც მოსახლეობის დანაზოგების ბრუნვასა და ეროვნული ეკონომიკის საფინანსო-საკრედიტო სექტორის ფუნქციონირებასთან დაკავშირებულია;
- **სოციალური ინტერესები**, რომლებიც ხალხის ცხოვრების დონის ამაღლებისა და მცირე ბიზნესის განვითარებისათვის მიმართულია;
- **სამორტიზაციო კავშირები**, როგორც საშინაო მეურნეობების კაპიტალის წრებრუნვისა და განახლების ბაზა;
- **სარეზერვო რესურსები**, მოსახლეობის ხანგრძლივი საფინანსო სახსრებისა და სხვა აქტივების ფორმირებისათვის გამოიყენება და რომლებიც დანაზოგებისა და ფასიანი ქაღალდების ბაზრებზე, სადაზღვევო და სხვა სახის ფონდებში მონაწილეობენ.

ამგვარად, **მოსახლეობის დანაზოგები** საქონლის, მომსახურებისა და უფლებების გარდაქმნილი ფორმა და მომავალი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების ექვივალენტია.

ამასთან, **დანაზოგები ურთიერთობათა სისტემაა**, რომელის დროსაც ფულადი ფორმითა და მოსახლეობის წილი სასიცოცხლო საშუალებების სახით დაგროვილი ექვივალენტის გადანაწილება ხდება და რომელთა გამოყენების მომენტიც ჯერ არ დამდგარა. საბაზრო ურთიერთობების ფორმირების პირობებში, დანაზოგების ტრანსფორმაციის მნიშვნელოვანი მონაწილეები არიან, როგორც სახელმწიფოები, ისე საფინანსო და ფულად-საკრედიტო ბაზრების სუბიექტები. ისინი შემნახველ პოტენციალს მოთხოვნა-მიწოდების მექანიზმით საინვესტიციო მიზნების შესაბამისად გადაანაწილებენ.

17.3 დანაზოგების აკუმულაცია და მათი ეფექტიანი გამოყენება

მოსახლეობის დანაზოგების აკუმულაციისა და მათი ეფექტიანი გამოყენების პროცესი, უნინარეს ყოვლისა, ინფრასტრუქტურით განისაზღვრება. მისი უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილია საბანკო სისტემა.

საბაზრო ტიპის სამამულო საბანკო სისტემის შექმნისას სათანადოდ შეფასებული არაა მისი სოციალური ფუნქცია. საზოგადოდ, კომერციული ბანკების განვითარების ბაზაზე კონკურენტული გარემო იქმნება, რომელიც მენაბრეების სოციალურ მოთხოვნილებებზე ორიენტირებულია. ამასთან, მსოფლიო გამოცდილება მოწმობს, რომ განვითარებულ ქვეყნებში შემნახველი სტრუქტურები და შემნახველი სექტორი ერთად სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის გამტარებლები არიან და მოსახლეობის ფართო ფენების საჭიროებებს პასუხობენ. სამწუხაროდ, საქართველოში ასე არ მოხდა.

ბანკები პირველად რგოლში ფულის მიმოქცევის ორგანიზების ცენტრია და ისინი საერთოეროვნული მონეტარული სიმყარის საფუძველს ქმნიან. ქვეყნის საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლისას არსებითია, რომ საბანკო სექტორმა სხვა ორგანოებთან ერთად ერთიანი უნივერსალური და ეფექტიანი ეროვნული საბანკო სისტემის ჩამოყალიბების ინიციატორის როლი შეასრულოს.

სოციალური ფონდები შემნახველი რესურსების ბაზრის მნიშვნელოვანი შემადგენელია. ისინი მოსახლეობის მიერ დაგროვილი და გადადებული ფინანსური რესურსებისა და ცხოვრების უზრუნველყოფის სახსრების საოცრად დიდ რაოდენობას მოიცავენ. სოციალური ფონდები ქვეყნის ბიუჯეტის შემოსავლების საერთო ჯამის ორი მესამედის ტოლია. ისინი, ფაქტობრივად, მეორე სოციალურ ბიუჯეტს შეადგენენ.

სოციალური რისკებისაგან დაზღვევის კლასიკური სისტემა სახელმწიფო, ნებაყოფლობით-საზოგადოებრივ და კერძო ინსტიტუტებს, კომერციულ და არაკომერციულ ორგანიზაციებს მოიცავს. ამ სისტემის განვითარებისათვის მეტად არსებითია მოსახლეობის გარანტირებული სოციალური დაცვა ისეთი ნეგატიური შემთხვევებისაგან, როგორიცაა: შრომისუნარიანობის დაკარგვა, ქონებისა და შემოსავლების არარსებობა. ამასთან, არანაკლებ მნიშვნელოვანია

სოციალური, ბუნებრივი და სხვა სახის რისკებისაგან დაზღვევის მომსახურებაზე საბაზრო მოთხოვნის რაც შეიძლება სრული დაკმაყოფილება. **სადაზღვევო ფონდები**, როგორც წესი, მოსახლეობის დანაზოგების აკუმულირებას ხანგრძლივი პერიოდით ახდენენ. ამის გამო, ისინი ეკონომიკის დაკრედიტებისა და ინვესტირების პოტენციალს შეადგენენ.

სადაზღვევო ფონდების პოტენციალი მოვლენათა ორ ჯგუფზეა დამოკიდებული, სახელდობრ:

- **ერთი მხრივ**, ბოლო წლებში, სამეურნეო სიტუაციის მასტაბილიზებული და მაკროეკონომიკური წონასწორობის მასტიმულირებული ფაქტორების გავლენა გაძლიერდა;
- **მეორე**, საშინაო და საგარეო წარმოშობის მადესტაბილიზებული ფაქტორების გაფართოებული კვლავწარმოების ბაზა კვლავ არსებობს.

ამ ფაქტორების შერწყმის ხასიათი მაკროეკონომიკურ პროპორციებსა და სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის კორექტირების ღონისძიებების არჩევას ბევრად განაპირობებს.

სამამულო საბანკო სისტემის ამჟამინდელმა კრიზისმა ანაბრების მნიშვნელოვანი ნაწილის კერძო სექტორში გადაღინება და თავისუფალი ფულადი სახსრების მასის ზრდა გამოიწვია. ამასთან, ნაღდი ფულის რაოდენობა მოსახლეობის სხვადასხვა ფენაში განსხვავებულია. დანაზოგების ძირითადი მასა (49%) მენარმეთა წრეში თავმოყრილია. ანალიზი აჩვენებს, რომ, ქვეყნის მოსახლეობის 17,1% ხანგრძლივი მოხმარების საქონლის შეძენას, 6,8% — უძრავი ქონების, 15,3% დანაზოგების ბანკში შეტანას ანიჭებს უპირატესობას, 14,5% კი დანაზოგებს საცხოვრებელი სახლის ან აგარაკის რემონტის, რეკონსტრუქციის ან საკუთარი დასვენებისათვის ხარჯავს.

მოსახლეობისა და საშინაო მეურნეობების ფინანსური რეზერვები, უპირატესად, რეგიონულ ან ადგილობრივ დონეებზე, ადამიანების საცხოვრებელ ადგილთან და ინვესტირების ობიექტთან ახლოს ხორციელდება. ამასთან, უპირატესობა ენიჭება ფორმებს, რომლებიც დანაზოგების მეპატრონეებისათვის მეტად გასაგები და საიმედოა. სწორედ ეს ფორმები ქმნიან მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების პერსპექტივებს.

მოსახლეობის მიერ დაგროვილი სახსრების მოზიდვის ყველაზე ხელმისაწვდომი და ფართოდ გავრცელებული ფორმა **კერძო კრედიტი** — მეგობრების, ნაცნობების, ნათესავების, პარტნიორი

ფირმების, ნდობით აღჭურვილი საფინანსო ორგანიზაციებისა და ჩრდილოვანი სტრუქტურების სახსრების მოზიდვა.

მრავალი ტრადიციული საფინანსო სტრუქტურა მომსახურების მაღალი ფასისა და მათთან მუშაობის სირთულის გამო წვრილი ინვესტორისათვის, პრაქტიკულად, ხელმიუწვდომელია. ამასთან, ბაზრის ინფრასტრუქტურა ინდივიდუალური წვრილი ინვესტორის სახსრებთან მუშაობისათვის ჯერჯერობით მზად არაა. ეს გარემოება რესურსების კონცენტრაციისა და ინვესტირების ყველაზე მასობრივი წყაროს გამოყენებას უკიდურესად ზღუდავს. ამის გამო, **მოსახლეობის დანაზოგების საინვესტიციო ტრანსფორმაციის** ეფექტიანობის ამაღლება მეტად აუცილებელი და მნიშვნელოვანია, რათა აქცენტები კოლექტიური ინვესტირების სხვადასხვა ფორმებზე გადავიდეს.

კოლექტიური ინვესტირების ფორმებს მიეკუთვნება:

- სააქციო საინვესტიციო ფონდები;
- საპაიო საინვესტიციო ფონდები;
- კომერციული ბანკები (პერსპექტივაში უნივერსალურ და საინვესტიციო ბანკებად გადაიქცევა);
- არასახელმწიფოებრივი სადაზღვევო-საპენსიო ფონდები;
- სამომხმარებლო საკრედიტო კოოპერატივები (საკრედიტო კავშირები) და სხვ.

მოსახლეობის დანაზოგების აქტიური საწარმოო გამოყენება ფართო მასების საკრედიტო თვითორგანიზაციის სხვადასხვა ფორმების განვითარებაც უწყობს ხელს, სახელდობრ:

- საკრედიტო თანამეგობრობა;
- საკრედიტო კოოპერატივები;
- საკრედიტო კავშირები.

საკრედიტო კოოპერაციის ინსტიტუტები ფართოდ განვითარებულია მრავალ ქვეყანაში. მსგავს სტრუქტურებს საქართველოს ეკონომიკაშიც შეეძლოთ მრავალი დაგროვილი პრობლემის გადაჭრა. კერძოდ, საშუალო და მცირე მენარმეობისათვის საკრედიტო ბაზრის ორგანიზება, რომლის ბაზაც მოსახლეობის პირადი დანაზოგების საინვესტიციო განთავსება იქნებოდა.

საკრედიტო კოოპერატივების ეფექტიანობა მართვის ფორმების დემოკრატიულობის ხარისხით, სოლიდარული პასუხისმგებლობის არსებობითა და დაგროვების გამოყენების ურთიერთხელსაყრელობით განისაზღვრება. ამ შემთხვევაში ისინი არა თუ ცვლიან

ბანკებს, არამედ ფინანსურ ბაზარზე არსებული საკუთარი კაპიტალის დაბანდების თავისუფალ ნიშას იკავებენ. ეყრდნობა რა შიდა წყაროებს, ანუ, კონკრეტული რეგიონის მოსახლეობის სახსრებსა და ინტერესებს, საკრედიტო კოოპერაცია სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის კეთილსასურველ პირობებს ქმნის. სწორედ ამის გამო, იგი სოციალურად ორიენტირებული საკრედიტო-საფინანსო სექტორის ორგანიზების ყველაზე პერსპექტიულ ფორმად ითვლება.

მოსახლეობის დანაზოგებში სახსრების დიდ ნაწილს დაბანდებისა და უძრავი ქონების შეძენისათვის საჭირო თანხები შეადგენს. საქართველოსათვის ასეთი სახსრების ეფექტიანი მოზიდვის პერსპექტიული ეკონომიკური ინსტრუმენტია **იპოთეკური კრედიტი**.

სხვადასხვა რეგიონში იპოთეკური დაკრედიტების განვითარების ტემპები და მასშტაბები საცხოვრებელი ბინების ბაზრის კონიუქტურის პერსპექტივის გათვალისწინებით, ინფრასტრუქტურის განვითარების ზომებითა და ნორმატიულ-სამართლებრივი ბაზის მზადყოფნით, ასევე საცხოვრებელ ბინებზე გადახდისუნარიანი მოთხოვნის ხასიათით უნდა განისაზღვროს. რეგიონული საიპოთეკო სისტემების ეფექტიანობა, საცხოვრებელ ბინებზე მოთხოვნისა და ბინათმშენებლობის მოცულობის ზრდის გამო, არსებითად მაღლდება.

ამასთან, კრედიტის ერთ ლარზე მიზანშეწონილია მოსახლეობის სახსრების 4-8 ლარის მოზიდვა. იპოთეკური დაკრედიტების ფართოდ დაწერგვამ ბიუჯეტს დაბანდებულ ერთ ლარზე 0,8-დან 1,5-მდე ლარი შეუძლია მოუტანოს. ეს სახსრები კი საცხოვრებელი ბინების შეძენის ან მშენებლობის შემდგომი დაკრედიტებისათვის წარმართებოდა. ამასთან, აშკარა ეკონომიკური ეფექტის მიღებასთან ერთად, საზოგადოებაში სოციალური კლიმატიც უმჯობესდება.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს უნივერსალური საინვესტიციო ინსტრუმენტის შექმნას, რომელიც მსხვილ, საშუალო და წვრილ ფირმებს ახალი ტექნოლოგიების დაწერგვისა და კონკურენტუნარიანი პროდუქციის გამოშვების საშუალებას მისცემდა და ამასთან, მოსახლეობის დანაზოგებს მეტად აქტიურად მიიზიდავდა ამ საქმეში. აქ პირველ ადგილზეა **ლიზინგი**. მრავალ განვითარებულ ქვეყანაში სწორედ იგი უწყობს ხელს მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების გაუმჯობესებას. ინვესტიციების მოცულობაში სალიზინგო ოპერაციების წილი იქ საშუალოდ 10-35%-ს შეადგენს. მაგალითად,

აშშ-ში 2003 წელს ლიზინგის წილი 30%-ს, ინგლისში — 36%-ს, გერმანიაში კი — 16-17%-ს შეადგენდა.

სალიზინგო ოპერაციების უნივერსალურობაზე მსოფლიო პრაქტიკაში მათი ეფექტიანი გამოყენების ობიექტებისა და მიმართულებების მრავალნაირობაც მოწმობს. საქართველოში ლიზინგის განვითარება მიზანშეწონილია როგორც ობიექტების წრის გაფართოებით, ისე მიმართულებების კონკრეტიზაციით, კერძოდ, მომსახურების სფეროზე ძირითადი აქცენტების გადატანით.

ინდივიდუალურ სექტორში ლიზინგის ფართოდ გამოყენება დაზოგოვანი რესურსების საქონელბრუნვაში ეფექტიანი და სწრაფი ჩართვის შესაძლებლობას იძლევა.

ამჟამად, მოსახლეობის დანაზოგების საინვესტიციო რესურსებად გამოყენების ერთ-ერთი ყველაზე ქმედითი ინსტრუმენტი **საინვესტიციო-სასესხო სისტემებია**. ისინი სესხების სამივე სახის (შიდა ობლიგაციური, შემნახველი და საგარეო-სავალუტო სესხები) ერთდროულად გამოშვებით ყველაზე დიდ ეფექტს იძლევიან. სესხების ასეთი სტრუქტურა რეგიონის, ქალაქისა და მუნიციპალიტეტის საშინაო ვალის მომსახურების სისტემას მეტად მოქნილს ხდის და ტერიტორიებზე გრძელვადიანი სესხების ბაზრის სიმყარეს განაპირობებს.

სესხების ასეთი სქემა რეგიონული საინვესტიციო-სასესხო პროექტებისა და პროგრამების ნასესხებ და საინვესტიციო ნაწილებს შორის სრულ და სავალდებულო დაბალანსებულობას გულისხმობს. რაც, თავის მხრივ, არალიკვიდური საფინანსო სახსრების (რომელთა დაბანდების საშუალებაც არ არის) ან არაუზრუნველყოფილი ბიზნეს-გეგმების (რომელთა დაფინანსების საშუალება არ არის) არარსებობას განაპირობებს. ამასთან, უზრუნველყოფა სახსრების დაბრუნებადობის მაღალი შედეგები და მაღლდება სესხების ოპერატიული მომსახურების დონე. აუცილებლობის შემთხვევაში კი, ადგილობრივ ბიუჯეტთან დაკავშირებული რეგიონული (მუნიციპალური) ობლიგაციების დაფარვის დამატებით წყაროდ გამოიყენება.

რეგიონულ საინვესტიციო-სასესხო სისტემებს რიგი სასარგებლო თავისებურება აქვთ. აღსანიშნავია, მათი მიმზიდველობა ინვესტორისათვის, რაც განპირობებულია სახსრების მობილიზაციისა და სესხების გამოყენების მეტად მარტივი წესით. რეგიონული საინვესტიციო-სასესხო სისტემების პოზიტიური თვისებაა, აგრეთვე,

რეგიონების განვითარებისათვის მეტად პროგრესული დარგობრივი სტრუქტურის ფორმირების შესაძლებლობა. უწინარეს ყოვლისა, კვების პროდუქტების წარმოების ამაღლება, საყოფაცხოვრებო მომსახურების განვითარება და როგორც შედეგი, ცხოვრების დონის ამაღლება.

ამასთან, მის განსაკუთრებულობას, ახალი შესაკუთრების ფორმირების აქტივიზაციასთან ერთად, სოციალური სტაბილურობის გაღრმავებაც მიეკუთვნება. იქმნება დამატებითი სამუშაო ადგილები და არსებითად მაღლდება დასაქმების დონე. ამასთან, რეგიონული საინვესტიციო-სასესხო სისტემების შექმნასთან ერთად, ინვესტორების სახსრების ინტეგრაციისა და კონცენტრაციის ფართო პერსპექტივები იშლება. ეს კი მსხვილმასშტაბიანი საინვესტიციო პროექტების განხორციელებისათვის, სხვადასხვა რეგიონებისა და ტერიტორიული ოლქების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონის სწრაფი გამოთანაბრებისათვის და ადგილობრივი ბიუჯეტების დასაბეგრი ბაზის გაფართოებისათვის ძალებისა და სახსრების გაერთიანებას გულისხმობს.

მოსახლეობის სახსრების ინვესტირების წყაროდ გამოყენების საფუძველია შემოსავლების დონისა და ხალხის კეთილდღეობის ზრდის დინამიკა. მის გარეშე შეუძლებელია სარეზერვო საფინანსო რესურსების ზრდა. ასეთი ზრდა ინფლაციურ ფაქტორად იმ შემთხვევაში გადაიქცევა, როცა სამეურნეო ბრუნვაში მოსახლეობის დანაზოგების ჩართვის რაციონალური ინსტრუმენტები და მეთოდები არ არსებობს. მათი პოვნით და ამოქმედებით კი, მოსახლეობის დანაზოგები ეკონომიკის დინამიური აღმავლობის სერიოზულ ფინანსურ ბაზად გადაიქცევა.

ამასთან, მოსახლეობის დანაზოგების ინვესტიციებში მოზიდვა შემდეგი **პრინციპებით** ხორციელდება, სახელდობრ:

- **დასაბუთებული პრიორიტეტების არსებობა**, რაც სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის კონკრეტული მიზნების შესაბამისად, მოსახლეობის მიერ დაზოგოვანი სახსრების სამეურნეო ბრუნვაში ჩართვას არეგულირებს;
- **მოქალაქეებისა და საშინაო მეურნეობების კეთილდღეობის გარანტიების სისტემის არსებობა**. იგულისხმება დანაზოგების მოზიდვის წესების, პირობების ამორჩევისა და გამოყენების პროცესში სახელმწიფოს, მოსახლეობის, მცირე და საშუალო ბიზნესის წარმომადგენლებისა და სა-

კრედიტო ორგანიზაციების უფლებების, ფუნქციებისა და პასუხისმგებლობების მონესრიგება.

ამასთან, საინვესტიციო მიზნებით მოქალაქეების დანაზოგების რეგულირებისა და რეგლამენტაციის მექანიზმების შემუშავებისას მოსახლეობის სოციალური დიფერენციაციის ფაქტორიც აუცილებლად გასათვალისწინებელია. დიდი მნიშვნელობა აქვს კომერციულ საწყისებზე დანაზოგების ინვესტირებისათვის გამოყენების *ეკონომიკური სტიმულირების* ქმედითი მეთოდების გამოყენებას. არსებითია, რომ დაბანდებულ კაპიტალზე მესაკუთრის შემოსავალი ეროვნული ბანკის საპროცენტო განაკვეთზე ნაკლები არ იყოს.

ამასთან, მეტად აუცილებელია მოსახლეობის დანაზოგების საინვესტიციო რესურსად ფორმირებისა და გამოყენების სახელმწიფო სტრატეგიის რეგულარული მონიტორინგი და ქმედითი კონტროლი.

თავი XVIII

მეურნე სუბიექტების საინვესტიციო აქტივობის სტიმულირება

18.1 ფირმების საინვესტიციო აქტივობის გააძლიერების გზები

ფირმების საინვესტიციო აქტივობის ზრდისათვის საჭიროა მრავალი ურთიერთდაკავშირებული ამოცანის გადაჭრა, კერძოდ:

- ფირმებში მენეჯმენტის ხარისხის ამაღლება (პირველ რიგში, ფინანსური მენეჯმენტის);
- ეფექტიანობის ამაღლების გზით ფირმების საინვესტიციო პოტენციალის ზრდა;
- საამორტიზაციო პოლიტიკისადმი ახლებური მიდგომების შემუშავება;
- საგადასახადო ტვირთის შემსუბუქება.

შიდა რეზერვების მობილიზაციისა და სახელმწიფოებრივი რეგულირების ადეკვატური მეთოდების გამოყენება სამეურნეო საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლებასა და ფირმის საინვესტიციო პოტენციალის განმტკიცებას იწვევს. ამასთან, მნიშვნელოვანია ბუნებრივი მონოპოლიების მომსახურების ტარიფების დინამიკაზე სახელმწიფოებრივი კონტროლის გაძლიერება, ვალუბის რესტრუქტურისაციით მათი ტვირთის შემცირება, ფინანსური ნაკადების მაქსიმალური „გამჭვირვალობის“ უზრუნველყოფა.

ამგვარად, პრიორიტეტული მნიშვნელობა აქვს *ეფექტიანი მესაკუთრის* ძეგნის ღონისძიებებსა და მმართველთა კვალიფიციური კადრების მომზადებას.

ფირმის მნიშვნელოვანი საკუთარი საინვესტიციო რესურსია *საამორტიზაციო ანარიცხები*. აუცილებელია, ძირითადი ფონდების ჯგუფების გამსხვილების საფუძველზე, საამორტიზაციო პოლიტიკის გაუმჯობესება, ამორტიზაციის ნორმის განსაზღვრისა და ძირითადი ფონდების ღირებულებით შეფასებაში ფირმების დამოუკიდებლობის გაფართოება, ასევე *დაჩქარებული ამორტიზაციის*¹² გამოყენების სფეროს გაფართოება. იგი ძირითადი

12 დაჩქარებული ამორტიზაცია — ძირითად კაპიტალში ინვესტიციების სტიმულირების მეთოდი, რაც ფირმებისათვის ექსპლუატაციის პირველ წლებში მაღალი ნორმებით ამორტიზაციის დარიცხვის უფლების მიცემას ეფუძნება.

ფონდების თვისებრივი განახლებისათვის დაფინანსების პოტენციალს ზრდის და წარმოების ტექნიკურ-ტექნოლოგიურ დონეს ამაღლებს.

ეკონომიკის რეალურ სექტორში არასაკმარისი საინვესტიციო აქტივობის მიზეზი არსებული **საგადასახადო სისტემაა**. იგი უპირატესად, ფისკალურ ფუნქციაზე ორიენტირებულია. საგადასახადო რეფორმის სიმწვავე დაკავშირებულია იმასთან, რომ **ერთი მხრივ**, საინვესტიციო აქტივობის გამოცოცხლებისათვის საგადასახადო ტვირთი უნდა შემსუბუქდეს, **მეორე მხრივ** კი, მისი შემცირება მიმდინარე საბიუჯეტო შემოსულობათა ეროზიას განაპირობებს და გარდაუვლად გამოიწვევს სოციალურ დაძაბულობას. ამის გამო, სიმძიმის ცენტრი მატერიალური წარმოების სფეროდან მოხმარების სფეროზე გადადის.

საგადასახადო სისტემის მეორე მიმართულების არსი ეკონომიკის კერძო სექტორის მიერ ისეთი პირობების შექმნაში მდგომარეობს, როდესაც მას საგადასახადო ტვირთის შემცირება შეუძლია. სახელმწიფოებრივი რეგულირების ამ მექანიზმის იდეა ფირმისათვის წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებით მიღებული მოგების ნაწილის ანაზღაურებაა, ანუ, ბაზრის ეფექტიანად მომუშავე სუბიექტებისათვის მიმდინარე შემოსავლებზე გადასახადების რეგრესიული სკალის გამოყენება. **ერთი მხრივ**, იგი საინვესტიციო აქტივობის გამოცოცხლებისათვის დამატებით სტიმულებს ქმნის, **მეორე მხრივ** კი, „საინვესტიციო მულტიპლიკატორის“ მექანიზმის გამოყენებას უწყობს ხელს.

ფირმების საკუთარი სახსრებით ინვესტირების სტიმულირება შესაძლოა მათ **ქონების დიფერენცირებული დაბეგვრის** საფუძველზეც. ასეთი მიდგომის მიზანია ძირითადი ფონდების ტექნოლოგიური სტრუქტურის სტიმულირება. საქართველოში, მრეწველურად განვითარებული ქვეყნებისაგან განსხვავებით, ძირითადი ფონდების პასიური ნაწილის (შენობები, ნაგებობები და ა.შ.) წილი მეტად მაღალია. ისინი წარმოების პროცესს ემსახურებიან. შესაბამისად, დაბალია ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილის (მანქანები, მოწყობილობები და ა.შ.) წილი.

ფირმის ქონების დიფერენცირებული დაბეგვრის არსი შემდეგია: კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისათვის, ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვის დროს, ამ სახის გადასახადის გადახდაზე საგადასახადო არდადეგები ცხადდება. ასეთი მიდგომა ძირითადი

ფონდების მხოლოდ აქტიური ნაწილის მიმართ ვრცელდება. ექსპლუატაციაში არსებული ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილის მიმართ დაბეგვრის დაბალი განაკვეთები არსებობს. გადასახადების მაღალი განაკვეთები კი ბალანსზე არსებული ფიზიკურად და მორალურად გაცვეთილი ძირითადი ფონდების მიმართ გამოიყენება, რაც მათ ჩამოწმებს უწყობს ხელს. გადასახადის მაღალი განაკვეთები არსებობს ასევე, ფირმის ქონების არამწარმოებლური ნაწილის მიმართ (სანატორიუმები, მანქანები, იახტები და ა.შ.), რაც ფინანსური რესურსების ინვესტირებისათვის გამოყენებას უშლის ხელს.

გარდა ამისა, საინვესტიციო აქტივობის სტიმულირების მნიშვნელოვანი მიმართულება საინვესტიციო საგადასახადო კრედიტების გამოყენების სფეროს გაფართოებაა.

საინვესტიციო საგადასახადო კრედიტი არის საინვესტიციო აქტივობის სტიმულირებისა და ძირითადი საშუალებების განახლების მიზნით, საგადასახადო ორგანოებთან საკრედიტო შეთანხმების საფუძველზე გადასახადის გადახდის გადავადება.

საინვესტიციო საგადასახადო კრედიტი გაიცემა ფირმებზე, რომლებსაც სხვადასხვა დონის ბიუჯეტების ან კონტრაგენტების მიმართ დავალიანება არა აქვთ.

სახელმწიფოს საინვესტიციო პოლიტიკის ზემოაღნიშნული ღონისძიებები ფირმების საკუთარი საინვესტიციო პოტენციალის ზრდისათვის მიმართულია. არანაკლები მნიშვნელობა აქვს ნასესხები და მოზიდული სახსრებით საინვესტიციო შესაძლებლობების გაფართოებას, რაც ასევე სახელმწიფოებრივი რეგულირების მექანიზმების შემდგომ განვითარებას მოითხოვს.

18.2 ფასიანი ქაღალდების ემისია

საფონდო ბაზარი დანაზოგების აკუმულირებისა და ინვესტიციებად მათი ტრანსფორმაციის უნიკალურ მექანიზმს ქმნის. იგი ადგილობრივი და უცხოელი ინვესტორების კაპიტალს ხელმისაწვდომს ხდის მენარმეებისათვის.

საგარეო ფინანსირების ტრადიციული სახეებია:

- **ობლიგაციების ემისია** (ნასესხები კაპიტალის მოზიდვა);
- **წილობრივი დაფინანსება სხვადასხვა სახის აქციების გამოშვებით** (კომპანიის საკუთარი კაპიტალის ზრდა).

ნასესხები კაპიტალის მოზიდვით ფირმა იღებს ვალდებულებას, რეგულარულად გადაიხადოს განსაზღვრული პროცენტი, ასევე გაანაღდოს სესხის ძირითადი თანხა სესხის ვადის ამოწურვისთანავე.

ემიტენტის ტიპის მიხედვით ობლიგაციები იყოფა:

- სახელმწიფო (ფედერალური, სუბფედერალური, მუნიციპალური დონეების);
- კოორპერატიული.

მიმოქცევის ვადების მიხედვით:

- მოკლევადიანი (1 წლამდე);
- საშუალოვადიანი (1-დან 5 წლამდე);
- გრძელვადიანი (5 წელზე მეტი)

შემოსავლების მიღების წესების მიხედვით:

- პერიოდული საპროცენტო შემოსავლები ობლიგაციის ნომინალური ღირებულების მიხედვით (კუპონური ობლიგაციებისათვის);
- შეძენის დროს არსებულ ფასთან შედარებით ობლიგაციის განაღდებას არსებული უფრო მაღალი ნომინალური ღირებულებით (დისკონტური ობლიგაციებისათვის).

სასესხო ინსტრუმენტებს, როგორც რეალურ სექტორში ინვესტიციების მოზიდვის წესს, უცილობელი უპირატესობები აქვს: მათი გამოყენებით ობლიგაციებზე პროცენტის გადახდა პროდუქციის თვითღირებულებაზე აისახება, კომპანიის ხელმძღვანელობა მათზე კონტროლს ინარჩუნებს, ვალდებულებების ვადები და პირობები წინასწარ ცნობილია, რაც მეტად ამარტივებს საფინანსო და საგადასახადო დაგეგმვას, კრედიტორი (ობლიგაციის მფლობელი) კომპანიის მოგების განაწილებაში არ იღებს მონაწილეობას.

სასესხო ინსტრუმენტების გამოყენების **ნაკლოვანებებია**: სესხის მომსახურების ვალდებულებები ფირმაში ფულადი სახსრების მუდმივად არსებობას მოითხოვს, რისთვისაც საჭიროა მეტად საიმედო წყაროების არსებობა. სასესხო ვალდებულებების შეუსრულებლობისა (დეფოლტის რისკი) და სხვა საინვესტიციო რისკებიც უცილობლად არსებობს და საკმაოდ დიდია.

აქციების ემისიას ისეთი გრძელვადიანი პროექტების დასაფინანსებლად მიმართავენ, რომლებიც სასესხო სავალლო ინსტრუმენტებით ვერ დაფინანსდება. **აქცია** სააქციო საზოგადოების

კაპიტალის წილის საკუთრების უფლებას იძლევა. აქციების მფლობელი ინვესტორები კომპანიისა და მისი ყველა აქტივის თანამესაკუთრეები ხდებიან. აქციონერები ერთობლივად იყოფენ კომპანიის საქმიანობასთან დაკავშირებულ რისკებს და კომპანიის მოგებიდან განსაზღვრული წილს იღებენ.

აქციონერს სამი ძირითადი უფლება აქვს, კერძოდ:

- სააქციო საზოგადოების მართვაში მონაწილეობის;
- შემოსავლის მიღების;
- სააქციო საზოგადოების გაკოტრების შემთხვევაში მისი აქტივების გაყიდვიდან შემოსავლების ნაწილის მიღების.

არსებობს **უბრალო** და **პრივილეგირებული** აქციები. სააქციო საზოგადოების გაკოტრების შემთხვევაში პრივილეგირებული აქციების მფლობელების პრეტენზიები პირველ რიგში კმაყოფილდება.

დივიდენდები პრივილეგირებულ აქციებზე წინასწარ დადგენილი პროცენტის შესაბამისად გადაიხდება. უბრალო და პრივილეგირებული აქციების მფლობელების შემოსავლების თანაფარდობა ზუსტად შეესაბამება „ინვესტირების ოქროს წესს“: ინვესტიციებიდან მეტი შემოსავლების იმედი იმას აქვს, ვინც მეტს რისკავს. აქციონერების საერთო კრებაზე უბრალო აქციის მფლობელს ხმის უფლება აქვს.

აქციების გამოშვება ჩვენს ქვეყანაში ინვესტიციების მიზიდვის ერთ-ერთი რეალური წყარო შეიძლება გახდეს მომავალში.

კომპანია საჯარო ემისიის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებით დამატებით ვალდებულებებს კისრულობს, რაც დამატებით ხარჯებს, ადეკვატურ საშინაო ორგანიზაციულ სტრუქტურას, აქციონერთა საერთო კრების რეგულარულად მოწვევას და ა.შ. მოითხოვს.

პრაქტიკა აჩვენებს, რომ რეალურ სექტორში საინვესტიციო რესურსების მოზიდვის ეფექტური წესია ე.წ. **სადეპოზიტო ხელწერილის** (ან მოწმობა)¹³ გამოშვებით კომპანიის კაპიტალის საზღვარგარეთულ ბაზარზე პირდაპირი გასვლა.

არსებობს ორი სახის სადეპოზიტო სერტიფიკატები, კერძოდ:

- ADR — ამერიკული სადეპოზიტო ხელწერილები, რომლებიც ამერიკულ საფონდო ბაზარზე მიმოიქცევა;

¹³ **სადეპოზიტო ხელწერილი** — თავისუფლად მიმოქცევადი ფასიანი ქაღალდი, რომელიც საზღვარგარეთული კომპანიის აქციებზე მესაკუთრის უფლებას ადასტურებს. იგი დეპონირებულია, როგორც წესი, მსხვილ საინვესტიციო ბანკში, რომელიც ხელწერილებს სერტიფიკატის ფორმით უშვებს.

- GDR — გლობალური სადეპოზიტო ხელწერილები, მათზე ოპერაციები სხვა ქვეყნებშიც ხორციელდება.

სადეპოზიტო ხელწერილების (Receipt) ემისიის მექანიზმი შემდეგია: ბანკი უცხოური კომპანიის აქციებს საზღვარგარეთ იძენს, მაგრამ თვით აქციები ქვეყანა-ემიტენტში რჩება ანუ იქ, სადაც ისინი შეძენილ იქნა. ბანკი-მყიდველი ასეთი სახით დეპონირებულ აქციებზე უშვებს და ყიდის სადეპოზიტო ხელწერილებს, რაც დეპონირებული აქციების არსებობის შესახებ თავისებური მოწმობაა. კონვერტაციასა და აქციების მიხედვით დივიდენდების მიღების ყველა ვალდებულებას ბანკი-მყიდველი თავის თავზე იღებს. ინვესტორი საზღვარგარეთულ ფასიან ქალაქს შესაბამის ვალუტაში იძენს და იმავე ვალუტაში იღებს შემოსავლებს.

არსებობს სპონსორირებული და არასპონსორირებული (R)-ხელწერილები.

სპონსორირებულ ხელწერილებს კომპანია-ემიტენტის ინიციატივით უშვებენ. მათთვის პროგრამების სამი დონე არის. პირველი ორი დონე გულისხმობს R-ების გამოშვებას მეორად ბაზარზე უკვე მიმოქცევადი აქციების საპირისპიროდ. მესამე დონე საშუალებას იძლევა პირველადი განთავსების აქციებზე იქნას გამოშვებული ხელწერილები.

არასპონსორირებულ ხელწერილებს აქციების მრავალი მსხვილი აქციონერის ან აქციონერთა ჯგუფის ინიციატივით უშვებენ. ამ სახის ADR-ების უპირატესობა შედარებით სიმარტივე და მათი გამოშვების ნაკლები ხარჯებია.

უცხოელი ინვესტორი R-ის შეძენისას თავიდან იცილებს ქვეყანა-ემიტენტის უცხო საფონდო ბაზარზე საქმიანობას და მასთან დაკავშირებულ შესაბამის პროცედურებს. არსებითად, იგი იძენს თავისი ბანკის ფასიან ქალაქს. საინვესტიციო ბანკს, არის რა უცხოური კომპანიის მსხვილი ინვესტორი (საწესდებო კაპიტალის 10-15%), მნიშვნელოვანი საკითხების გადაჭრისას ემიტენტზე გარკვეული გავლენა აქვს, რაც ინვესტორისათვის არის განსაზღვრული „დაზღვევა, უზრუნველყოფა“.

კომპანიის აქციების მყიდველი ინვესტორების შემდეგი სახეები არსებობს:

- სტრატეგიული;
- ფინანსური (პორტფელური);
- კერძო (მინორიტარული).

სტრატეგიულ ინვესტორებს შორის აქციების განთავსებას

შემდეგი უპირატესობები აქვს:

- სამენარმო საქმიანობის მონივრე გამოცდილებისა და ტექნოლოგიური ნოუ-ჰაუს მიღების რეალური შესაძლებლობა;
- ახალი ბაზრებისა და გასაღების არსების ხელმისაწვდომობა;
- ინტეგრაციის შედეგად ემიტენტისა და სტრატეგიული ინვესტორის მიერ სინერგიული ეფექტის მიღება;
- სტრატეგიული პარტნიორი კომპანიის აქციებისათვის სხვა აქციებზე მაღალი ფასის გადახდა.

სტრატეგიული ინვესტორის მიზიდვას ნაკლოვანებებიც აქვს, კერძოდ:

- არსებობს ემიტენტისა და სტრატეგიული ინვესტორის ინტერესების განსხვავებულობის, არდამთხვევის ალბათობა;
- სტრატეგიული ინვესტორის მიერ აქციების მნიშვნელოვანი წილის შეძენამ შესაძლოა კომპანიის ხელმძღვანელების შეცვლა გამოიწვიოს;
- სტრატეგიული ინვესტორის ძებნა დროისა და სახსრების არსებით ხარჯვას მოითხოვს;
- შესაძლოა სტრატეგიული პარტნიორისა და ფასიანი ქალაქების კომპანია-ემიტენტის კორპორატიულ კულტურას შორის არსებითი განსხვავება არსებობდეს, რაც დამატებით ტრანსაქციულ ხარჯებს მოითხოვს.

პორტფელური ინვესტორები კომპანიის მართვაში არ მონაწილეობენ, მაგრამ მათ მაღალი მოთხოვნები აქვთ დაბანდებული კაპიტალის ერთეულზე უკუგების მიმართ.

საინვესტიციო პოლიტიკაში განსაკუთრებული ადგილი **სახელმწიფო ფასიანი ქალაქების აზარს** უკავია. მას, როგორც ყველა განვითარებული ქვეყნის საფინანსო ბაზრის განუყოფელ ნაწილს, დიდი მაკროეკონომიკური მნიშვნელობა აქვს. იგი საბიუჯეტო ხარჯების დაფინანსების, საბანკო ლიკვიდობის რეგულირებისა და სავალუტო ბაზრის ირიბი რეგულირების, სასესხო კაპიტალების შიდა ბაზრისა და კორპორატიული ფასიანი ქალაქების ბაზრის რეგულირების მექანიზმია.

ეკონომიკის განვითარებისათვის საჭიროა მსხვილი საშუალო და გრძელვადიანი ინვესტიციები. მათი მოზიდვა სახელმწიფო ფასიანი ქალაქების ბაზარსაც შეუძლია. სახელმწიფო ამ ბაზარზე

არა მარტო მარეგულირებელი ორგანო, არამედ აქტიური მსესხებელია, რომელიც, საბაზრო ინსტრუმენტების დახმარებით, მოსახლეობის სახსრების აკუმულირებას ახდენს. ეროვნული ეკონომიკის ინფრასტრუქტურის განვითარებისათვის ამ სახსრების მიმართვა მას როგორც საბაზო (მაგ., საავტომობილო და რკინიგზის, ნავთობსადენების, ხიდების მშენებლობა), ისე უახლეს, თანამედროვე ტელეკომუნიკაციის საშუალებებსა და ინტერნეტ-ტექნოლოგიებზე დაფუძნებულ დარგებში შეუძლია.

ფასიანი ქაღალდების ემისიით ძირითად ფონდებში ინვესტირება საქართველოში დღემდე სათანადოდ არ გავრცელდა. ამასთან, ფასიანი ქაღალდების აზარს ზრდის დიდი პერსპექტივები აქვს. ამისათვის, სახელმწიფოებრივი რეგულირების ღონისძიებათა სისტემის გამოყენება მეტად აუცილებელია.

საპაიო საინვესტიციო ფონდების კერძო ინვესტიორების შესაძლებლობებზე შეღავათიანი დაბეგვრა უნდა არსებობდეს. სასარგებლო იქნებოდა ფასიანი ქაღალდების ემისიის სახელმწიფო რეგისტრაციის პროცედურის გამარტივება. ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე არსებითი გავლენის მოხდენა საინვესტიციო ინსტიტუტებისათვის მკაცრი და გამჭვირვალე სტანდარტების შემოღებას შეუძლია.

18.3 ეკონომიკის რეალური სექტორის საბანკო დაკრედიტება

მრეწველურად განვითარებულ ქვეყნებში ეკონომიკის რეალურ სექტორში კრედიტების საერთო მოცულობა დაახლოებით მშპ-ს ტოლია. საქართველოში ბოლო სამ წელში ყველა საბანკო აქტივების წილი მშპ-ს ერთ მესამედს არ აღემატება. კრედიტების წილი კი ძირითად კაპიტალში ინვესტიციების საერთო მოცულობაში 5%-ს ტოლია.

მატერიალური წარმოების სფეროში მომუშავე ფირმების არადამაკმაყოფილებელი ფინანსური მდგომარეობის პირობებში ბანკების როლი არსებითად იზრდება. მათ შეუძლიათ ფირმებს მენეჯმენტის გაუმჯობესებაში (პირველ რიგში, ფინანსური მენეჯმენტის), მარკეტინგული სტრატეგიის შემუშავებასა და ბიზნეს-დაგეგმვაშიც დაეხმარონ.

ფირმების გრძელვადიანი საბანკო დაკრედიტების მოცულობის

ზრდის პერსპექტივა საბანკო, სამრეწველო და სავაჭრო კაპიტალის ინტეგრაციასთან დაკავშირებულია. ასეთი ინტეგრაცია ჩაკეტილი დივერსიფიცირებული ციკლის შექმნის ობიექტური აუცილებლობით განპირობებულია. იგი პროდუქციის წარმოებისა და მომხმარებელამდე მისი დაყვანის ყველა ძირითად სტადიას მოიცავს. ასეთი ციკლები კი საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფების ფორმირების საფუძველია.

საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფების ჩამოყალიბების ორი გზა არსებობს, კერძოდ:

- საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფის ოფიციალური რეგისტრაცია კანონმდებლობის მიხედვით;
- სამრეწველო, საბანკო და სავაჭრო კაპიტალის ორგანიზაციული და ეკონომიკური შერწყმა სახელმწიფო რეესტრში მათი შეტანის გარეშე.

ოფიციალურად დარეგისტრირებული საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფებისათვის კანონი საინვესტიციო შეღავათებს ითვალისწინებს. ისინი დამოუკიდებლად საზღვრავენ მოწყობილობის ამორტიზაციის ვადებს, იღებენ საინვესტიციო კრედიტებსა და ინვესტიციებზე სახელმწიფო გარანტიებს. ეროვნულ ბანკებს უფლება აქვთ შეამცირონ სავალდებულო რეზერვების ნორმა საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფში შემავალი ბანკებისათვის.

ამასთან, სახელმწიფო საინვესტიციო ბაზრის ინფრასტრუქტურის განვითარება და საინვესტიციო ინსტიტუტებში (სადაზღვევო კომპანიები, არასახელმწიფო საპენსიო ფონდები, საპაიო საინვესტიციო ფონდები) მოსახლეობის ფულადი სახსრების განთავსების რისკების შემცირებას უწყობს ხელს.

ეკონომიკის რეალურ სექტორში საბანკო ინვესტიციების სტიმულირების პერსპექტიულ მექანიზმებს მეკუთვნება:

- კომერციული ბანკების რეფინანსირება ეროვნული ბანკის მხრიდან, რომლებიც საიმედოობის დადგენილ კრიტერიუმებს პასუხობენ;
- საბანკო რისკების მინიმიზაცია გრძელვადიანი ინვესტიციების შერეული, სახელმწიფო-კომერციული დაფინანსების მექანიზმის გამოყენების საფუძველზე და/ან საინვესტიციო კრედიტებზე საპროცენტო განაკვეთების ბიუჯეტის სახსრებით სუბსიდირება;
- სახელმწიფო გარანტიები კერძო ინვესტიციებზე, რომლებიც პრიორიტეტული საინვესტიციო პროექტების განხორციელებისათვის მოზიდულია.

18.4 ლიზინგის განვითარება

საქართველოში ფირმების მნიშვნელოვანი ნაწილი თავისუფალი ფინანსური რესურსების დეფიციტის პირობებში ფუნქციონირებს. **ლიზინგი** მათ საშუალებას აძლევს უმოკლეს ვადებში მოახდინონ წარმოების მოდერნიზაცია, მიიღონ თანამედროვე მოწყობილობები ან აითვისონ ახალი წარმოება.

მრეწველურად განვითარებული ქვეყნებში ლიზინგით კაპდაბანდებების 25-30% ფინანსირდება. ჩვენს ქვეყანაში კი ინვესტირების სალიზინგო ტექნოლოგიების არსებული პოტენციალი, პრაქტიკულად, გამოუყენებელია.

კლასიკური სალიზინგო გარიგება სამ ძირითადი მონაწილეს გულისხმობს, კერძოდ:

- ფირმა, რომელიც ძირითად ფონდებს (ლიზინგის საგნები) აწარმოებს;
- სალიზინგო კომპანია (ლიზინგის გამცემი), რომელიც მწარმოებლისაგან ყიდულობს საგნებს;
- ფირმა (ლიზინგის მიმღები), რომელიც საჭირო მანქანებსა და მოწყობილობებს იღებს (იხ. ცხრილი 1).

ლიზინგის მიმღები მრავალ უპირატესობას იძენს. მაგ., გაფართოებული კვლავწარმოებისა და აუცილებელი ძირითადი ფონდების შეძენის შესაძლებლობას მსხვილი ერთდროული ხარჯების ან კრედიტების მოზიდვის გარეშე. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია თავისუფალი ფულადი სახსრების არარსებობის პირობებში. ამასთან, საბანკო კრედიტისაგან განსხვავებით, ლიზინგს გაცილებით დაბალი ღირებულება და მაღალი მოქნილობა აქვს (დამატებითი საგადასახადო შეღავათებისა და სალიზინგო ქონებით სარგებლობისათვის ანგარიშსწორების სქემის ოპტიმიზაციის შედეგად). სალიზინგო გადასახადები წარმოებული პროდუქციის თვითღირებულებაში შედის და დასაბეგრი მოგება მცირდება. ამასთან, ძირითადი ფონდების განახლების ბიზნეს-გეგმის შემუშავებისას ლიზინგის მიმღები სალიზინგო კომპანიის გამოცდილებას მეტად აქტიურად იყენებს.

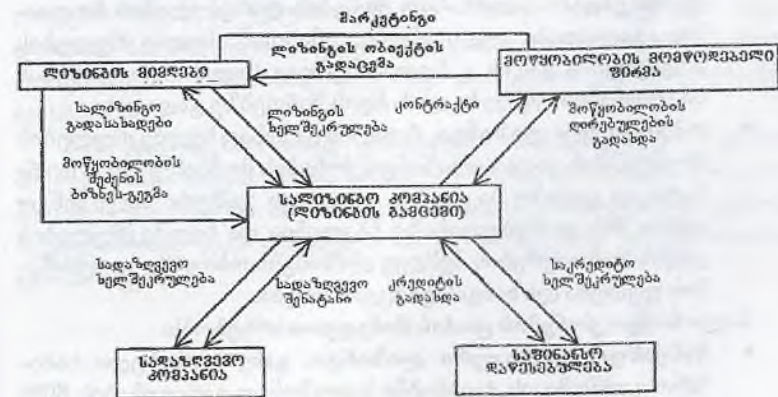
ლიზინგის მიმცემსაც აქვს გარკვეული უპირატესობები სალიზინგო გარიგებებში მონაწილეობით. ბანკებს და მათ შვილობილ სალიზინგო ორგანიზაციებს დაფინანსების ინსტრუმენტების გაფართოების, საქმიანობის დივერსიფიკაციისა და მყარი ფუნქ-

ციონირების შესაძლებლობა უზრუნველყოფს. სალიზინგო გადასახადით ქონების ღირებულების საბოლოოდ გადახდამდე ლიზინგის მიმცემის საკუთრების უფლების შენარჩუნებით მცირდება დაფინანსების რისკები. მრავალი ქვეყნის კანონმდებლობა მათთვის საგადასახადო შეღავათებს ანებს, რაც ლიზინგის ეფექტიანობას არსებითად ამაღლებს.

ლიზინგი სხვადასხვა ასპექტით კლასიფიცირდება.

სალიზინგო ხელშეკრულების მონაწილეების მიხედვით არსებობს:

- **კლასიკური ლიზინგი**, რომელსაც მოწყობილობის მწარმოებელს, სალიზინგო კომპანიასა და ლიზინგის მიმღებს შორის სამმხრივი ურთიერთობები ახასიათებს, რაც ნათლად ჩანს სქემა №6-ზე;

სქემა №6. სალიზინგო გარიგების კლასიკური სქემა

- **პირდაპირი ლიზინგი**, როცა მოწყობილობის მწარმოებელი იმავდროულად ლიზინგის გამცემია;
- **განცალკევებული ლიზინგი**, რომელსაც სალიზინგო გარიგებას მრავალარხიანი დაფინანსება აქვს (როდესაც სალიზინგო კომპანიას აუცილებელი ქონების შესაძენად არა აქვს საკმარისი სახსრები);
- **დაბრუნებადი ლიზინგი**, როცა ლიზინგის საგნის გამყიდ-

ველი იმავდროულად ლიზინგის მიმღებიც არის.

- **სალიზინგოდ გადასაცემი ქონების მომსახურების მოცულობის მიხედვით** არსებობს:
- **წმინდა ლიზინგი**, როდესაც სალიზინგო ქონების მომსახურებისა და შრომისუნარიანობის შენარჩუნების პასუხისმგებლობა მთლიანად ლიზინგის მიმღებს ეკისრება;
- **სრული ლიზინგი**, რომლის დროსაც ლიზინგის გამცემი სრულად იხდის სალიზინგო ქონების მომსახურების ხარჯებს;
- **ლიზინგი არასრული მომსახურებით**, რომლის დროსაც სალიზინგო ქონების მომსახურების ნაწილს ლიზინგის მიმღები იხდის, ნაწილს კი — ლიზინგის გამცემი.

ლიზინგის ხელშეკრულების ვადების მიხედვით არსებობს:

- **ფინანსური ლიზინგი**, რომელიც ხელშეკრულების მოქმედების ვადაში სალიზინგო ქონების ღირებულების მთლიანად გადახდას გულისხმობს. ამასთან, ხელშეკრულების მოქმედების ვადის გასვლის შემდეგ სალიზინგო ქონების საკუთრების უფლება ლიზინგის მიმღებზე გადადის;
- **ოპერატიული ლიზინგი**, რომლის დროსაც ხელშეკრულების მოქმედების ვადა სალიზინგო ქონების მომსახურების ნორმატიულ ვადაზე ნაკლებია. ამ დროს ჯამური სალიზინგო თანხა მის ღირებულებაზე ნაკლებია და ხელშეკრულების ვადის დამთავრების შემდეგ ლიზინგის ობიექტზე საკუთრების უფლება ლიზინგის გამცემს რჩება.

სალიზინგო ქონების ტიპის მიხედვით არსებობს:

- **მანქანურ-ტექნიკური ლიზინგი**. განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში სალიზინგო გარიგებების 80% მოდის მასზე;
- **უძრავი ქონების ლიზინგი**.
- ამგვარად, ინვესტირების სალიზინგო ტექნოლოგიები საწარმოო, გასაღებით და ფინანსურ ფუნქციას ასრულებენ:
- **საწარმოო ფუნქცია** ვლინდება ლიზინგის საგნის მწარმოებლისა და ლიზინგის მიმღების საქმიანობაში, რომლებიც საწარმოო საქმიანობისათვის სრულიად ახალ შესაძლებლობებს იღებენ;
- **გასაღებითი ფუნქცია** დამახასიათებელია სალიზინგო გარიგების ყველა მონაწილისათვის. ლიზინგის საგნის მწარმოებელი სალიზინგო კომპანიის დახმარებით ყიდის

მანქანა-მონყობილობებს. ლიზინგის მიმღები, აახლებს რა საწარმოო ფონდებს, ბაზარს უფრო კონკურენტუნარიან საქონელს აწვდის. სალიზინგო კომპანია კი ბაზარს თავის პროფილურ მომსახურებას სთავაზობს;

- **საფინანსო ფუნქცია** მონყობილობის მწარმოებელს, ლიზინგის გამცემსა და ლიზინგის მიმღებსაც ეხება, რამდენადაც გარიგება ყველასათვის ხელსაყრელი უნდა იყოს.

ლიზინგის მიმღებს სასტარტო კაპიტალის გარეშე ლიზინგის გამოყენებით საწარმოო აპარატის განახლებისა და გამოშვებული პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების შესაძლებლობა ეძლევა. გარდა ამისა, კანონით გათვალისწინებული საგადასახადო შეღავათების გამო, ლიზინგი საბანკო კრედიტზე იაფია. ამის გამო, საინვესტიციო მენარშეობის ამ სახეს დიდი პერსპექტივები აქვს.

ლიზინგის სამართლებრივი უზრუნველყოფის გაუმჯობესება ლიცენზირების გაუქმებასა და სალიზინგო გარიგებების საგადასახადო აღრიცხვის სრულყოფას, განსაკუთრებით, დამატებითი ღირებულების გადასახადით ორმაგი დაბეგვრის გამორიცხვას გულისხმობს.

საზოგადოდ, ძირითად კაპიტალში ინვესტიციების საერთო მოცულობაში ნასესხები და მოზიდული სახსრების წილი მომავალში კიდევ გაიზრდება. ამ პროცესის სიჩქარე კი სახელმწიფოებრივი რეგულირების გამოყენებული ინსტრუმენტების ეფექტიანობით განისაზღვრება.

ლიტერატურა

1. ბარათაშვილი ევგენი - ისრაელის ეკონომიკური განვითარების ეტაპები (მონოგრაფია). გამომცემლობა „ზედაზე“, თბ., 1994;
2. ბარათაშვილი ევგენი, ფხალაძე ნ. - საქართველოს მრეწველობაში დარგობრივი პროპორციების და პრიორიტეტული მიმართულებების საკითხისათვის, საქ. ბიზნესის მეცნიერ. აკადემიის „მომავლ“ ტომი №8, 1998;
3. ბარათაშვილი ევგენი, ნაკაიძე გ. - განვითარების ეკონომიკა და ტექნოლოგიური პროგრესი (მონოგრაფია), თბილისის სოციალურ-ეკონომიკური ინსტიტუტი, თბ., 2001;
4. ბარათაშვილი ევგენი - აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ეკონომიკის თანამედროვე ტენდენციები და მისი რეაბილიტაციის პრობლემები, ს/ს ორბელიანის სახ. პედაგ. უნივ. შრომების კრებული „განათლება და ეკონომიკა“, 2004;
5. ბარათაშვილი ევგენი, სოლოლაშვილი ლ. - რეგიონული ლობიზმი და ინტერესთა სისტემა, ჟურნალი „ეკონომიკა“, თბ., 2004, 6;
6. ბარათაშვილი ევგენი - რეგიონული განვითარების სახელმწიფო რეგულირება - ჟურნალი „ეკონომიკა“, თბ., 2004, №3;
7. ბარათაშვილი ევგენი, ფაჩულია ო. - „ცენტრი - რეგიონის“ ურთიერთობები ფედერალიზმის პირობებში, ფინანსების სამეცნ. კვლ. ინსტიტუტი. შრომების კრებული. ტომი VIII. 2005;
8. ბარათაშვილი ევგენი, ივანიშვილი ვ. - ეკონომიკური ინტერესები და პოლიტიკური ფაქტორები ეროვნული ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების სისტემაში, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 5-6; 2005;
9. ბარათაშვილი ევგენი, ზარანდია ჯ. - საქართველოს რეგიონული განვითარების ეკონომიკა, სახელმძღვანელო, სოხუმის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2007;
10. ბარათაშვილი ევგენი, ძიძიკაშვილი ნ, ნადარეიშვილი ნ. - რეგიონული სტრატეგიები - ქვეყნის განვითარების სანინდარი, ჟურნალი „საქართველოს ეკონომიკა“, თბ., 2008, №12;
11. ბარათაშვილი ევგენი, გრძელიშვილი ნოდარი, გალახვარიძე ნაირა, ნადარეიშვილი ნანა - რეგიონული ეკონომიკა, სახელმძღვანელო, თბ., 2010;
12. ბარათაშვილი ევგენი, თაკალანძე ლარისა, გრძელიშვილი ნოდარი - ბიზნესის კონკურენტუნარიანობა და ადმინისტრირე-

ბა, სახელმძღვანელო თბ., 2010;

13. ჯოლია გურამ, ჯოლია ნ. - „საერთაშორისო ეკონომიკის აქტივობები გლობალიზაციის ახალ ეტაპზე“ - ჟურნალი „სოციალური ეკონომიკა“, თბ., 2009, №6;
14. ჯოლია გურამ, სეხნიაშვილი დ. - „თანამედროვე მსოფლიოს განვითარების ახალი რეალობები“ - ჟურნალი „სოციალური ეკონომიკა“, თბ., №4; 2010;
15. ჯოლია გურამ - საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის ეკონომიკურ-სამართლებრივი რეგულირება : პოლიტიკა-თეორია-პრაქტიკა. დამხმარე სახელმძღვანელო. ტექნიკური უნივერსიტეტი. - თბ., 2004;
16. ჯოლია გურამ - საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები - სახელმძღვანელო - თბ. : [ტექნ. უნ-ტი], 2007;
17. გველესიანი რევაზ, გოგორიშვილი ირინა - ეკონომიკური პოლიტიკა : [2 ნიგნად] : სახელმძღვანელო / თსუ. - თბ. : უნივერსალი : [თბილ. უნ-ტის გამ-ბა], 2008.
18. Албегова И.М., Емцов Р.Г., Холопов А.В. Государственная экономическая политика: опыт перехода к рынку / Под общей редакцией д.э.н., проф. Сидоровича А.В. - М.: Дело и Сервис, 2008.
19. Бабашкина А.М. Государственное регулирование национальной экономики: Учебн. пособие. - М.: Финансы и статистика, 2007.
20. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Государственные и муниципальные финансы: Учебник для вузов. - М.: Финансы, ЮНИТИ, 2009.
21. Экономика: Учебник /Под редакцией А.С. Булатова - М.: БЕК, 2007.
22. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма // Избранные произведения / Пер. с нем. — М.: Прогресс, 1990.
23. Загороднева А.М. Государственное регулирование занятости и рынка труда. М.: МГУ, 2009.
24. Клейнер Г. Б. Эволюция институциональных систем. — М.: Наука, 2004.
25. Коуз Р. Фирма, рынок и право. — Нью-Йорк, 1991 (М., 1993).
26. Маршалл А. Принципы экономической науки: В 3 т. / Пер. англ. — М.: Прогресс, 1993.
27. Мэнкью Г. Принципы экономики: Учебник XXI века. - СПб. 2009.
28. Орешин В.П. Государственное регулирование национальной